

757-1949

M. Irod.

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

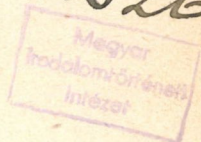
MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

ALSZEGHY ZSOLT

10526

HUSZONHATODIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1937.

be

of

81.

TARTALOM.

	Oldal
Alszegehy Zsolt: Tolnai Vilmos	97

Tanulmányok.

Gedeon Jolán: A „nyugatos“ franciáság előzményei	49
Kerecsényi Dezső: Kosztolányi Dezső	9
Kozocsa Sándor: Juhász Gyula	156
Nagy Sándor: A hírlap hatása Jókai társadalmi regényeinek anyagára ..	145
Perényi József: Sajó Sándor drámái	98
Pintér Jenő: A Magyar Irodalomtörténeti Társaság megalapítása	1

Kisebb közlemények.

Dénes Tibor: Péterfy Jenő önképzőkori működése	163
Hesz Kálmán: Petőfi és Meltzl	22
Kozocsa Sándor: A Minek Nevezzelek keletkezéséhez	16
Kozocsa Sándor: Reviczky Gyula és Justh Zsigmond	66
Lengyel Dénes: A Dorottya népiessége	116
Rexa Dzső: Petőfi „A borozó“-ja és Kazinczy „Bor mellett“-je.....	18
Tolnai Gábor: Kazinczy Ferenc kiadatlan levelei	109

Bírálatok.

Balassa József: A magyar nyelv életrajza. (Bb.).....	129
Báróczy Sándor feljegyzései. (—b.)	27
Benda Kálmán: A magyar nemzeti hivatástudat története. (Clauser Mihály.)	175
Berzsenyi Dániel költői művei. Kiadta Merényi O. (A. Zs.)	72
Csokonai Mária: Jósika francia íróbarátja. (Az.)	128
Dalmady Győző költői és prózai munkái. (Bb.)	29
Dengl János: Magyar nyelvhelyesség és magyar stílus. (Bb.)	129
Dietrich Márta: Kertbeny. (Kerecsényi Dezső.)	27
Dömötör Tekla: A Passiójáték. (Kn.)	128
Dukony Mária: Az Alföld a német irodalomban. (Bb.)	174
Földvári Erzsébet: A magyar Béranger-kultusz. (Bb.)	173
Galamb Sándor: A magyar dráma története. (Perényi József.)	125

	Oldal
Gockler Imre: Szent István a magyar irodalomban. (—ry.)	176
Gombos (A. Fr.): Catalogus Fontium historiae Hungaricae. (Bb.)	171
Halmi Bódog: Fejek. (B. L.)	171
Hankiss Jean: Défense et Illustration de la Littérature. (Kerecsényi Dezső.)	75
Harsányi Zsolt: Dalmady Győző: (—ry.)	27
Hernádi Lajos: Francia darabok a debreceni színpadon. (Bb.)	173
Horváth János: Magyar versek könyve. (ss.)	71
Horváth Magda: A török veszedelem a német közvéleményben. (Clauser Mihály.)	175
Illyés Gyula: Petőfi. (Kozocsa Sándor.)	24
Irodalomtörténeti tárgyú értekezések a gimnáziumok 1936—37. évi érte- sitőiben. (N. S.)	178
Jancsó Elemér: A magyar szabadkőművesség a XVIII. században. (Al- szeghy Zsolt.)	23
Két értekezés ifj. Abrányi Kornélról. (Kn.)	128
Kőhalmi Béla: Az új könyvek könyve. (Rubinyi Mózes.)	78
Lengyel Katalin: Baudelaire magyar kritikusai és fordítói. (Bb.)	174
Légrády Mária: Indali Gyula. (Az.)	128
Lischerong Gáspár: Pray György élete és munkái. (Clauser Mihály.)	176
Márffy O.: Palpiti del Cuore magiaro nella sua letteratura. (Kiss József.)	178
Pais Károly: A két Kisfaludy Sándor. (Clauser Mihály.)	130
Poupé (E.): Alexandre Kisfaludy a Draguignan. (Birkás Géza.)	170
Révész B.: S lehullunk az őszi avaron. (Kozocsa Sándor.)	121
Révész Imre: Debrecen lelki válsága. (Bb.)	26
Rónai György: Szűzek koszorúja. (Pf.)	130
Schöppflin Aladár: A magyar irodalom története a XX. században. (Bence István.)	167
Somos Lajos: Gárdonyi egri öröksége. (T. K.)	29
Cs. Szabó László: Egy gondolat bánt engemet. (Rubinyi Mózes.)	78
Szabó Richárd: Kozma Andor költészete. (Sl.)	76
Szalczser Hilda: Ifj. Dumas Sándor a magyar irodalomban. (Bb.)	174
Szemes József: Oláh Miklós. (Kn.)	127
Gróf Széchenyi István naplói. V. Szerk.: Vízota Gyula. (Császár Ernő.)	122
Szent Mór-émlékkönyv. Szerk. Vargha Damján. (SS.)	28
Takács József: A jezsuita iskoladráma. II. (Alszeghy Zsolt.)	172
Waczulik Margit: A török korszak kezdetének nyugati történetirodalma. (Clauser Mihály.)	175
Zimándi Pius: Kazinczy véleménye kora irodalmáról. (ss.)	76
Zsidi János: Fejér György. (Az.)	129

Folyóiratok szemléje.

Munkatársak: Alszeghy Zsolt, Brisits Frigyes, Clauser Mihály, Kalmár Anatólia, Kerecsényi Dezső, Kozocsa Sándor	
Folyóiratok	30, 80, 131, 180
Hírlapok	34

Figyelő.

Alsözeghy Zsolt: Titkári jelentés	46
A Régi Magyar Könyvtár gyarapodása 1912. óta. (Stripsky Hiador.)	36
Egy nélkülözhetetlen forrásmű megjelenésének kérdése. (BK.)	134
Elhunytak. (G. P.)	38, 88, 134, 189
Figyelmeztetés. (Szerk.)	144
Hírek	38
Kozma Andor ismeretlen eposzterve Zrínyi Miklósról, a költőről. (Me- rényi Oszkár.)	86
Költő a filmen. (Rubinyi Mózes.)	187
Társasági ügyek	46, 197
Új könyvek	45

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság tagjainak névsora 1937-ben.

I. Tisztviselők.

Elnök: Pintér Jenő. — Alelnök: Szász Károly, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár. — Titkár: Brisits Frigyes. — Szerkesztő: Alszegehy Zsolt. — Jegyző: Kerecsényi Dezső. — Pénztáros: Regényi Sándor. — Ellenőr: Perényi József.

II. Tiszteleti tagok.

† Id. Szinnyei József. — † Szilády Aron. — † Beöthy Zsolt. — Pintér Jenő. — † Négyesy László. — Badics Ferenc.

III. Választmányi tagok.

Agárdi László. — Angyal Dávid. — Ágner Lajos. — Badics Ferenc. — Bajza József. — Baranyai Zoltán. — Bán Aladár. — Bánhegyi Jób. — Birkás Géza. — Biró Imre. — Bitay Árpád. — Bodor Aladár. — Császáz Elemér. — Császáz Ernő. — Czapáry László. — Dengl János. — Farkas Gyula. — Fóris Miklós. — Galamb Sándor. — Gálos Rezső. — Gulyás József. — Gulyás Pál. — Gyomlay László. — György Lajos. — Gyulai Ágost. — Hajnóczy Iván. — Halász László. — Hankiss János. — Havas István. — Horváth Béla. — Horváth Cyril. — Horváth János. — Imre Sándor. — Kardeván Károly. — Kardos Albert. — Keményfy János. — Kerecsényi Dezső. — Kéký Lajos. — Kisparti János. — Klemm Antal. — Kocsis Lénárd. — Korpás Ferenc. — Kozocsa Sándor. — Kőmíves Kolos. — Kőrös Endre. — Kristóf György. — Kürti Menyhért. — Lám Frigyes. — Lengyel Miklós. — Madzsar Imre. — Mareczinkó Ferenc. — Melich János. — Mitrovics Gyula. — Mixich Lajos. — Morvay Győző. — Nagy Sándor. — Oberle Károly. — Pais Dezső. — Pap Károly. — Papp Ferenc. — Petri Mór. — Pitroff Pál. — Prónai Lajos. — Radó Antal. — Radványi Kálmán. — Sik Sándor. — Solymossy Sándor. — Szabó István Andor. — Szemkő Aladár. — Szinger Kornél. — Szinnyei Ferenc. — Szira Béla. — Szomolányi József. — Thienemann Tivadar. — Timár Kálmán. — Tordai Anyos. — Travnik Jenő. — Vajthó László. — Vargha Damján. — Ványi Ferenc. — Várdai Béla. — Vikár Béla. — Voinovich Géza. — Werner Adolf. — Zolnai Béla. — Zoltvány Irén. — Zsigmond Ferenc.

IV. Alapító tagok.

Alszeghy Zsolt, Budapest, II, Hattyú-u. 7. — Agner Lajos, Budapest, I, Bors-u. 10. — Baranyai Zoltán, Budapest, Külügyminisztérium. — Festetich Kristóf, Nemetlád. — Gálos Rezső, Győr. — Halász László, Budapest, VII, Uzsoki-u. 42. — Horváth János, Budapest, X, Szapáry-u. 11. — Krompaszky Miksa, Budapest, V, Markó-utca 29. — Légrády Ottó, Budapest, V, Vilmos császár-út 78. — Liber Béla, Szombathely, Tanker. főigazgatóság. — Mihálkovics Elemérné, Budapest, IV, Veres Pálné-u. 19. — Morvay Győző, Budapest, III, Zsigmond-u. 55. — Murarik Antal, Budapest, VIII, Práter-u. 59. — Óvári Ferenc, Veszprém. — Pintér Jenő, Budapest, IV, Veres Pálné-u. 4. — Radó Antal, Budapest, V, Hold-u. 15. — Radvánszky Kálmán br., Sajókaza. — Schuschny Aurél, Budapest, IV, Kecskeméti-u. 11. — Stockholmi Magyar Társaság, Stockholm. — Szinger Kornél, Mernye. — Vargha Damján, Pécs. — Vargha Zoltán, Budapest, II, Keleti Károly-u. 33. — Vikár Béla, Budapest, VIII, Sándor-tér 3. — Viszota Alajos, Székesfehérvár. — Viszota Gyula, Budapest, V, Arany János-u. 1. — Zlinszky Aladár, Budapest, VIII, Nagyfuvaros-u. 23. — Zoltvány Irén, Bakonybél.

V. Rendes tagok.

Ady Lajos, Budapest, I, Szent János-tér 1. — Agárdi László, Budapest, IV, Váci-u. 31/33. — Angyal Dávid, Wien. — Arányi Erzsébet, Budapest, II, Batthyány-utca 6.

Badics Ferenc, Budapest, V, Személynök-u. 9–11. — Bajza József, Budapest, IX, Lónyay-u. 16. — Baky István, Gyöng. — Balanyi György, Budapest, IV, Váci-u. 33. — Balassa József, Budapest, IV, Ferenc József-rakpart 27. — Ballai Károly, Budapest, IX, Tompa-u. 9. — Balogh Ányos, Szombathely. — Balogh Jenő, Budapest, V, Akadémia-u. 2. — Bank Sándor, Miskolc. — Baránszky Jób László, Budapest, I, Incze-utca 33. — Baros Kálmán, Budapest, X, Család-u. 17. — Barta István, Nagykanizsa. — Bartók Lajos, Debrecen. — Bán Aladár, Budapest, I, Szabolcska Mihály-utca 7. — Bánkúty Ernő, Győr. — Bedekovics Lajos, Szeged. — M. Benes Anna, Eger, Káptalan-u. 8. — Beödi Balogh Ilona, Budapest, I, Fortuna-köz 3. — Bernolák Kálmán, Budapest, VI, Andrássy-út 65. — Berze Nagy János, Pécs. — Biczó Ferenc, Kaposvár. — Birkás Géza, Pécs. — Bíró Imre, Budapest, IV, Váci-u. 33. — Bitay Árpád, Alba-Julia. — Bodor Aladár, Budapest, I, Lenke-út 73. — Böröcz Marcell, Pécs. — Brisits Frigyes, Budapest, XI, Ibrahim-u. 17. — Broda Béla, Makó.

Clauser Mihály, Budapest, II, Dinnye-u. 6. — Császár Elemér, Budapest, I, Pauler-u. 4. — Császár Ernő, Budapest, VI, Felsőerdősor 1. — Cséfkó Gyula, Szeged. — Csernák Szaniszló, Kőszeg. — Csetényi Imre, Budapest, I, Szent János-tér 2. — Czapáry László, Zirc.

Dengl János, Budapest, II, Iskola-u. 8. — Dénes Tibor, Budapest, II, Corvin-tér 6. — Dobrovich Ágoston, Pápa. — Domanovszky Sándor, Budapest, I, Atilla-u. 13. — Dőry Alice, Budapest, VII, István-út 75.

Elek Oszkár, Budapest, I, Szent János-tér 2. — Elekcs István, Budapest, I, Logodi-u. 25. — Erődi Kálmán, Budapest, II, Virágárok 10. — Énekes István, Tata. — Édes Jenő, Budapest, VIII, Csepregy-u. 4.

Fallenbüchl Ferenc, Budapest, III, Lajos-u. 24. — Falu Tamás, Ócsa. — Fest Sándor, Budapest, II, Orgona-u. 8. — Fóris Miklós, Abony. — Földessy Gyula, Budapest, II, Tulipán-u. 14/c. — Förster Aurél, Szeged. — Freybergerné Neisser Irén, Budapest, IV, Váci-u. 43. — Frick József, Debrecen.

Gál Kálmán, Budapest, X, Pongrácz-út 17. — Gáti Béla, Budapest, I, Pethényi-út 13. — Gedeon Jolán, Budapest, VIII, Baross-u. 88. — Gerzsó Ilona, Budapest, IV, Váci-u. 47. — Grabitsné Tichy Margit, Budapest, X, Elnök-u. 8. — Gulyás József, Sárospatak. — Gulyás Pál, Budapest, VIII, Röck Szilárd-u. 31. — Gyikó Mihály, Budapest, III, Jolsva-u. 4. — Gyomlay László, Budapest, VI, Hermina-út 6. — Gyóni Ferenc, Budapest, VII, Bethlen-u. 29. — Gyulai Ágost, Budapest, I, Fery Oszkár-u. 34.

Haitsch Ilona, Budapest, IX, Üllői-út 121. — Hajas Béla, Bonyhád. — Hajnóczy Iván, Kecskemét. — Hankiss János, Debrecen. — Havas István, Budapest, II, Bimbó-utca 2/b. — Hegedüs Zoltán, Budapest, I, Krisztina-körút 159. — Helle Ferenc, Vecsés, Árpád-u. 23. — Heller Bernát, Budapest, II, Bimbó-u. 5. — Homonnai Imre, Budapest, II, Pasaréti-út 1. — Horger Antal, Szeged. — Horváth Béla, Szentgotthárd. — Horváth László, Budapest, II, Lövház-u. 24. — Horváth Cyrill, Budapest, I, Társ-u. 4.

Imre Sándor, Budapest, I, Naphegy-u. 19.

Janó István, Kisújszállás. — Janson Vilmos, Budapest, I, Fehérvári-út 13. — Jeanplong József, Szombathely.

Kalmár Anatólia, Budapest, IV, Molnár-u. 28. — Kardeván Károly, Budapest, II, Battyhány-u. 26. — Kardos Albert, Debrecen. — Kardos Tibor, Budapest, II, Szász Károly-u. 3. — Kárpáti Győző, Budapest, X, Elnök-u. 12. — Keményfy János, Budapest, VI, Teréz-körút 25. — Kerecsényi Dezső, Budapest, VII, Vilma királynő-út 17. — Keresztes Miklós, Budapest, I, Szabolcska Mihály-u. 1. — Kéky Lajos, Budapest, I, Ormódi-u. 3. — Kis Gonzága, Budapest, IX, Thaly Kálmán-u. 23. — Kispárti János, Szeged. — Klemm Antal, Pécs. — Kocsis Lénárd, Pannonhalma. — Komjáthy Aladár, Tárkány. — Korpás Ferenc, Budapest, I, Attila-u. 1. — Kovács Gergely, Budapest, VII, Limanova-tér 12. — Kovács János, Budapest, VI, Benczúr-utca 12. — Kovács László, Sátoraljaújhely. — Kovács Miklós, Budapest, II, Zsigmond-u. 8. — Kozoca Sándor, Budapest, VIII, Baross-u. 20. — Kőmives Kolos, Jánoshida. — Kőrös Endre, Pápa. — Krampol Miklós, Budapest, VIII, Koszorú-u. 25. — Kristóf György, Cluj. — Kürti Menyhért, Eger.

Lám Frigyes, Budapest, II, Bimbó-u. 3. — Láng Emil, Keszthely. — Lázár Béla, Budapest, I, Váralja-u. 15. — Legány Dezső, Sopron. — Lelkes István, Budapest, IV, Kecskeméti-u. 2. — Lengyel Dénes, Budapest, VIII, Tavaszmező-u. 17. — Lengyel Miklós, Budapest, VIII, Tavaszmező-u. 17. — Lersch Ernő, Újpest. — Lékó Béla, Miskolc. — Losonczy Zoltán, Budapest, II, Kapy-u. 12. — Lóky Béla, Tata. — Lóky Zoltán, Budapest, I, Ugocsa-u. 2.

Madzsar Imre, Budapest, II, Retek-u. 33. — Magó Mária F., Kiskunfélegyháza. — Marcinkó Ferenc, Budapest, II, Toldy Ferenc-u. 9. — Máté Lajos, Budapest, II, Tölgyfa-u. 8. — Mária Clementia, Szeged. — Melich János, Budapest, X, Család-u. 10. — Merényi Oszkár, Kaposvár. — Mező Ferenc, Budapest, II, Margit-körút 50. — Mika Anna, Budapest, IX, Üllői-út 19. — Minay Lajos, Túrkeve. — Mitrovics Gyula, Debrecen. — Mixich Lajos,

Budapest, I, Mészáros-u. 60/c. — Moravcsik Gyula, Budapest, VI, Benczúr-u. 31. — Móra László, Budapest, III, Testvérhegy. — Morácz S. Margit, Pápa.

Nagy András, Tiszaluc. — Nagy József Béla, Budapest, VIII, Múzeum-körút 6. — Nagy Márk, Budapest, I, Sasad-dűlő. — Nagy Sándor, Budapest, VII, Aréna-út 66. — Nelky István, Sopron. — Néder Gyula, Budapest, VII, Thököly-út 5. — Németh Imre, Kőszeg.

Oberle József, Budapest, I, Alagút-u. 4. — Oberle Károlyné, Budapest, IV, Veres Pálné-u. 10. — Ottó Ilona, Budapest, X, Apaffy-u. 33.

Pais Dezső, Budapest, I, Nagyboldogasszony-út 11. — Pap Károly, Debrecen. — Papp Ferenc, Budapest, I, Vérmező-u. 10. — Patonay Sándor, Siklós. — Pauka Tibor, Budapest, VI, Bulyovszky-u. 40. — Páthy János, Kecskemét. — Perényi József, Budapest, IV, Váci-u. 33. — Petri Mór, Budapest, V, Sziget u. 9. — Péczely László, Keszthely. — Pitroff Pál, Budapest, I, Otthon-u. 9. — Pokorny Emánuel, Budapest, II, Fő-u. 43. — Prónai Lajos, Budapest, VI, Benczúr-u. 9.

Radányi Kálmán, Budapest, II, Bíró-u. 6. — Rakssányi Mária, Budapest, I, Horthy Miklós-út 116. — Rátkay László, Dunaföldvár. — Reményi József, Cleveland. — Remenár Elek, Békéscsaba. — Rempert Elek, Budapest, VII, Damjanich-u. 28/b. — Réger Béla, Budapest, VIII, Futó-u. 51. — Rich-ter Sarolta, Budapest, IV, Váci-út 47. — Rubinyi Mózes, Budapest, V, Vilmos császár-út 8. — Regényi Sándor, Budapest, X, Simor-u. 43.

Salló Antal, Budapest, I, Attila-u. 101. — Salyámosy Gyula, Pest-szentlőrinc. — Sági István, Budapest, I, Kemenes-u. 4. — Sárkány Alfréd, Budapest, I, Attila-u. 23. — Schmuck Paszkál, Győr. — Sebestyén János, Budapest, I, Attila-u. 1. — Sik Sándor, Szeged. — Sipőtz Pál, Budapest, IX, Üllői-út 119. — Solt Andor, Pestszentlőrinc. — Solymossy Sándor, Budapest, VII, Mexikói-út. — Stadtmüller Gyula, Budapest, I, Böszörményi-út 3. — Staud Géza, Budapest, II, Tárogató-u. 64. — Sulyok Efrém, Sopron.

Szabó István Andor, Budapest, V, Zrínyi-u. 9. — Szabó Mihály, Kecskemét. — Szabó Richárd, Budapest, VIII, Salétrom-u. 5. — Szalay Jeromos, Pannonhalma. — Szalóczy Pélbárt, Esztergom. — Szász Károly, Budapest, I, Attila-u. 7. — Szemkő Aladár, Budapest, I, Roskovits-u. 5. — Szentirmay Imréné, Budapest, IX, Erkel-u. 3. — Szerecz Imre, Keszthely. — Szerviczky M. Margit, Nyiregyháza. — Szidarovszky János, Budapest, X, Szabóky-utca 42. — Szigetváry Károly, Budapest, I, Csörsz-u. 15. — Szinnyi Ferenc, Budapest, I, Uri-u. 10. — Szinnyi József, Budapest, V, Arany János-u. 1. — Szira Béla, Budapest, IX, Gróf Haller-u. 88. — Szirák Ferenc, Kiskunfélegyháza. — Szomolányi József, Kecskemét. — Szóts Gyula, Budapest, I, Mátrai-u. 5. — Szűts Iván, Budapest, II, Donáti-u. 14.

Takács Andor, Budapest, VIII, József-körút 37. — Terbócz Ilona, Budapest, II, Hunyadi János-út 9. — Thienemann Tivadar, Budapest, IV, Semmelweis-u. 2. — Timár Kálmán, Kalocsa. — Tolnai Gábor, Budapest, M. Nemzeti Múzeum. — Tordai Anyos, Baja. — Toth Lajos, Hajdunásás. — Tóth M. Marianna, Sopron. — Travnik Jenő, Budapest, VI, Bulyovszky-u. 40. — Trombitás Gyula, Budapest, II, Battyhány-u. 31. — Túróczy Trostler József Budapest, XIV, Abonyi-u. 7. — Tüll Alajos, Pécs.

Vajthó László, Budapest, I, Fery Oszkár-u. 47. — Varga Editha, Buda-

pest, II Zivatar-u. 2. — Ványi Ferenc, Budapest, I, Budai L.-u. 5/b. — Várady Zoltán, Budapest, I, Lenke-tér 4. — Várdai Béla, Budapest, IX, Kinizi-u. 10. — Váth János, Balatonalmádi. — Vince Frigyes, Budapest, V, Alkotmány-u. 11. — Vincze László, Kecskemét. — Voinovich Géza, Budapest, I, Nagyboldogasszony-út 23.

Waldapfel József, Budapest, I, Márvány-u. 44. — Werner Adolf, Zirc. — Zipser Sándor, Budapest, IX, Ráday-u. 38. — Zolnai Béla, Szeged. — Zöldi Mihály, Kispest.

Zsigmond Ferenc, Budapest, V, Szemere-u. 9.

VI. Előfizetők. államtól előírt példányok.

Aszód: Ev. gimnázium.

Baja: Ciszt. gimnázium.

Balassagyarmat: All. gimnázium.

Békés: Ref. gimnázium.

Békéscsaba: Ev. gimn., All. leánygimn.

Budapest: Bernardinum könyvtára. — Fővárosi közoktatásügyi ügyosztály. — Fővárosi pedagógiai könyvtár. — Kalazantinum. — Kereskedelmi akadémia. — Képviselőház könyvtára. — Országos Kaszinó könyvtára. — Ranschburg Gusztáv-kereskedés. (2 példány.) — Tudományegyetemi magyar irodalomtörténeti intézet. — Közgazdasági Egyetem. — Városi nyilvános könyvtár. (Reviczky-u.) — Városi nyilvános könyvtár. (Andrássy-út.) — Középisk. Tanárképző Gyak. Középiskolája. — All. Madách Imre gimn. tanári könyvtára. — All. Madách Imre-gimn. ifjúsági könyvtára. — Ciszterci rendi kat. Szent Imre-gimn. — Kegyesrendi kat. gimn. — Ev. gimn. — Ref. gimn. — All. Verbőczy István-gimn. — All. Mátyás király-gimn. — All. Árpád-gimn. ifjúsági könyvtára. — All. Árpád-gimn. önképzőköre. — All. Berzsenyi Dániel-gimn. — All. Kölcsény Ferenc-gimn. — All. Szent István-gimn. — All. Zrínyi Miklós-gimn. tanári könyvtára. — All. Zrínyi Miklós-gimn. ifjúsági könyvtára. — All. Zrínyi Miklós-gimn. önképzőköre. — All. Fáy András-gimn. — All. Széchenyi István-gimn. — All. Szent László-gimn. — Egyetemi kir. kat. gimn. tanári könyvtára. (2 péld.) — All. Tanítónőképző Int. (Fery Oszkár-u.) — Szentbenedek-rendi kat. Szent Benedek-gimn. — Izraelita gimn. — All. Toldy Ferenc gimn. tanári könyvtára. — All. Toldy Ferenc-gimn. ifjúsági könyvtára. — All. Bolyai-gimn. — All. Kemény Zsigmond-gimn. — Közs. Eötvös József-gimn. — Közs. Vörösmarty Mihály-gimn. — All. Mária Terézia-leánygimn. — Kat. Szent Margit-leánygimn. — Kat. Sophianum-leánygimn. — Izraelita leánygimn. — Közs. Szilágyi Erzsébet-leánygimn. — Közs. Gizella királyné-leánygimn. — Egyesületi Veres Pálné-leánygimn. — Ev. leánygimn. — All. Erzsébet-nőiskola leánygimnázium. — Kat. Notre Dame de Sion leánygimn. — Közs. Ráskai Lea-leánygimn. — Közs. Zrínyi Ilona-leánygimn. — Baár-Madas ref. leánygimn. — Szeke-res Margit magán leánygimn. — Izraelita tanítónőképző-intézet. — All. gyakorló felső kereskedelmi iskola. — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Márvány-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Ponty-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Jurányi-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Izabella-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Wesselényi-u. 38.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Wesselényi-u. 52.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Vas-u.) — Közs. felső

kereskedelmi iskola (Mester-u. 56.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Mester-u. 23.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Horthy Miklós-út.) — Közs. polgári fiúiskola. (Attila-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Városmajor-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Medve-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Honvéd-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Pannónia-u.) — Közs. polgári fiúisk. (Kiskorona-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Kórház-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Váci-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Nagymező-u.) — Közs. polgári fiúisk. (Kertész-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Rottenbiller-u.) — Községi polgári fiúiskola. (Hernád-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Német-u.) — Községi polgári fiúiskola. (Homok-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Mester-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Knézits-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Telepy-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Gyáli-út.) — Közs. polgári fiúiskola. (Százados-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Elnök-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Liget-u.) — Községi polgári fiúiskola. (Váli-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Egressy-u.) — Községi polgári fiúiskola. (Álmos vezér-tér.) — Közs. polgári leányiskola. (Böszörményi-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Koronaőr-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Batthyány-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Marcibányi-tér.) — Községi polgári leányiskola. (Lajos-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Szentendrei-út.) — Közs. polgári leányiskola. (Prohászka-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Szemere-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Lovag-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Felsőerdőseor.) — Közs. polgári leányiskola. (Bajza-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Üteg-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Váci-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Dohány-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Aréna-út.) — Közs. polgári leányiskola. (Hungária-körút.) — Közs. polgári leányiskola. (Egressy-út.) — Közs. polgári leányiskola. (Práter-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Tisza Kálmán-tér.) — Közs. polgári leányiskola. (Tóth Kálmán-u.) — Községi polgári leányiskola. (Jázmin-utca.) — Községi polgári leányiskola. (Százados-utca.) — Községi polgári leányiskola. (Szent László-tér.) — Közs. polgári leányiskola. (Fehérvári-út.) — Közs. polgári leányiskola. (Dugonics-u.) — Községi polgári leányiskola. (Mester-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Simor-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Óhegy-u.)

Ibusz Hírlaposztálya. — Adorján-könyvkereskedés. — Stemmer-könyvkereskedés.

Cegléd: All. gimn.

Csongrád: All. gimn.

Csurgó: Ref. gimn.

Debrecen: Középiskolai Tanárképző Int. Gyak. gimn. — Ref. tanárképző-intézet. — Ref. leánygimn. — Ref. tanítóképző-int. — Csáthy Ferenc könyvkereskedése. — All. Fazekas M.-gimn. ,

Derecske: Népművelési titkárság.

Dombóvár: Kir. kat. gimn.

Ercsi: Közs. polgári iskola.

Esztergom: Bencés-gimn. tanári könyvtára.

Eger: All. gimn. — Érseki tanítóképző-intézet.

Gyöngyös: All. gimn.

Győr: Szentbenedekrendi kat. gimn. — All. gimn. — All. tanítónőképző-intézet. — Fiú felső kereskedelmi iskola. — Női felső kereskedelmi iskola. — All. leánygimn. — Városi könyvtár.

- Gyula: Kat. gimnázium.
 Hatvan: All. gimnázium.
 Hódmezővásárhely: Ref. gimn.
 Jászapáti: Kir. kat. gimn.
 Jászberény: All. gimn.
 Kaposvár: All. gimn. — Egyesületi leánygimn.
 Karcag: Református gimnázium.
 Kecskemét: Kegyesrendi kat. gimn. — All. gimn.
 Kiskunfélegyháza: Kat. gimn.
 Kiskunhalas: Református gimnázium.
 Kiskörmend: Allami gimnázium.
 Kiskunmács: Református gimnázium.
 Kiskunváros: Allami gimnázium.
 Kiskunváros: Kegyesrendi gimnázium.
 Makó: Allami gimnázium.
 Mátyásföld: Egyesületi Korvin Mátyás-gimn.
 Mátészalka: Népművelési titkárság.
 Mezőkövesd: Kir. kat. gimnázium.
 Mezőtúr: Ref. gimn. — All. leánygimn.
 Miskolc: All. gimn. — Ref. gimn. — Ref. leánygimn. — Kir. kat. gimn.
 — Múzeum és könyvtár. — All. fiú felső kereskedelmi iskola.
 Nagykanizsa: Kegyesrendi gimnázium.
 Nagykálló: All. gimn.
 Nagykőrös: Ref. gimn. — Ref. tanítóképző-intézet.
 Nyíregyháza: Kir. kat. gimn. — Ev. gimn.
 Pécs: Ref. főiskola.
 Pécs: Kegyesrendi gimnázium.
 Pécs: Tudományegyetemi magyar irodalomtörténeti intézet. — Allami gyakorlati gimn. — Szent Margit-tanítónőképző. — Női felső kereskedelmi iskola önképzőköre.
 Pozsony: Industria Tanszervállalat.
 Sárospatak: Ref. koll. könyvtára.
 Sátoraljaújhely: Kegyesrendi kat. gimn.
 Sopron: All. gimn. — Ev. gimn. — All. leánygimn.
 Sümeg: Allami gimnázium.
 Szeged: All. polgári iskolai tanárképző-intézet. — Délmagyarországi Közművelődési Egyesület. — Tudományegyetemi magyar irodalomtörténeti intézet.
 — Kegyesrendi városi kat. gimn. — Kegyesrendi városi kat. gimn. önképzőköre.
 — All. Baross Gábor-gimn. — All. Klauzál G. gimn. — All. leánygimnázium.
 — Tunyogi Csapó János-gimn. — Szent István Társulat szegedi fiókja. — Somogyi-könyvtár.
 Szekszárd: All. gimnázium.
 Székesfehérvár: All. gimn. — Kat. Tanítóképző Int.
 Szentes: All. gimnázium.
 Szentgotthárd: All. gimn.
 Szikszó: Népművelési Titkárság.
 Szolnok: All. gimn. — All. leánygimn.
 Szombathely: All. gimn. — Allami leánygimn.

Tata: Kegyesrendi kat. gimnázium.
 Újpest: All. gimn. — All. leánygimn.
 Vác: Kegyesrendi kat. gimn.
 Veszprém: Kegyesrendi kat. gimn. — Múzeum és könyvtár.
 Zirc: Ciszterci rendi apátsági könyvtár.
 Zalaegerszeg: All. gimn.

VII. Cserepéldányok.

A Cél. — Budai Napló. — Budapesti Szemle. — Debreceni Szemle. — Deutsche Akademie. — Erdélyi Helikon. — Erdélyi Iskola. — Erdélyi Múzeum. — Erdélyi Szemle. — Esztétikai Szemle. — Földrajzi Közlemények. — Gondolat. — Győri Szemle. — Hadtörténelmi Közlemények. — R. Istituto Orientale di Napoli. — Kalangya. — Katolikus Nevelés. — Katolikus Szemle. — Kálvinista Szemle. — Kelet Népe. — Kerek Asztal. — Kereskedelmi Szakoktatás. — Korunk Szava. — Koszorú. — Láthatár. — Levéltári Közlemények. — Libanon. — Literatura. — Magyar Katonai Szemle. — Magyar Középiskola. — Magyar Nyelvőr. — Magyar Női Szemle. — Magyar Zsidó Szemle. — Mult és Jövő. — Műhely. — Napkelet. — Neue Heimatsblätter. — A Népr. Múz. Ért. — Néptanítók Lapja. — Nevelésügyi Szemle. — Pannonhalmi Szemle. — Pannónia. — Páztortúz. — Pesti Városháza. — Protestáns Szemle. — Protestáns Tanügyi Szemle. — Századok. — Szocializmus. — Társadalomtudomány. — Theológia. — Theológiai Szemle. — Térképészeti Közlöny. — Új Idők. — Új Utak. — Ung. Jahrbücher. — University of London. — Vasi Szemle.

VIII. Összegezés.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak működése 26. évében, 1937-ben, 257 tagja volt. Ezek közül tiszteleti tag: 2, alapító tag: 27, rendes tag: 228.

A folyóirat 700 példányban jelent meg. Ebből évnegyedenként 257 példányt küldtünk a tagoknak; az előfizetett s az államtól előírt példányok száma 230 volt, 54 példányt a Bibliográfiai Központ kapott, 59 példány mint cserepéldány ment szét, 100 került könyvtárai forgalomba.

IX. A Társaság eddigi tisztviselői.

Elnökök: Beöthy Zsolt (1911—1921). — Négyesy László (1921—1933). — Pintér Jenő (1933—).

Alelnökök: Négyesy László (1911—1921). — Szász Kádoly (1911—). — Dézsi Lajos (1911—1932). — Zoltvány Irén (1911—1932). — Viszota Gyula (1921—). — Tolnai Vilmos (1933—1937). — Zlinszky Aladár (1933—).

Titkárok: — Horváth János (1911—1918). — Viszota Gyula (1918—1921). — Alszegehy Zsolt (1921—1936). — Brisits Frigyes (1937—).

Szerkesztők: — Pintér Jenő (1911—1914). — Baros Gyula (1914—1916). — Pintér Jenő (1916—1933). — Baros Gyula (1933—1936). — Alszegehy Zsolt (1937—).

Jegyzők: — Kéky Lajos (1911—1918). — Zolnai Béla (1918—1921). — Brisits Frigyes (1921—1936). — Kerecsényi Dezső (1937—).

Pénztárosok: Ágner Lajos (1911—1925). — Oberle József (1925—1935). — Regényi Sándor (1936—).

Ellenőr: — Perényi József (1925—).

X. A Társaság folyóirata.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ára egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-utca 5.) vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekkszámlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14.)

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Alszeghy Zsolt szerkesztő címére küldendők. (Budapest II, Hattyú-u. 7.)

IRODALOMTÖRTÉNET

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság megalapítása.

Elnöki megnyitóbeszéd a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1937. évi rendes közgyűlésén.

Írta: PINTÉR JENŐ.

Tisztelt Közgyűlés!

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság megalapításának eltelt immár az első negyedszázada, folyóiratunk átlépte a második negyedszázad küszöbét, hadd vessek ennél a huszonötésztendő korhatárnál rövid viszapillantást munkánk megindulására.

1911-et írunk. Az ország a politika lázában ég. A koalíció kormánya összeomlik, Tisza István pártja az országgyűlési választásokon nagy többséget szerez a függetlenségi párttal szemben. Ellenzéki obstrukció, folytonos pártgyűlések, fenyegető sztrájkmozgalmak izgalmai foglalkoztatják a fővárost és a vidéket.

Ki sejténé, hogy három évvel később lángba borul a világ s a pártvezérek közéleti torzalkodásait milliók siralma váltja fel? Ki gondolná, hogy özvegyek és árvák jajveszéklésével lesz tele a világ, trónok omlanak össze, országok pusztulnak el?

A tudomány nem sokat gondol a belső politika botrányai-
val, az irodalomtudósok minden izgalom nélkül végzik kutató és feldolgozó munkájukat. Legföljebb a választójogi kérdések körül folyik hevesebb vita s a világnézeti felfogások mérkőznek tompított hangon egyes tanári szobákban.

Bár a Magyar Tudományos Akadémia bőségesen támogatja az irodalomtudományt, különösen a régi magyar írók munkáinak kiadásával és az Irodalomtörténeti Közlemények közrebeszátásával, a két magyar egyetemről annyi jeles tehetség indul útnak, hogy kézírataik csak nehezen kapnak helyet a tudományos folyóiratok hasábjain. Feltűnik az is, hogy a magyar irodalomtörténet munkásainak nincs külön egyesületük, holott számuk évről-évre nagyobb, munkakedvük szembeszökően élénk. A régi nemzedék és a középnemzedék mellett ott áll az új nem-

zedék népes tábora s még sincs olyan társulati szervezet és folyóirat-középpont, ahol a szétszórt munkaerők egymásra találhatnának.

Az indítást az öregebbektől várják — az irodalomtudomány vezérebereitől, az egyetemi tanároktól, az Akadémia tagjaitól —, de közülük senki sem akar előlépni az egyesülés tervével. Vagy nem látják világosan a célt, vagy félnek a kudartól, vagy nem hajlandók kitenni személyüket a pályatársak megszólásának. Remény sincs rá, hogy valaki vállára vegye a mozgalom kialakításának ezerféle gondját.

Egy akkoriban még meglehetősen ismeretlen nevű budapesti középiskolai tanár, Baros Gyula, nyugtalanul szemléli a helyzetet s arra gondol, miért ne lehetne más tudományágak művelőinek példájára az irodalomtörténetírókat is külön szervezetbe tömöríteni? Ha van szervezetük a külföldi irodalmak fejlődésével foglalkozó filológusoknak a Budapesti Philologiai Társaságban, miért maradjanak szétszórta azok, akik a magyar irodalom multjával foglalkoznak? Ha nem hajlandók ezt a társaságot megalakítani a tekintélyek, miért ne mozgatnók meg azokat, akik még csak most indulnak el irodalmi pályájukon? Bizonyára csirázni kezd a szervezet s akkor a tudomány előkelőségei sem fognak elzárkózni a szervező munka kezdeményezőitől.

Ha volt ember, akiben a szerénység a szívóssággal egyesült, az Baros Gyula volt. Mikor 1911 tavaszán Horváth János és Pintér Jenő társaságában előlépett a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megalapításának eszméjével, senki sem hitte volna, hogy az eszme rövidesen valóra válik.

A három szervező közül kettő még él, de ők sem tudják teljes biztossággal megmondani, hogyan találkoztak össze egymással, milyen körülmények között vállalták a szervezés munkáját? A maguk baráti körében mind a hárman buzgón dolgoztak, s fáradozásuk váratlan eredménnyel járt. Nagy elégtétel volt mindhármuk számára, hogy az ügynek sikerült megnyerni a magyar irodalomtörténet akkori legnagyobb tekintélyét, Beöthy Zsoltot is.

1911 május 6-án kelt levelében Baros Gyula a következőket írta vidéken tartózkodó nejeinek:

«Tegnap, ha nem csalódom, végre dülőre jutott a Magyar Irodalomtörténeti Társaság ügye. Tegnap voltunk Beöthy Zsoltnál, sikerült őt megnyernünk

a Társaság számára és ezzel azt hiszem, tervünk nevezetes fordulópontra jutott. Ne csodálkozzék, hogy bizonyos meghatottsággal és lelkesedéssel írok e dologról. Maga tudja legjobban, hiszen annyiszor emlegettem, hogy mennyire szeretném erőmet oly cél megvalósítására szentelni, melyből másokra, lehetőleg sokakra, valamilyen haszon háramlik. A mostanit olyannak tartom. Ha a Társaság valóban létrejönne és munkássága eredményes lenne a magyar tudományra nézve, meglebbe az a benső megnyugvásom, hogy valamit én is vetettem a magyar ugaron... De elmondom látogatásunk történetét. Délután három órákor összejöttünk a New York-kávéházban: Horváth János, Pintér Jenő, meg én. Megbeszéltük, hogy mit fogunk mondani Beöthy Zsoltnak. Azután felmentünk a negyedik emeletre, hol irodalomtörténetírásunk pártfogója lakik. Beküldtük névjegyünket s néhány pernyi várakozás után már bent voltunk egykori mesterünk dolgozószobájában. (Szép szoba, sok könyv, tudós rendetlenség, sok műtárgy, köztük feltűnő, mert kálvinista ember lakásán vagyunk: két szép feszület.) Pintér Jenő volt a szónokunk, miután ő beszélt meg előre a látogatást is Beöthyvel. Beöthy meghallgatta az előterjesztést, nagy örömmel fogadta a tervet, ellátott bennünket jó tanácsokkal a további teendőkre nézve és megengedte, hogy most már öreá hivatkozva is folytathassuk a szervezést. Ajánlotta, hogy félreértések kikerülése végett menjünk el Riedl Frigyeshez és Négyesy Lászlóhoz is, beszéljük meg velük is a dolgot... Elmondta, hogy hasonló terv már került szóba a kilencvenes években. Ő és néhány társa Corvina néven egy társaságot akartak alapítani, de akkor ez a terv az akadémiai körök gáncoskodása folytán nem sikerült. Talán nekünk most több szerencsénk lesz.»

A nyilvánosság elé 1911. június 1-én lépett a megalakulás terve. Ekkor jelent meg, az Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny 42. számában, a *Felhívás a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megalapítására* a következő szöveggel:

«Hazánkban minden tudományszaknak megvan már a maga társulata, csak mi, a magyar irodalomtörténet munkásai nem tömörültünk még társas szervezetté. Sajnosan kellett tapasztalnunk, mint lankad el az egyes ember munkakedve, s mint töredeznek szét, mint szigetelődnek el a rokon törekvések, ha nincs egy központosító s külön orgánummal bíró egyesület, mely tért nyit a munkakedvnek, közös mederbe gyűjti az egy célt szolgáló erőket s állandó figyelemmel kíséri a közös nagy munka minden mozzanatát.

Egy magyar irodalomtörténeti társaság megalapítására hívjuk fel tudományszakunk művelőit és barátait.

Nem lehet közömbös a nemzeti műveltség szempontjából sem, vajjon meg tud-e alakulni egy ilyen társaság, mely a nemzet legsajátabb műveltségi készletét: irodalmát tüzi ki tudományos törekvései tárgyául, nem lehet közömbös különösen most, mikor szellemi életünk minden ágában a történeti folytonosság tudatának ébrentartása s erősítése látszik legsürgősebb feladatnak.

Társaságunk havonkénti felolvasóüléseken gyűjtené össze tagjait s folyóiratot indítana, melyet havi közlönynek tervezünk. E folyóirat értekezések és kisebb közlemények mellett, tág teret juttatna az irodalomtörténeti kiadványok és tanulmányok bírálatának. Ismertetné a szakirodalom valamennyi termékét

s a folyóiratok magyarvonatkozású cikkeit. Olyan középponttá óhajtanók tenni közlőnyünket, amelyből mindenki tájékozást nyerhet a magyar irodalomtörténet haladásáról, mit különben folyóiratunk maga is minden kitelhető módon előbbre kívánna segíteni.»

Az előkészítés munkájában Beöthy Zsolton kívül még Riedl Frigyes és Négyesy László támogatták a három szervezőt. Riedl Frigyes eléggé aggodalmasan szemlélte a helyzetet, de nemcsak ő kételkedett sikerünkben, hanem mások is azt hitték, hogy mozgalmunk eredménytelen lesz. Annyi már a tudományos egyesület — mondogatták — és olyan fiatal emberek vagyunk, hogy száznál több tagot nem tudunk szerezni, ennyi pedig vajmi kevés a megindulásra. Igaz, fiatalok voltunk — Baros Gyula 35 éves, Horváth János 33 éves, Pintér Jenő 30 éves —, de tele hittel, lelkesedéssel, szakadatlan munkával. Napról napra találkoztunk, bemutattuk egymásnak levelezésünket, tanácskoztunk a teendőkről. Időnkint megjelentünk Beöthy Zsolt asztalánál, tájékoztattuk őt az újabb eredményekről, örömmel hallgattuk elismerő szavait.

1911. október 26-án kelt levelében Baros Gyula ezt írta nejemnek:

«Tegnap délután, mint már jeleztem, elmentem a Continental-kávéházba, hol együtt találtam Beöthy Zsoltot Hegedűs Istvánnal és Pintér Jenővel. Később megjött Négyesy László is. Megmutattam nekik az alapító ülésről szóló jegyzőkönyv tervezetét s ők mindenben helyben hagyták a fogalmazásomat. Sok érdekes dologról beszélgettünk, főképp tanügy-politikai kérdésekről. E mellett azonban alaposan megvitattuk a Társaság jövődő terveit is. A folyóirat címére vonatkozólag egyelőre abban állapodtunk meg, hogy Magyar Múzeumnak fogjuk nevezni (ha jobb cím nem akad). Hegedűs és Négyesy hét óra tájban elmentek, mi azonban hárman még együtt maradtunk és igen kedélyesen elbeszélgettünk fél kilencig. A történelmi regény is szóba kerülén, én megkockáztattam azt az állítást, hogy a Pogányok alapján Herezeg Ferencet nagyobb regényírónak tartom, mint az addig általánosan bámult báró Kemény Zsigmondot. Erre tüzes vita indult meg közöttünk, melynek folyamán Beöthy végigismertette Kemény regényeinek szép és jellemző részleteit, erősen hangoztatva, hogy ami a korok lelkébe való bevilágítást illeti, Keményhez fogható nagy alakja nem akad irodalmunknak... A beszélgetés hatása alatt Beöthy egy cikket fog írni Herczegnek arról a színdarabjáról, mely a Rákóczi-hamvak hazahozatala alkalmából készült. Amikor ugyanis Bizánc szépségeit hangoztattam, Beöthynek eszébe jutott, hogy neki jobban tetszik a Bujdosók című színdarab s ennek fejtegetésébe azután annyira belemelegedett, hogy kedvet kapott egy cikk megírásához. Sokáig beszélgettünk még, de azután, hogy későre járt az idő, Beöthyt felültettük a villamosra, mi pedig Pintér Jenővel még néhány percig tárgyaltunk az est tanulságairól.»

Alapszabályainkkal sok baj volt. Mikor elkészült szövege, a hatóságokhoz beadott tervezet kezdett eltűnni a hivatalok útvesztőiben. A székesfővárosnál még csak ment valahogy a dolog, de a belügyminisztérium döntő ügyosztálya nem sietett az ügydarab elintézésével. Ki tudja, hány hónapig húzódott volna a láttamozás dolga, hányszor küldték volna vissza az aktát a szervezőkhöz, ha a jó szerencse nem juttatott volna számunkra döntő érvet megfelelő személyi támogatás alakjában. A protekciós levél elküldése után a kérelem lebonyolítása egyszerre szokatlanul gyors lett. A várvavárt belügyminiszteri hozzájárulás leérkezett az előkészítő bizottsághoz.

A Társaság szervezésének további mozzanatai megtalálhatók az Irodalomtörténet folyóirat első évfolyamában. 1911. október 22-én tartottuk a Társaság alapító közgyűlését, december 10-én az alakuló közgyűlést a Magyar Tudományos Akadémia palotájában. Az előkészítő bizottság — Baros Gyula, Beöthy Zsolt, Horváth János, Négyesy László, Pintér Jenő és Riedl Frigyes — tervszerűen oldotta meg feladatát, zökkenő sehol sem volt az ülések vezetésében. Csak az tűnt fel, hogy a vidéki városokból is szokatlanul sokan jelentek meg az októberi alapító közgyűlésen s ugyanakkor — a Budapesti Philologiai Társaság egyik csoportjának szószólója gyanánt — Bleyer Jakab hevesen megtámadta a társasági alapszabályok tervezetének egyes pontjait. Állásfoglalásával magára maradt. Beöthy Zsolt olyan kitűnően vezette a tárgyalásokat, hogy a jelenlevők egyértelműen elfogadták az előkészítő bizottság javaslatait. A decemberi alakuló közgyűlésen a jegyzői állás és néhány választmányi hely betöltése körül volt a tagok között nézeteltérés, de azért ez a szavazás is elég simán folyt le.

A Társaság megalakulását a napisajtó hasábjain élénk hadizaj kísérte. Bár az előkészítő bizottság a választmány összeállításában előzékeny figyelemmel adott helyet a zsidóknak és szabadkőműveseknek is, nem ez szűrt szemet, hanem az, hogy több tudós szerzetestanár is bekerült a választmányi tagok sorába. A Világ 1911. évi december 14-i számában nagy cikk jelent meg *Fekete irodalomtörténet* címmel. A névtelen cikkíró ingerülten panaszolta, milyen botrányos volt az új Társaság megalakulása, mennyire szembehelyezkedtek a haladással a Társaság szervezői, miféle felháborító kulisszatitkok lappanganak a háttérben.

«A választmányi tagok összeállításában — írta a cikk — határozottan érezhető volt a reakciós tendencia. Egyrésztől kibuktatták azokat a régi és értékes tudósokat, akik zsidók, másrésztől pedig a fiatalokat is megtizedelték, akik radikálisok, haladók, újat akarók. Semmi kétség, az öregek jól hadakoztak. A kardjuk kétélű volt. Az egyik éllel az öreg tudósokat, a másikkal a fiatalokat kaszabolták le. Csírájában elfojtották a forradalmat, de megölték a tudományt is. Ez különben előrelátható volt. Az előzetes tanácskozáson az öregek hevesen kifakadtak a fiatalok, a Társaság megalakítói ellen, kioktatták őket, tanulni küldték s kétségbevonták, hogy nekik is van joguk a tudáshoz... A Magyar Irodalomtörténeti Társaság az ügyét ismeretlen emberekre bízta, akiknek nincsen multjuk, nincs tudományos munkásságuk, filológiai téren sohasem törekvtek. A jelenlevők élénken érdeklődtek kilétiük iránt. Ekkor pedig azt a választ kapták, hogy az ismeretlenek majdnem egytől-egyig papok. A klerikális és reakciós komplot tehát jól működött. Pozitíve tudjuk, hogy a közgyűlés előtt a listán más nevek szerepeltek. Utóbb azonban valami ismeretlen kéz becsempészte a papokat és kibuktatta a haladókat. A klerikalizmus behatolt az egyesületbe s újra kompromittálta a magyar tudományosságot. Ez nem maradt visszhang nélkül. A kijátszott fiatalok, akik látták, hogy nemes és nagy céljuk elsikkad az öregek és a reakciók kezén, egyszerűen hátat fordítottak a társulatnak. A tényeket nagyon érdemes lejegyezni. Jellemző a magyar állapotokra, mint tört le egy fiatal gárda első becsületes törekvése, amely az új irodalommal párhuzamosan indult meg és micsoda ravasz fufanggal játszották ki őket a klerikálisok és az ó-konzervatívok. Újra a sáncokon kívül vannak. Benn, a sáncok mögött pedig papok és agg tudósok írják a fekete irodalomtörténetet. Ez az egész magyar tudomány kultúrbotránya.»

A támadásra 1911. december 15-én *A Világ irodalomtörténeti fájdalmai* címmel az Alkotmány adott választ.

«A Világ tegnapi számában — írja a cikk névtelen szerzője — hosszú lére eresztett siránkozás jelent meg, amely a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megalakulásával kapcsolatos állítólagos botrányokkal foglalkozik. A botrányok persze egészen közről és az igazság szemüvegén keresztül más-kép festenek és ha leszedjük róluk azt a sok obskurus jelzőt, amellyel a Világ a maga unalomig ismert lomtárából felcicomázta azokat, mindössze az a rideg tény marad meg, hogy az új irodalmi alakulás választmányába beválasztottak néhány odavaló, tudós papi embert. Ez persze nagyon fáj a Világ igazságérzetének, csakúgy, mint az a másik szomorú ténykörülmeny, hogy a választmányból kimaradt néhány tudatlan, de szabadkőműves niemand. Ennyi a Világnak éppen elég ahhoz, hogy klerikalizmusról, sötétségről, maffiáról és bombamerényletről kiabáljon. Igazán csodáljuk azt a szemérmetlen agilitást, amellyel a Világ a maga híveinek védelmére tud kelni, valahányszor azok jól megérdemelt klasszifikációjukat megkapják, de viszont nagyon keveseljük az invenciót, amellyel a Világ az ilyen védelmi kirohanásokat elintézi. A számtalanszor kilőtt patronok durranása már nem nagyon hatásos, jó lenne, ha a Világ újabb fegyverek után nézne. Mi ajánlhatunk neki egyet. Próbáljon egyszer az igen tisztelt Világ valódi értékekkel, nem-

csak szabadkőműves, de tudós fegyvertárakkal kiállani a küzdőterre, akkor talán több sikere lesz.»

A támadások későbbben sem szüntek meg. Amilyen elismerés fogadta a Társaság folyóiratát a tudományos körökben és a tanárvilágban, olyan gyűlölettel vágtak egyet-egyet a Társaságon a másszellemű hírlapok. Különösen Kiss József folyóirata, A Hét, röppentette el időnkint sebzésre szánt nyilait.

«Az irodalomtörténet forradalma — gúnyolódott az egyik cikk — programmszerűen zajlott le: a hatalom régi urai egy többórás barrikád-harc után beültek a trónusba és proklamálták a saját dinasztiajuk uralmát. A régi operett-forradalmak véres és komoly harcok voltak ahhoz képest, amit öreg professzoraink és irodalmi rokkantjaink produkáltak. Úgy vonultak fel a barrikádokra, mintha a régi rendszert akarták volna kiforgatni sarkaiból. Forradalmi beszédeket mondtak s aki hallotta szónoklataikat és forradalmi dalaikat, azt hihette, hogy ezek az elégedetlenkedők komoly reformokat akarnak meghonosítani az irodalomtörténetben. Vigyázat, tisztelt haza és közvélemény. Hamis bankókkal árasztják el az országot s mindenki jól teszi, ha alaposan megforgatja az értékjegyeket, miket a kezébe nyomnak.» (1911.)

«Az Irodalomtörténet című tanirányú szaklap — büszkélkedik később Kiss József folyóirata — haragszik ránk, mert nem vettük komolyan Thaly kurucnótáinak leleplezését. A tanár urak szenzációnak szánták a leleplezést s mi lemosolyogtuk fejtegetéseiket. Ők megdöbbenést, kétségbeesést vártak s mi egy lekicsinylő gesztussal intéztük el szenzációjukat. Biz ez bosszantó, de a tanár urak nagyon rosszul festenek, ha a bosszankodáshoz komoly pózba vágják magukat. Komoly póz nem illik azokhoz, akik hátul, a lap borítékán, beszámolnak a befolyt tagsági díjakról, előfizetési pénzekről, szóval beszámolnak a maguk kicsi anyagi tőkéről, mely nem sok, de kétségtelenül nagyobb, mint a szellemi tőkéjük, melyről a lap elején számolnak be. Akik csak ilyen sovány szellemi tőkével rendelkeznek, azoktól kórikumszámba megy, ha a mi szerénységségünk jellemzésére azt mondják, hogy mi azt hisszük, hogy a gondolkodást mi hoztuk be az országba. Hát igen, mi hisszük ezt és hisszük ezenfölül azt is, hogy a tanár uraknak fáj ez a mi behozatalunk. Fáj nekik, hogy behoztuk a gondolkodást s ha tehetnék, kivinnék azt, amit mi behoztunk. Nekik nincs rá szükségük, de hát mi nem is az ő kedvükért hoztuk be. A tanár urak csinálják csak tovább az irodalomtörténetet: tolják be, csempésszék be magukat az irodalomba és az írók társaságába. És vitatkoznak írókkal, dörgölözzenek szellemi munkásokhoz. Mi megígérjük, hogy valahányszor hozzánk dörgölöznek, mindig vakarózni fogunk.» (1913.)

Egy év leforgása alatt ezernél több tagja és előfizetője volt a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak. Különösen a középiskolai tanárok sorakoztak lelkesen az új tudományos zászló alá, maga a Társaság is voltaképpen a magyar középiskolai tanárság alapítása volt. A régebb tudományos társaságok kezdemé-

nyezése vagy az Akadémia, vagy az egyetem köreiből indult ki, ezt a szervezetet a középiskolák lelkes tanárai indították útnak és virágoztatták fel.

Az első tisztikar így alakult:

Elnök: Beöthy Zsolt, a budapesti egyetemen az esztétika ny. r. tanára. — Alelnökök: Dézsi Lajos, a kolozsvári egyetemen a magyar irodalomtörténet ny. r. tanára; Négyesy László, a budapesti egyetemen a magyar irodalomtörténet ny. r. tanára; Szász Károly, író és kritikus, az Uránia szerkesztője; Zoltvány Irén, a pannonhalmi főiskolán a magyar irodalomtörténet tanára. — Titkár: Horváth János, az Eötvös-kollégium tanára. — Szerkesztő: Pintér Jenő, állami főreáliskolai tanár. — Jegyző: Kéky Lajos, állami főgimnáziumi tanár. — Pénztáros: Ágner Lajos, állami főgimnáziumi tanár.

Első pillanatra feltűnik, hogy Baros Gyula nem foglalt helyet a Társaság tisztikarában. Ez az ő saját akaratán múlt. Nem tudtuk rávenni arra, hogy fogadja el az egyik tisztséget, megmaradt a választmány tagjának. Annál hűségesebben vett részt továbbra is a Társaság szervező munkájában. Hétről-hétre találkoztunk, elmondtuk egymásnak gondolatainkat, beszámoltunk az eredményekről. Hűségesebben senki sem állt őrt a Társaság ügyei mellett, mint páratlan lelki erényekkel tündöklő barátunk.

Az ő feledhetetlen egyénisége előtt való mély hódolattal és a baráti szív örök bánatával nyitom meg a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1937. évi rendes közgyűlését.

Kosztolányi Dezső.*

Írta: KERECSENYI DEZSŐ.

Csztam.

Az elmuló folyón örök barázdát
húztam . . .

(A bús férfi panasza.)

Kosztolányi Dezső írói pályája pontosan egybeesett azzal az irodalmi „harmincéves háború”-val, melyre a jubiláló Nyugat nemrégén annyi jogos elégedettséggel és büszkeséggel visszapillantott. Ő is ott volt a táborverésnél, nevét mindvégig címlapján hordozta a folyóirat. Mégis ez a név, noha mindig az első sorokban szerepelt, a legkevesebbszer volt a rohamra indulás bátorítója vagy a másik oldalról jött támadás célpontja. Ez a név akkor, midőn oly folyóiraton állt, mely a régi megtartására nagyobb gonddal figyelő ízlés előtt nem egyszer ismeretlen és veszélyesnek mutatkozó irányok felé nyitott utakat, ott csillogott egyik, a gondolkodás és az ízlés polgári egyensúlyát őrző napilapunk krónika-rovatában és a legelterjedtebb magyar családi hetilap színi kritikái alatt; a legutóbbi években pedig a jelenvaló irodalmi gyakorlat nevében is helyeslő és szentesítő bélyeggel látta el azt a mozgalmat, melyet nálunk mindig a legeggyetemesebb érdeklődés szokott kísérni: a nyelvművelést és nyelvtisztítást.

Mi volt ez az írói élet? Előttünk lejátszódó igazolása vaserejű törvénynek, mely kérlelhetetlenül megköveteli, hogy a szellemnek, bármilyen különnek tetsző egyedülvalóságból lendítse is el magát, útja csak egy lehet: vissza a közösség mindent egy szintre simító hatalmába? Ő is olyan feldobott kő volt, mely nemcsak a sors erejének engedelmeskedőn, hanem ösztönös és tudatos vágyódással is hullt a földre, melyből vétetett? Ha pedig mindezt elfogadjuk, tudjuk-e magában a költői életműben követni ezt a szükségszerű változást, alakulást vagy fejlődést?

Első verskötetének címe „Négy fal között”: hangsúlyozottan kényes különállás, a mindennaptól mentesség. Az utolsóé „Számadás”: erkölcsi reláció-tudat és egyetemes embersors vállalása. Úgy látszik tehát, könnyű e fejlődést végigkísérni. Maga a költő adta meg az alkalmat erre, midőn akár a közelgő elmúlás meg-

* Az író műveinek jegyzékét l. folyóiratunk 1936. évf. 238. lapján.

sejtése, akár befejezett ötven évnyi emberélet visszapillantásra sugallása összegyűjtötte alkotásaiból azt, ami leginkább a pillanatból fakadt, de talán éppen ezért a legörökkévalóbb is: a verseket. Szinte múzeális rendezettségben állnak előttünk versei s csábítják az emlékezőt a változás vonalainak meghúzására.

Az első versekben (Négy fal között. 1907.) azt kérdezte önmagától és arra próbált felelni, hogy melyik a számára legméltoőbb és a hozzá legillőbb költői attitűd. Több lehetőség között válogathatott, hiszen a különösképpen lírai jellegű irodalmi újí-tás idején már nem egy nagy lírikus kortárs hangja csengett a fülébe. Válogatott is a századvég hagyományozta, szinte obli-gát ernyedtség, a „kihült lámpa, tört cserép“ önsiratása, a fátyo-los mult és jelen pillanatokra való bámulat, az édes-bús elmeren-gés, a nagyvárosi chanson érzelmessége között. Neki is volt kez-detben egy-két polgárt rettentő szólama („Nyílthomlokú bűn... erényt pirító, tisztakező gonosz...“), pillanatnyi megállása az idő-szerű és örök magyar sors rejtélyei fölött, szimbolizmusa hatott és hatásokat fogadott be. De bárhova nyúlt a fiatal költő, biz-tosan szólalt meg kezében a kifejező hangszer, a nyelv, bár egy-előre még minden feltűnőbb különösség nélkül. Az eleve meg-határozott sokféleség mellett azonban nem kötötte le magát. Any-nyiban hű maradt a kortársakhoz, hogy ő is a magányt választotta. Nem Ady lázadó és mártír elkülönülését, még kevésbbé a fiatal Babits „soha meg nem elégedés“-ének romantikus ízű elvagyódását, hanem a szuverén szemléletét:

En benn ülök, a légbe bámulok,
száz kép tolong föl, én vagyok urok,
egy szent gyönyör szelíd ütembe hintáz.

Ineselkedik velem kéj, félelem,
asztán lehunyom szótlanul szemem
s lelkembe játszik tündéri színház.

Ebben a teremő szemléletben kapaszkodott meg a fiatal Kosztolányi és ezzel rögtön a tetőre is ért. Három következő versköteté (A szegény kisgyermek panasza, 1910., Őszi koncert. 1912., Kártya. 1912.) volt a magaslaton való megállapodás és szét-tekintés. A „tündéri színház“ függőnye egyetlen mozdulatra szét-nyílt, a szemlélet játéka megkezdődött. Vékony epikum pókháló-szálára függesztgette fel gyermekkorának emlékeit, majd a maga-választotta költői életforma szimbolikus pillanatképeit. Emléke-zés és színészes fikció az, ami tartalomként jelentkezett:

Tücsökeirpelés egy régi ajtón,

de kézzelfogható valóság volt már maga a hang, melyet végérvényesen megtalált. A költő elemében érezte magát, a világ hatalmába került, anélkül, hogy küzdenie kellett volna:

Ha egyet nézek, elfakul a fény
és ferdül a nap, mint a hold karéja.
Ha kettőt nézek, hullik a levél
és föltámad az, aki rég nem él.
Ha hármat nézek, az erdőn keresztül
szél száll és kiszakad a kőd
és a világ fájlódva összszerezdül.

Szavai, kedves jelzői és rímtalálmányai, melyeknek mindig szerelmese volt, már légkört teremtettek maguk köré. Olyan légkört, mely nélkülözhetetlen védőréteg volt a világ ellenében. A fiatal költő így kikerülte a jelen minden csapdáját, hiszen a lázadó és az elvágódó ítéletet mond, a szemlélő soha. Amit ő bámult felrántott szemöldökkel és kíváncsi ráncokkal a homlokán, nem volt a világ, hanem az emlékezésen átszűr, fátyolozott, költői impresszió-valóság.

Nemsokára ugyanezzel a mozdulattal átnyúlt az elbeszélés területére (Bolondok, 1911, Beteg lelkek, 1912, Béla a buta, Tinta, 1916). Új próbatétel volt ez is, egyben pedig szabadabb játéktere a szemléletnek. Lírájának témái jelentek meg először az elbeszélő köntösben. Szinte látni véli az ember a költő kacéran kérdő gesztusát: hogyan hat ebben az új foglalatban az egyszer már kifejtett és csiszolt drágakő? Az ábrázolás gyönyöre huzamosabban símogathatott, formálhatott alakokat és helyzeteket, elmélyedve nem az igazi mélységekben, hanem csak a felületi redőkben, a pórusokban, hajolva a rajzban, keceses túlzásokra és a meglepetést kínáló groteszkre. Az új próbatétel még írói többlettel is járt.

A biztosnak megépített lírai színpad a háború előtti években kezdett el alatta ingadozni (Mágia, 1912):

Úgy félek, hogy ezt a homályos, ódon
vén bánatot egy éjjel elveszítem
s véle együtt életem s a szívem...

A „comedia poeticá”-ban egyszer mégis csak ki kellett mondan, hogy a benyomások színpadán ágáló emlékeken és fikciókon túl az a néző a leglényegesebb, akinek tekintetétől a szereplők élete és mozgása függ.

Tükörszobában járok. S száz alakban
másolja halvány képemet a fény.

Újabb elhatároló kört vont maga köré, mintegy levonta lírai magatartásának végső következményét:

Csak En! Csak En! A végtelen egy En!
 Kié a szirtben szunnyadó szobor-más?
 Arcom kacag belőle: hű — de oly más.
 Kié az árnyék a falon? — Enyém.

A vers-tematika meg is maradt ebben az individuális körben (Mák, 1916, Kenyér és bor, 1920). A kör azonban csak lát-szólag volt ilyen szűk. Egyre többet vett fel a líra hagyományos anyagából. A tiszta és független emlékezés játéka helyébe az emlék utáni sóvárgás, a „furesa“, a „boszorkányos“ és a „különös“ helyzet-fikciók helyébe konkrét irányok keresése lépett. A „szeszélyes futamok“-at felváltogatták közérthető szavak halál-ról, nőről, családról, nemzetről és emberiségről. A háborús évek és az utánuk következő idők egyetemes szenvedése között „testvéreim“ megszólítással az a pátosz, melyet eddig csak ama „különös“ lírai pillanatok számára tartogatott, kísérletezett közönségre tekintő költői kiáltvány-hanggal, „háborús fohász“-szal, a „magyor romokon“ felhangzó „sikoly“-lyal, „szentbeszéd“-del, még átkozódással is. A sajátosan Kosztolányi-jambusok között még a magyar ritmus is helyet kapott.

Igazában mintha epikus időszak nyílt volna meg életében. Ismét visszanyúlt „A szegény kisgyermek panaszai“-ban egyszer már megtalált kerethez.

...életem édes regényét hogy fűzzem-fűzzem tovább.

Témái teljesen ember-közelbe kerültek (A bús férfi panaszai, 1924). A prózában formáló kezébe vette a legnépszerűbb műfajt, a regényt. Az egyik még csak amplifikált novella (A rossz orvos, 1921), de a másik már történeti regény (Nero, a véres költő, 1922), a következők pedig a magyar vidék kicsi és nagy tragédiáiról szólnak (Pacsirta, 1924, Az arany-sarkány, 1925) s az utolsó egy divattá táguló lélekelemzési mód híveinek adott irodalmi példát (Édes Anna, 1926). Verse és prózája egyidőre egybefolyini is látszott a szabad versre való áttérésével (Meztelenül, 1928), mintha itt meg a formai korszerűségnek engedett volna. Szavai és mondatai keményedtek s látható humanitás-nosztagia emelkedett ki belőlük. Siető polgárok hírlapjának egyik sarkába írta szellemes rajzolatait, természetet megszólaltató miniatűr-prózáját és verspárait, satírikus és érzelmes alak-ábrázolásait (Alakok,

1928, Bölesőtől a koporsóig, 1931, Zsivajgó természet, 1931). Novel-laíval (Esti Kornél, 1934, Tengersizem, 1936) egyik legolvasottabb írónkká vált. Hadakozóan állt ki a még mindig vitatott nagy-eágú és hagyományú költő-társ, Ady Endre költészete ellen s belenyúlt a közízlés darázfészkébe. Cikkezett és vitázott apostolkodva nyelvünk tisztaságáért és magyarságáért. Vallomást tett a nemzeti közösségbe való tartozás kötelező ereje mellett. És mikor a végső felé közeledett (Számadás, 1935), amikor a korábbi kaotikus jóslatok valósággá váltak, mikor valóban „vér hörgött a trombitán“, mélységes megrendüléssel hajolt meg a csillagos ég, az „ismeretlen Úr“ előtt, akinek itt a földön vendége volt.

Ez volna a „fejlődés“ útja, ha tartalmak és műfajok sorát így végigjárjuk. Így is lehet látni őt, és olvasói közül is bizonyára sokan így látták. Mégis, ha műveit újralapozzuk, bizonytalankodni kezdünk a rajz hitelében. Ez az egyenes vonal nem volt-e más, mint biológiai folyamat lenyomata? Természetes higgadása az ifjúnak férfivá, családapává, nemzet-taggá és a halál közelében megrendült hívővé?

Élete utolsó éveiben, midőn nem egy kényszerű vagy önként keresett alkalom nyílt számára, hogy önmaga időbeli helyzetét meghatározza, mindig régi önmagával való azonosságát hangsúlyozta. Legszívesebben az „ellenzék“ pózában rögzítette magát. „Annak idején... ellenzék voltam. Egy hazafiaskodó szólamokat hangoztató közönség azt követelte, hogy valljak színt... Most újra ellenzék vagyok. Egy másik közösség, mely éppoly türelmetlen, de számban sokkal nagyobb, azt követeli, hogy mindenki, aki tollat forgat, az emberiség egyelőre homályos, fölöttébb határozatlan ügyét szolgálja s csak arra esküdjék fel (Nyugat, 1933. I. 5. l.). Nyelvművelő vitáiban is hivatkozott arra, hogy ő már messze korábbi években is követelte a nyelvtisztítást. Gyakran emlegette ily állandó alapként a költészet „ön célúságá“-t, a „kifejezés rejtelmes gyönyörűségé“-t (Nyugat 1930. I. 4. l.) Sorait valóban idézték már az irodalmi függetlenség mámorosai, a költői szabadság hitvallói, de a kötöttség szigorú követői is. Nem hitt abban, hogy leírt szavak embert és világot megválthatnak, de ugyanakkor csak egyetlen magas életformát ismert, az íróét. Vallott, éirt és szónokolt szegények, kíntott magyarság, romló emberiség, szenvedő és haldokló önmaga ügyében, de vallomásaiba és pátozáiba mindig belecsendült egy-egy sor, néha csak

egy rím (a Kosztolányi-rím!), amely mind ennek az ellenkezőjét is mondta. Esti Kornélját kell idéznünk: „Boldog volt, hogy másnak nézték, mint ami, ... s tovább játszhatta szerepét, kiszabadulva abból a börtönből, amelybe születésétől fogva bezárták... Ő nem rablógylkosságokról, bankesalásokról, letartóztatásokról írt újságeikkeket, hanem önmagáról és embertársairól olyan történeteket, amelyek talán nem is történtek meg, csak megtörténhetnek, verseket, regényeket, szóval a szorosabb írói mesterséget gyakorolta.“ (63. és 113. l.)

A szorosabb írói mesterség. Ezt élte, ezt akarta megvalósítani. Minden szó, mellyel életútját vonallá szilárdítani akarjuk: fejlődés, szabadság, erkölcs, hit, életszeretet és halálfélelem, még maga az ellenmondás szó is, melyet talán a leggyakrabban lehetne rástűtni, tartalmatlanná válik vele kapcsolatban. Csak egy nem: a forma. Mert a „szorosabb írói mesterség“, mióta az irodalom önállósági harcát vívja az életben és nem egyszer az élettel szemben, azóta mindig itt kapaszkodik meg. „Úgy érzem — írta Kosztolányi — hogy az író titkos cinkosa a homályos és névtelen természetnek, amely nem nyilatkozik, nem ad intervjút, csak megnyilatkozik.“ Ami költészetében megszólalt, mindig e perfekció formái véglegességében jelentkezett. Emberségének teljes morális erejét arra fordította, hogy a költőnek szinte renaissance-értelmű szerepét kézzelfoghatóan illusztrálja olyan korban, mely az eszmék és a vélekedések hinárjában vergődött. Benyomásokra állandóan kész szelleme a „rész“-re figyelt, mert itt legkevésbé zavarhatták az „egész“-re vonatkozó proféciák hangos szavai. Az „elvakult és csodálatosan alacsony század“-ban (Nyugat 1933. I. M. 6. l.) élt, de ítéletét róla nem kifejezte, nem is menekült el belőle, hanem műremekeléssel tiltakozott ellene. E magatartás nem lehetett mesterkéeltség nélküli. Játszani, alakítani kellett a szerepet, mely a hétköznapi ügyeinek sem állítását, sem tagadását nem hirdette.

Ott is, ahol legközelebb hittük a ma szellemi közügyeihez a nyelvtisztítás kérdésében, ezt a költői magánügyet szolgálta. Küzdött az idegen szó és fordulat helyébe teendő magyarért, mert gyönyörködni akart abban a sajátos átmeneti állapotban, „amíg reá (az új szóra) az a fénykör fonódik, mely a pontosan kicövekelte, fogalni jelentésen kívül bizonyos nemes tétovaságot és elmosódottságot is ad neki, a kedélynek azt a sugárzó mozgékonyágát, a beleképzeléseknek és hozzágondolásoknak azt a de-

rengő rugalmasságát, a különféle emlékeknek azt a gyöngén világító sejtelmes ködét, mely a szavaknak voltaképen lelke.“ (Nyugat, 1933. I. 510. l.) Szerette volna átélni, XX. századi Kazinczyként, egy új nyelvújítás örömeit, folyamattá alakítani az állandóságot s ebben ringani önfeledten és kíváncsian.

Mégis volt igen életszerű rendeltetése. A költő princípiumát, melyet gyakran egynek veszünk egyszer a prófétáéval, máskor a politikuséval és a mulattatóéval, intő emlékeztetéssel élénk állította. Tanulták és még ezután is tanulni fogják tőle a szó, a forma és a beszéd zenéjének önmagáért való szeretetét. Műfordításaival nemzedékének Szász Károlya volt: az újabb magyar ízlés számára meghódította a világirodalom líráját és több más remekét.

Nem volt népszerű, de népszerűtlen sem. A magyar közönséggel való kapcsolata olyanformának mutatkozott, mint ahogyan Esti Kornélja állt szemben egyik novellájában egy bolgár kalauzzal. Esti Kornél csak két szót tud bolgárul, az igen-t és a nem-et. A bolgár kalauz kiönti előtte szívét, elmondja panaszait, tanácsait kéri, s Esti Kornél egész hosszú „beszélgetés“-t tud folytatni e hol kétkedően, hol helyeslően, hol biztatóan, hol lesujtóan kimondott két szóval. A közönséghez egyidőben állt közel, meg tőle távol is. Verseiből, prózájából nem tudunk egyértelmű, életirányító szentenciákat kiolvasni: nem lesz sohasem egyetemesen nevelő. De a felfedezés örömeivel nyitják fel majd mindig könyveit a forma és a stílus meglepetéseket kereső inyencei.

Írókortársai között talán ő az egyetlen, aki a legritkábban keresett ősoket a magyar irodalmi múltban. Nem volt szüksége sem támaszra, sem biztatásra. Mégis, ha helyét keressük, a sokizű és -értelmű Csokonai költészete csillan meg a társító emlékezés előtt.

A „Minek nevezzetek“ keletkezéséhez.

Másfél éve mutatta ki folyóiratunkban Sándor István (1935. 66—68.) a koltói napok legszebb emlékének: a *September végénnek* a korabeli versekkel (Bajza) való kapcsolatát. A 40-es évek folyóirataiban lapozva, egy eddig ismeretlen költemény alapján, a *September végén* mellett Petőfi legszebb szerelmes versének, a *Minek nevezzeteknek* keletkezésére is egy fénysugárral rávilágíthatunk. Fontos tényező — különösen a remekművek kialakulásánál, keletkezéstörténeténél — az olvasmányi-ihlet kérdése. Mik voltak azok a „gondolat-törmelékek“ vagy „eszme-osírák“, amelyek ezeknek az alkotásoknak a születésére alakítólag hatottak. A *Minek nevezzetek* Vörösmarty *Abrándjának** hatása mellett (Tolnai Vilmos: *Széljegyzetek Petőfi verseihez*. Irodalomtörténet. 1913. 374—375.) Eördögh István: *L.....néhez* c. versével mutat erős kapcsolatot. Lászlófalvi Eördögh István méltatlanul feledésmenerült költőnk. 1842-ben halt meg 18 éves korában.¹ Drámáit a Nemzeti Színház is előadta, míg novellái az Athenaeumban és a Nemzeti Almanachban láttak napvilágot.² *L.....néhez* c. verse a Honművészből (1840. dec. 6. [98.] sz.) jelent meg.³ Halála után az Athenaeum (1842) közölt még tőle egy posthumus költeményt.

Petőfi figyelmét Eördögh versére, annak ihlető témája, aki neki is ideálja volt: Lendvayné Hivatal Anikó hívhatta föl. Ez 1840-ben jelent meg, míg Petőfi három évvel később, 1843 „március végén“ (Havas) írhatta hasonló című költeményét. Kétségtelenül ismerte a nagy művésznőt ilyen lelkesedéssel bemutató költeményt. Annak egyes sorai évek múlva is zsonghattak lelkében s alkalomadtán művészibb és tökéletesebb formában inspirálólag hathattak rá. Petőfi *L.....néját*, melyet Horváth János „a szerelem gondolatával való enyelgésnek“ nevez, csak a *Versék* 1844-es kiadásában adta ki először. (38. l.) Mindkét vers tárgya: Lendvayné, a kettő között azonban különösebb egyezés nincs.

* Szinyei József: *Magyar Írók*. II. köt. 1339. h.

² Szinyei Ferenc: *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig*. II. köt. 232., 279. l.

³ A *Gyöngyök és Virágok* a magyar költészetből c. antológia (Pest, 1859. 175—176. l.) is közölte.

„E költeményben Lendvayné Hivatal Anikót, a Nemzeti Színház kitűnő művésznőjét (1813—1891) énekelte meg Petőfi. Lendvayné akkor szépségének teljes virágában volt s rendkívüli hatással játszta Shakespeare gyöngéd nőalakjait: Júliát, Opheliát és Desdemonát. Petőfi, úgylátszik, március végén látta az ifjú színésznőt, midőn Szabó József társaságától elszakadva, néhány napot a fővárosban töltött.“ (Havas Adolf jegyzete.)⁴

Eördögh verse nem tartozik irodalmunk remekei közé, de ha meggondoljuk, hogy egy alig 18 éves ifjú írta: úgy formai, mint tartalmi szempontból értékesnek tarthatjuk. Az *L.....néhoz* és a *Minek nevezzetek*⁵ közötti kapcsolat elsősorban formai: mindkettő rapszódia, váltakozva hosszabb-rövidebb szökellő sorokon át fejlődik a vers a kezdő himnusi hangból a rapszódíába. Mindkét versben a strófák első és utolsó sora egy felkiáltás, azzal a különbséggel, hogy Eördöghnél stróféként változik ez (Petőfinél: Minek nevezzetek... Eördöghnél: Megláttalak!... Szóltál velem.... Megcsókolál....) Azonban a külső, formai rokonság mellett tartalmi szempontból is sok az egyezés: különösen a szerelmi állapot illetékenként bemutatásában van sok kölesönhatás. De álljon egymás mellett az egyező vonások feltüntetéseivel a két költemény:

Minek nevezzetek ...

Minek nevezzetek,
Ha a merengés alkonyában
Szép szemeidnek esti-csillagát
Bámulva nézik szemeim,
Mikéntha most látnák először...
E csillagot,
A melynek mindenik sugára
A szerelennek egy patakja,
Mely lelkem tengerébe foly —
Minek nevezzetek?

Minek nevezzetek,
Ha rám röpíted
Tekinteted,
Ezt a szelíd galambot.
A melynek minden tolla
A békeség egy olajága,
S a melynek érintése oly jó!
Mert lágyabb a selyemnél
S a bölcső vánkósánál —
Minek nevezzetek?

L.....néhoz.

Megláttalak!
Megláttam angyalarcodat,
S a rajta lengő bájokat,
S boldoggá tett e szép alak.
Megláttalak.
E perczben semmi sem gyötört,
S kéjelve érzem a gyönyört, —
Mit a tavasz, föld, és világ,

⁴ Petőfi Sándor *Összes költeményei*. II. köt. (1892) 469. l.

⁵ Először az *Életképekben* 1848 jún. 25. (28.) sz. 810—811. l.

Minek nevezezelek?
Ha megzendülnek hangjaid,
E hangok, melyeket ha hallanának
 A száraz téli fák,
 Zöld lombokat boesátanának,
 Azt gondolván,
 Hogy itt már a tavasz,
 Az ő régen várt megváltójok,
 Mert énekel a csalogány —
 Minek nevezezelek?

Minek nevezezelek,
Ha ajkaimhoz ér
Ajkadnak lüngoló rubinkőre,
S a csók tűzében összeolvad lelünk,
Mint hajnaltól a nappal és az éj,
S eltűn előlem az idő,
Eltűn előlem az idő,
S minden rejtélyes üdresseségeit
Arasztja rám az örökkévalóság —
 Minek nevezezelek?

Minek nevezezelek,
 Boldogságomnak édes anyja,
 Egy égbe rontott képzet
 Tündér leánya,
 Legvakmerőbb reményimet
 Megszégyenítő ragyogó valóság,
 Lelkemnek egyedüli,
 De egy világnál többet érő kincse,
 Édes szép ifjú hitvesem,
 Minek nevezezelek?

Kelő nap és a holdas éj,
 Madárzene, hűs árny alatt,
 Teremthet — s mindent, a mi kéj.
 Kérde meg miért?
 Megláttalak.

Szólltál velem!!
Szóllottál, s szende ajkodon
Mindegyik édes hangodon
Egy-egy mennyország nyílt nekem.
Szólltál velem!
 E percben semmi sem gyötört,
 S kéjelgve érzem a gyönyört,
 Mit a menny és a széles ég,
 S a túlvilág szép édene,
 Örök kéj, élet, és öröm,
 A büntlennek teremtene.
 Kérde meg miért?
 Szólltál velem!

Megesókolál!!!!
Szép ajkad ajkaimhoz ért,
Nem adnám sokszáz életért
E csókot, ezzel boldogítád.
Megesókolál!!!!
S már éltetnem sem érzem,
Es üdvvel teltten képzelém
A kéjt, mit égi s földi lét,
Mit képzeltek, mit szerelem,
Mit csak te és az istenek
Adhatnak, s üdv volt én velem.
 Kérde meg miért?
 Megesókolál.

A két vers egybevetése után is megállapíthatjuk, hogy az
 Eördögh költeménye a maga primitívségében is szép, a Petőfié
 azonban remekmű.

Kozocsa Sándor.

Petőfi „A borozó“-ja és Kazinczy „Bor mellett“-je.

Petrovics Sándor, „elesapott katona és szökött színész“ 1842
 május 22-én egy „A borozó“ című, egészen szokatlanul friss, ere-
 deti hangú kis verssel bevonult az akkori magyar literátorok
 közé. A vers neki nagy örömet, a szerkesztőnek, Bajzának és azok-
 nak, akik az *Athenaeum* körül csoportosultak, bizonyára nem
 csekély meglepetést szerzett. Csokonai óta nem volt, aki ilyen
 merészen szólaljon meg a költészetben s ennyire más levegőt,
 más hangot hozzon abba a hideg és rideg szentélybe, amit köl-
 tészetnek hívtak akkoriban. Hogy Bajza valójában úgy is, mint
 szerkesztő, s úgy is mint kritikus, a verset akkori irodalmunk
 legjobbjai közé tartozónak tekintette, mutatja, hogy az ismeret-

len költőnek május 5-én Pápáról beküldött versét már a hónap 22-én közölte.

Az akkor még Petrovics néven élő és író Petőfi — tizenkilenc esztendőes fiatalságának minden túlzása benne van a versben: az elkeseredett borissza, aki megcsömörlött a leányok csalfaságában, aki senmibe sem veszi a világot, nem bánja a halált sem, — ha iszik. A tizenkilenc esztendőes lélek úgy szólal meg, mint egy vén korhely...

A vers — mint akkor a versek legtöbbje s mint éppen az ő zsengéinek csaknem valamennyie — nem önálló. Még nem találván magára, olvasmányainak hatása alatt áll s nem tud szabadulni az olvasott költők hatása alól. Első megjelent verse igen nagy részben Kazinczyra vezethető vissza, Kazinczynak arra a versére, mely a maga idejében is szívesen olvasott és dalolt bordal volt.

Kazinczy az idősebb báró Ráday Gedeontól kapott Zrínyi-éposznak egy különösen kedves részletére talált, a törökifjú énekére (III. ének 32—39. vers), ennek az éneknek hangulatában készíté versét; „egészen más lőn dalom“ — mondja róla —, de mint német ízlésű bordal, a maga idejében közkedvelté lett.

A bordalt Kazinczy 1788-ban, június 30-án írta* s *Bóldog bolondoskodás* címen *Magyar Museum*ának első évi második füzetében adta ki; majd az egészen átdolgozva előbb *Bátorodás az élet sebes repülete ellen*, majd pedig *A bor örömei*, míg legvégül *Bor mellett* címen jelent meg minden kiadásában.

Petőfi, tudvalevő dolog, 1841 október közepétől 1842 augusztus 23-áig Pápán élt s a református főiskolában diákoskodott, ahol kevésbé az iskolapadban, mint inkább az iskola gazdag könyvtárában tanult, rengeteget olvasván, készült arra a pályára, amelyről akkor még halvány sejtelemmel sem bírhatott.

„A pápai Főiskolában alakult képző társaság“ könyvtárában megtalálta Kazinczy verseit és ezek között olvasta a nevezett bordalt, ami nem maradt reá hatástalan.

De, amilyen különböző volt a két költő lelkileg, éppen olyan különböző a két vers is.

* Hadd igazítsuk itt helyre a kitűnő Váczy János tévedését, aki a Kazinczy Levelezése I. kötetének 556. lapján Ráday Gedeon 1787. dec. 2-án írt s a gyűjteményben 110. sorszámmal jelzett leveléhez azt a jegyzetet fűzi, hogy Ráday e levélben a *Bóldog bolondoskodás* megküldését köszöni meg Kazinczynak, aki pedig ezt a versét saját feljegyzése szerint csak 1788 nyarán írta.

A klasszicizmusért lelkesülő Kazinczy 1788-ban (tehát a XVIII. század végén, amit nem szabad szemünk elől tévesztelnünk), huszonkilenc esztendőskorában írja *Bóldog bolondoskodás*-át. Társaságbeli ifjú ő, kinek köre a legelőkelőbb családoknál nyílt meg s életcéljánál fogva érettebb gondolkodású, ha pedig ifjonti kedve, színes kedélye ráviszi a mulatásra, úgy együtt szücsöli a bor és szerelem bódító italát. Életboldogsága akkor még zavartalan. Keresi a szerelmet s a mulatást akkor találja szépek, ha vele tobzódó kedvese kebléről a virágot és fűzőjének szalagját az ő hullámos hajába fonja; de a szerelem nem a törvényes formák között kell neki, nyűg lenne az, amitől irtózik; — s ha él is benne a halál gondolata ilyenkor, mégis a szerelmes lánnyal való boldog bolondoskodása a dalfakasztó gyönyör a számára.

Petőfi ellenben tizenkilenc éves, amikor *A borozó*-ja világra derül. Ő már a kibontakozott XIX. század derekán él. Az alföldi korosmáros gyereke maga mögött tudja csaknem kalandszámba menő katonáskodását, immár jó pár mérföldet járt a hol sáros, hol fagyos országutakon mint vándorszínész, amikor megismerkedett a kis faluk, magános tanyák világával és belekóstolt a művésznymorúság minden keservébe. Mikor a verset írja, viszonylag elég nyugalmasan éli ismét diákéveit és ő maga ugyan bornemissza — de valószínűleg együtt éjszakáz jókedvű, gondtalan, borozgató, énekelgető diáktársaival. Dacára kétségtelen nemes származásának, mégis a nép fiának tartja és vallja magát, szereti a földszagú népet és szereti a népiest, tudja az igazi nagy szívkeservek igazi ókát s azt, hogy éppen ezektől lesz az ember végül valóságos borisszává; ezt, ha nem is tapasztalhatta még, de hiszi. A borozó pedig — így gondolja — ilyenkor keservében kíváncsi a halált. ... Igaz mindez — vagy sem? Mindegy.

A két költő legnagyobb ellentéte azonban egyik főjellyvonásukban rejlik.

Tudvalevő, hogy Kazinczy határozottan erőtikus. Írásaiban sokszor árulja el ezt. Leveleiben még családi életének legmeghittebb részleteiből sem csinál titkot és Sophieról, feleségéről — Petőfi a maga feleségét a „szentek szentjé”-nek nevezi, — néhol olyan megjegyzéseket tesz, amilyeneket még a futólagos barátnőről sem mondana el az ember. Az *Édes kín* és az *Érzékeny utazások* eléggé hirdetik ezt a hajlamosságát.

Ezzel éppen ellentétes Petőfink. Egészen távol áll tőle az érzékiség, különösen amikor a költészet mélységeibe merül. Erkölcsi felfogása nem engedi a szerelmet az érzékiségbe átosapni. Egy helyt elmondja, *Mi volt neki a szerelem?* és mivé lett neki ez? „Könny patakja“, „aggodalmak erdősége“, „oktalan kis balga gyermek“ és „holt remények szemfedője“ — csupa tiszta szent érzemény, és mikor ez megváltozik, mi lesz belőle?...

Rózsufán kis madárfészek,
Melyben vígan füttyörészek,
S ha földulja a fergeteg,
Odább szállok, mást építek...

Romlatlan lelkének a szerelem csak a földi üdvözülést jelenti a tiszta boldogság útján, nem pedig a gyönyörűségekből való tombolást.

Ilyen lelki ellentétekből fakad a két vers, amelyek mégis igen közeli rokonok.

Petőfi rokonszenve Kazinczy iránt mély, őszinte volt és közismert; fennen hirdeti ódái lendületű hatalmas *Széphalmon*-ja és *Uti leveleinek* rávonatkozó részlete. De hinnünk kell mégis, hogy Kazinczy, ha tanuja lesz Petőfi hirtelen felsajgott, rendkívüli pályájának, aligha érezte volna meg benne a legnagyobbat, akit a Teremtő a világköltészetnek s a magyarnak adott kincsül.

Emlékezzünk csak vissza, hogy Csokonaival annyi sokban mennyire nem értett egyet, s ha róla szólt, mindég bizonyos fokig tartózkodó volt, s tudjuk, mily elkeseredetten róttá meg három költői sorát:

A Halhatatlanság felette
Örök templomát építette,
A melybe megholt a Halál.

ebben a pompás képben szörnyű irodalmi attentatumot látott és jó soká emlegette megbotrántkozva leveleiben. Mi sem valószínűbb, mint hogy Petőfinek is ez lett volna sorsa Széphalmon „a műzsák tanyáján“...

A két vers kapcsolata szemmel látható külső és belső vonásokban. A versmérték és az alapgondolat mindkettőben ugyanaz s hogy mennyi kifejezés és mennyi részlet s hány szó fedti itt egymást, azt legjobban példázni fogja, ha a két verset synoptikusan mutatjuk be az olvasónak.

BOR MELLETT.

— 1788. —

Fogy az élet, 's nem sokára
Szép korom majd el-repül;
Érzem, messze nints határa,
'S majd komor telére dül.
De borral sebes szárnyának
Lép-vesszőket hánynak.
Bort hamar, bort! Múlásának,
Ha iszom, kaczaghatok.
Még most, hála Istenimnek!
Kelyhem' bátran forgatom,
Még most, hála Istenimnek!
Lollimat esőkolhatom.
Még nints, a' ki elfogassa
Gyanúba vett levelem,
Nints, a' ki tudakozgassa,
Ki sziszeg titkon velem,
stb.

A BOROZÓ.

— 1842. —

Vigan illan életem;
A' halál ha űzni jó...
dölök
Jégöledbe, temető!
Gondúzó borocska mellett
Vigan...

Sors, hatalmad' nevetem.

Egykor majd — — —
Es a' bor' vidám hevében
elfeledni,
Csalfa lányok, titeket.
(és)
Fütyöntek rád, zord világ...

Rexa Dezső.

Petőfi és Meltzl.

Meltzl Hugó, néhai kolozsvári egyetemi tanár Petőfi-rajongása közismert volt. Bármilyen tárgykörből hirdetett előadásai-ban nagy lírikusunk okvetlenül szerepelt. Ennek egyik érdekes emlékét őrizte meg számunkra „A kolozsvári magyar királyi Ferencz József Tudományegyetem Almanachja és Tanrendje az MCMIV—V-ik tanév első felére“. A 102. lapon, a „Nyelvészeti és irodalmi előadások“ közt találjuk a következőket:

„28. *Műfordítástan elméletileg és gyakorlatilag; kivált nehezebb antik remekszövegek fordítgatásával a kódexekből.* (Eddából; Akv. és Am. álomjelenet s egyéb Atlidalog, Hásamál; Heljantból pestis LII, 4294 sq; Muspilli végű. Beovulf XLIII, 3157 sq. temet; Ofriz kosmogonia, Ajaneihse—Sir Gitifeot ep. Aranue Libuj XI. 84 etc.) Csak haladottabbaknak. Heti 2 óra; kedden és szerdán d. e. 7—8-ig. *Ugyanaz. Ugyanott.*“

Ha figyelmesen végigolvassuk, a régi germán emlékek közt találunk egy teljesen jelentés nélküli mondatot: „Ajaneihse... stb.“ Mindjárt értelmet nyer azonban, ha — egy kis helyesbítéssel — visszafelé olvassuk: „1848—49. jubileumára. *Petőfi Tigris és Hiénája.*“
Hesz Kálmán.

Dr. Jancsó Elemér: A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII. században. Kiadja az Ady Endre-Társaság, Cluj, 1936. 281 l.

A kisformátumú tanulmány abból indul ki, hogy Eckhardt Sándornak a magyar rózsakeresztesekről megjelent munkája óta senki sem foglalkozott azzal a kérdéssel, mit köszön a magyar művelődés általában a szabadkőműveseknek. Ennek a kérdésnek XVIII. századi oldalát akarja megvilágítani.

Az első, amit a tanulmány értékelése szempontjából meg kell állapítanom, hogy az eddig ismert adatokat a dégi levéltárbeli Kazinczy nagyon rövid önéletrajzával, Szlávy György érdekében a „Vereinigung“-páholyhoz intézett ajánlólevelével, az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltárából pedig a bécsi páholy bezárására vonatkozó négy levéllel, és a kolozsvári páholy alapítására vonatkozó néhány levéllel gazdagítja. De ezzel ellentétben meglepő, hogy Abafi írását a rózsakeresztesekről nem ismeri. Kimondhatjuk tehát, hogy művét az eddig ismert nyomtatott történeti művek alapján építi fel, s ezeknek az ismert adatoknak adja „synthesis“-ét.

Ezt a szintézist kettő zavarja: annak a bevallása, hogy a páholyok életének történetéből hitelesen nagyon keveset ismerünk (innen az ismétlődő vallomás: „Hiteles történetét, sajnos, nem ismerjük“), a másik az adathiányt kitöltő sok „valószínűség“. Pedig a szerző büszkén írja: „Mindenütt tényekből és adatokból indulunk ki és a bizonytalan értékű feltevések mellőzésével csupán a tudomány adta lehetőségek keretén belül fogjuk a rendelkezésünkre álló nyersanyag szintézisét elvégezni.“ Hogy ez miként valósul meg, azt egy példán szemléltetem: a 129. lapon megvallja, hogy nincs bizonyosság amellett, hogy Albert főherceg az Ad Taciturnitas-páholy tagja lett volna. Csak annyit mer mondani, hogy „minden jel arra mutat, hogy maga a helytartó, Albert herceg is a páholy kötelékébe tartozott“. De ez azért nem zavarja, hogy a 138. oldalon már — természetesen minden adatbeli alátámasztás nélkül — kijelentse, hogy „Albert herceg is szabadkőműves volt“, a 140. lapon pedig — ugyancsak adataira való hivatkozás nélkül — ki mondja, hogy „a hetvenes években Albert főherceg jóakarátú támogatása és közreműködése mellett főként arisztokraták és főisztviselők vesznek részt a páholyok munkáin.“ Lehet, sőt valószínű, hogy a főherceg szabadkőműves volt; de a lehetőségből a bizonyosságba való átmenet a szintézis igazságának rovására megy.

Azt is hangoztatja, hogy elfogulatlanul szól a kérdéshez. De ez nem gátolja meg abban, hogy a szabadkőművesség ellenzőit a szenzációhajhászassal (150. l.), vagy a besztecebányai katolikus püspököket „képzelt ellenség ellen“ való hadakozással vádolja meg.

A tanulmány legnagyobb hibája, hogy a felvilágosodást teljesen azonosítja a szabadkőművességgel. Ennek természetes következménye, hogy az irodalmi hatást nem választja el a szabadkőműves szereplés eredményétől.

A legjellemzőbb példa erre Bessenyei szerepének vizsgálata. Maga vallja, hogy „az évről-évre kiadott páholyjegyzékek pontosan feltüntetik a jelen vagy távollevő testvérek neveit“, s e jegyzékekben Bessenyei neve nem fordul elő. Egész működését mégis a szabadkőművesség számlájára írja. Sőt még a pesti Magyar Társaság alapítását is szabadkőműves csoportosulásnak, noha tudja, hogy abban milyen nagy szerepe volt Horáyninak és Ányosnak. Általában az általánosítás kissé könnyelmű néha. Közli pl. a bécsi páholy névjegyzékéből a magyar testvérek névsorát; s ennek ellentmondó adata ellenére a testőrírókat általánosságban betereli a szabadkőműves csoportosulásba.

Könyvének eredményeit maga jellemzi, amikor így ír: „A szabadkőművesség és felvilágosodás viszonyáról sokat lehetne még írni, de a tisztánlátást nagyon megakadályozzák a hiányzó adatok, a szellemtörténeti tudományok eddig még fel nem tárt területei“.

Nagyon megnehezíti a könyv tudományos használatát a rengeteg sajtóhiba. Néhol épp emiatt valósággal érthetetlen, pl. amikor ezt mondja: „1781-ig Erdély szabadkőművesei cáptalanságot alkotott“. Az évszámoknak csaknem fele összekeveri a XVIII. századot a XIX.-kel.

Mindez azt érezteti, hogy elsietett munka; ezzel magyarázhatjuk az Abafiból átvett adatok rendszertelen bőségét, s a főcélnak, a kultúra területén végzett munka kimutatásának a mellőzését. Pedig épp e téren lett volna a legérdekesebb a szerző fáradozása. Az, amit Kármánról mond, ahogy megmagyarázza az írók vonzódását a szabadkőművesség iránt, világosan mutatja, hogy meglátta a feladatot, van is tehetsége annak megoldására, de e művében elsiette a dolgot. Nem az Abafiból ismert adatok gazdagítása kellett volna, hanem e gazdagabb adatgyűjtemény alapján s a felvett szempont nyomán a szellemi életben betöltött szerep vizsgálata. Talán kisebb kötet kerekedett volna ki ebből, de újabb és értékesebb. A feltevések mellőzésével, az önkényes megvilágítások elkerülésével magát a felvilágosodást hozta volna új oldalról elének. Eckhardt tanulmányában láthatta az igazi elfogultalanság példáját, és feleslegesen dicsőítő jelzőinek elhagyásával dolgozata nem vesztett volna. Így, amit a szerző Fraknoi Martinovics-könyvében hiányol, épp az ő próbájában is nélkülözzük. Hiszen, ha azt a képet, amit pl. Martinovicsról rajzol, kettéválasztja, az ember és a „szabadság s felvilágosodás“ bajnokának képmására, önmaga is megláthatja az ellenmondásokat, a dicséret és erkölcsi hibák között.

„Nem lehetetlen“, „valószínű“, „minden jel arra mutat“ — hogy a szerző modorában beszéljünk —, hogy ennek az adathalmaznak dombja fölé még maga a tehetséges szerző fogja az itt felvetett probléma megoldásának világos palotáját felépíteni.

Alszeghy Zsolt.

Illyés Gyula: Petőfi. Bp. Nyugat-kiadás. 8°. 316 l.

Újat írni Petőfiről? Nagy merészségnek és nagy föladatnak látszik. Könyvtárat kitevő irodalma van az egy-egy napját vagy valamelyik költeményének a kialakulását tárgyaló munkáknak. A róla szóló irodalom is olyan színes, sokrétű és gazdag, mint maga az egyéniség, akit tükrözni van hivatva. A sok részleteredmény mellett Illyés főleg Ferenczi Zoltán kitűnő

monográfiáját és Horváth János művészi „essay“-jét használta föl. Előbbit többször említi, utóbbiról nem szól, holott Horváth először használt kifejezéseit (szerepjátászás stb.) átveszi.

Illyés könyve „a mai nemzedék Petőfi-szemlélete“. Lássuk, miben különbözik ez az előző generációétól, valóban olyan lényeges a különbség a múlt és a mai Petőfi-látás között? Petőfi-képünket az utóbbi évtizedekben éppen a Nyugat írói színesítették, módosították: Babits kis tanulmánya (*Petőfi és Arany*, 1917) a spiessbünger zsenit mutatta be, míg Szabó Dezső épp az ellenkezőjét bizonyíttgatta (*Petőfi művészi fejlődése*, 1912), Hatvany Lajos a költő intimitásait tárta föl nagy előszeretettel (*Feleségek felesége*, Petőfi, mint vőlegény, 1919) és Ady Endre a forradalmár poétában látta Petőfi igazi nagyságát (*Petőfi nem alksuszik*, 1911, és *A forradalmár Petőfi*, 1910). Illyés Gyula is az utóbbit teszi meg centrális mozgatójának: Petőfi nála főleg a népjogok bátor hirdetője. Ebből a szempontból nem mond újat. Különben sem tett egyebet, mint azt, amit Petőfiről minden művelt embernek tudni kell, egy könnyen olvasható és áttekinthető munkában összegezte. Nem lép fel nagy igényekkel, inkább a szemléltetés, mint a tanítás a célja. Természetesen ez az „elbeszélő“ oldaláról vett munka hozza magával a feldolgozás könnyűszerrel való vállalását s olykor bizony a pongyolaságot is. Ismételni akarom: szépen írt könyv, de a gyorsan készülés „kéznyoma“ érzik meg elírásain és tévedésein.

A regényes korrajz Petőfi életét a dolgok egymásutániségában, mintegy a szimultán tudati-tartalmat filmszerűen pörgeti elénk. A bevezetés előkészület a kibontakozás felé. A szerző sajnálja a magyar tehetségek pusztulását s többkevesebb igazsággal kiált fel, hogy sok tehetség „nem tudott kivergődni a sötét mélységből, melyben e nép milliói éltek, halála napjáig tehénpásztor maradt s nyugtalansága legfeljebb szegénylegénynek sodorta“. A tétel nem teljesen igaz: lehet, sőt valószínű, hogy sok magyar népi tehetség semmisült meg az idő mostoha körülményei közben, de az igazán *nagy* még a semmiből is kirobban. A szemrehányás ilyen élesen éppen nálunk nem jogos, az Aranyok, a Munkácsy és a Petőfik hazájában. Hiszen sehol a világon annyi egyszerű, népi sorsból kiemelkedő tehetség nincs, mint nálunk.

A „hivatalos“ irodalomtörténetet állandóan a családi vonások erős ki-domborításáért gúnyolták; lássuk, a modernek hogy oldják meg ezt a részletét a biográfiának: „Arca fakó-barna, haja korom-fekete, szeme éjsötét — írja Illyés —, mindezt anyjától örökölte... Csillogását az apja szemétől kapta“. A „gyermekkorból“ jellemzőbb lett volna megemlíteni első vers-alakítását (Kis Kari kerget kurta kutyát kint), mint a papokkal való esetet. A könyvnek egy-pár hibájára rámutatunk: „Görgey viselkedésében, akár Jüliában — írja — a nagy tisztáramosás után is vannak homályos pontok“ (303. l.). A követ-kezőben már rágalmazza is („nem a pénz [miatt], melyet elfogadott az ellen-ségtől“), és ellentmond önmagának: aki elárulja nemzetét, az magától érte-tődően gazember s Illyés mégis ezekután azt írja, hogy „egyéni becsülete makulátlan“. Hol itt az igazság? Bántó az a cinikusan fölényes hang is, ahogy Petőfi házasságával kapcsolatban általánosságban a házasságról ír: Koltón „ismerte meg a házasságot. Itt írja ennek az intézménynek halhatatlan propaganda-darabjait, melyeknek hatását bizonyára még az anyakönyvi statisztikákban is ki lehet mutatni“ (222. l.). Lenézi Petőfi jósercjét is, amikor azt írja, hogy „hagyjuk a váteszi jóserőt, jósolni jóslott ő arról is, hogy unokái

körében ül majd“ (97. l.). A *Jövendölést* és az *Egy gondolat bánt engemet* címűt nem lehet ilyen könnyű kézlegyintéssel „elintézni“; azokban benne él a költő „megsejtett“ jövője. Petőfi költészetét egyik legszebb, legbensőbb értéktől fosztanók meg, ha ezt a váteszi tehetségét lenéznék. Majdnem minden nagy szellem egyben Vátesz is: elég, ha Zrinyit, Széchenyit, Kölcseyt vagy Adyt említjük. Ugyancsak lenézően ír a „tanári oknyomozásról“ (98. l.) s ugyanakkor abba tévedésbe esik, hogy Byront a kezdő Petőfi mögé helyezi. Nem tartjuk szerencsésnek azt sem, hogy Kossuth alakját mindvégig gyűlöletes színben állítja elének. Ez bizonyos mértékben demoralizálólag hathat különösen az ifjúságra. Stílusa is sokszor pongyola, s az ilyen elírások éppen nem szerencsések: „egymást érik a korszakalkotó irodalmi alkotások“, vagy „a legszebb csengésűt is túlcsengi egy költemény“. A határozatlan névelőnek pesties használatára is van példa: „az öreg Petrovics *egy* rettegésben él Szabad-szálláson“.

A „pályakép“ legmegkapóbb részlete Petőfi és Arany barátságának leírása, melyben őszinte, keresetlen közvetlenséggel számol be az irodalomtörténetből már ismert eseményekről. Finom megfigyelése, hogy Petőfi Etelke iránti vonzalmában „nem a szerelem érzései, hanem az elfojtott szerelemvágyé“-i szó-laltak meg. Nem rossz, sőt szemléletes ez a hasonlata sem: „A jó öreg kocsmáros a pointe, ez a vers (*A négy ökrös szekér*) a refrén diadala. A költő mindkettőt mástól tanulta, az egyiket Heinétől, a másikat Bérangertől. Mindketten idejöhettek volna hozzá, hogy megtanulják, hogyan kell ezt is, azt is tökéletesíteni, egyéni kincsé tenni.“ Szépek és igazak az egyes költeményeket tárgyaló részletei, melyek önmagukban értékesek, azonban nem teljesen illeszkednek az Illyés által rajzolt *oeuvre* keretébe. Ilyen főleg *A csárda romjainak* vagy Vörösmarty *Főti dalának* elemzése. Ezeket a vers-kommentárokat a naturalista élvező „olvasmányi-élményei“ alapján írja le s éppen ezért gyakran friss üdéséjükkel hatnak.

A könyvet Petőfinek egyetlen daguerrotípijéről készült képe díszíti.

Kozoca Sándor.

Révész Imre: *Debrecen lelki válsága. 1561—1571.* Budapest, M. Tud. Akadémia, 1936. 94 l.

A magyar protestantizmus nem kész tanrendszereket vett át; minden magyar apostola úgy formálta önmagában a kapott eszméket és tanításokat, hiszen még a „Magyar Kálvinnak“ nevezett Méliusz sem egyezik mindenben Kálvin tanításával, mint azt éppen e tanulmány jeles szerzője fejtette ki a Múzeum lapjain. Annál érdekesebb kérdés tehát annak a vizsgálata, a magyar reformátorok tanításának egyes elemei honnan, milyen forrásból kerültek át hozzánk. A magyar szellem történetének ezt a problémáját Révész Imre látta meg először, s az ő gazdag tanulmányai oldogatják sorra a felvetődő kérdéseket. Az előttünk lévő is ilyen természetű.

Megindulásul a XVI. század protestantizmusát két csoportra különíti: Luther—Melancthon—Zwingli—Kálvin-típusú „reformatori“ protestantizmusra, amely az Igo és a Kegyelem objektívizmusán épül, és a „nem-reformatori“-ra, amelyben a szellem és az erkölcs szubjektívizmusa az uralkodó szempont. Ebből a második csoportból itt kettőt emel ki: az anabaptizmust és az antitrinitárizmust; ezeknek Debrecenben való jelentkezésével foglalkozik ez a

tanulmánya. Sorra veszi Arany Tamás tanítását, az 1570 körüli évek rajongással kevert antitrinitárizmusát s végül Karácsony György sajátos táborát.

Mind a három mozgalomban anabaptista elemeket talál, de mind a háromnak sajátos, szinte azt mondhatnám: egyéni színét is meglátja. A forrongó eszmék világába vezet el; magának az antitrinitárizmusnak is két véglete emelkedik e mozgalmakban elénk, de az eszmék kavargásának e különös korszakában magát az embert sohasem éreztük ennyire érthetőnek, mint Révész Imre fejtegetése nyomán. Gazdag teológiai tájékozottság a protestans tan egész területén, amely rögtön meglát minden eszmei érintkezést és annak az útját is megjelöli; a magyar irodalmi anyag minden részletének szemmel-tartása, aminek segítségével egy-egy jegyzetben nem egyszer távolabb álló irodalmi problémát is megfejt, mint pl. Gratianus Máté személyét illetően; magának az emberi léleknek okos megértése: ezek Révész Imre tanulmányainak jelességei.

Van ennek a tanulmánynak egy becses függeléke is: Méliusz Somogyi Máté ellen írt vitairatának közzététele. Bb.

Harsányi Zsolt: Dalmady Győző. Bp. 1937. 9 l. 8°.

Igen vonzó az a kép, amit Dalmadyról Harsányi rajzolt a Kisfaludy-Társaságban tartott felolvasásában. A színesen megírt életrajzban esztétikai szempontokból is vizsgálat alá veszi Dalmady egyéniségét s azt főként az úri szerénység nemes és rokonszenves vonásával jellemzi. Értékelésében Harsányi sehol sem túloz. Kiemeli Dalmady mondanivalójának gazdagságát, kifejező erejét és nyelvi készségét, formájának művészi egyszerűségét. Harsányi pályaképet rajzolt, — melegen emlékezve Dalmady érdemeiről, költészetéről.

—ry.

Detrich Márta: Kertbeny Károly élete és műfordítói munkássága. (Germanisztikai Füzetek. Szerk. Schmidt Henrik. V. szám. Szeged, 1936. 91 l.)

Ez az értekezés első teljességre igyekvő rajza irodalmunk szinte kalandos regénybe kívánczó alakja, Kertbeny Károly életének és munkásságának. Az első rész, az életút gondos utánjárásról tanuskodó ismertetése, már önmagában is érdekkeltő. A XIX. század első felének európai szellemi elitjét látjuk Kertbeny társaságában. Hihetetlen ügyesség, társaságbeli hajlékonyság, becsvágy és az erkölcsi skrupulusoktól való mentesség tette lehetővé, hogy Kertbeny utat talált e nagyokhoz. Akkor azonban, midőn így végigjárta elismerésben és megvetésben egyaránt gazdag európai vándorlását, szolgált a magyar irodalom ügyének is. Petőfit az ő németnyelvű fordítói munkássága révén ismerte meg a Nyugat, de rajta kívül még vagy száz magyar író nevét próbálta megtanultatni a külfölddel. Még a Balassa-komédiát is lefordította. Detrich Márta értekezése biztosan értékeli e fordításokat, a nyelvi tájékozatlanság és a szerencsés rátapintás különös vegyületeit. Ő is hangsúlyozza e munkákkal kapcsolatban azt a történeti igazságszolgáltatást, melynek szükséges voltára már az öreg korára hazavergődött Kertbeny életében Jókai rámutatott.

Kerecsényi Dezső.

Báróczy Sándor feljegyzései a magyar nemesi testőrség életéből 1760—1800 ig. Összeállította 1829-ben Krudy Ferenc testőrhadbíró. Magyarra fordította K. László József. Kiadja a M. Kir. Hadilevéltár. Budapest, 1936. 98 l.

A Mária Terézia-alapította testőrség életébe vezet be ez a nagyon érdekes s jellemző adatokban bővelkedő munka. Azokon kívül, miket e tárgykörre vonatkozólag már tudunk, még elég sok új részletet tartalmaznak Báróczy feljegyzései. Főleg a testőrök szervezetére, belső életmódjára s arra a kitüntető kapcsolatra vonatkozólag, melyben a testőrség intézménye az uralkodó házzal állott, kapunk új s igen megvilágító erejű tényeket. Rendkívül meglepő az a szinte hűvös tárgyilagosság, az adatok s események szabatosan pontos lerögzítése, az egyes személyek élesen megvont kritikai rajza, mely végigjellemezi az egész munkát. A tárgyilagos hang óvatos fegyelmezettsége csak ott enged egy kissé, amikor Báróczy az udvari pletykák felelőtlen fuvaltatását sejteti, avagy amikor ő maga szándékosan kilép zártságából s nyíltan kifejezést ad II. József iránt érzett csodálatának és rajongásának.

Báróczy Sándor a testőrséget nemcsak katonai szempontból értékeli. Bár igen röviden, megemlékezik a testőrök irodalmi érdemeiről is: „Az irodalom fejlődésének Magyarországon az első lökést a magyar testőrség adta, tehát valóban hasznára volt a hazának.“ Személytelen ítélet, melynek mélyén azonban szerény önértékelés vonul meg a műveltség-indítás munkájának öntudata, melyet halkabban s finomabban senki sem hordozott s adott tovább, mint Báróczy Sándor.

—b.

Szent Mór-emlékkönyv. Szerkesztette Vargha Damján dr. Kiadja a Pécsi Egyházmegye. Pécs, 1936. 464 l.

Püspökségo kilencszázados évfordulója alkalmából jelent meg ez a gazdagon illusztrált, ünnepi kiállítású, hatalmas kötet, hogy méltóképen szolgálja Szent Mór emlékeztétét. Az emlékkönyvben több kitűnő tanulmány foglalkozik részint Szent Mór egyéniségével és kultuszával, részint pedig a XI. századi Magyarország lelki arculatának megrajzolásával. Kúhár Flóris Szent Mór lelki világáról nyújt elmélyített képet, egyházkormányzati jelentőségét nagy stúdiummal Loschert Kázmér méltatja, tiszteletének történetéről Szentkirályi István és Gálos László adnak rendkívül gondos és érdekes értekezést, Tordai Ányos pedig archaizáló magyarsággal, művészi finomsággal messzi századok stílushangulatába ringatva bennünket mondja el a püspök életét. Milió-tanulmányokat írtak a kötetbe Balogh Albin a Szent Mór előtti Pécs kereszténységéről, Erdélyi László Szent Mórról és koráról; Angyal Pál a korabeli jogállapotok és Szent Mór alkotó szellemerejének kapcsolatait vizsgálja. Külön kiemelkedőnek tartjuk Szőnyi Ottó igen tanulságos és értékes tanulmányát a pécsi székesegyházról s Magyarország műemlékeiről Szent Mór korában.

Irodalmi szempontból két értekezés foglalkozik az első könyvrő pécsi püspökkel. Mind a kettőt Vargha Damján írta. Az egyik: Mit tudunk Maurusról? címmel foglalja össze melegen áthatott méltatás keretében a nagy püspök életét. A másik Szent Mórról, az íróról s legendájáról tárgyal alaposan részletező tárgyszerűséggel s új adatok közlésével. Nevezetesen Vargha Damján felkutatja, hogy a párizsi Masarini-könyvtárban őrzött, 1490-ben lejegyzett, úgynevezett corsendonci Zoerard-Benedek-legenda másolója Antonius van Bergen Szent Agoston-rendi szerzetes kanonok. Még nagyobb érdeklődésre tarthat számot nagyérdemű kódex-tudósunknak az a felfedezése, amellyel talált egy 1454-ből származó, kéziratos, breviáriumi lekiációra tagolt, úgy-

nevezett lectionalét, mely Zoerard és Benedek legendájának szövegét tartalmazza. Másolója Paulus de Jenew, valószínűleg váradi egyházmegyei pap, kit e munkára egy Imre nevű váradi kanonok és gyulai plébános kért fel. A bemutatott új adatok, bár részletes jelentőségűek is, teljesebbé teszik ezirányú tudásunkat. Amit pedig még a szerző Mórról, munkájának formai és szellemi értékeiről mond, a kegyelettől sugárzó tudással és vonzó szeretettel van írva. Az error admirationis-t a tudós figyelme kikerüli, de az író áhítata nem mulaszt el semmit, hogy meg ne adjon mindent, a késő századok távlatából, Mór irodalmi érdemének s emberi kiválóságának. ss.

Somos Lajos: Gárdonyi egri öröksége. (Egri érseki róm. kat. Tanítóképzőintézet Értesítője. Eger, 1936. 3—11. l.)

A szerző fölveti a kérdést: van-e olyan öröksége is Gárdonyinak, amelyet az egri Tanítóképzőből vitt magával? Dióhéjba foglalva megadja a probléma megoldását az értékes dolgozatnak összefoglalása: „Gárdonyi Gézának van egri öröksége... A tanítói hivatás tudata itt ébredt fel lelkében. Igazi tanítói lelkületet vitt magával az életbe, s ez a lelkület katolikus és magyar volt, olyan, amilyen az intézet. Azzal pedig, hogy a tanítói hivatástudatot felébresztette benne az intézet, s lelkéből tanítónak tette őt, determinálta művészi, írói pályáját is: odaláncolta a magyar gyermek és iskola problémavilágához, s rányomta bélyegét még kifejező eszközeire is.“ Gazdag örökség!

T. K.

Dalmady Győző költői és prózai munkái. 1856—914. Négy kötet. A Vármegyei Tisztviselők Irodalmi és Művészeti Gyöngyösi István-Társaságának VI. kiadványa. Budapest, 1936.

A múlt század kedves költőjének összes műveit egybegyűjti ez a kegyetes kötet-sor. Bennünket irodalomtörténeti vonatkozásainál fogva e helyen a IV., a prózai kötet érdekel, elsősorban visszaemlékezéseinek érdekes lapjai. A saját életének folyását kíséri nyomon 1894-ig, de színes emlékeiből jellemző korkép alakul ki. A magyar ifjúság lelkes magyarsága a szabadságharc alatt és után, az egyetemi évek daca és bizalma, a politikai versek fogadása és nagy hatása, a vármegyei élet újraindulása, és a magyar írók szerepe a magyar önbizalom ébrentartásában domborodik ki az egyéni életsorsból. Érdekes bepillantást enged Dalmady költői törekvéseibe A Mátyás-énekerről írt nyíltlevelére és a Palágyi Menyhért bírálatára írt válasza. Az utóbbi azért is érdekes, mert Dalmady méltatói maguk nem igen vették észre a magyar egyszemélyes filozófiához való kapcsolódását; de jellemző a költőnek védekezése a „vallásos“ jelző ellen is. Maga a költő csak egy szoros értelemben vett irodalomtörténeti cikket írt: Tompa Mihályról. Viszont az irodalomtörténet nagy hasznát veszi Dalmady költői egyéniségének megvilágításában „A nők verseimben“ című közvetlen hangú emlékezésnek.

Külön kell kiemelnünk Dalmady Ödön gondos irodalmi repertóriumát: a költő irodalmi munkásságáról, lefordított verseiről, megzenésített dalairól, a költőt méltató írásokról és életrajzi forrásokról. A szeretetnek ezt a buzgalmát hálával könyveli el az irodalomtörténet is. Bb.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE

(Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei. Munkatársai:
Alszegehy Zsolt, Brisits Frigyes, Kalmár Anatólia.)

I. Folyóiratok.

A Cél. — 1936. dec. sz. F. Papp Zoltán: *Prohászka Ottokár hungarizmus*. Prohászka nem helyezkedik a „hithű” keresztények és átkeresztények farizeus álláspontjára, hanem hirdeti, hogy „a mi problémánk: vagy kereszténység, vagy bolsevizmus; a bolsevizmus a kultúra halála, a nyugat halálmaszkija már készül: tagadás, Antikrisztus, hitetlenség s mindenek letörése, ami felüléptmény, ami mind a zsidó szellem, vér alkotása”.

Akadémiai Értesítő. — 1936. 462. f. József kir. herceg: *Horatius és Berzsenyi*. A magyar és római jellem közt van valami rokoní erőtéljes vonás, de Berzsenyi azért sohasem pusztá másolója Horatiusnak. Lelke komorabb, hajlóbb a bánatos hangulatokra. Egyéniségének főbélyege a magyar érzés. Az életbe is mélyebben néz. Lenhossék Mihály: *Megemlékezés a M. T. Akadémia első két elnökéről*. Gróf Teleki Józsefről és gróf Dessewffy Emilről. — *Jelentés a Weiss Fülöp-jutalomról*. Kosztolányi Dezső írói pályájának méltatása. — Melich János ig. és r.-t. osztályelnök *üdvözlő beszédei* Szidarovszky János (1936. jan. 7) és Bartók Béla (1936. febr. 3) székfoglalója alkalmával.

A Földgömb. — 1936. 10. sz. Halász Gyula: *Reguly Antal*. A Csoma kezéből kihullt fátylát Reguly ragadta meg, hogy ami a forróövi Délről jövet Csomának nem sikerülhetett, valahol a fagyos Északon felkutassa a magyarok testvérnépeit. A tanulmány áttekinti Reguly életét.

A pesti városháza. — 1936. 11. sz. Erődi Jenő: *Hetvenöt esztendeje nyílt meg a budai Népszínház*. Rövid tudósítás a színház életéről.

Debreceni Szemle. — 1936. 8—9. sz. Verzár Frigyes: *Johannes Hungarus, középkori híres magyar építész*. Basel karthauzi kolostorát a XV. század elején magyar építész építette, Johannes Ungarus, akkor laicus testvér, később karthauzi barát, sőt prior a berni Porta Montis-kolostorban. — Kardos Albert: *Mikor csapták ki Csokonait?* A cikk megállapítása szerint 1795 június 15-én mondta el búcsúbeszédét, már 16-án kimondta rá a büntetést az iskolai törvényszék, 18-án írta az „Emlékezetnek okáért” keserű panaszát, a sedes pedig 20-án foglalja jegyzőkönyvbe a meghozott ítéletet.

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1936. 7—12. Eckhardt Sándor: *A hatvanéves Közlöny*. Viszatekintés a megindulásra, a Közlöny harcaira, gazdag tárgykörére, szerkesztőire és munkatársaira. Kardos Tibor: *Magyar tárgyú fejezetek Giovanni da Ravenna emlékirataiban*. Hét magyar tárgyú anekdotát talál a szerző a humanista Giovanni da Ravennánál, aki Budán született, 1343-ban. — Terbe Lajos: *Egy európai szállóige életrajza*. „Magyarország a kereszténység bástyája” — ez a szállóige, amelyet 1440-től kísér nyomon. — Bory István: *Bürger-nyomok Adynál*. Néhány megjegyzés Zlinszky Aladár folyóiratunkban megjelent cikkéhez. (1930. 7. sk. 1.)

Hadtörténelmi közlemények. — 1936. III—IV. sz. Kerekesházy József: *Gróf Benyórszky Emánuel*. A világszerte ismert B. Móricnak testvéröccsére vonatkozó életrajzi adatok.

Helikon. — 1936. 9. sz. Vita Zsigmond: *Tompa László*. A „Ne félj” című kötet megjelenése kapcsán megrajzolja a jeles erdélyi lírikus arcképét. Az alapolképzés: a kisváros fojtogató kódéből magányosan kiemelkedő költő. Ez magyarázza meg belső küzdelmét sorsával, környezetével. A felszabadulás aránylag későn következik be. De kemény hangja már hamar kiűt a kölcsönzött hangok közül. — 10. sz. Kovács László: *Kosztolányi Dezső*. A meghalt költő termésének áttekintése. — Révész Imre: *Juhász Gyula*. Egyéniségének megjelenítése költeményei alapján. — 1937. 1. sz. Vita Zsigmond: *Bod Péter*. Pályájának rövid, színes rajza. Minden könyvének előszava az írás építő erejében való hit bizonyossága. De ehhez járul magyar büszkesége is.

Katolikus Szemle. — 1936. 9. sz. Sándor István: *Nemzet és nemzetköziség a magyar középkor irodalmában*. A középkori ember világszemléletét Szent Agoston *De civitate Dei* című munkája határozta meg. Magyar földön két Szent István nevéhez kapcsolt írás, az *Intelme*k és a *Törvénykönyv* a világnézet, társadalom-etika, műveltség terén a keresztény európaiság első hirdetői. De Szent István a Nyugat világába való illeszkedést faji egyéniségünk megőrzésével gondolta el. Programjának sorsát a XI. századi alapokon nyugvó magyar hagiografikus irodalom mutatja. A felettünk feszülő történelmi erőellentéteket egyéni életünkben a magyar szentek hozzák a legbékésebb egyezésbe. A kereszténység Kelet-szemlélete akkor jelentkezik nálunk, amikor a besenyő és kun támadásokról emlékezik meg legenda- és himnuszköltészetünk. Ez a szemlélet még a pogány magyarság megítélésében is érvényesül. Ezzel a megítéléssel szemben elevenítik fel a hún-magyar rokonság emlékét. (Anonymus.) A Névtelen jegyzőnél a honfoglaló magyarságnak Isten adott győzelmet az itt élő gyege, fáradt, régi birtokosokkal szemben. De a nacionalizmus történetében más szerepe is van: ő az első, akinek van szeme a magyar táj szépségeinek értékelésére. A magyarság szélesebb rétegeiben a nemzeti öntudatot a tatárjárás szítja fel. Ekkor, a XIII. század közepén bontakozik ki a magyarság történelmi hivatása: őr lenni Nyugat kapujában. A tatárpusztítást sirató *Planctus*ban a *flagellum Dei* tana hangzik ki. — 10. sz. Vargha Damján: *Szent Mór egyénisége és apostoli munkája*. A munkában eszköze: a magyar lelkületű és magyar szellemű beszéd. — Sándor István: *Nemzet és nemzetköziség a magyar középkor irodalmában* (2). Kézai írásában jelenik meg a legridegebb, élettani értelemben vett faji gondolat. Ezért vált nála eggyé a hún és magyar nép, amelynek Anonymus még csak két fejedelmét, Attilát és Árpádot fűzte rokoni kapcsolatba. — 11. sz. Juhász Márton: *Tárkányi Béla, az ember*. Egyéniségének rövid bemutatása.

Libanon. — 1936. 5. sz. Komlós Aladár: *Ki volt az első magyar-zsidó szépirodalmi?* Hönigh Ignác, akit 1829-ben kiadott Örömdala alapján az elsőnek tartott az irodalomtörténet, katolikus ember volt; a zsidók jelentkezését a magyar szépirodalomban tehát a negyvenes évekre kell tenni. — Zsoldos Jenő: *Bod Péter Szent Hilarius és a talmud*. A könyvbe forrása, Heifeld Sphinx Theologico philosophicája közvetítésével a biblia-utáni zsidó irodalom motívumai is belekerültek.

Literatura. — 1936. november 15-i sz. — s. g.: *Gertrudis mentében és mamuszbán*. Színes rajz Laborfalvi Rózáról. — December 10-i sz. John Brophy: *Angol író a magyar irodalomról*. A magyar irodalmat százötvenévesnek látja. Időtlen remekműnek mondja az Ember Tragédiáját; Molnár Ferencről mint korunk egyik legkiválóbb írójáról emlékezik meg; az irodalmi társaságok itteni életéről pedig csak a Vajda János-Társaság egyik előadóját kapcsán alkotott magának véleményét.

Magyar Női Szemle. — 1936. 1—2. sz. Bobula Ida: *Veres Pálné Beniczky Hermin*. A nők egyenjogúsítása ügyében kifejtett munkásságának áttekintése. — 4—5. sz. Rézler Ilona: *Wohl Janka és Stefánia*. A két nagyműveltségű nő életpályájának rövid áttekintése. — 6. sz. Rézler Ilona: *Wohl Janka és Stefánia* (2). Janka irodalmi munkálkodásának vázlata. — 7. sz. —: *Dukai Takács Judit*. Rövid megemlékezés a száz évvel ezelőtt meghalt írónőről.

Mitteilungen der Akademie zur wissenschaftlichen Erforschung und zur Pflege des Deutschtums. — 1936. 3. sz. Farkas Gyula: *Franz von Kazinczy und die ungarische Spracherneuerung*. Kazinczy nyelvújító törekvéseinek rövid vázlata.

Múzeum. — 1936. 4—9. sz. Révész Imre: *Méliusz és Kálvin*. A bevezetésben röviden összefoglalja a Kálvin és a kálvinizmus című emlékkönyvben megjelent tanulmánya megállapításait: Méliusznak még úrvacsorata sem tisztán kálvini; mintegy közeparányos a II. Helvét Hitvallás és a Heidelbergi Káté tana között. Azután sorra veszi a Stancaro elleni harcot, a szentháromságtani küzdelmet, végül néhány további tanításban vizsgálja Kálvinhoz való viszonyát. Végül megállapítja, hogy Méliuszban erősebb a konzervativizmus, a magyar teológus tehát a szó történeti és teológiai értelmében még nem kálvinista teológus. — György Lajos: *A százszentendős Abafi előzményei*. A századforduló románjai még címlapjuk érdeklődésfelkeltő szövegezésével küzdenek a közönség részvétlensége ellen. A szerző a maga állása tekintélyével is ajánlgatta művét. Ajánló volt a címkép rajza is. A nyomtatás annál ritkábban volt érdekeltő. A közvetítő kereskedelem nehézkes. Annál nagyobb jelentősége van annak, hogy ezek a románok mégis elterjedtek. Rajtuk keresztül a közönség és irodalom viszonya is fokozatosan javul. Pedig a román szerelmes tartalma sokakban az erkölcs féltését keltette fel. Az írók vették védelmükbe a műfajt, míg az 1806. évi kormányrendelet szigorú tilalmat léptet életbe a románok olvasása és nyomtatása ellen. De az igazán tehetséges írók hódítását ez nem tudta megakasztani.

Nyelvtudományi Közlemények. — 1936. 1—3. Szinnyey József: *Budenz József*. Budenz munkásságának rövid méltatása. — Mészöly Gedoon: *Van-e az ómagyar Mária-siralomnak más latin forrása, mint a Löwent Kódex planctus-szövege?* A felelet: nincsen. — Techert József: *Az idegen szavak Csokonai nyelvében*. Rámutat Kazinczy hatásának jelentőségére s arra a törekvésre, amellyel Csokonai a komikus hatást akarja idegen szavak beszövéssel emelni. A nyelvi megfigyeléseken tülemelkedő megállapítása, hogy Csokonait nem szabad egyetlen költői csoport követőjének tekinteni.

Pannonhalmi Szemle. — 1936. 4. sz. Kühár Flóris: *Szent Mór, a pannonhalmi puer scholasticus*. Érdekes rajzát adja a szellemtörténeti környezetnek,

melyben Szent Mór nevelődött; majd a pannonhalmi iskolának XI. századi könyvtára alapján megállapítja, hogy mit és miből tanulhatott. Ezen az alapon jellemzi Mór reánkmaradt művét, melyben nem az ókori klasszikusok, hanem a szentírás és a szentatyák olvasása érezhető.

Pannónia. — 1936. 4—10. sz. Birkás Géza: *A magyarság francia barátai.* Szól Henricus Stephanusról (XVI. század), Jakobus Bongarsiusról (a *Rerum Hungaricarum scriptores*, 1600., kiadójáról), Saussureről, a XVIII. század folyamán Zorn de Bulachról és Voltaire-ről, a XIX. század írói közül Fr. S. Beudant-ról, Jules Michelet-ről, A. de Gerandó-ról, a Petőfi-fordító Chassin-ról, s általában a franciák Petőfi-rajongásáról, Théophile Gautierről, Gustave de la Tour-ról, Mme Edmond Adam-ról, Sayous-ról, Reclus-ról, Montalembert-ről, De la Salle de Rochemaure hercegről, s az újabbak közül Emile Doumergue-ről, A. Claparede-ről, s a franciáknak újabban megnyilatkozó rokonszenvéről. — Timár Kálmán: *Dundúti magyar kódexek sorsa.* Az Erdy-kódex hányatott sorsát kíséri nyomon.

Páztortűz. — 1936. 21. sz. Szentimrei Jenő: *Kosztolányi.* Emlékezés. „Minden ízében magyar volt és minden ízében európai.“ Megemlékezik a háborút közvetlenül követő időkben meglepő szélsőjobboldali hangjáról és Ady poétai egyeduralma ellen való kifakadásáról. — Bárd Oszkár: *Teleki László.* Dráma-folytatás. — 22. sz. Bárd Oszkár: *Teleki László.* Folytatás. — 23--24. sz. Janovics Jenő: *A magyar dráma első forradalmára.* A drámaíró Csonkai rövid jellemzése. — Bárd Oszkár: *Teleki László.* Befejező közlemény.

Protestáns Szemle. — 1936. 11. sz. Dóczy Jenő: *Arany János vándorszínész-korából.* A már kötetbe-gyűjtöttekhez hasonló novellisztikus elbeszélés Arany vándorszínész-életéről. Nagyon erősen kihangsúlyozza a Bolond Istók Klárcsi-epizódját. — Vajthó László: *Reviczky és a fiatal Ady.* Stílkapcsolatot lát Reviczky és a két első Ady-kötet között, s azt hiszi, hogy Ady a nő védelmére első ihletét Reviczky Perdita-ciklusából nyerte. — 12. sz. Vajthó László: *Kosztolányi Dezső.* Munkáiban jogot lát impassibilitásának, az élettel szemben érzett felsőbbrendű nihilizmusának megállapítására. Sok konzervatív vonást érez benne. — Horkay László: *A háromszázéves Öreg Graduál.* Összeveti a Batthyány-kódex szövegével, méltatja a zsoltár-átdolgozást. Ez a kötet az utolsó kísérlet a latinból fordított himnuszok s az éneklés változatosságában is megnyilatkozó gazdagabb liturgiának megtartására. De nem sikerült. — Schulek Tibor: *Újabb adatok Balassa Bálint életéhez.* Születési évül elfogadja a Zákonyi kimutatta 1554. évet; 1565-ben Balassa Nürnbergben járt; 1569-ben ő is fogságba került (nb. ez nem teljesen meggyőző! Szerk.); Bálint anyja 1573-ban halt meg.

Revue de la littérature comparée. — 1936. Num. cons. à l'Espagne. S. Baumgarten: *Balthasar Gracián en Hongrie.* Gracián Oráculo Manual-ját nem találja a szerző a budapesti közönyvtárakban, csak fordításokban. 1752-ben két kiadásban is napvilágot lát a latinnyelvű Aulicus, Kassán és Kolozsvárt. De már 1750-ben megjelenik Faludi magyar fordítása. A maximák első százát 1770-ben követi csak a második, 1771-ben a harmadik „század“. 1772-ben ezt a gyűjteményt újra kiadják Pozsonyban, 1790-ben pedig „alagyas versekben“ újítja fel Nagy János. E verskötet címét az értekező azzal magya-

rázza, hogy Nagy eredetileg Udvari Káténak akarta címezni, s ebből ferdült az Udvari Kátó.

Századok. — 1936. 9—10. sz. Kardos Tibor: *Coluccio Salutati levelezése a magyar Anjoukkal*. A firenzei kancellár levelei alapján megállapítja, hogy a magyar humanizmus átvételének egyrészt nápolyi, másrészt Velence—Padova—Ferrara-i útja mellett volt firenzei útja is, amely Mátyás király udvarának neoplatonizmusáig fejlődik. A levelezés egyetlen tudatosan irodalmi vonása, hogy többször hivatkozik a történetírásra.

Theologiai Szemle. — 1936. 1—6. sz. Nagy Géza: *Kálvin hatása Erdélyre*. Kálvin úrvacsora-tana szabja meg a XVI. és XVII. század Erdélyének református gondolkodását. Maga a református egyház itt elsősorban idegen segítségnek köszönheti létrejöttét és megszilárdulását. A végleges megalakulása épp ezért csak 1577-ben történt; a nyolcvanas években már túl is szárnyalja egykori vetélytársát, az unitáriánizmust. „A református egyház erőszakos elnyomásával veszendőbe megy Erdély szabadsága is.” A kálvinizmus klaszszikus kora a XVII. század első fele.

Új Szivárvány. — 1936. 9—10. sz. Dunay Ákos: *Hock János halálára*. A történelem ma még nem képes elfogulatlanul megjelölni a helyét. De alakja Martinovics Ignáchoz volt hasonló. (Nb. Ez dicséret? — Szerk.)

Vasárnap. — 1936. 23—24. sz. Rass Károly: *Ady és a mi szempontjaink*. Vallási szempontból lehet kifogásolni, amit Ady mond, de az kétségtelen, hogy költő. Erkölcsi felfogása merőben szembenáll minden keresztény erkölcstannal. S éppen ez a modern hedonizmus az, ami örök ütköző marad Ady és a keresztény olvasó között. Ugyanez az eredmény úgynevezett hazafias költeményeinek vizsgálatánál. De negyven-ötven év múlva elénkformálódik igazi mivolta: a dekadens líra legnagyobb alakja, a tomboló életkultusz költője, útjelző, aki új formákat, új művészi ábrázolásokat hozott a magyar irodalomba. — 1937. 1. sz. György Lajos: *Anekdóta*. A műfaj története és jellemvonásai.

II. Hírlapok.

Magyar Hírlap. — 1936. évf. jún. 7. Nagymihály Sándor: *Egy nagy szerelem utolsó titkai*. Adatok Ady és Léda levelezésének történetéhez.

Magyarság. — 1936. évf. 98. sz. Láposy Heller Jenő: *Berzsenyi Füreden*. Tárcanovella Berzsenyi Dánielről. — 102. sz. Kemény István: *Eötvös József br. levele az első szerelemről*. (1839. ápr. 13.) Adatközlés. — 135. sz. Papp Zoltán: *A politikus Ady*. Bíráló észrevételek Ady Endre „Jóslások Magyarországról c. posthumus műve megjelenése alkalmából. — 159. sz. *Meghalt Gaál Mózes, a nagy magyar mesemondó*. Nekrológszerű tudósítás arról, hogy Gaál Mózes 1936 júl. 12-én, 73 éves korában elhunyt.

Nemzeti Újság. — 1936. évf. 69. sz. Mihály László: *Eddig ismeretlen Pázmány-könyvet fedeztek fel Pannonhalmán*. Stripsky Hiador, a pannonhalmi főapátság könyvtárában megtalálta Pázmánynak egy eddig ismeretlen kis hitvitázó munkáját. Címe: Okok, nem okok. (Pozsony, 1631.) Ezt a kis

könyvet Sallai István álnéven írta Pázmány Pécsváradai Péter nagyváradi kálvinista prédikátor ellen. A kiskalakú könyv mindössze 29 lapnyi.

Pesti Napló. — 1936. évf. ápr. 12. sz. Serly Lajos: *A Rákóczi-induló és a Rákóczi-nóta története*. Adatközlés. — Pásztor Árpád: *Amilyeneknek én láttam...* Apró följegyzések a szerző ifjúkorabeli író társakról.

Új Magyarország. — 1936. évf. Április 12. Dóczy Jenő: *Ady nemzetiességek költészete*. „A magyar nemzeti gondolatnak és érzésnek egyetemessége olyan fokban, mint Ady Endrében, talán csak Petőfi Sándorban van meg költőink között. Sőt Adynál a nemzeti érzés még a Petőfiénél is szélesebb körre sugárzik.”

Debrecen. — 1936. nov. 15. K. A.: *Csokonai-rajongás a XIX. században*. Közli Szűcs Istvánnak, Debrecen történetírójának lelkes megemlékezését Csokonairól. — Dec. 20. Kardos Albert: *Mikor csapták ki Csokonait?* A Debr. Szemlében megjelent közlemény lenyomata.

Debreceni Független Újság. *Csokonai válságos napjai*. Kardos A. megállapításainak ismételése. — 1937. jan. 1. Kardos Albert: *Petőfi születésnapjához*. Petőfi szilveszter-napi verseinek áttekintése.

Délmagyarország. — 1936. dec. 25. Szalay József: *Móra Ferenc és Szeged*. Móra életének, Szegeden töltött éveinek vázlata. — Móra Panka: *Apám*. Meleghangú emlékezés édesapjáról, Móra Ferencről.

Magyarország. — 1936. nov. 11. Révész Béla: *Nekünk szeretnünk kell egymást*. Közli Ady négy, eddig ismeretlen levelét Lédához; belőlük Léda lelkiségét kísérli megállapítani s rámutat a Lédában megfogamzó féltékenységre, természetességére.

Magyarország. — 1936. nov. 22. Barbier Péter: *Arany János padja Karlsbadban*. Az ismert pad története s a rajta lévő emléksorok német fordítása. (A kis cikk németül a Pester Lloyd 1936. okt. 28-i számában is megjelent.) — 1937. jan. 3. Panka Károly: *Visszaemlékezés Mátyási József költőre, a Galántai Fekete János gróf titkárára és barátjára*. Rövid életkép és műveinek lajstroma.

Pesti Napló. — 1936. nov. 22. *Madách Imre hetvenkét év után eljutott örök pihenőjére*. Híradás arról, hogy Madách tetemét az új alsósztrégovai mauzóleumban elhelyezték. — Rónay Mária: *Badics Ferenc*. „Az Akadémia bölcsei 80 éven túl” című sorozatban közli Badics Ferencsel való beszélgetését. Az agg tudós megmutatta neki „Gyöngyösi István élete és költészete” című tanulmány-kéziratát; 183 fólió oldal, de — szomorú jelenség — „nincs pénz a kiadására!”.

Szepesi Híradó. — 1937. jan. 9. Földessy Gyula: *Egy nagy szepesi költő*. Lám Frigyes költői erejének méltatása. — Kalmár Elek: *A löcsei Tudományos és Irodalmi Összejevetelek*. A Pekár Károly kezdeményezésére megindult kulturális mozgalom bemutatása.

Újság. — 1936. dec. 13. Rubinyi Mózes: *Toldy Ferenc*. Színes rajz a nagy irodalomtörténetíró életéről.

A Régi Magyar Könyvtár gyarapodása 1912 óta.

Minden tudományszak művelője az őt érdeklő irodalomnak kezdeteit megtalálja a RMK-ban. Ez az általános történeti jellege tette Szabó Károly könyvét annyira kelendővé, hogy már régóta elfogyott a piacról. Mindenkinek hasznos volt, de különösen az irodalomtörténet embere lehet érte szerzőjének hálás. Azonban az idő eljárt e hatalmas, első rendszeres bibliográfiánk felett is. Az elfolyt majdnem 60 év megmutatta tárgyi hézagosságot, ezért indultak meg mindjárt 1879-ben a pótlások s ezek máig is tartanak; de az is kiderült, hogy Szabó irodalmi megállapításai is sok helyt pótlásra, igazításra, sőt teljes átdolgozásra szorulnak. Nagyon ideje volna tehát újabb kiadásának. A hiányon még 1912-ben próbáltam ideiglenesen segíteni 100 példányban megjelent *Adalékaikkal*, tudván azt, hogy Dézsi már régóta foglalkozik Szabó átdolgozásával. Ez utóbbi vállalkozás azonban elmaradt, s most a szükség nagyobb, mint valaha.

Adalékaikban negyedszázaddal ezelőtt csak arra szorítkoztam, hogy a folyóiratokban szétszórtnak megjelent pótló közléseket rendszerbe foglaljam; későbbi kutatásaim azonban megtanítottak, hogy ez az út nem egészen célravezető, mert lassú, eredménye pedig hézagos. Emiatt ezentúl egyenest magához a forráshoz fordultam, tudniillik a könyvekhez. Ebből a célból hat éven át beutaztam a történeti Felső-Magyarország nagyobb könyvtárhelyeit: Nagyszombat, Pozsony, Trencsén, Túrócszentmárton, Liptószentmiklós, Késmárk, Lőcse, Eperjes, Bártfa, Kassa, utóbb pedig a csonka ország könyvtárait: Sárospatak, Miskolc, Eger, Gyöngyös, Debrecen, Vác, Szeged, Kalocsa, Székesfehérvár, Esztergom, Veszprém, Zirc, Pannonhalma, Győr, Sopron, Kőszeg, Szombathely, Németújvár és Szentgotthárd gyűjteményeit. Erdélyből, sajnos, a nagy távolság miatt, még csak levelezés útján sem tudtam semmit sem szerezni, pedig számtalan kísérletet tettem. Ahol megfordultam, mindenütt tízével-húszával kerültek elő újabb-újabb adatok, ismeretlen könyvek, még ott is, ahol annak idején Szabó már kutatott. Neki ugyanis nehezebb volt a dolga: az egész gyűjtemény összes polcairól kellett előhuzogatnia a RMK darabjait, én azonban ezeket már többnyire elkülönítve, együtt kezelve találtam meg. A tapasztalat azonban még itt is arra tanított meg, hogy nincs az a könyvtár, még a legrendezettebb sem, amelyben nem találhatnánk újabb-újabb adalékokat a limbusokban, kolligátumokban, s ez különösen a debreceni ref. kollégium könyvtárára áll, ahol ezer körül jár a megvizsgálatlan kolligátumok száma.

Az eredmény természetesen nem az, amit vártam. Kivált az erdélyi könyvtárak unikumainak hiánya miatt Szabót teljesen átdolgozni most sem lehet, de amiatt sem, hogy a mondott könyvtárakban hosszabb időt tölteni s mindenit apróra megvizsgálni nem bírtam. Egyszerűen azért, mert anyagi módom nem volt hozzá, a vendégeskedésnek is megvannak illő határai. Vállalkozásomhoz senkitől sem kaptam támogatást, egyedül az ügy iránt való szeretet volt ben-

nem a hajtó erő. A munkának dandárján már túl voltam, amikor a véletlen szerencséből *Hajnóczy Iránban* jó segítséget kaptam, aki ugyanezzel a témával tudomásom nélkül már évek óta ugyanolyan kedvvel foglalatzkodott, mint jómagam. Neki köszönhetem Kecskemét, Cegléd, Nagykőrös könyvtárainak átkutatását, de különösen azt a gazdag aratást, amelyet a méltán híres lőcsei ev. egyházi könyvtár nyújtott, ahonnan a Breuer-nyomda másfél százados működésének majdnem összes házipéldányai előkerültek.

Igy tudtam összehozni azt az anyagot, amely az 1912. évinek betudásával ma *kétezernél* több olyan könyvnek címmását foglalja magában, amelyekről Szabónak nem volt tudomása. És valóban örvendetes jelenség, hogy minél tovább halad az idő a határák gyanánt felállított 1711. esztendőőtől, annál több olyan könyvről szerezhetünk tudomást, amely ugyanebből a rég lezártak gondolt két évszázadból maradt ránk. Mindenesetre feltűnőnek kell mondani azt a mértani haladványt, amely e könyvtermés számszerűségében jelentkezik: Czwittingernek párszáz könyve Bod Péternél és Horányinál már ezer egynéhányra emelkedik, Szabóban ez a szám pedig mintegy 4100-ra ugrik. Előbbi adalékaim betudásával a *RMK mai állománya körülbelül 6100 nyomtatvány*.

Miből áll ez az újabb szaporulat? Összefoglaló előleges jelentésben a részletekre nem terjeszkedhetem ki, csak néhány érdekesebb adatot ragadok ki a sok közül. *Bornemisza* Péternek 1581. évi könyve Zircről került elő, Sopronban pedig felbukkant egy régi feljegyzés, amely ugyanennek egy másik, 1577. évi, eddig címlaptalanul ismert egyetlen példányú könyvét teszi teljessé. Pannonthalma könyvesháza a nagy *Pázmáynak* két magyar könyvével szaporítja az irodalom történetét (Sallai neve alatt szerepeltek eddig, egyikük az Egyetemi nyomda kiadásában hasonmásban is meg fog jelenni), Kolozsvár pedig egy harmadik Pázmányt nyújt, amelyről eddig csak egy 1658. évi kéziratos katalógus tudott. Sőt, egy negyediket is megismerünk teljes szövegében, ez azonban már latin. — Gergely pápa reformja miatt a már forgalomban lévő s használhatatlanná vált naptárak pótlására a hátralévő három hónapra 1583-ban pótkalendáriumot nyomtattak a magyaros-tótos *Ternavia*-sajtóban s ez a Vatikán levéltárában szerencsésen reánkmaradt. *Péchi Lukácsnak* egyszerű négy új könyvét fogjuk megismerni (1592—1595), kettőnek pedig helyesbített leírását. *Fráter Lajos* pálos barátunk Krakkóban nyomtatott 1627. évi *Kincztartóczka* című könyve ismét Lengyelországra tereli a figyelmet, a magyar tipográfia bölcsőjére, ahonnan még sok meglepetést várhatunk, ha lengyel könyvtárakban magyar részről rendszeres kutatás indulhatna meg. A nagyszombati egyetem sajtója 1648-ból *magyar-tót-latin szótárral* jelentkezik, amely elrendezése szerint nyilván magyarok számára készült, akik tótul akartak írni, illetőleg magyar hitvédelmi könyveket Pázmány szellemében tóra fordítani. A híres *Cantus Catholici* szerkesztőjének neve is előkerült 300 éves homályból, a bibliográfia pedig *Szörényi Sándornak* Pannonia docta c. nagy gyűjteményével szaporodott. A nagyszombati egyetem nyomdájának 1710. évi *Catalogus librorum*-a nemcsak a legrégebb hazai könyvtárjegyzék, amely nyelvek szerint elrendezett négy csoportban 336 nagyszombati kiadványt cím-, alak- és árjelzéssel ír le, hanem egyúttal kitűnő bibliográfiai forrás is, mert benne 172 eddig ismeretlen könyvet találunk, köztük 20 magyart, még pedig nem is olyan jelentéktelent (Viszocsányinak magyar nyelvtana, Balassa Istenes éneki, Beniczky Tamás versei, Otrokocsi Igaz kegyessége stb.). Calepinus magyar munkatársának, Laskai

Péternek új könyvét ismerjük meg 1581-ből, Pesti Gábornak Nomenclaturáját (1540), Heltai Kátéját (1553) stb. Négy Wecheliuss-nyomtatvány kapcsán elibénk kerül *Köszeg* XVII. századbeli ismeretlen sajtójának egész története. Szabótól említett, vagy házagosan leírt könyvek pótlásán kívül új könyveknek egész sorozatát fényképi hasonmásaikkal együtt tudom nyújtani: mintegy 20 kalendárium, Telegdinek és Péchinek művei, Históriás énekek, Vásárhelyi katekizmus (1599), iskolai színjátékok stb.

Ami pedig az egészben a legörvendesebb: a magyarnyelvű könyvek száma új gyűjtésben majdnem azonos a nemmagyarokéval.

Íme, a magyar művelődés kétezer téglája: belőle bátran új emeletet lehetne húzni a Régi Magyar Könyvtár épületére. Ehhez az anyag együtt van, a tervek is megvannak, csak éppen az építési vállalkozó hiányzik!

Stripsky Hiador.

Hírek.

Madách Imre hamvait november 14-én helyezték el az új sztergovai mauzoleumban, amelyet a Kisfaludy-Társaság kezdeményezésére építettek a Madách-család halottainak.

Surányi Miklósnak most helyezték el Lányi Dezső készítette domborműemlékét a budapesti Központi Kávéházban.

Katona József emléksobrát, Somló Sári alkotását, szeptember 11-én leplezték le a Nemzeti Színház előcsarnokában.

Bársony István szülőházát Sárkeresztesen október 18-án emléktáblával jelölték meg.

Elhúnytak.

BAJÁN (Brég) GYULA, hírlapíró, szül. Pozsonyban 1883-ban, megh. Budapesten 1936 november 24-én. Középiskoláit elvégezvén, beiratkozott a bpi tudományegyetem bölcsészeti karára, majd az *Alkotmány* munkatársa lett. 1915—18-ban a 29. népf. gy.-ez. kötelékében katonai szolgálatot teljesített. Leszerelése után a *M. Távirati Iroda*, később a *Nemz. Ujs.* politikai munkatársa, majd fővárosi rovatvezetője s végül a *Főv. Közl.* c. hivatalos lap szerk. lett. A *Városok Lapját* is szerk., valamint az 1922—27. é. nemzetgyűlésről szóló *Parlament almanachot* (Bp., 1922).

DARVAS DEZSŐ, ny. OTI-számtanácsos, megh. Budapesten 1936 november 15-én. — Valószínűleg azonos azzal a D. D.-vel, aki 1896—1903. verseket írt a *Borsodm. Lapokba* s aki 1904. V. 19-ig szerk. volt a *Miskolci Friss Ujságnak* s azontúl b. munkatársa a *Borsodm. Lapoknak*.

FEER ARANKA (belényesi Várady Józsefné), a P. Hírl. éjjeli szerkesztőjének neje, szül. Batizon 1886-ban, megh. Budapesten 1936 november 11-én. — Fiatalabb korában Pécsi Aranka néven a kolozsvári Nemz. Szính., majd a bpi Népszínház tagja volt. Ugyane néven írt versei és novellái: kolozsv. *Ujs.* (1901/2), *Hazánk* (1903), *Tolnai Világlapja* (1907).

FELEKY (1910-ig Feleki) GÉZA (1910-től magyarfeleki) dr. hírlapíró, szül. Budapesten 1890 november 4-én, megh. u. o. 1936 december 15-én este negyedtízkor. — Szülők: F. Hugó, orvos, egyet. m. tanár, Kohn Irma. Egyetemi tanulmányait Berlinben és Párizsban végezte, majd hosszabb időt töltött Londonban. 1913. jan. elsejével a székesfőváros szolgálatába állott s három évig a városháza közművelődési ügyosztályán dolgozott. 1917-ben áttért a hírlapírói pályára s előbb a *P. Napló*ba írt vezér- és külkereskedelmi cikkeket, majd belépett a *Világ* szerkesztőségébe s e lapnak 1920—25. felelős, majd 1925—26. főszerkesztője volt. A *Világ* betiltása után 1926-ban a *M. Hírl.* főmunkatársa lett, 1934-ben az ő szerkesztésében indult meg e lap *Vasárnap* c. heti melléklete. Alelnöke volt a Magyarorsz. Ujságírók Egyesületének s tagja a szföv. törvényhatósági bizottságának. — Műtörténeti és egyéb cikkei: *Nyugot* (1909; 1910. I. A szavalóművészet önállósulása), *A Hét* (1910/13), *Renaissance* (1910), *Világ* (1911/3, 15—; 1913: 304. sz. Irodalomtört. és művészetkritika), *P. Lloyd* (1912, 19), *Uj Élet* (1912), *M. Iparművészet* (1914. Az iparművészet metafizikája), *Városi Szemle* (1914. A művelődéstört. múzeum problémája és a Föv. Múzeum, Kül. is megj.), *M. Figyelő* (1915), *P. Napló* (1917/9), stb. — Munkái közül említhetők: *Könyvek, képek, évek*. Találkozások a művészettel. Bp., 1912. — *Munkácsy*. (Eggenberger Művészkönyvei. II.). U. o., [1914]. — Előszót írt a következő művekhez: Hermann Bang: *Élet és halál*. Ford. Telekes Béla. (Bp., 1912); Munkácsy Mihály: *Emlékeim*. Ford. Lestyán Sándor. (U. o., 1921); Kropotkin Péter: *A francia forradalom*. Ford. Bánóczy László. (U. o., 1922.)

, FÖRSTNER TIVADAR, tanügyi főtan., v. iparoktatási kir. főigazgató, szül. 1878-ban, megh. Budapesten 1936 november 29-én. — Minket érdeklő cikke: *A Fáklya* (1905: 7—8. sz. A művészi egyéniség). — Munkája: *Művészet az iskolában*. (Az Orsz. Középisk. Tanáregyes. kolozsv. körének ülésén tartott felolvasásokból. 4.) Kolozsvár, 1904.

GYENGE JANOS, dr. phil., szalárdi ref. lelkész, megh. Nagyváradon 1936 november 15-én (temetés napja), 56 éves korában. — Tárcái és cikkei: *Debr. Prot. Lap* (1906/8, 14), *B. Napló* (1908), *Aradi Közl.* (1915), stb. — Munkája: *Servet Mihály pöre és Kálvin viszonya ahhoz*. Bp., 1909.

HAJDU (1904-ig Haberfeld) MARCELL (Mór), dr. jur., ügyvéd, a Nemz. Vívók Klubja megalapítója, szül. Túrretn (Nyitra vm.) 1871-ben, megh. Budapesten 1936 november 13/4. éjjelén. A szföv. that. bizottságnak demokratapárti tagja volt. Publicisztikai munkássága baloldali lapokban. Legelső cikkei: *Nemz. Sport* (1903), *Egyetemi Lapok* (1905).

HANZSÉROS BALINT, áll. reálgimn. tanár, szül. Fertőszéplakon 1876-ban, megh. Budapesten 1936 novemberében. — Legutóbb az áll. Szent László-reálgimn.-ban működött, mint magyar-latin szakos tanár. — Versei: *Egyetemi Lapok* (1898/900), *M. Szemle* (1898/905), *Uj Idők* (1905), *Magyarország* (1906), stb. Alnevei: Széplaki Bálint (Uj Idők); Szigeti Sándor (M. Szemle, 1898, 901).

HARMATZY-SIMON (1912-ig Harmatzy) LORANT, ny. min. tanácsos, szül. Rimaszombatban 1875-ben, megh. Budapesten 1936 december 30-án. A belügyminisztériumban szolgált. Ütleírásai és novellái: *Ország-Világ* (1902, 04), *M. Hírl.* (1908, 13), *Nagyvárad* (1911). — Munkái: *Fel s alá a Rivierán*. Bp., 1904. — *Vizen és szárazon*. U. o., é. n.

HIRSCHLER JÓZSEF, dr., pápai prelátus, kanonok, szül. Ujpesten 1874 február 17-én, megh. Kolozsvárt 1936 november 17-én. A teológiát Budapesten, Bécsben és Rómában végezte, ahol hét évet töltött s a hittudomány mellett műtörténettel is foglalkozott. 1900-ban káplán, 1906-ban plébános lett Kolozsvárt. Nevéhez fűződik az ottani Marianum megteremtése és a Providentia-nyomda felállítása. Műtört. és hitbuzgalmi cikkei: gyulafehérvári *Köz-művelődés* (1903—), *Erd. Oltáregyes. Lap* (1903/7), kolozsv. *Ellenzék* (1904), *Kolozsvári Sz. Imre Egyes. Évke* (1906. A sz. mise Rómában Nagy Sz. Gergely idejében; 1909. A gyermek Jézus az egyházművészetben), stb. Több önálló munkája is van.

KISS IDA (TAMÁS ERNŐNÉ), hírlapíró neje, szül. Nagyváradon, megh. Budapesten 1936 december 23-án hajnalban, 32 éves korában, hatévi betegség után. — Novellái nagyvárad, kolozsvári és fővárosi lapokban. — Munkái: *Shami*. Reg. Nagyvárad, 1922. — *Kalászsorduláskor*. Elbek. Bp., 1925. — *Olyan jó élni*. Reg. U. o., mikor?

LEFFLER BÉLA, dr. phil., m. k. kormánytanácsos, egyet. ny. c. rk. tanár, sajtóelőadó, a Petőfi-Társ. kultagja, szül. Nyíregyházán 1887 október 28-án, megh. Stockholmban 1936 november 8-án. — Az egyetemet Budapesten mint az Eötvös-Kollégium tagja elvégezvén, a nyíregyházi ev. főgimn. tanára lett. Később Stockholmba került a m. követség sajtóelőadójaként, megalapítója és főtípkára volt az ottani Svéd-M. Társaságnak s vezetője a stockholmi M. Intézetnek. A debreceni tud.-egyetemen a svéd irodalomból m. tanári képesítést szerzett, majd 1935-ben megkapta a rk. tanári címet. — 1913 óta sok cikket írt kül. fővárosi lapokba, főleg a *Világba*. Sokat dolgozott svéd lapokba is, a m. viszonyokról adva felvilágosítást. Többnyire felesége, Liljekrantz Signa, társaságában lefordította svédre több m. író szépirodalmi műveit. — Munkái: *M. vonatkozású német népénekek*. 1567—1697. Bp., 1910. — *Petőfi Svédországban*. Nyíregyháza, 1912. — *A Sz.-Gotthárd mondája és egyéb elbek*. Írta August Strindberg. Ford. (M. Kt. 676.) Bp., [1912]. — *Utópriák a valóságban*. Írta u. a. Ford. (Olcsó Kt. 1726/8.) U. o., 1914. — *A nyirbátori ref. templom*. Klny. az Archaeol. Értesítőből. U. o., 1918. — *Sz. György és a sárkány*. Írta Verener v. Heidenstam. Ford. (Olcsó Kt. 1903—1916.) U. o., 1918. — *Endymion*. Reg. Írta u. a. Ford. Gyoma, 1918. — *Ungersk lirik i svenske översättning*. U. o., 1922. — *Az újabb svéd líráról*. (A Debr. Tisza István Tud. Társ. Kiadv. I : 5.) Debrecen, 1923. — *Liljekrona otthona*. Reg. Írta Selma Lagerlöf. Ford. (Külf. Regényírók.) Bp., 1924. (Gy. kiad. u. o. 1927.) — *Ungern i kultur och historia*. Stockholm, 1924. (Ch. P. Bachmannal.) — *A császár*. Elb. Írta S. Lagerlöf. (Külf. Regényírók.) Bp., 1925. — *Lagerlöf Zelma*. (A Debr. Tisza Istv. Tud. Társ. Kiadv. II : 7.) Debrecen, 1927. — *Fekete novellák*. Írta Vilmos svéd hg. Ford. Gyoma, 1929. — *A halál kocsisa*. Írta S. Lagerlöf. Ford. U. o. 1929. — *A generális gyűrűje*. Írta u. a. Ford. (Külf. Regényírók.) Bp., 1930. — *Anna Svárd*. Írta u. a. Ford. (Külf. Regényírók.) U. o., 1930. — *Hat norvég tró magyarul*. Gyoma, 1931. — *Ungerske noveller*. Stockholm, 1932. — *Krisztus legendák*. Írta S. Lagerlöf. Ford. Bp., 1934.

LENGYEL ZENÓ MIKSA, bencés, szül. Szereden 1884 október 18-án, megh. Kapolyon, 1936 november 12-én. 1909-től Kőszegen, majd Pápán tanított, utóbb Kapolyon volt plébános. Szentbeszédei a *Sz. Gellért*-ben. (12/3. évf.)

LUKCSICS PAL, dr. phil., egyet. m. tanár, az Eötvös-Koll. tanára, szül. Kertán (Veszprém vm.) 1892. május 30-án, megh. Budapesten 1936. november 16-án. — Az 1914/8. világháborúban Kirlibabánál megsebesült. Leszerelése után az Eötvös-Koll. tanára lett. 1926-ban a római m. tört. intézetben dolgozott. — Minket érdeklő munkái: *Schwartner Márton élete és tudományos jelentősége*. Veszprém, 1914. — *Sz. László király ismeretlen legendája*. Bp., 1930.

MAJER IMRE dr., pápai kamarás, apátplébános, szül. Aradon 1865. március 12-én, megh. Párkányon (?) 1936 november 24-én. — 1893-ban leányvári, 1906-ban párkányi plébános lett. — Hitbuzgalmi munkái: *Szüneti kézikönyv növendékpapok számára*. Elmékedések. Esztergom, 1892. — *Katolikus lelkiklauz, vagyis útmutatás a ker. életmódra*. Atdolg. U. o., 1897. — *Páli Sz. Vince egy-egy gondolata az év minden napjára*. Ford. U. o., 1902. — Szinnyei még három munkáját sorolja fel utóbbi szerzőből átdolgozva, mint sajtó alatt lévőt.

NAGY (1881-ig Grosz) SANDOR, dr. jur., ügyvéd, szül. Szarvason 1871 április 2-án, megh. Aradon 1936 november 14-én. — A jogot Budapesten elvégezvén, Aradon ügyvédi irodát nyitott. 1904 márc. 5., a nagylaki kerületben elnyerte az akkor főispánná kinevezett Kristóffy József mandátumát. 1905-ben és 1906-ban ugyane kerület országgyűlési képviselője lett függetl. párti programmal. 1910-ben kimaradt a parlamentből s visszament Aradra ügyvédnék. Itt tagja volt a városi that. bizottságnak. Az impériumváltozás (1919) után nagy szerepet játszott a romániai M. Pártban s annak aradi tagozata elnöke volt. — Főmunkatársa volt az *Arad és Vidéke* nek (1896/7), szerkesztője az *Aradi Hétféi Újs.*-nak s 1918 I. 1-től főszerk. az *Arad és Vidéke*-nek. — Vezér- és egyéb cikkei: *Arad és Vidéke* (1895/902, 1905/6, 1908/9, 1911/18), *Aradi Közl.* (1901/2, 1908/9, 1915), *Délmagyarorsz. Közl.* (1904) stb. Betűjegye: -ns. (Arad és Vid.)

PAKOR ADORJAN (István), premontrei áldozópap, szül. Pápán, 1855 augusztus 20-án, megh. Csornán, 1936 december 2-án. 1882/1906. gimn. tanár volt Keszthelyen, 1906/31. rendi jószágkormányzó Csornán. — Irodalomtört. cikke a keszthelyi főgimn. értesítőjében (1882. Regényirodalmunk Jósika Miklósig).

PÉTERY (Petrik) ALADÁR (vitéz), dr. jur., m. kir. kormányfőtan., ügyvéd, a M. Hirlapírók Orsz. Nyugdíjint. ügyésze, szül. Budapesten 1880 szeptember 24-én, megh. u. o. 1936 december 3-án. — Ev. Tanulmányait a soproni áll. főreáliskolában s a bpesti egyetemen elvégezvén, 1909-ben ügyvédi irodát nyitott Budapesten. Az 1914/8. háborúban mint tart. százados vett részt s több kitüntetésben részesült. 1901/2. főmunkatársa volt a *Soproni Napló*-nak, melybe vezércikkeket, tárcákat és verseket is írt. Utóbb számos jogi cikket is írt bel- és külf. lapokba.

RÖSER A(LFRED) EDVIN magánisk. tulajdonos, megh. Budapesten a gyűjtőfogház kórházában 1936 december 28-án 61 éves korában. — 1912 februárjától 1914 júliusáig fel. szerkesztője volt a *Sport-Világ*-nak.

SÁSDY-SCHACK (1933-ig Schack) BÉLA, dr. phil., udv. tan., ny. keresk. isk. tanker. főigazgató, szül. Miskolcon (Borsod vm.) 1859 július 11-én, megh. Budapesten 1936 november 29-én éjjel 11-kor. — Középiskoláit Miskolcon, Kassán és Bécsben, a műegyetemet Bécsben és a filozófiai fakultást a buda-

pesti egyetemen elvégezvén, 1886-ban a miskolci középkeresk. isk., majd 1887-ben a kassai főreáliskola h. tanára lett, majd még ugyanez év szeptemberében a pozsonyi, 1894-ben pedig a bpi keresk. akadémia r. tanára lett. 1899/1923. a keresk. iskolák főigazgatója volt, de közben 1919/20. a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban teljesített szolgálatot, ahol megszervezte a keresk. oktatási ügyosztályt. — Irodalmi működését 1881-ben kezdette, eredeti és fordított tárcákkal, elbeszélésekkel és rajzokkal, melyek a *Főv. Lapok*, *Magyarorsz. és a Nagyvilág*, *Orsz.-Vil.*, *P. Napló*, *Kép. Családi Lapok*, *Borsodm. Lapok*, *Miskole*, *Nyugatmagyarorsz. Híradó*, *Bécsi M. Újság*, *N. ill. Zeitung*, *Pressburger Zeitung*, *Wiener Leben* s más m. és ném. lapok hasábjain láttak napvilágot. Emellett ném. irodalomtört. cikkeket és tanulmányokat is írt az *Egyet. Phil. Közl.*-be s *Pallas* n. lexikonába. Később teljesen a közgazdasági, szakoktatási és keresk. szakirodalom művelésére adta magát. — Szépirodalmi kötete: *Az élet meséiből*. Rajzok és elbeszk. Bp., 1888. — Alneve: Dontövy.

SCHEUERMANN JÓZSEF, r. k. áldozópap, az Isteni Ige Társasága hithirdetője, szül. Vállajon, megh. Kínában 1936 december 12. előtt. — 1934-ben szentelték pappá. A Nemz. Újs. szerint kiváló szónok volt és írói készségével is feltűnt.

SIMON VILMOS, hírlapíró, szül. Nagykolopotiván (Hunyad vm.) 1876 március 8 án, megh. Budapesten 1936 november 13-án éjfélkor. — Mint egyévi önkéntes aktiváltatta magát s a 38. cs. és kir. gy.-ezredben szolgált. 1899-ben Afrikába ment s amikor kitört az angol-búr háború, kilépett az osztrák-magyar hadseregből, hogy a búrok oldalán harcolhasson. A helpmavaari ütközetben súlyosan megsebesült. A háború után visszatért Magyarországra s újból katonai szolgálatra jelentkezett, ezúttal az 1. honv. huszárezredben. Háborús élményeiről ekkor kezdett irogatni a lapokba s amikor látta, hogy cikkei milyen kapósak, 1902-ben kilépett a hadseregből s az *Egyetértés*, majd 1910-ben a *P. Hírlap* b. munkatársa lett. Utóbbi lap megbízásából mint haditudósító részt vett a török-bolgár, majd a szerb-bolgár s végül az 1914/18. világháborúban. Az 1918. összeomlás után két hónapot Berlinben töltött, az 1919-i kommún után pedig hosszabb ideig Bécsben élt, mint a *P. Hírl.* tudósítója. — Harcéri tudósításai s egyéb riportjai elvétele a *Világ*-ban (1913/4, 1916) és a *P. Lloyd*-ban (1915/6) is megjelentek. — Munkái: *A búr szabadságharc*. Bp., 1901. — *Élményeim az angol-búr háborúból*. U. o., 1903. — *A török harcér.* Haditudósítások, élmények. U. o., 1913. — *Hadak útja*. Győzelmes hadseregünk nyomában. U. o., 1916. (Révai n. lexikona valamennyi címét hibásan hozza!)

SÓLYOM JÁNOS, ny. áll. polg. isk. igazgató, szül. Kolozsvárt 1863-ban, megh. Budapesten 1936 december 12-én (temetés napja). — 1894/1918. a kolozsvári áll. polg. fiúisk. tanára, majd igazgatója volt. — Cikkei: *M. Polgár* (1901 : 29. sz. A falu rossza; 281. sz. Mukányi; 1902 : 276. sz. Szigeti és Vén bakancsosa; 1904 : 14. sz. A proletárok), *Erd. Lapok* (1912), kolozsv. *Újs.* (1912) stb. 1903/912. fel. szerk. volt a *Család és Isk.* c. pedagógiai lapnak, melybe előbb is s azután is 1915-ig sokat dolgozott.

VADNAY TIBOR, dr. jur., ny. államtitkár, szül. Budapesten 1869-ben, megh. u. o. 1936 december 25-én. — V. Károly, író fia. Pályáját Borsod vm. szolgálatában kezdte; mint vmei főjegyzőt 1914. oszt.-tanácsosnak nevezték ki a belügyminisztériumba, ahonnan később átmént a népjóléti minisztériumba. 1928-ban államtitkári rangban nyugdíjazták. — Talán első cikke: *Egyetemi*

Lapok (1890). Tárcái: *Borsodm. Lapok* (1902), *Debr. Függetl. Ujs.* (1910). Ezenkívül számos szakcikke is megjelent a törvénykezés és szociálpolitika köréből. — Minket közelebbről érdeklő munkája: *A m. hivatalos nyelv szabályai*. Bp., 1925, melyet az igazságszolgáltatásban kötelezővé tettek.

ZIGANY ARPAD, hírlapíró, szül. Székesfehérvárt 1865 október 27-én, megh. Budapesten 1936 november 27-én. — Révai n. lexikona szerint elvégezte a fiumei tengerészeti akadémiát. Színnyei szerint eredetileg postatiszt volt Fiumében. Ettől az állásától, miként az a Zeysig-pör tárgyalásán kiderült, 1889-ben meg kellett válnia. Utóbb Milánóba ment, ahol az egyetemen tanári képesítést szerzett, munkatársa volt a *La Sera* c. lapnak s tudósítója több budapesti hírlapnak. Hazatérése után b. munkatársa lett a *Pallas* n. lexikonának és a *Vas. Ujs.*-nak, majd a *M. Közélet*, a *Kelet Népe* és 1910/11. a *Renaissance* egyik szerkesztője volt. 1921-ben a *Nemz. Ujs.*, majd a *Képes Krónika* szerkesztője s 1926-ban a Palladis Rt. irodalmi igazgatója és lektora lett. E minőségben szerkesztette az *Egy Pengős*, *Félpengős* és a *Két pengős* regényeket s az e vállalatokban megjelent fordítások nagyrésztét revideálta. Irodalmi és egyéb cikkei és műfordításai: *B. Szemle* (1892. Torquato Tassó új kiadása), *Főv. Lapok* (1893/5), *M. Génius* (1894/5), *P. Hírl.* (1894/5, 904/5 és több névtelen regényfordítás), *Tolnai Világl.* (1903, 915), *Vas. Ujs.* (1904. Három asszony. Reg.), *M. Hírl.* (1905), *Ország-Világ* (1905), *Renaissance* (1910/11), *Világ* (1912), stb. — Munkái: *Egy apáca története*. Írta Giovanni Verga. Ford. (Egyet. Rt. VII : 5.) Bp., 1891. — *Storia della letteratura ungherese*. (Manuali Hoepli, 125.) Milano, 1892. — *Il vecchio artista*. Írta Gyulai Pál. Ford. U. o., 1892. — *Az olasz irodalom története*. Írta Cesare Fenini. Ford. (Olcsó Kt. 325. sz.) Bp., 1893 (új kiad. Olcsó Kt. 865/8, sz. U. o., 1898). — *Éva*. Írta Giovanni Verga. Ford. (Athenaeum Olvasóta. III : 22.) U. o., 1895. — *Turris eburnea*. Reg. U. o., 1895. (Zerdahelyi Gyula álnéven, a rendőrség elkobozta.) — *A pap kalapja*. Reg. Írta Emilio de Marchi. Ford. U. o., 1896. — *Harminc percent kamat*. Írta Matilde Serao. Ford. (Athenaeum Olvasótára, V : 21.) U. o., 1897. — *Rosmunda*. Dalmúi 1 felv. Wawrinecz Mór zenéjére. U. o., [1899]. (Németül is megj. Bemutatták 1899-ben Bpen, Berlinben, Münchenben és Prágában.). — *Rómeó és Julia*. Írta William Shakespeare. Ford. (Főv. Szính. Műs. 26.) U. o., 1898. — *Antonius és Cleopatra*. Írta u. a. Ford. (Főv. Szính. Műs. 27.) U. o., 1898. — *A szocializmus diadala után*. Írta Eugen Richter. Ford. (Olcsó Kt. 1119/20.) U. o., 1899. — *Az énekesnő*. Reg. Írta Marcel Prévost. Ford. U. o., 1899. — *A fekete Vénusz*. Reg. Írta u. a. Ford. U. o., 1899. — *Egy párisi házasság és egyéb történetek*. Írta u. a. Ford. U. o., 1899. — *A vadrózsa és egyéb történetek*. Írta u. a. U. o., 1899. — *Egy khinai viszontagságai Khinában*. Reg. Írta Jules Verne. Ford. U. o., 1899. — *A zöld sugár*. Reg. Írta u. a. Ford. U. o., 1899. — *Egy falat kenyér története*. Írta Jean Macé. Ford. 2. kiad. U. o., 1900. (Az I. kiadást ford. Szász Domokos. Kolozsv., 1867). — *A szirén*. Írta Georges Ohnet. Ford. (Egyet. Rt. XVI : 1–3.) U. o., 1900. (3 köt., Petrik szerint egy kétkötetes kiadása is van). — *Az úszó város*. Reg. Írta Jules Verne. Ford. U. o., 1900. — *Hamlet dán királyfi*. Írta W. Shakespeare. Ford. (Főv. Szính. Műs. 74/5.) U. o., [1901]. — *Lear király*. Írta u. a. Ford. (Főv. Szính. Műs. 76/7.) U. o., [1901]. — *A relencei kalmár*. Írta u. a. Ford. (Főv. Szính. Műs. 83/4.) U. o., [1901]. — *A makrancos hölgy*.

Írta u. a. Ford. (Föv. Szính. Műs. 85/6). U. o., [1901]. — *A vörös talár*. Dráma 4 felv. Írta Eugène Brieux. Ford. (Olesó Kt. 1234/6). U. o., 1901. (Bemut. a Nemz. Szính. 1901. X. 18.; a színlapon mint fordító Fábán Imre álnévvel szerepelt). — *A kárpáti várkastély*. Reg. Írta Jules Verne. Ford. U. o., (1901). — *Az új hazában*. Reg. Írta u. a. Ford. U. o., (1901). — *Öt év életéből*. Írta Alfred Dreyfus. Ford. 1–2. kiad. U. o., [1901]. — *Pomona úti levelei Euphemidhoz*. Reg. Írta Frank R. Stockton. Ford. U. o., 1901. — *A paraszt király*. Reg. U. o., 1902. (2 köt.) — *Egy orosz vallo-másai*. Írta Vikentij Vereszajev. Ford. U. o., [1902]. — *A cetvadászok*. Reg. Írta Jules Verne. Ford. U. o., 1902. — *Város a levegőben*. Reg. Írta u. a. U. o., 1902. — *Doktor Ox teoriája*. Reg. Írta u. a. Ford. U. o., 1903. — *A két Kip-testvér*. Reg. Írta u. a. Ford. U. o., 1904. — *Hypathia*. Tört. reg. Írta Charles Kingsley. Az ifj. szám. átdolg. U. o., 1904. — *Utazás a halál torkába*. Reg. Írta A. Conan Doyle. Ford. U. o., 1904. — *48-as politikát csak 67-es alapon lehet csinálni*. U. o., 1905. (D. G. betűjegy alatt.) — *Evolutio vagy revolutio*. Felelet D. G.-nek. U. o., 1905. (K. B. betűjegy alatt.) — *Új választások*. U. o., 1905. (K. B. betűjegy alatt.) — *Vizen és szárazon*. Elbek. Írta Frank R. Stockton. Ford. U. o., 1905. — *Die ung. Kriese u. die Hohenzollern*. Berlin, 1905. (Prof. Zeysig álnéven. E röpiratból kifolyólag királysértésért pörbe fogták, de az esküdtszék fölmentette). — *Az Antillák világa*. Reg. Írta Jules Verne. Ford. U. o., 1905. — *Panama-tanulmányok*. II. sor. A máramarosi herceg. U. o., 1906. — *Az ágy*. Írta Henri Lavedan. Ford. U. o., 1907. — *Buffalo Bill, Amerika nemzeti hőse*. Szerk. U. o., 1907/8 (52 füz.). — *Nick Carter, Amerika legnagyobb detektívje*. Szerk. U. o., 1907/8 (53 füz.). — *A nemi élet erkölcsstana*. Írta August Forel. Ford. U. o., 1908. — *A pokol*. Írta Alighieri Dante. Ford. U. o., 1908. (Rím-telen.) — *Nobody rejtélyes bűnesetei*. Szerk. U. o., 1909. (13 füz.) — *A két hegyek kincse*. Reg. Írta Emilio Salgari. Ford. U. o., 1911. — *Az alaskai aranyásók*. Reg. Írta u. a. Ford. U. o., 1911. — *Az aranyműzők királynője*. Írta u. a. Ford. U. o., 1911. — *Cserna grófja az idegenek légijá-bában*. Reg. Írta u. a. Ford. U. o., 1911. — *A rejtelmes India felé*. Írta Sven Hedin. Ford. U. o., [1914]. — *A világháború története*. U. o., 1915-től, (5 köt.) — *A pók*. Írta Hans Heinz Ewers. Ford. (Fantasztikus Kt. 1.) U. o., 1918. — *Ben Hur*. Reg. Írta Lewis Wallace. Ford. U. o., 1921. (3. kiad. U. o., 1933). — *Szörnyetegek szigetvilága*. Ifj. reg. Angolból átdolg. U. o., [1923]. — *Hajósélet a Mississippin*. Írta Mark Twain. Ford. U. o., [1924]. — *Quo vadis?* Reg. Írta Henrik Sienkiewicz. Ford. U. o., (1927). (2 köt. Új kiad. u. o., 1932). — *Roger Sinclair gyémántjai*. Reg. Írta Nigel Worth. Ford. U. o., [1929]. — *Kísértet a coombei kastélyban*. Reg. Írta Hear-den Balfour. Ford. U. o., [1930]. — *A csillagok útja*. Reg. Írta L. Adamas Beck. Ford. U. o., (1930). — *A kínai papagáj*. Reg. Írta Erle Derr Biggers. Ford. U. o., (1930). — *Poirot mester bravúrja*. Reg. Írta Agatha Christie. Ford. U. o., (1930). — *A bőregér*. Reg. Írta Mary Rinehart. Ford. U. o., (1930). — *Az öt koponya*. Reg. Írta Wilfred Sheridan. Ford. U. o., (1930). — *Betty Zane*. Reg. Írta Grey Zane. Ford. U. o., 1930. — *Fokrárostól Kairóig*. Autótúra Afrikán keresztül. Írta Stella Court Treatt. Ford. U. o., (1930). — *A kígyó és a kard*. Reg. Írta Percival C. Wren. Ford. U. o., 1930. — *A borzalmak kastélya*. Reg. Írta Edgar Wallace. Ford. U. o., 1930.

— *A három igaz ember*. Reg. Írta u. a. Ford. U. o., [1930]. — *A tuskó-lábú*. Reg. Írta Valentine Williams. Ford. U. o., (1931). — *A titokzatos kéz*. Reg. Írta u. a. Ford. U. o., (1932). — *A kereszties lovagok*. Reg. Írta Henrik Sienkiewicz. Ford. U. o., (1933). (2 köt.) — *Utazás az úszó jégen*. Írta Fridthjof Nansen. Ford. U. o., (1932). (2 köt.) — *A véreb lesben*. Reg. Írta Val. Williams. Ford. U. o., (1933). — *Az óra ketyeg*. Reg. Írta u. a. Ford. U. o., (1934). — *A pikk ász*. Reg. Írta Henry Holt. Ford. U. o., (1934). — *A konok leány esete*. Reg. Írta Erle Stanley Gardner. Ford. U. o., (1934). — *Kwei-Lan vergődése*. Reg. Írta Pearl S. Buck. Ford. U. o., (1934). — *A suttogó halál*. Reg. Írta John Spencer. Ford. U. o., (1934). — *Masterton bosszút áll*. Reg. Írta John Gordon. Ford. U. o., (1934). — *Piroska, a három kis malac...* Reg. Írta Walt Disney. Ford. U. o., 1934. (Új kiad. e címen: *A három kis malac*. U. o., [1935]). — *A fokföldi menyasszony*. Reg. Írta John Gordon. Ford. U. o., (1934). — *Az újdonsült menyecske esete*. Reg. Írta Erle Stanley Gardner. Ford. U. o., (1935). — *Jézus élete*. Írta Didon. Ford. U. o., (1936). — *Miki egér óriádsországbán*. Írta Walt Disney. Ford. U. o., (1936). — *Nyolc kis gyerek karácsonya*. Írta u. a. Ford. U. o., (1936). — *Miss Grier hetven fontja*. Reg. Írta E. Wallace. Reg. Ford. U. o., (1936). — *A civilizáció története*. (Tolnai Világtörténelme, X.) U. o., é. n. — *Csengő-bongó versikék*. U. o., é. n. (4 kiadást ért). — *Grant kapitány csodálatos kalandjai*. U. o., é. n. — *Az ópiumbarlang titka*. Bűnügyi reg. Angolból. U. o., é. n. — *Répacsász*. Mese. [Bechstein után?] Átdolg. U. o., é. n. — Révai n. lexikona szerint leford. Manzoni: A jegysek c. regényét; más források szerint tőle valók még a következő röpiratok is: *Le az álarccal*; *Kalandor politika*; *Utolsó kötelesség* (mindhárom 1906 előtt). — Kéziratban maradt eredeti és ford. színművei: Shakespeare. Korkép 5 felv. (Színnyei szerint Fábián Gábor álnéven mutatta be a Nemz. Szính. 1900. IV. 27.); *Agrippina*. Trag. (elnyerte az Akad. Teleki-díját, 1902); *Szerelmes asszonyok*. Operett 3 felv. Domenico Monleone zenéjére írta Raoul d'Auvergnac. Ford. bemut. Városligeti Szính. 1910. VI. 20.); *Mint a falevelek*. Színmű 4 felv. Írta Giuseppe Giacosa. Ford. (bemut. a Nemz. Szính. a budai Várszính.-ban 1910. XII. 10.). — Betűjegyei és álneve a könyvcímek mellett felsoroltakon kívül: *Diplomata* (Renaissance, 1910); *Z.* (Főv. Lapok, 1893); *Z. A.* (Élet, 1894); *z+á* (M. Közélet, 1902); *Z-y* (u. o.).

G. P.

Új könyvek.

Tudományos művek.

- Germanus Gyula: Allah Akbar! Révai-kiadás. 1936. 334+314 l.
 Szabolcsi Bence: Bevezetés a zenetörténetbe. Franklin-Társulat kiadása. (Kultúra és Tudomány.) 191 l.
 Szabó István: Ugocsa megye. (Magyarság és nemzetiség. Tanulmányok a magyar népiségtörténet köréből. I. 1.) Budapest, kiadja a M. Tud. Akadémia, XII és 615.
 Aristoteles: Metafizika. Fordította Halasy-Nagy József. (Az Akadémia Filozófiai Könyvtára, 9.) Budapest, 1936. 412 l.

- Magyar Etymológiai Szótár. XII. füzet. Farizeus-foglár. Budapest, 1936. Kiadja a M. Tud. Akadémia. 161—320. l.
- Bartók György: A lét bölcséleti problémája. Budapest, M. Tud. Akadémia, 1936. 60 l.
- Tankó Béla: Az egyetemről. Debrecen, 1936. Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetemi nyomda, 19 l.
- Holub József: Néhány kérdés a leánynegyed köréből. Budapest, M. Tud. Akadémia, 1936. 47 l.
- Pukánszky Béla: A mai osztrák irodalom. Franklin-Társulat, Budapest, é. n. (Kultúra és Tudomány.) 186 l.
- Surányi Károly: Anyag, tér és idő. Révai irod. intézet nyomdája, Budapest, 1936. 32 l.
- Méhely Lajos: Gömbös Gyula emlékére. Budapest, Held János könyvnyomdája, 1936. 8 l.
- Méhely Lajos: A magyarság multja, jelene és jövője. Budapest, Held János könyvnyomdája, 1936. 26 l.
- Szicszay Edit: Lousi-Auguste Rogeard. Egy francia emigráns Magyarországon 1936. Kultúra-műintézet, Pécs, 65 l.
- J. Turóczi-Trostler: Thomas Manns Weg zum Mythos. Budapest, 1936. G. Ranschburg. 14 l.
- Hont Ferenc: A színészi képzelet fejlesztése. (A Színpad Könyvtára, 4.) Budapest, 1936. 12 l.
- Nagy Adorján: Az Ember Tragédiája és a színész. (A Színpad Könyvtára, 5.) Budapest, 1936. 66 l.
- Nadler Herbert: Fogoly vadállatok között. 1936. Budapest szőfváros házi-nyomdája. 24 l.
- Lengyel Imre: A balmazújvárosi német település. Debrecen, Bertók Lajos kiadása, 1936. 20 l.

Szépprózai művek.

- Harsányi Zsolt: Mathias rex. Budapest, Singer és Wolfner irod. int. rt. kiadása. É. n. 312+336+285 l.
- Tamási Áron: Rügyek és reménység. Révai-kiadás. É. n. 277 l.
- Komáromi János: A nagy háború anekdotái. Révai-kiadás. É. n. 219 l.
- Kafka Margit: Színek és évek. Franklin-Társulat, Budapest. É. n. 256 l.
- Gulácsy Irén: Nagy Lajos király. Budapest, Singer és Wolfner irod. int. rt. kiadása. 3 köt., 877 l.
- John Boynton Priestley: Faraway. Almok szigete. Budapest, Singer és Wolfner kiadása. 461 l.

Társasági ügyek.

Titkári jelentés.

Folyóiratunk huszonötödik évfolyamának befejeződése engem is arra kényszerít, hogy visszatekintsek Társaságunk működésének elmúlt negyedszázadára. Tagadhatatlan, hogy ez alatt az idő alatt a magyar irodalomtörténetírás nagyot fejlődött. Azzal, hogy két új egyetem létesült, nemcsak

jeles tudósoknak nyílt tér tágabb körben és pozíció-adta nagyobb súllyal szolgálni a tudományt, hanem maga a tudományos nevelés is az ifjúságnak szélesebb rétegét vonta be a magyar irodalomtörténet tudományos munkájába. Maga, a magyar irodalomtörténeti tárgyú doktori dolgozatok számának szembeszökő emelkedése is világos bizonyossága ennek. A legjobban sóvárgott tudományos összefoglalás is megvalósult: elnökünk kétkötetes, majd hétkötetes tudományos rendszerezése végre meghozta az egységes szellemű, az egész tudományos termést feldolgozó, minden felvetett problémára kiterjeszkedő, elfogulatlan, teljes magyar irodalomtörténetet. A részletmunkáknak, monografikus feldolgozásoknak azóta megjelent sorát szinte alig is lehet számbavenni. Pedig ezeknek nemcsak az a jelentősége, hogy egy-egy korszak szellemi képét tisztázták vagy kísérelték meg tisztázni, hanem az is, hogy az irodalomtudománynak világszerte megújuló módszeres elgondolásait közvetítették hozzánk, vagy gazdagították az eredeti szellem új szempontjaival. Hódolattal gondolunk itt elsősorban Horváth János munkásságára, és nemcsak megállapításainak, szellemi és műfaji, ízlésbeli és világnézleti kapcsolatok feltárásában gazdag eredményeire, hanem arra a tudományos nevelő hatásra is, amit előadásai az egyetemen, írásai a magyar irodalomtörténet minden munkására gyakoroltak. Az irodalomtörténeti gondolkodás megújításában is az ő „Magyar irodalomismeret” című tanulmányának van a legnagyobb része. De még ez a rövid megemlékezés sem hagyhatja említetlenül Thienemann Tivadarnak „Irodalomtörténeti alapfogalmak” és Tolnai Vilmos „Bevezetés az irodalomtudományba” című munkáit, amelyeknek gondolatébresztő és tudományos munkára nevelő hatását az ifjabb generációnak minden tagja hálával emlegeti.

Az a nagy sürgés, amit a magyar irodalomtörténet tudományszakjában látunk, kétségtelenül igazolja Baros Gyula, Horváth János és Pintér Jenő elgondolását, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megalapítását. De félve teszem fel az önvizsgálatnak azt a kérdését: vajjon magának a Társaságnak is van-e része a magyar irodalomtudomány e megújulásában? — Ha végiglapozom folyóiratunk huszonöt kötetét, látom, hogy a magyar irodalomtörténetnek igen sok problémája került szóba hasábjain, de igazi jelentőségének mégsem ezt ítélném: hanem azt, hogy gazdag szemléjével rendszeresen közvetítette a magyar irodalomtörténet és irodalmi kritika tudományos eredményeit, s így lehetővé tette, hogy tudományszakunk minden munkása állandóan szemmel tarthatta az e téren folyó gazdag munkásságot. A könyv- és folyóirattermés mai bősége mellett csak e tájékoztatás adott módot arra, hogy tudományszakunk munkásai állandóan nívón maradhattak. De még egy másik érdemét is látom folyóiratunknak: első szerkesztőnk elgondolása alapján ez a folyóirat adott mintát a közelmúlt és jelen irodalmának tudományos szemmelkísérésére. Tagadhatatlanul ritkította annak a kerítésnek léceit, amely az irodalomtörténetet az irodalmi kritikától elválasztotta és még ma is elválasztja. Ezzel az irodalmi élet folyamatosságának a tudatát erősítette a múlt és jelen irodalmának vizsgálatában.

A magyar irodalomtörténetírásnak nem ez az egyetlen társulása és fóruma. Abban, ami e negyedszázad idején tudományszakunkban történt, bőséges része volt a M. Tud. Akadémiának (elsősorban az Irodalomtörténeti Közlemények hasábjaiával), része a Kisfaludy-Társaságnak, része a tudomá-

nyos és szépirodalmi folyóiratok egész seregének, köztük legkiemelkedőbben az Egyetemes Philologiai Közlönynek. De talán nem szerénytelenség, ha e pillanatban a magunk Társaságára gondolunk, s halálával idézzük emlékünkhöz két elhunyt elnökünk, Beöthy Zsolt és Négyesy László nevét, és halálával azoknak lelkesedését, akik e Társaságot életre hívták.

Sajnos, éppen az életrehívók egyikét szólította el tőlünk a múlt év októberében a halál. Baros Gyula emlékét tisztelettel és szeretettel őrizzük, hiszen tiszteletet és szeretetet kellene áldoznunk neki már csak tudományos munkálkodásáért és a mindenkire egyaránt becsüléssel és megértéssel forduló baráti szívéért is. De a Társaság megalapításában való szerepét tetézte azzal a munkával is, hogy folyóiratunknak kétszer is szerkesztője volt, hogy tehát a Társaság munkájának irányításában is teljes lélekkel vett részt. Nemcsak a minden tiszteletet megérdemlő ember, de a gondos és lelkiismeretes szerkesztő helye is fájóan betöltetlen utána.

Azt, ami Társaságunk életének igazán maradandó bizonyága, folyóiratunkat az ő szerkesztésében az elmúlt esztendőben is négy kettős számban juttattuk el tagjaink és az előfizetők kezébe. Közgyűlésünket március 14-én tartottuk, s azon kívül a választmányt négyszer (február 8-án, március 14-én, október 31-én és december 16-án) hívta össze tanácskozásra az elnökség. Felolvasóülésünk csak kettő volt (február 8-án, december 12-én); azokon Fest Sándor, Nagy Sándor és Vargha Damján tagtársaink olvastak fel tanulmányt. Tagjaink száma 255, folyóiratunk előfizetője 239. Pénztárosunk jelentéséből az a büszke vallomás hangzik ki, hogy ezek a tagok és előfizetők valóban tagok és előfizetők, azaz nem hátrálékosak. Folyóiratunk megjelenését az ő áldozatkészségükön kívül a magyar kormány is támogatta, s tisztelettel kérem, hogy ezért a közgyűlés a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak hálás köszönetet mondani szíveskedjék. Köszönettel tartozunk a M. Tud. Akadémia elnökségének is e terem átengedéséért; indítványozom, hogy e köszönetet a közgyűlés juttassa el az Akadémia nagylelkű főtitkáranak, Voinovich Géza öméltóságának.

Amikor Társaságunk huszonöt esztendővel ezelőtt megalakult, sokkal népesebb gárda csoportosult köréje. E gárda javarésze a magyar tanárság sorából telt, annak a tanárságnak a sorából, amely akkor még a régi Nagy-Magyarország területén terjesztette a magyar kultúrát. Hogy megfogytunk, az jórészt magával a magyar terület megfogytatkozásával függ össze. De összefügg még azzal a gazdasági bajjal is, amely épp e megcsönkítés miatt szakadt reánk. Adja Isten, hogy hazánk és abban a magyar tanárság újra megerősüljön, s akkor a mi Társaságunk jövője is fel fog virágozni újra. Ezzel a hittel zárom jelentésemet és kérem annak szíves tudomásulvételét.

Dr. Alszeghy Zsolt.

A „nyugatos“ franciásság előzményei.

Írta : Dr. GEDEON JOLÁN.

A XIX. század második felének és a századforduló magyar életének és irodalmának egyik fontos kérdése volt a franciásság beözönlése, amely valóságos frankomániává fajult. Több volt, mint irodalmi hatás: erkölcsi és politikai állásfoglalást jelentett, amelynek legigazibb megszólaltatója Ady, de utóhatásai még ma is érződnek Móricz Zsigmond és Szabó Dezső földszagú naturalizmusán, Szomory Dezső mesterkélt és dekadens stíljátékain. Az egykorú kritika Adyban nem is a francia lírai utánérzéseket támadta: a fiataalkori költészetében rejlő erkölcsi veszedelemtől, forradalmiságától, a magyar életbe nem illő nagyvárosiasságától féltették a magyar irodalmat, mindezt pedig ebben az egy szóban foglalták össze: franciásság. Az Ady-kritika csak megállapította a züllött és erkölcstelen dekadensek hatását, — a költő fiataalkori írásainak vizsgálata viszont inkább arra utal, hogy Ady már itt meglévő stílusformákat és eszméket szolgáltatót meg.¹ Ady franciásságának összetevőit, egy félszázad magyar irodalmi életének, jellegzetességének magyarázatát tehát a korban, a századforduló magyar életében kell keresnünk.

*

A századforduló francia beözönlését és hatását el kell különíteni az előző korok franciás áramlataitól, nemcsak azért, mert irodalmi inspiráción kívül elsősorban világnézeti forradalmat váltott ki, hanem azért is, mert útja és részben eredete is különbözik az előző korszak, a XVIII. század bécies francia kultúrájától.

Az egész XIX. század franciássága a forradalmi eszmékből táplálkozik: politikai és morális átértékelések teszik egységessé az irodalmi szempontból különböző korokat, amelyekben más-más nemzedékek veszik át a franciásság terjesztésének feladatát. A harmincas-negyvenes évek jelzik a franciásság beszívárgását:

¹ Lásd Ady és a francia irodalom. Budapest, 1936. c. dolgozatomat.

a fejlődésnek induló Pest és a magyar újságírás megszületése nemcsak új témákat vet fel, hanem érzékenyebbé, fogékonyabbá tesz az idegenből jött, nálunk még alig ismert, de aktuális témák iránt. Széchenyi korának utazási láza hazahozza a Párizs-kultuszt és vele mindazt, ami demokráciát, nagyvárosiasságot és franciásságot jelent.

*

Az 1825—1849 közötti évek jelentik az új magyar irodalom kezdetét: ekkor születnek meg a különböző prózai műfajok, a regény, novella, életkép² és megindul az újságírás, amelynek története ugyan már a mult század végére, 1780-ra nyúlik vissza, lendületet azonban csak a harmincas évek közepén, a divatlapok megjelenésével kap. Az új irodalom és nyelvművelés megindulása még a felvilágosodás utóhatása,³ amelynek előharcosai, a testőrírók és Kazinczy, ennek az új kornak tisztelt, de már mellőzött költői. Kisfaludy Károly és az Aurora-kör, a kor fiatal-sága inkább a németes kultúrától tanul. Ezt bizonyítja Döbrentei Gábor beszámolója is, a Tudományos Gyűjtemény 1824. évfolyamában:

„Most Francziák helyett Németek a magyar Költők tanítójik. Miért? Azt mondják, a francziának nincs poézise, a németnél látszanék igazán a képzelet tündérkedése, érzés forrósága, a mi épen lelke a poézisnek, és ezt megvallom én is, nem hibásan mondják. A Francia poézise egy nagy Udvarokban megszürdött ötven esztendős lelkes embernek csinos beszéde, a ki melegen érez, de olly méregetéssel bocsátgatja ki a szót, hogy az illendőségre való nagy vigyázás és bizonyos tartózkodás miatt a lángja mind elvész, a Német poézis ellenben egy olyan huszonöt esztendős ifjúnak áradozó ömledése, ki magányosságban csak könyvei között lakott s görög nyájas méltóság és angol darabos erő között szélytt csapkodva repdes.“

Döbrentei tehát idegenkedést árul el a franciákkal szemben, de éppen azt veti szemükre, hogy túlságosan néznek az illendőségre: francia erkölestelenségről csak a harmincas évek végén kezdenek beszélni. A francia formaérzék ellenben már ez a kor is megcsodálja és értékeli, éppen úgy, mint a század második fele.

A XIX. század eleje nem kedvez a francia hatások beözönlésének — ez konstatálja Eckhardt Sándor⁴ és Baranyay Zoltán⁵

² Szinnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a szabadságharc előtt. Budapest, 1925.

³ Eckhardt Sándor: A francia forradalom eszméi Magyarországon. Bpest.

⁴ I. m.

⁵ A francia nyelv és műveltség Magyarországon. Budapest, 1920.

is, s az ellenszenvet a Martinovics-féle összeesküvés visszahatásaként magyarázzák. A húszas-harmincas évek elején még mindig csak a főnemesség tekinti művelődési eszközül és szórakozási lehetőségként a külföldi utazást. Így jut Párizsba Jósika, így kerül ki Széchenyi és Wesselényi, majd Eötvös és Kemény is.

A korszak legelső Párizs-vándora Jósika, aki az 1815. francia hadjárat alkalmával látogat el a francia fővárosba: munkáiban azonban fel sem villan Párizs képe, amire különben a regények archaizáló, történelmi környezete aligha is adott alkalmat. Az irodalomtörténet kimutatja ugyan a francia romantikusok hatását Jósikára, valószínű azonban, hogy Chateaubriand és Victor Hugo műveivel már jóval előbb, erdélyi otthonában és nevelője, Lenoir Daubignon gróf francia emigráns ezredes révén ismerkedett meg.

Széchenyi párizsi tartózkodásai 1815-re, 1821-re és 1825-re esnek, de csak az utolsó útjáról írja a teljesen szubjektív megjegyzést naplójába:

„Párisi tartózkodásomat egy hosszú vonallal akarom áthúzni. Itt dőlt el jövő sorsom, úgyszólván itt hágtam meg hegyeimet, s azontúl lefelé a völgynek vezetett utam. Itt láttam csak, mily kevésbé ismerem a világot, mi mindenre van szükségünk, hogy a nagyvilágban előbbre juthassunk. Különös, mily sokáig éltem teljes csalódásban, s mégis messzire mehetni reméltem. Közben ifjúságomat, egészségemet úgy elveszítettem, hogy ezentúl másodrendű szereppel meg kell elégednem.”⁶

Széchenyire nem gyakoroltak nagyobb hatást Párizs szépségei, inkább Londonért lelkesedett; de éppen Széchenyi utitársával, az erdélyi származású B. Wesselényi Miklóssal kezdődik a Párizs-kultusz a magyar irodalomban. Naplójában, ha még hangulatot nem ad is, már felvillan a századvégi Párizs-élmény:

„Páris este igazán tündérvároshoz hasonló és első látásra meglepő és elvakító. A remek világítás, az izléses, fényes boltok a széles, szabad utcák két oldalán meszeszerű, ragyogó látványt nyújtanak... E gyönyörű látványtól mily messze hátra van szépség tekintetében a bécsi Graben, Prater és Bastei.”⁷

Németesség és franciáság, a két ellentétes életszemlélet érdekesen ütközik össze B. Eötvös Józsefben. Anyja német származású bárónő, aki fiát a régi világ tiszteletében neveli, — Pruzsinszky József viszont, a nevelő, a francia felvilágosodás esz-

⁶ Gróf Zichy Antal: Gróf Széchenyi István külföldi útirajzai és füljegyzései. Budapest, Akadémia, 1890. I. 35.

⁷ Wesselényi Miklós útinaplója. Kolozsvár, 1925, I. 78–79.

méivel ismerteti meg, így történik, hogy B. Eötvös József lesz nálunk Victor Hugo egyik legelső fordítója és a romanticizmus frazeológiájával ünnepli az irányt és költővezérét.⁸

A romantikának azonban nemcsak elvonatkozott irodalmi hatásai mutatkoznak Eötvösön: a victorhugoi népvézéri és tanító ideál magyar talajba átültetve, magyar viszonyokhoz alakítva Eötvös magasztos élethivatásává lesz. A nagy író és nagy államférfi ugyanazoknak az eszményeknek hirdetője és harcosa, „a regényeknek a politikus révén van hatásuk, s a politikus az írónak köszöni szónoki és publicisztikai sikereit” — mondja róla Voinovich Géza,⁹ Eötvös irodalmi és politikai munkásságának méltatója.

A forradalom eszméiből csak a kor vallástalansága nem fog rajta: az irodalomtörténet Chateaubriand hatását keresi a karthausi kolostor áhítatának leírásában — mi úgy hisszük, a családi környezet, a vallásos nevelés kitörölhetetlen nyomokat hagyott lelkében.

Eötvösben párizsi tartózkodás alatt küzd egymással a két ellentétes életszemlélet: a harmincas évek Pestjének németessége és a felvilágosodás szabadszelleműsége. A „ville lumière” kétségtelenül a franciásság javára billenti a mérleget, a németes neveléssel szemben. Így lesz a Karthausi a Párizs-megvetésnek és Párizs-imádatnak különös keveréke, amely egyben hű tükre a harcnak is, amelyet a franciásságnak a harmincas években meg kellett vívnia, amíg magához ragadta a hatalmat.

„Oh mert ki nem álmodott Párisról gyermekkorában!” — kiált fel Eötvös a Karthausiban. — „...Kinek lelkét nem tölti vágy, ha csodáiról hall, s nagy tetteiről vagy bajló romlottságáról? Páris nem csak főváros, Páris Franciaország, s a kíváнат, mely a hon polgárát oda hívja, erős, mint a honvágy... Páris egy nagy remény mindenkinek, mikor utczáiba lép; utóbb mindenkinek egy nagy csalódás... Menj a père lachaise temetőjére; menj fel a sírkövek közé... S mikor a halomra felértél, nézz túl a zöld cyprusokon a városra, hol semmit zöldelni nem látsz: e nagy enyészet és rothadás helyéről nézz Párisra... s ha majd honszerető szíved emelkedni kezd ennyi dicsőség felett: akkor emlékezzél meg, hogy egy nagy rothadás helye ez is, s hogy e dicső kőhalom alatt egy nemzet enyészik, egy nemzet, melynek reményeit hiúság elrontá; s ha netalán szemeid könnybe lábadnának, menj kedveded sírjához, s örülj, hogy meghalt és nem látta korunkat.”¹⁰

⁸ Victor Hugo: Angelo. Pest, 1836. Bevezetés.

⁹ B. Eötvös József. Budapest, 1904, I. 21.

¹⁰ B. Eötvös József: Karthausi. Pest, Heckenast, 1856. I. I. 132. és 137.

Eötvös, aki a biedermeier világban nevelkedett, nem tud állást foglalni Párizs tündöklésével és nyomorúságával szemben. Goriot apó Rastignacja egész más érzésekkel, más hangulatban tekint végig Párizson, ugyancsak a Père Lachaise sírjai között; Eugène Rastignac, a realista regény hőse már igen távol esett a romantika hazafias aggodalmaitól, fellegekben járó ideáljaitól: ő a pénzéhes Párizs száműzöttje és meghódítója, akinek nem ideáljai, hanem gyöngéi magasodnak örök emberivé.

A Karthausi külön érdekessége, hogy „századvégi“ témákat is megpendít: a *midinette*-romantika a bűbájos Bettyvel, a *perdita*-kultusz pedig Julia alakjával kezdődik a magyar irodalomban. Az irodalomtörténet a Manon Lescaut—Rousseau—Chateaubriand—George Sand témakörének magyar vetületét látja a Karthausiban.¹¹ Ezeket a hatásokat Eötvös itthon is megkaphatta, maga a tény azonban, hogy a regényt közvetlenül párizsi tartózkodása után írta — abban az időben, amikor a téma feldolgozása merészségnak számított — bizonyítja, hogy az ösztönzést mégis inkább Párizsból hozta magával.

1845-ben kerül Párizsba a mágnesesaládból származó Petrichевич Horváth Lázár, a Honderű szerkesztője; felkeresi a korszak nagy íróit és híres újságíróit, barátságot köt Chateaubrianddal és Jules Janinnel,¹² de mesterkelt dandy-lényén a francia környezet felszabadultsága, előítéletektől ment bátorsága mitsem változtat.

*

A negyvenes években a polgárságot is utazási láz fogja el. A polgári származású írók között kevés a nagy tehetség, mert kultúrájuk fiatalabb és kritikátlanabb. Ők hozzák haza a modern Párizs arcát: a forradalom Párizsának mozgalmasságát, az újságírást és a boulevard-színházat. A mágnesesírók nagyjain, Eötvös, Jósika, Kemény írásain a nagyság időtlensége érzik — a polgári újságírótehetségek belevetik magukat a napi események harcaiba és műveik amazokénál frissebb és hívebb tükörkép.

A Bécestől elfordulás politikai programmá válik: azt hittük, túlságosan asszimilálódtunk, a magyar irodalom gyermekeipőben

¹¹ Huszár Vilmos: Rousseau és iskolája a regényirodalomban. Budapest, 1936.

¹² Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete VI. Budapest, 1934, I. 10–11.

jár és csak úgy nevelhető életerőssé, naggyá, ha teljesen szakítunk a német kultúrával. Ezt a korhangulatot viszi magával Párizsba és hozza haza Toldy Ferenc:¹³ úgy látszik, amit odakinn látott, ösztökélte arra, hogy hazatérve, az Akadémiában a franciáság szószólója és védelmezője legyen.

Szemere Bertalanban viszont az új eszmék nem tudnak megbirkózni a konzervatív beléneveltségekkel: 1840-ben ellátogat ugyan Párizsba,¹⁴ de a várost magát szinte észre sem veszi, csak a piszkot, meg néhány szép épületet lát meg. Hanem azért ítéli a franciák gazdagságát, szellemi fölényét s irigylil fürge és fejlett hírlapjaikat. Önként adódnak a fájó összehasonlítások, de mégis óva inti a magyarságot az idegen hatások túlzott befogadásától: beléneveltségei kerekednek felül, és a német irodalom példájában látja a továbbfejlődés igazi lehetőségét.

1843-ban tér haza európai útjáról a korszak első vérbeli újságírója, Irinyi József. Bejárta Németországot, Londont, Párizst: útiélményei, benyomásai, amelyek részben az Athenaeum 1843. évfolyamában, részben könyvalakban láttak napvilágot,¹⁵ hű kortörténeti képet nyújtanak. Irinyi későbbi sorsa sem érdektelen: résztvesz a márciusi napok harcában, emigrálnia kell és a franciás gróf Teleki László — a Kegyenc szerzője — mellett működik mint követségi tanácsos Párizsban.

Irinyi elsősorban politikus: az európai nemzetek politikai és gazdasági kialakulása érdekli mindenekelőtt, és mint a reformkorszak szülötte, a külföldi példát nemzete hasznára akarja fordítani. És éppen, mert politikán keresztül szemlél és ítél meg mindent, közeledik rajongással a forradalom népéhez, a világpolgárság fáklyavivőjéhez, a franciához. Gyűlöl mindent, ami germán, akár angol, akár német. A kor divatjának megfelelően az utazás lelki szükséglet nála is, de a tanulságokat a negyvenes évek hangulata már jóelőre befolyásolja.

Irinyi komoly politikai eszmefuttatásai mögül minduntalan elővillan a szemfüles riporter lelkes és csúfondáros arca is. Így kapjuk a böles tanácsot, hogy Bécsot nem szabad szidni, mert szép város és nem vall tárgyilagosságra, ha az osztrákok iránt érzett ellenszenvünket átvisszük a fővárosukra — de

¹³ Pintér Jenő i. m. l. 180.

¹⁴ Szemere Bertalan: Utazás külföldön. Budapest, 1840. I—II.

¹⁵ Német-francia-angolországi úti jegyzék. Hála, 1846.

ugyanakkor olvassuk a nagyon egyéni megjegyzést is, hogy „valami nagy bálványozója azért én sem vagyok Bécsnek...”¹⁶

Németországban annál leplezetlenebbül tör ki ellenszenve a germán fajta iránt: csak a rajnavidékiek számára talál enyhítő körülményeket, — azok félig franciák. Párizsról pedig lelkendezve beszél:

„Ez a vén európai kis Amerika úgy tűnik fel képzeletemben, mint a szentelt hely, mely felé imádkozásban fordulni kell... mint tűzoszlop, mely a pusztában tévelygő vén Európa előtt halad... Páris... tárháza mindennek, a mi szeretett, tisztelt, csodált és irigyelt, éltető levegője a világi mindennemű gyönyöröknek... párolgó étel az éhesnek, illatos fűszer a bővelkedőnek, „Ezer egy éj” a regényes ábrándúnak... egyszóval hona a mindennemű bűbájnak.”¹⁷

Irinyi könyvének legérdekesebb fejezete az újságírásról szól. Már Szemere Bertalan is észrevette párizsi tartózkodása során a magyar újságírás kezdetlegességét, elgondolásai és reformkövetelései azonban teljesen irodalmi téren maradtak: szakfolyóiratok megindítását követeli akkor, amikor szépirodalmi szemléink is primitívek. Irinyi József meglátta, hogy elsősorban napilapokra, rendes politikai hírlapokra van szükség; olyan napilapokat kíván, amelyek politikai gondolkozásra tanítanak, elveket sugalmazzanak. Ő a megteremtője a magyar újság új stílusformáinak, a könnyed, friss magyar prózának, amelynek példáit odakinn látta.

„Írni foliántokat a nélkül, hogy valami különös írói nevet sikerülne kivívhatni... Szembeszállni mindennel, aki és ami hibás, nem gondolva előítélettel, gúnnyal, rágalommal, és akárminő ellenségeskedéssel. S közepette a részvétlenség s közönyösségnek, folytonosan lobogó lelkesedésűnek, s éber és rugékony lelkűnek lenni, s nem tágítani soha, még az örvény szélén sem... S ekkép küzdeni, tudósítani, világosítani, tanítani igazán, bátran és becsületesen. S beszélni, midőn mások még nem beszéltek, midőn mások már nem beszélnek: beszélni mindig, beszélni újra és beszélni szakadatlanul — ez az időszaki sajtó feladata!”¹⁸

Íme, Irinyi hitvallása, melyet sokáig kevésbé értékelték: a cenzura évekig nem engedélyezte könyvének kiadását — utóbb a munka a magyar divatlapok részvétlenségébe fűlt. Egyetlen kritika jelent meg róla: a Vahot németes Pesti Divatlapjában. Természetes, hogy a Pesti Divatlap megrója pongyola stílusáért és

¹⁶ I. m. I. 6—7.

¹⁷ Athenaeum, 1843.

¹⁸ I. m. I. 326.

a németek iránti ellenszenvéért. Hazafiatlanságnak bélyegzi Párizs-imádatát, a franciákat pedig erkölcstelenséggel vádolja.¹⁹

Szinte ugyanakkor, 1843-ban utazik ki a világ fővárosába Egressy Gábor, a színész és Erdélyi János, a kiváló tudós, a Szépirodalmi Szemle szerkesztője.

Egressyt elsősorban színészi és színházi problémák érdeklik; a klasszikus, de különösen a Shakespeare-dráma Egressy-jéből Párizsban lesz a boulevard-darabok hőse. Ez a pálfordulás annál érdekesebb, mert hiszen éppen a victorhugoi romantika hozza Shakespeare renaissanceát. Egressyt azonban elsősorban a „modern“ érdekli és a költői értékre nem sokat néz: nem Victor Hugo drámáinak véres romantikája izgatja, hanem a társadalmi színmű és szalonvígjáték könnyed technikája. Amikor aztán hazajön, ezt a boulevard-irodalmiságot igyekszik nálunk is meghonosítani: francia szalonvígjátékokat fordít magyarra, jutalomjátéku pedig Scribe „Egy pohár víz“ című híres darabját választja. Kritikusai nagyon rossz néven veszik franciáskodását. A Szépirodalmi Szemle neki tulajdonítja a színészek között lábrakapott frankománia elterjedését:

„...ezt a mániát, vészes kórságot, sürgető viszketőget jegyezzük fel; minő hévvel rohan színészetünk mindannak, mi Párisban tetszettnek mondatik. Ha maga Lemaître jőne is Párisból Pestre a rongyszédő szerepének játszására, még akkor sem fogna az tetszhetni, mert magával kellene hozni nem csak Páris levegőjét, hagyományát, hanem egész közönségét is, hogy a darab élvezhető legyen. Félre ily localpossékkal! ha kiűztük színpadunkról a németet, ne honosítsuk meg a franeziát...“²⁰

Irinyi József és Egressy Gábor sokban asszimilálódtak odakinn: új nyugtalanságokkal, akarásokkal térnek haza. Világpolgárokká lettek és szűk nekik a negyvenes évek Pestje. Erdélyi Jánoson mitsem változtat Párizs: a kisvárosi ember ámulásával nézi a világvárosi forgatagot és csendes szemlélődéssel, csodálkozással állapítja meg, hogy „...itt vannak a legpompásabb vendéglők, kávéházak, szépen felékesítve tükrökkel, hogy az ember húsz helyen is láthatja magát egyszerre.“²¹ A tudományos ember kíváncsisága viszi el az Akadémia ülésére, ahol azonban hiába keresi a „nap“ hőseit, Chateaubriandt, Hugot, Bérangert.²²

¹⁹ Severin: Irodalmi levelek Constanáciához. Pesti Divatlap, 1846.

²⁰ Szépirodalmi Szemle, 1847.

²¹ Pesti Divatlap, 1844.

²² Ugyanott.

A szabadságharc előtt járt Párizsban Pulszky Ferenc is.²³ Párizst meg sem látta: izgalmas odakünn az atmoszféra, ők is, mi is „rohanunk a forradalomba“, és Pulszkynak a politikai viszonyok mérlegelése lefoglalja minden idejét.

*

Az itthonmaradottakhoz a francia ismeretek a könyvek és a mágnesvilág útján jutottak el. Könyvélmény a francia forradalom nagy íróinak, így Victor Hugónak hatása, amely Vörösmartyban visszhangzik tovább. Az arisztokrácia felkelte közvetlen környezetében az érdeklődést a francia politika és szellemiség eseményei iránt: ez az indíték vezeti Csató Pált, Kuthy Lajost és Mátray Gábort, a Regélő szerkesztőjét a francia újsághoz, amely nem annyira az igazi irodalmat, mint inkább a szellemi tömegcikket közvetíti. Ez a fajta irodalom árasztja el a negyvenes évek magyar folyóiratait, és a származása révén francia Nagy Ignác²⁴ éppen úgy a boulevard-irodalmat keresi a francia és magyar lapokban, mint akár a mágnesek környezetéhez tartozó fordítók, vagy a színészek.

A harmincas évek végének Béranger-fordítója a franciás kultúrájú Csató Pál. Nem járt Párizsban, de erdélyi származású volt és papnak készült, Erdély és a papi nevelőintézetek pedig már az előző korban is melegágyai voltak a franciás kultúrának.²⁵ Később leveti a reverendát, jogot tanul és a gróf Batthyány-családnál nevelősködik. Utazásai mindössze Bécsre és Grácra szorítkoznak.

Talán az erdélyi származás, vagy a gróf Batthyány-család befolyása volt, hogy Csató Pál franciás kultúrával telítődött s a nehézkes német almanach-irodalom után megteremtője lett nálunk a könnyed, franciás szalonvígjátéknak és a társadalmi novellának. Ő veti fel az eszmét, hogy a népdallal kellene friss vért vinni a színműbe²⁶ és át akarja hozzánk plántálni a vaudeville-t, mint a nagyváros tipikus termékét.

A negyvenes évek elején lép fel a magyar romantika legjellegzetesebb írója, Kuthy Lajos. Kolozsvári és pozsonyi tar-

²³ F. Pulszky: *Meine Zeit, mein Leben*. Pressburg, 1881.

²⁴ Vahot Imre: Nagy Ignác. *Pesti Divatlap*, 1844.

²⁵ Baranyay Zoltán: *A francia nyelv és műveltség Magyarországon*. Budapest, 1910.

²⁶ Csató Pál összegyűjtött művei. Budapest, Franklin, 1883. Bevezetés.

tózkodása idején mágnessok szalonjaiban forgott, sőt József nádor házában is szívesen látott vendég volt, 1843-ban pedig gróf Batthyány Lajos magántitkára lett. Munkássága a Nagy Ignác-mutatta Sue-hatásokon indul tovább és írásaiban érdekesen keverednek a korszak népies és franciás törekvései. Kuthy emberi alakja jóval újszerűbb: nem hiába nevezi őt Farkas Gyula a magyar romantika reprezentatív manjének,²⁷ ő volt az első dandy. Elegáns, franciáskodón kifinomult lény. Párizsból hozatott bútorai, ragyogó fogadóestélyei nagyon izgatták kortársai képzeletét. Hamar lett ünnepezt íróvá, és csilaga csak akkor hanyatlott alá, amikor a szabadságharc után az osztrák kormány szolgálatába lépett.

Mátray Gábor a báró Prónayak és gróf Széchenyiek nevelője volt. Lapján meglátszik ugyan, hogy a bécsi kultúra szülötte, de a korhangulatnak megfelelően egyre erősebbé válik benne egyrészt a magyarosodásra törekvés, másrészt a francia érdeklődés, ami apró, Párizsból jött hírek közlésében nyilatkozik.

Az arisztokraták köréből és az erdélyi környezetből természetesen fordítók is kerültek ki. Íme, néhány kiragadott név: az Athenaeum fordítója, Kazinczy Gábor, Kazinczy Ferenc unokaöccse és báró Wesselényi Miklós barátja, Böszörményi erdélyi otthonában tanult meg franciául; Szenvey József Szemerő Pál házában élt Pécelen; Barthos János helyettes államtitkár volt a király személye körüli minisztériumban Bécsben; Berecz Károly erdélyi környezetből került először gróf Széchenyi István, majd gróf Zichy Manó mellé titkárnak. Mellettük buzgón fordítanak a színészek is: Egressy Béni, Fánecs Lajos, Feleki Miklós, Csepregy Lajos stb.

Végre a németesség és franciáság keveredésének, az átmenet hangulatának kifejezője Nagy Ignác munkássága. Nagy Ignác közvetlen összeköttetésbe lép a párizsi színműkiadókkal és elsőnek fordítja le az ott felkapott drámákat és vígjátékokat. A Kisfaludy Társaság 1842-ben rábízta a Külföldi Regénytár szerkesztését, amely — a kor kívánalmainak megfelelően — mindenféle irodalomból közöl fordításokat. Nagy Ignác az újságírás mintáját is a franciáktól vette, viszont cikkeinek műfaját, az életképet, a divatos német irodalom sugalmazta,

²⁷ Farkas Gyula: A „Fiatal Magyarország“ kora. Budapest, 1932.

habár Szinnyei Ferenc ennek humorát is a dickensi és a francia humorral hasonlítja össze.²⁸ A Magyar Titkok pedig nemcsak műfaji mintája az elkövetkezendő esztendőök ilyenfajta regényeinek, elsősorban Kuthy Hazai Rejtelseinek, hanem egyik első jelentkezése a Sue-hatásnak, amely ebben a korban elburjánzott. A kis és nagy írók egész sora „tanult” tőle: Kuthy, Pálffy, Remellay Gusztáv éppen úgy, mint Jókai, sőt Kemény.

*

A negyvenes évek új írói nemzedéke már tudatosan franciás. Ők teremtik meg az első irodalmi klikket, a Tizek Társaságát, amelynek tagjait a forradalmi eszmék, a francia ízlés és irodalom szeretete és utánzása tartja össze. Az első magyar „közvélemény-asztal” feje Jókai, a legnagyobb romantikus mesemondó és Petőfi, a forradalmi és népies zseni. Jókai még 1890-ben is szívesen gondol vissza a lelkes kávéházi vitákra és a „Tengerszemű hölgy” c. regényében örök emléket állít a Tizek Társaságának. Értékelései érdekesen mutatják meg, mi számított a negyvenes években követésreméltó francia irodalomnak:

„Francia könyveket olvastunk, Lamartine Girondisták történetét, Tocqueville Demokratiája volt a bibliánk. — Petőfi Bérangert imádtá, én Hugo Viktorban találtam eszményképemet. Pálffy Albert volt a Sue Jenőnk, Degré a Paul de Kockunk, Irinyi József a Girardin Emilünk, Pákh Albert a Jules Janinünk.”²⁹

A Tizek Társasága és az újonnan fellépő írók a franciáságon nevelődnek, de ami Csató Pál novelláiban még az újdonság varázsával hat, az Pálffy Albert fiatalkori írásaiban fárasztó és unalmas mesterkéltséggé lesz. Jókai utóbb maga is veszedelmesnek látja a Tizek Társasága működését:

„S az iskola könnyen veszedelmessé válhatott volna az adeptusokra nézve, ha szerencsére hozzá nem járult volna az új, eddig még járatlan irány, az irodalom népiessége.”³⁰

*

Az 1838-i árvíz elmosta Pestet. A helyén épülő új város „most már nem a régi csendes, békés kisváros. Nem a nyárpolgárok német Pestje. Ez a lenni akaró magyarságé. A magyar szellemi élet gócpontja, a magyar sajtó igazi születés-

²⁸ Novella- és regényirodalmunk a szabadságharc előtt. Budapest, Akadémia, 1925. I—II.

²⁹ Jókai Mór: A tengerszemű hölgy. Budapest, Révai, 1913, I. 40.

³⁰ Jókai Mór: A tengerszemű hölgy. Budapest, Révai, 1913. 40. I.

helye...³¹ Az 1840-ben érvénybelépett magyarosodási törvény — amelyről a lapok csak félénk tárgyilagossággal mernek beszélni — elsősorban a németesség visszaszorítását tűzi ki célul. Lázasan keresünk idegen mintákat; bőven ömlik mindenfelől az idegen szellemiség, amelyből csak lassan válik ki vezérszólamként a francia. A lapok német, francia, angol, olasz „beszélyeket” hoznak, sokszor németből fordítva.³² A magyar színpad ugyanezt az összevisszaságot mutatja: még az Akadémia költségén fordított külföldi darabok is jobbára értéktelen drámák és vígjátékok, ma már elfeledett szerzők művei. A szándék nyilvánvaló: a fordítók és színészek Schikanedert, Kotzebuet és Birch-Pfeiffer Saroltát akarják kiszorítani a színpadról, de nincs meg az irodalmi felkészültségük hozzá, hogy a jót a rosszról megkülönböztessék.

1842 és 1843-ban táborba tömörülnek a franciások, és kialakul az ellenzék. Az Akadémia álláspontját az Athenaeum képviseli, melynek szerkesztői Toldy, Vörösmarty és Bajza. A lap beszámolókat ad az akadémiai ülésekről, amelyek egyiken Lukács Móric tart előadást a szocializmusról, St. Simon és Fourier rendszeréről;³³ helyet kapnak benne a franciás nagyvárosi témák, a dandy, a midinette, a nagyvilági nő³⁴ és ezeken a hasábokon harsan fel először Párizs szépségének himnuszsa.³⁵

Pulszky Ferenc 1841-ben már felemeli szavát az idegen szellemiség térhódítása ellen:

„Irodalmunk még gyermekségét éli, művészetünk nincs, s így nem lévén a szép után sóvárgó ifjú kebelnek elég honi tápláléka, a gazdagabb külföld és multkor kincseit ragadja meg... s végre úgy belcéli magát a külföldi tarka nézetekbe, alakokba, színekbe, érzeményekbe, hogy az egyszerűbb honi hangok nem is hatnak többé rá...”³⁶

Schedel (Toldy) Ferenc viszont két évvel később, a Kisfaludy Társaság 1843. február 6-i ülésén a franciák követését tanácsolja:

³¹ Kádár Jolán: A pesti és budai német színészet története. 1812—1847. Budapest, 1923, I. 75.

³² Szinnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a szabadságharc előtt. Budapest, 1925. II., I. 123.

³³ Athenaeum, 1843.

³⁴ Nagy Ignác életképei. Athenaeum, 1840 és a következő évek.

³⁵ Irinyi József: Naplótöredék. Athenaeum, 1843.

³⁶ Pulszky Ferenc: Élet és művészet. Athenaeum, 1841.

„Mennyivel gyümölcsözőbb lenne itt a francia vígjátékot és vaudeville-t venni példányul — ha már saját úton nem akarunk járni —, mint Bécsnek népi színpadát, mely a magyar népjellemmel semmi rokonságban nem áll.”³⁷

Mátray Gábor folyóiratát, a Regélőt 1842-ben Garay János veszi át: lapjában a németesek kapnak helyet, Vahot Imre, Henszlmann Imre, de dolgozik bele Petrichevich Horváth Lázár is. Így lesz belőle a franciásságnak és németességnek különös vegyülete, amely egyfelől gátat akar vetni az erkölestelen francia irodalom beözönlésének, másrészt — üzleti szempontból — mégis szolgálni akar közönségének azzal, ami divatos. 1842-ben aztán a Regélő nyíltan felemeli szavát a franciás-ság ellen. Henszlmann Imre tervszerű hadjáratot kezd az Athenaeum ellen, mert — szerinte — túlságosan pártolja a francia drámákat; a germán irodalomért, Goethe, de különösen Shakespeare népszerűsítéséért száll síkra. Vérteleneknek, élet-teleneknek mondja a francia klasszikus dráma hőseit, a romantika viszont a borzalmak habzsolásával válik unalmassá. A franciákban mindenképen erkölestelenséget lát:

„En a moralistáknak, kik a színpadot az erény iskolájává akarják tenni, barátja egyáltalában nem vagyok: de mégis undorodom oly színpadtól, mely a bűnt, a vétket irigyléreméltó polczra helyezi... ezért nem lehet nem örülnöm, hogy a társasélet rothadó állapotját tükröző francia vígjáték színpadunkon még nem honosult meg annyira, mint amennyire az újabb francziák felületes és jellemtelen komoly darabjai által üldöztetünk.”³⁸

Az Athenaeum eleinte alig vesz tudomást Henszlmann vádaskodásairól, amikor azonban Henszlmann nyíltan az Athenaeumot idézi, mint a káros franciás-ság pártolóját, Bajza hosszú cikkben felel: a Shakespeare-dráma már mégis 200 éves-nél is idősebb, nem ad modern életet, mai problémákat, azonkívül olyan fajnak a szülötte, amely a magyartól túlságosan idegen. A francia dráma ma elvitathatatlanul a legfejlettebb, szerkezete egyszerű, nyelve az élet nyelve, — éppen ezért nyugodtan tanulhatunk tőle. Kétségtelen, hogy az új drámai iskola is helyenként túlzásokba ragadtatja magát, de ezt nem lehet csodálni, hiszen folytonos ostrom pergőtüzében áll. Az erkölestelenség vádjával szemben pedig viszonyvaddal támad Henszlmannra: „Henszlmann úr, úgy látszik, hosszabb ideig külföldön,

³⁷ Schedel Ferenc: Szépirodalmunk jelen állapotjáról. Athenaeum, 1843.

³⁸ Az újabb francia színiköltészet és annak káros befolyása a miénk. Regélő, 1842.

németek közt laktában annyira magábaszította a franciák iránti gyűlölséget, hogy tán egy csepp vér sem kering ereiben, melynek minden atómja tele ne volna franciaellenes gyűlölséggel.”³⁹

A Regélő ingadozó álláspontjának újabb bizonyossága egy 1843-ban, közvetlenül a Bajza—Henszlmann-vita után megjelent cikk, Paul de Kockról, kinek érdemül tudja be, hogy senki sem szereti úgy a párizsi grizetteket, mint ő, „kik őt viszont szeretik és senki sem tudja őket olly hűn festeni, mint ismét ő.”⁴⁰

1843-ban megszűnik az Athenaeum és vele a korszak egyetlen értékes folyóirata. Hiába támadták annyit, a következő évek szerkesztőinek leghőbb vágya, hogy lapjaik az Athenaeum színvonalát elérjék. Nem sikerült, mert nem is sikerülhetett, hiányzott hozzá a szerkesztők, Vörösmarty, Toldy, Bajza világos célkitűzése, gerinces meggyőződése, nevelő idealizmusa és éles kritikája. Frankenburg Életképekje lapos és unalmas, de újjászületik 1847-ben, amikor Jókai veszi át a szerkesztését. A Honderűnek egyetlen programja, hogy udvaroljon az arisztokráciának. Miután pedig az arisztokrácia franciás — franciás lesz a Honderű is: tele van francia megjegyzésekkel, felkiáltásokkal, a novellák, regényfejezetek élén francia versidézetek ékeskednek mottóul, s ezek egyrészt azt akarják bizonyítani, hogy az író tud franciául, másrészt hangulatot kellene adniok, — e helyett mégis sokszor az író hiányos francia irodalmi ismereteiről és nyelvtudásáról tesznek tanuságot. A Honderű regényei jórészt Párizsban és Londonban játszódnak és a francia polgári irodalom korában csakis az arisztokráciáról vesznek tudomást. A lap bécsi és erdélyi társasági hírekkel, párizsi és bécsi divatképekkel és párizsi típusok leírásával kedveskedik olvasóinak.

A Honderűt mindenfelől támadások érték mesterkelt franciáskodása miatt. Védekezése, érvei híven tükrözik az egész korszak irodalmi és társadalmi életét:

„Hallottuk francia modorral vádoltatni ártatlan fejünket. Avvagy okai vagyunk-e, hogy midőn magyar szalonok számára festünk frescoképeket, annyi idegen színt kell vegyíteni vásznainkra, hogy hű legyen a kép, mely, igaz, minden egyéb inkább, mint nemzeti? Hát okai vagyunk-e, hogy szokásaink

³⁹ Bajza: Shakespeare, a francia színművek és az Athenaeum. Athenaeum, 1843.

⁴⁰ Regélő, 1843.

angolosak, tánczaink, ruházatunk francia, társalgásunk német — meg lehet szívünk, lelkünk magyar? Okai-e, hogy nemzet vagyunk, melynek törvényei latinok, polgárai németek, népei oláh és tótok, és fensőbb köreinek nyelve minden más, csak nem magyar?⁴¹

A Honderű ellenlábasként, magyaros programmal, németes szellemben és a franciásság iránti égő gyűlölettel indul meg 1844-ben Vahot Imre lapja, a Pesti Divatlap. Az Athenaeum volt táborát akarja maga köré gyűjteni, amennyiben pedig ez a terve nem sikerülne, „inkább színtelen, de idegen jó novellákat fogunk adni, sem hogy a silány eredetiek által szemeteljük be a lapnak tisztán tartandó küzdterét”⁴² — mondja Vahot Imre. Ez az elmélet, — a gyakorlat pedig úgy fest, hogy például Sue Örök zsidóját a Pesti Divatlap közli elsőnek magyarul, holott programadásában hazaárulásnak bélyegezte a franciáskodást és azt vallotta, hogy:

„a francia növelés udvarias, bontonos iskolájából kerültek ki a legfeltevesebb, leghaszontalanabb divatbábok, a legszemtelenebbül kaczerkodó, s a társalgási elmésségen kívül mitsem becsülő ninon de lenclosi kéjhölgyek, a családi élet szent kötelékeit széttépő, s az egyszerű erkölcsöket kigúnyoló drámai hősök és hősnék, a vajként olvadozó, asszonyilag hiú, kaczer, s csak a férfiaság gyalázatára élő lionok, arszlán-majmok.”⁴³

A Pesti Divatlap legfőbb és következetesen véghezvitt programja mégis az, hogy a Honderű ellenlábasa. A polgárságot akarja szolgálni, mert amaz a főnemességet kívánja megnyerni, magyar divatképeket közöl a Honderű párizsi divatképeinek ellentétéként és Vidéki Szemlét ad a Honderű Külföldi Szemléje helyett.

A Pesti Divatlap guerilla-háborújának azért mégis mutatkozik annyi eredménye, hogy a Honderűből lassanként elmaradnak a külföldi divatképek, magyarosabbá lesz, és mire 1847-et írnak, már ő tanítja Bajzát ízlésre és magyaros szellemre. 1847-ben pedig a Honderűben jelenik meg Ábrányi Emil cikke, amely tiltakozik az idegen irodalom térhódítása ellen és vázolja a szegény magyar író szomorú helyzetét, akinek nincs olvasóközönsége, mert a magyarság nagy része analfabéta, a főnemesség egyáltalán nem tud magyarul, a műveltebb középnemesség pedig inkább a fejlettebb külföldi irodalom felé fordul. És így történt, hogy

⁴¹ Fresco-festések. Honderű. 1843.

⁴² Pesti Divatlap, 1844.

⁴³ Vahot Imre: Magyar divat. Pesti Divatlap, 1844.

„egy Eötvös mély lélektannal írott regényeinél ismertesebb lőnek — Paul de Kock szentelen termékei; Jósika kedélyes és drága műremekeit leszorítja az asztalról a Notre Dames de Paris és Bug Jargal; és Kuthy gyönyörű képekkel és magasztos érzésekkel telt beszélei- és rejtelseinek aligha helyt enged a Spindler-féle könyvtár.“⁴⁴

A Honderű megtérése és lehanyatlása után az Életképek lesz a franciásság terjesztője, amelynek szerkesztését 1847-ben Jókai veszi át és a francia romantika ismertetését tűzi ki célul. A francia forradalom eszméinek szolgálatába szegődik és ellenőrködni kíván „azon szellemben, mit Irinyi József nálunk még egyetlen zsenialitással kezdeményezett.“⁴⁵ A lap munkatársai a francia romantika követőinek vallják magukat és a szenvedély jogát, az élet élvezetét hirdetik.

Az Életképek merész nézetei ellen felhördülnek a divatlapok. Először a Honderű tiltakozik a „gyerkőczék“ ellen, akik „az újdondászat triposzáról olly fennhéjázó pofával szónokolnak le a közönséghez, mintha a bölcsesség csalhatatlanságát akószámra itták volna...“⁴⁶ Aztán a Pesti Divatlap reflektál Sükey Károly cikkére és arra hivatkozik, hogy a szabadon engedett szenvedély rajza megfosztja az irodalmat nyugodt méltóságától.⁴⁷ Az elhatalmasodott franciásság, az újságírás sajátos stílusának és életformáinak elharapódzása ellen a tekintély erejével küzd az Akadémia is. A kor hivatalos irodalmi folyóirata, a Szépirodalmi Szemle mindenekelőtt azt állapítja meg, hogy divatlapjaink rosszak:

„Hiába, édes szerkesztő urak, minden párisi vagy belföldi divatkép, hiába minden írók, színészek, zenészek, füstészek és szobrászok, sőt még arszlánok arczképei is, ha egyszer alapjában, az irodalmi részben gyöngö az újság: hiába hízelegtek a hölgyeknek, leírván ruháik színét, szegélyét, szabását, ha legföljebb is annyi hatástok van, hogy amint a hét elfogy, lapotok is felejtve lesz, mert csak nektek marad és nyakatokba rovatik fel a vád, amiért legkisebb irodalmi lelkiisméret nélkül, az emberi gyöngeségnek hízelkedve, mint a felületeség apostolai vittétek dolgotokat s megrontátok az olvasó közönséget.“⁴⁸

De charlatánnak bélyegzi az Életképeket is „újdondászati modora“ miatt és támadja a francia romantika termékeit, amelyek irodalmi értéket nem jelentenek és csak a cselekmény bizarrságával tudnak hatni.

⁴⁴ Abrányi Emil: Futó nézetek a magyar irodalom fölött. Honderű, 1847.

⁴⁵ Sükey Károly: Irodalmi ellenőr. Életképek, 1847.

⁴⁶ Heti Szemle, Honderű, 1847.

⁴⁷ Medgyes Lajos: Sükey Károlynak. Pesti Divatlap, 1847.

⁴⁸ Szépirodalmi Szemle, 1847.

1846—47 táján, Pest épülő házsorainak közepette, a kornak jól esik visszagondolnia arra, hogy Pest mi volt és mivé lett:

„Ki ez előtt ötven évvel Pestre jött, s magyar író, magyar irodalmat keresett volna: épen úgy nem fogta találni sem egyiket, sem másikat, mint nem pompás és szép Dunasorunkat, vagy az újjáépült gyönyörű épületeinek, utcáinak nagy részét...”⁴⁹

Az újságírás is túljutott a kezdet nehézségein, s a ránk-zúduló idegen hatások közepette egyre világosabbá válnak a célok és az út, amelyen haladnunk kell. A magyarosodási törekvésnek köszönhető, hogy az idegenség a kor nagy íróiban csak elenyésző árnyalat: szín, amely Széchenyi, Eötvös, Vörösmarty, Petőfi, Kemény munkáit csak európaibbá teszi.

A magyar irodalmi életnek Párizs felé fordulása nemcsak a franciáság fejlődéstörténetében jelentős, hanem a magyarságnak a létért való küzdelmében is nagy a szerepe. Közvetlen párizsi kapcsolataink jelzik a Bécestől elfordulás fokát és tudatosságát: a franciáság ellensúlyozza az elnémetesedést, eszméivel és irodalmi hatásaival elősegíti függetlenségi törekvéseinket. Az építés munkájának kezdetén robban ki az 1848-i forradalom, és elkövetkezik a szabadságharc, majd az elnyomtatás súlyos esztendői. A folyóiratok — az irodalom hordozói és terjesztői — megszűnnek, az emberek érdeklődését a politika foglalja le:

„Míg a forradalom tartott, mindenki figyelmét az és annak eseményei vetették igénybe. Azonkívül töméntelen lap állt fenn, s keletkezett viszont új lap... Most... daczára, hogy a sajtószabadság áll, könyvek még sem jelennek meg. A forradalom igen sok kapacitást foglalt le, kik annak költőies eszméjéhez igen is ragaszkodtak. Lásd, ezek egy része hazátlan vándor. Idegen földön él, hol a magyar szót nem értik, hol a magyar dal visszhangra nem talál...”⁵⁰

A lassú feltámadás korszakában, az ötvenes években a francia eszmék terjesztését fiatalabb és másfajta nemzedék vállalja. A negyvenes évek kezdeményezőinek eredményein indulnak tovább, és a magyarországi franciáság történetének új, sokkal jelentősebb fejezetéhez vezetnek.

⁴⁹ Garay János: Magyar írók és irodalom Pesten ötven év előtt és most. Kisfaludy Társaság Évkönyve, 1846.

⁵⁰ Szilágyi Sándor: Levelek egy pesti hölgyhöz. Hölgyfutár, 1850.

Reviczky Gyula és Justh Zsigmond.

Gazdag arisztokrata és nyomorgó költő barátságának emléke: nem mindennapi jelenség irodalmi életünk történetében. Jellemző e baráti kapcsolat a korra, amelyben szövődött, s melynek ők is jellegzetes alakjai voltak. A barátság bemutatása egyoldalú, mert csak Justh levelei maradtak fenn, melyek mindegyike Koroda Pál irodalmi hagyatékával került a Nemzeti Múzeum kéziratárába. A levelek közül az elsőt Párizsból, a harmadikat Budapestről, míg a többit Szent-Tornyáról küldte. A három első Reviczkynek szól, de a másik kettőnek is ő az inspirálója. A hozzá és róla írt levelekből rokonszenves egyéniség bontakozik ki, bár kettős arc tükröződik felénk: a Justhé és a Reviczkyé. Egyiknek sincs mit szégyelni a másiktól. Jellemző, hogy Reviczky Szent-Tornyára, Justh ősi kúriájába, barátja bármennyire hívta, sohasem ment el. Mindkettőt összekapcsolta közös eszményük és betegségük: Schopenhauer és a tüdőbaj. Gondolatviláguk azonosságára éppen a második önvallomásszerű levél olyan jellemző. Justh szálkás betűkkel írt, gyakran olvashatatlan levelei tele vannak ragaszkodó szeretettel az idősebb és önmagánál többre értékelt költő iránt, kinek egy versét olyan lendületesnek tartja, amilyent „alig olvastam — írja az egyik, de nem Reviczkyhez intézett levelében — Petőfit kivéve, a magyar irodalomban“. Reviczkyhez írt utolsóelőtti levele a szenvedő emberi lélek mélységeit tárja föl. Szemléletesen írja le Justh első találkozásukat is: „a korán kimúlt kis arisztokratikus Szemle egy szegényes előszobájában találkoztam Reviczkyvel először. Szalmazsákon feküdt a földön, félig felöltözve, így fogadott“.¹ Justh írói munkássága épen gr. Kreith Béla lapjánál, a *Szemlé*-nél kezdődött 1885-ben (ez évben ismerkedtek meg), ahol párizsi levelei jelentek meg. Ezek a cikkek keltették föl Reviczky figyelmét, s ő is azok között volt, akik arra buzdították Justhot, hogy író legyen. De beszéljenek mindennél jellemzőbben maguk

¹ Justh Zsigmond: *Egy elhunyt költőnkről írván...* (Reviczky Gyula.) Magyar Szalon. 15. köt. 1891. 491. l.

az érdekes dokumentumok, egy őszinte írói barátság tanulságos emlékei:

1.

Reviczky Gyulához.

28. Cours la Meine

Paris.

1885. decz. 18.

Tisztelt Barátom!

Itt küldök egy kis rajzot, talán használhatja, másra most igazában nem volt időm; az első párisi visiteim tökéletesen elfoglalták minden percemet.

Azonban miután megígértem, hogy írok innen cikkeket, — amit persze csakis január után tehettem volna meg, mikor már rég távol leszek (sic!) Kassától² — azt hiszem, hogy legjobb volna, ha a Szemlében³ megjelent két párisi séták és képek című cikkeket tennék közé⁴ amely egészet képez a többi nélkül is. Különbözik ahogy gondolja. Annak szívből örülök, bár nem lepett meg, azt ugyanis tudtam, hogy nem fog egy vidéki városban megszokni. Egyedül lenni jó — rossz társaságban tűrhetetlen.

Majd egyszer megírom, — ha érdeklí, életemet nagyjából — most igazán nincs rá időm.

Szívből üdvözlí barátja:

Justh Zs.

Írja meg kérem pesti adresseét. Majd elfelejtettem Nemeskéri Kiss Margit (egy fél-magyar, fél-francia kisasszony a Faubourg St. Germaine legeszesebb leánya) lefordította Sandeau egy regényét németre és azt a Pannoniának eladná (ez saját passiója) ha használhatnák, írja kérem meg; bár én azt feleltem neki, hogy miután ön megvált a lap szerkesztésétől, nem ajánlom. A fordítás igen jó, olvastam.

2.

Reviczky Gyulához.

Szent-Tornya, u. p. Orosháza.

1886. aug. 1.

Édes Barátom!

Tehát nem jön!

Pedig milyen szépen elképzeltam, hogy hogyan érkezik majd meg, hogy installálja itt magát pár hétre, hogyan fogunk majd együtt kikocsizni, megszólalni Jókait és feldícsérni Gozsdut⁵ és Peteleit,⁶ hogy disputálunk majd a másí pessimizmusán.

² 1885 szept. 23-tól 1886 jan. 3-ig szerkesztette Reviczky Kassán a német nyelvű *Pannoniát*.

³ Gr. Kreith Béla és gr. Zichy Imre arisztokratikus jellegű folyóirata (1883 XI. 27.—1885 IX. 25. között jelent meg), melynek Reviczky és Justh is munkatársai voltak.

⁴ Sigismund von Justh: *Der Sylvester-Abend der Miss Lee*. Pannonia. 1885 (dec. 30.) 148. sz.

⁵ Gozsdú Elek (1855—1919)

⁶ Petelei István (1852—1910.)

Valóban, ha még egyszer visszautasítja meghívásomat, tökéletesen pessimistává tesz, még pessimistábbá, mint önmagát. Az igaz, hogy a magyar pessimistát már tökéletesen én képviselem. Ejnye és milyen gyógymódot ajánl képzelt betegségemet kigyógyítani. „Szakaszd le minden órát virágát.“ Egészen benépesítette magányomat pále marguerite-okkal qui sont charmantes et â sont faire! Eszrevette, hogy málnaszörpöt ittam s most más gyógymódot ajánl.

Ennyi a Galgenhumorból. Lássa, én senkinek sem veszem rossz néven, ha pesszimista, bár magam nem vagyok az. Legalább, ha a pessimismus egy lényeges jegye a Nirvána utáni vágy, úgy minden esetre nem. Be'ém van valami ojtva, ami a végtelen után vágyik s ez az, ami megakadályozza azt, hogy a néant-t hívjam segítségül, de amely megakadályozza azt is hogy a percben éljek.

Persze ön méltán külkörülményeimre hivatkozik, ebben tán igaza van De van még ezenkívül más is: s ez a bökkenő.

Tanultam egyet-mást életem folyamán, amelytől csak úgy megfájdult a fejem, mint a szívem, mint akármelyikének a kárhozottak fájában. A külkörülmények változnak, vannak változhatatlan tapasztalatok és változhatatlan érzelmek, amelyeket nem fűj el az első szellő, mint némelykor egy úgynevezett szerencsétlen szerelmet; amelynek még legboldogtalanabb pillanatában is ott van vigaszul a tapasztalat, mely azt mondja, hogy az nem örök. Vannak azonban örök és gyógyíthatatlan bajok is, s amelyek annál inkább fájnak, minél inkább megközelíthetetlenek.

Aztán az ember lelke ezer darabból van összetéve, ha minden külső körülmény tán kedvező is, lehet tán minden benső kétségbeejtő.

A fájdalom birodalma széles rengeteg, beláthatatlan, minden nap fedezhetünk fel benne újabb és újabb eddig ismeretlen, öntudatlan helyeket, s e felfedezéseknek még az a vigasza sincs meg (mert tapasztalatunk mást mond), hogy tán ez az utolsó volt. A vég okok országútja e birodalmon meggy keresztül s a határokhöz fordulnak tanácsért s a végtelenhez segélyért.

Tanács! segély!

Az a vége, hogy lehull szemünkről a hályog; *tudunk* (újabb baj) s nyitott szemmel sötétségbe: a végtelenbe nézünk. Hol van a saját szenvedéseink, a vég okok könyörtelensége és a végtelen sötétségből a kiút? Ki adja vissza naivitásunk, boldogságunk napjait? Ki fog vigasztalni, miután barátaink is vigaszra szorulnak, mert hiszen azért barátaink.

Ki fog megmenteni, kedvenc könyveink feltartóztathatatlan csáberejétől? Ki fogja nekünk a jóllakottság és a nyugalom óráit visszaadhatni? Ki adja vissza azt az időt, midőn még a lenyugvó nap nem szomorított el? Midőn a nagyhangú, ostoba, üres phrasisok nem hajtották a pirt arcunkba? Mikor a kisleány kifedett szemei mögött nem láttuk ott a nyomort, amely a kenyérkeresetre hajtotta? Midőn a vastag nyárspolgár a jólétől és a bambaságtól ragyogó arca nem juttatta eszünkbe a pozitív ember ostobaságát, mint indirect antithésist a mi boldogtalanságunknak? Midőn a doctri-nár mindentudó önteit arcáról eszünkbe jut a mi tapogatózásunk, az örök célok felé. Ki törlí el azt a pillanatot, amelyben az ember megízlelte a tudást? Mi — amazok — nyújtunk egymásnak kezét, mert a húr tán különbözik, de a hang az ugyanaz. Ne a körülményeket nézzük, de az eredményt

s miután ugyanazt érezzük, igyekezzünk megérteni egymást, ha tán a mozgató okokat nem is ismerjük. De minek is? Az egymás nyomora nem vigasztal, — de vigasztal az, hogy hasonló emberek is vannak a föld hátán, kik úgy látják a világot, mint jó magunk s akik a szenvedés és a gondolat adta testvéreink — többek ennél, barátaink; s kiknek egy meleg kézszorítása egy percre kárpótolni látszik azt, ami pótolhatatlan. Verse egy ilyen kézszorítás volt, a pillanathban vigasztalt. Köszönöm. The rest is to be silent. Nem örült Gozdsu és Peteley (sic!) lefordításának? Kár, hogy még akkor nem dolgozta át az apai örökséget, — tán még majd ad ki egy kötetet Kállay Vilma. Gozsdunak írtam a múlt héten — még feleletet nem kaptam; tán nem is felel, egy ismeretlen ne csodálkozzék, ha nem akarják megismerni. Megkapja a levelet, ha csak egyszerűen Fehértemplomra címzik?

Kérem, küldje meg Kerepesi úti adresse-át, nem tudom a számot, félek, hogy levelem majd megint elvész, azért címzem a laphoz. Levelemhez zártam első és második énem fényképét. Tudja Peteley címét Kolozsvárt? mert én oda is eljutok a nyáron.

Üdvözli szívből barátja:

Justh Zs.

Ez nézetem szerint *Leconte de Lisle* legszebb verse.

(Szó szerint lemásolja a *L' Illusion suprême*-et.)

Ügye szép? Nem fordítja le új verskötetébe? Apropos — nem kaphatnék még egy gyűjtő ívet —, ha most kiad? A nyáron esetleg gyűjthetnék egy pár előfizetőt.

(Borítékon: ajánlva. Nsgs. Reviczky Gyula úrnak Budapesten, Kalap-utca A „Függetlenség“ Szerkesztőségében.)

3.

Reviczky Gyulához.

Bp., oct. 28.

Tisztelt Barátom!

Itt küldöm gyűjtőívét, sajnos, nem gyűjthettem többet, — holnap utazom Hollandiába, Londonba s onnan majd a jövő hó derekán Párisba.

Egy előfizető (Zsiday tornyai plébános) nem adta át a könyv árát, kérem vagy kitörölni nevét, vagy utánvétellel megküldeni neki a művét.

Üdvözli — a legközelebbi írásbeli viszont látásig

Justh Zsigmond.

4.

gr. Kreith Bélához.

Tornya, 1885. jún. 23.

Tisztelt Gróf úr!

A „Szemle“ utolsó számát köszönöm, nagyon hízelt reám nézve a szerkesztői megjegyzés!⁷

A jövő hó 10-ére lenne megint kész egy cikk, amelyet a napokban elküldök⁸ — mégcsak le kell írnom.

⁷ A szerkesztő megjegyzése Justh *Párisi típusok* c. cikkéhez (Szemle. 1885. 14. [jún. 14.] sz.): „Örülünk, hogy e szépen írt, szellemes cikket, melyre felhívjuk olvasóink figyelmét, mi közölhetjük“.

⁸ Justh Zsigmond: *Párisi séták és képek*. Szemle, 1885. 16. (júl. 10.) sz.

A multkor olvastam Reviczkytól egy verset az Ország Világban,⁹ amely rendkívül tetszett nekem, az én szempontom más ugyan az élet megítélésére, én hiszek, ha nem hinnék, valószínűleg úgy kellene látnom a világot, mint ő neki — s tán a percnak élnék. E vers olyan lendületes, aminőt én alig olvashattam Petőfit kivéve a magyar irodalomban, egy szó sincs több vagy kevesebb benne, mint amennyi szükséges arra, hogy az ember érezze azt, amit írója érzett — illetőleg érezné (már t. i. én, ha nem hinnék).

Nagyon kíváncsi vagyok most más műveire, az „atyai örökség“-et¹⁰ már meghozattam. Kérem a Szemlét

Szent-Tornya, u. p. Orosháza. Békés-megye.
küldeni, én oda innen a jövő hó első napjaira megyek. Sokszor üdvözli igaz híve:

Justh Zsigmond.

5.

Koroda Pálhoz

Igen tisztelt Uram!

E hó 17. vagy 18-án keresztül megyek Pesten, nagyon szeretnék Önnel találkozni, hogy elvesztett kedves barátunkról, R. Gyuláról beszéljek egyet-mást. Valakivel, ki utolsó napjaiban is oldalán volt. Hol találom a legbiztosabban és hánykor? Legyen szíves címemre megírni:

Szent-Tornya, u. p. Orosháza. Békés-megye.

Ha csak lehet, póstafordultával, nagyon lekötelezi ezzel igaz hívét:

1889, aug. 7-én.

Justh Zsigmondot.

Ennek az irodalmi barátságnak jellemző emlékei Reviczkynek Justhhoz írt versei (*Ifjú pesszimisták és Ugyanannak*). Érdekes kettősség: mennyire árad Justh leveleiből Reviczky pesszimizmusa, viszont a versek hangjában, akárcsak *Schopenhauer olvasása közben* és a *Magamról* címűekben, a hit mélységét villantja meg a szenvedő poéta:

„Látod én a te helyedben
Stendhált, Baudelairet, Balzacot, Tainet
S az egészség többi koresát
Elégetném, mint az orvos
A ruhát, a fertőzöttet.“

(*Ugyanannak*.)

A levelek Reviczky pesszimizmusáról és Justh hitéről beszélnek: Reviczky költészete ennek éppen az ellenkezőjét hirdeti.

Kozocsa Sándor.

⁹ Reviczky Gyula: *A kenyér*. Ország-Világ. 1885. 24. (jún. 13.) sz.

¹⁰ *Apai örökség*. (Regény.) 1884.

Horváth János: Magyar versek könyve. Budapest, 1937. A Magyar Szemle kiadása. 592 l.

Horváth János nevével már állandósult az az értékítélet, hogy minden írása, legyen az kötet, értekezés, avagy kritika, irodalmi életünknek önálló elméletű és ízlésű „kodifikációja”. Irodalomesztétikája eredeti és új, csak reá vall; európai szellemi mélység távlatában nyílik, s mégis oly természetesen hat, mintha a magyar irodalom elvi szándékai szinte maguktól kívánkoztak volna fel látása számára rendszerré „a művészet örök törvényeinek s a nemzetszeretet gyakorlati életbölcsségének az útmutatásai szerint”. Mindent egyszerre kettős világításban lát: az irodalmi jelenség kor-érték bemutatkozásában s az egész irodalmiság összefüggésének fejlődés-értékében. A tényeknek ez a minden idegen dedukciótól ment, tisztán a művészi tudóság ihletett érintésére kinyíló értelme az esztétikai igazság szuggesztív erejével hat, elvi rendjével együtt magunkénak érezzük csakúgy, mint azt az irodalmi művet, melyből kisarjadt.

Most megjelent munkája: a Magyar versek könyve is a szépség és eredetiség gazdagon kitérő vonásait hordozza. Már kötetének belső formája is, melyen felépült, verses gyűjteményének egészen különálló jelleget ad. Szakít az eddigi antológiák szerkesztésének hagyományával. Nem vesz fel vitatható határterületű műfaji kategóriákat; az időszak felállításával nem szakítja szét a költemények felfejlődő sorát; nem emeli ki s nem különíti el a versek világában szétáradó tendenciákat; külső szempontok mesterkelt kényszerével nem bontja meg a költemények egységes létszerűségét, ízt, hamvát, szóval a magyar vers-élet folyamát nem alakítja, nem zavarja a maga belső irányaitól vezetett és megszabott menetében. Annak az előzetes feltételezettségnek, melynek rendjében eddigi ilyenmű kiadásaink készültek, itt semmi nyoma. Ezért kapunk e kötetben vers-világot, melyben együtt van minden: költői egyéniség-történet csakúgy, mint élmény-feldolgozás-változat, az idők szellemének jelentése és ízlésfejlődés, kortartalom és folytonos új kifejezésrevágás. Mindez az egymásra következtetés nyújtotta során maga adja, húzza meg a fejlődés vonalát, csak olyan léleklátó szem kell hozzá, mint Horváth Jánosé, hogy fel tudja benne találni e fejlődés tanúságait.

Igen, a vers lelkének látása! Umgang mit Dichtung — jut egy esztétikus szava itt eszünkbe. Versesztétikai történetünkben úgyszólván állandóan a lélektani magyarázat, a vers és olvasó közötti tartalmi és közvetítő fejtető munkája emelkedik ki feladattá. Horváth János e kötetének Bevezetése ideális mintáját adja nem az elemzésnek, hanem a vers egész megszólaltatásának, kezdve az ihlet csírájától addig, amíg műremekké nem készül, számon tartva a forma és anyag egymásba elnyugvó minden küzdelmes részletét, az egyéniség és korigény kölcsönösen izgató probléma-ingerét és ennek megoldását. Ennek a módszernek a sikere az, hogy Bevezetése nem csupán értékelés,

nem is csak magaélvező esztétizis, hanem ugyanakkor irodalmunk fejlődéstörténetének felívelése is, melyben minden vers külön él, de egyúttal élteti, illusztrálja a benne teljessé váló irodalmat.

Ez az illusztráció pedig gazdagabb, mint eddigi gyűjteményeink. Klaszszikusaink íze-java kap benne helyet. Új nevek is előkerülnek, elfeledettek, talán nem is jelentékenyek, de hozzátartoznak egy-egy időszak versvonzalmának tárgyi képéhez. A közölt versek mind olyanok, hogy pompásan egészítik ki a Bevezetés megállapításait. Minden ítéletet ki lehetne szakítani, odaillenek a költemény mellé. Így is együtt él a két rész, a Bevezetés szavai velünk maradnak, kísérnek bennünket, a közölt jegyzetek, nyelvi magyarázatok minden távolságot és nehézséget eltávolítanak tőlünk, hogy a lelki otthonosság érzéseivel s a tudatosság megtermékenyített műélvezetével járjuk be magyarságunk és emberségünk e magasabb valóságú, mindig időszerű világát.

Mindennél nagyobb veszteség számunkra, hogy a ma élő nagy költők nem jelenhettek meg a kötetben. Nagy kár, hogy ez a biztos kéz nem végezte el a maiak jelentőségörökítő munkáját is. A kötetnek így is állandó élete lesz. Aki megismeri, vadamecumának fogja tartani. ss.

Berzsenyi Dániel költői művei. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta és kiadta Merényi Oszkár dr. Budapest, 1936. (Régi Magyar Könyvtár, 39.) A kaposvári Berzsenyi Társaság támogatásával kiadja a M. Tud. Akadémia. 438 l.

Minthogy Tol'dy Ferenc kiadása óta nem jelent meg tudományos edíciója Berzsenyinek, nagy örömmel kell fogadnunk a kaposvári Berzsenyi-Társaság kegyeletes buzgalmát, amellyel a költő halálának száz esztendő fordulóját emlékeztetéssé tette. A kiadást a Társaság Merényi Oszkárra bízta, s a kiadó azon volt, hogy a megtiszteltetést érdemes munkával szolgálja meg. A kiadás érdeme, hogy számba vette a reánkmaradt kéziratokat, gondosan egybevetette a kiadott szövegekkel; elismerés illeti azért, hogy a niklai Berzsenyihagyaték átkutatásánál új kéziratoss változatokat is fedezett fel. Ennek köszönhető, hogy Berzsenyi ismert verskészletét tíz, eddig ismeretlen darabbal gyarapította. Közzétette a Berzsenyi László hagyatékában talált állítólagos ifjúkori kísérleteket is, bár megvallja, hogy „Berzsenyi költészetével való összefüggésük nem bizonyítható“. Nincs ugyan semmi kapcsolata Berzsenyi poézisével, de a kötethez toldja azt a kis népdalgyűjteményt, melyet Berzsenyi 1828-ban Döbrentei kérésére szedett össze. Végül adja Berzsenyi drámatörzskének szövegét, gondosan egybevetve a három előkerült változatot.

A szövegközlésben az volt az elve, hogy azt a változatot fogadja el hitelesnek, amelyet a költő utolsó szövegezésének állapíthat meg. Ebből azonban bonyodalom is származik; az időrendre törekvő vers-egymásután ugyanis szintén az utolsó szövegezés időpontját követi, s így nem az ihlet és a költemény megszületése, hanem a későbbi javítás, sokszor csak egy-két szót illető javítás dátuma szabja meg a vers sorrendjét.

Általában a versek sorrendjének megállapítása nagyon ingadozó találon nyugszik. Van ilyen megokolás: „Helye és ideje tárgyából és hangulatából következik“. Máskor csak ennyi: „A tárgy miatt került e helyre“. Valljuk meg, az ilyen magyarázat semmit sem mond. Nagyon érdekes, ahogy a

kiadó magának Berzsenyinek sorrendi elgondolását értelmezi; de az, amit önmaga állít fel, semmivel sem megokoltabb Toldy önkényénél. Sajnos, reményünk sem lehet arra, hogy a sorrend megállapításában a keletkezés rendjét pontosan megvalósítsuk; meg kell nyugodnunk az ilyen kísérletezésekben. Legfeljebb azt szerettük volna, ha csak ott tér el Toldytól, ahol adat vagy elvi felfogás ösztönözte; általában Toldy érdemét nagyobbban látjuk; hiszen ennek az új kiadásnak két legfontosabb kéziratváltozata közül a Gr. Mailáth Jánoshoz írt óda fontosabb változatát már Toldy is közzétette. Azt sem szabad feledni, hogy Toldyban megvolt a hajlandóság a hű kiadásra; olyan önkényes változtatások, mint a Kazinczy-rendezté editiókban szokásosak, Toldynál nincsenek. Ennek az elismerése nem rontotta volna Merényi új kiadásának érdemét!

Mert bőven van érdeme. Ilyen annak a hangoztatása, hogy Berzsenyi költszete első alakjában nyelvjárási költszet volt. Nagyon helyes, hogy mégsem ezt a nyelvjárási poétát adja ez a kiadás, hanem a Kazinczy útmutatásán nevelődött költőt. A kiadás jegyzetei utalnak a szövegváltozatokra, a forrásra és a vers történetének egy-két adatára. A leggondosabb az első; s valljuk meg, ez a fontosabbik. A forrásnál nem választja el a közvetlen forrást a mintától s a távoli hatástól. Így aztán teljesen távoli kapcsolat is éppúgy regisztrál, mint a szoros gondolat- vagy képátvitelt. Még gyakrabban túloz a képrokonság vagy képátvitel számbavevésében, mintha mindenáron meg akarná toldani az eddig talált forrásjegyzéket. Ilyen természetű újdonságai közül a tudományt előbbre viszik ezek: *A tudományok forrása* Engel művében; az *Életfilozófia* kapcsolata Senecával; *A pesti magyar társasághoz* gondolatai Volney fejtegetésére mennek vissza. Legtöbb utalása csak annak a bizonyossága, hogy a gondolat másnál is megvolt; de nem sok értelme van például annak, hogy *A felkölt nemességhez* című ódának az utolsó ítéletre vonatkozó kezdőképet bibliai forrás önálló továbbképzésének akarja bizonyítani, noha annak elemei a biblián kívül már a szokott egyházi énekekben is gyakoriak.

A szöveg helyreállításában sincs meg a kellő mérték. A *Wesselényi halmvaihoz* írt versben például a „gőztorlaszok alpesi“ helyett a „gőztorlatok éjjelét“ adja, pedig Berzsenyi megjegyzése az *Eszrevételek*-ben a „gőztorlatok alpesi“-re: mutatja, hogy a költő ezt a képet tartotta a magáénak.

A változatok közül a fontosakat teljes egészükben kell hozni. *A magyarrokhoz* NM. változatát közli, de már a másik fontosat, a győrit csak nehezen lehet a jegyzetekből rekonstruálni. A térrel ugyancsak nem gazdálkodik, miért épp itt a takarékoskodás?

Ugyancsak a felesleges takarékoskodás tartja vissza egy-egy, a vers megértésénél fontos költemény közlésétől; például Vitkovitsnak Horvát Istvánhoz írt epistolája bátran ott lehetne a *Vitkovits Mihályhoz* írt levél jegyzetében. Ugyancsak odakiváncozott volna Berzsenyi vallomása az asszony hivatásáról (a saját feleségéről szóló vallomásából) a *D. Takács Judithhoz* írt vers jegyzetében, ha már Dukai Takács Judit ünneplését a jegyzet megtoldja néhány levél-idézzel. Az kár, hogy egy-két helyen a Gálosra vagy Waldapfelre való utalással elégszik meg a pontos adat idézése helyett, viszont naiv dolog a jegyzetekben ilyen utalás: „*L. Jegyzetek!*“, „*L. Változatok!*“ — Az ilyennek helyén a lapra mutatósnak kellene állania. Nincs következetesség abban sem,

hogy nem mindenütt mondja meg annak a levélnek a dátumát, amelyben Berzsenyi az illető verset Kazinczynak küldi. Ezeknek a levéldátumoknak ugyanis néha a vers datálásában fontos szerepük lehet; például a *Barátimhoz* című új vers keletkezésének megállapításában nem mellékes, hogy Kazinczy az abban érintett szonettet 1809-ben küldi meg Berzsenyinek.

Mindezek az első kiadási próbálkozás természetes fogatkozásai; hogy Merényi kiadása mégis ilyen gondos és pontos, azt éppen e furcsaságok mellett látja jelentősnek a bíráló. Ezért a nagy és mindennek utánajáró munkáért hála illeti a kiadót.

Túlságosan bő, mert nagyon is minden felvetett szempontot újra végigkísérni akaró a bevezetés. Vannak ebben is furcsaságok, például amikor azt mondja, hogy a *Gróf Mailáth János*hoz írt költemény „szinte összefoglalása a Berzsenyi-mitosznak“, amit sokkal egyszerűbben és értelmesebben is el lehetett volna mondani, ha nem akar mindenáron modernnek látszani. De megállapításai alapján a mélyrelátó szem okos meglátásai. Így az, hogy költemeinek lírai alapvonása a maga ifjú, hősies, határtalanságra vágyó énjének belevitelé hőseibe és nemzeti felfogásába. Ilyen szerelmének szellemisége és a mulandósággal való kapcsolata (— bár az kár, hogy itt a saját jegyzeteinek párhuzamairól megfigyelni látszik —); fajiságának érzése, aminek kifejtésében a kor nemesi világnézetének természetes elemei elvesznek; viszont kár, hogy a luteránus Berzsenyinek a vallás-adta világnézeti elemre nem veszi észre. Nagyon sikerült a Matthisson-hatás és a Horatius-hatás jellemzése. Nem tagadom, vannak ebben is túlmodern mondatok, mint például ez: „Akár ódái-nak, akár elégiai-nak sorozatát tekintjük, költészete a célhoz érkezettség hatá-sát kelti“. Gondos és értékes vizsgálat Berzsenyi képzeletének bemutatása. Érdekes, noha nem meggyőző annak a megvilágítása, hogyan komponálta Berzsenyi a maga verseit. Nyelvéről is van sok nagyon megfontolandó megfigyelése, noha magam nem látom Berzsenyi nyelvének *tragikumát*, s azt, amit e szó értelmé-nek sejtek, nem fogadom el ebben a mondatban: „Dagálya a végtelenséggel való harcának a kifejezője“! Maga Berzsenyi másképp magyarázza ezt a dagályt Kölcsyvel szemben.

A kiadó szeret nagy szavakat használni; ezért állítja be a kiadástörté-neti adatait úgy, mintha azok „bizonyos mértékig keresztmetszetét adnák a könyvkiadás viszonyának a magyar tudományosság és különösen a magyar irodalomtudomány fejlődéséhez“. E nélkül a fontoskodó beharangozás nélkül is nagyon érdekesek azok, és mi a kiadás bevezetésében nem is „irodalomszocio-lógiai szempontból“, hanem a szövegűség szempontjából tartjuk fontosnak azt, hogy mennyiben érvényesült a Berzsenyi-szövegek kiadásában magának a köl-tőnek akarata. Nem is lehet irodalomszociológiai megállapításokat tenni, ha ugyanaz a Toldy, akinek teljes-kiadása miatt annyi panasza van a kiadónak, 1828-i Handbuchjában viszont a legpompásabb példányait adja a hiteles Berzsenyi-verseknek. A tények egyszerű közlése mindig jobb a tudományos kiadás-ban, mint nagy szavak hangoztatása. Itt is éppen a Handbuch szövegére való reátalálás és az ott levő versek szövegének méltatása minden ilyen mellék-zőrej nélkül is egyik legnagyobb érdeme a kiadó Merényinek.

Hosszadalmas kritikámnak végére értem; hangoztatom, hogy ez a kötet Berzsenyi poézisének máig leghívebb közzététele, s hálával emelem ki ebben a munkában a kiadó nagy szorgalmát, gondosságát, körültekintését. A kiadó

szeretettel és fáradságot nem kímélő munkával merült el Berzsenyi költészetébe, értékes eredményei vannak, megállapításai igazi Berzsenyi-ismerőt revelálnak. Hogy szeplőire is reámutattam, annak az a célja, hogy a következő kötetek még tökéletesebbek lehessenek.

A. Zs.

Jean Hankiss: Défense et Illustration de la Littérature. (Préface de Fernand Baldensperger, Paris, Ed. du Sagittaire. 1936. 204 l.)

E tanulmányorozatnak némelyik darabja már előbb magyarul is megjelent összefüggő kötetben. (Hankiss János: Irodalomszemlélet. I. sorozat. Új Irók, 9. sz. 1934.) Már ebben a könyvben kibontakozóban volt az az egységesen átgondolt irodalomszemlélet, mely most a franciayelvű kiadásban részletesebben dokumentált teljességig jutott el.

„Védelmetezett irodalom!“ Első pillanatra igen időszerű célzást sejtünk ebben a címben, mely a magyar és a francia irodalomtörténetben egyaránt jellegzetessé vált. Célzást a muzsátlanná vált időre, mely jelenvaló hasznokért szívesen mond le arról, hogy a szellem időtlen ügyeivel törődjék. A címre tekintő első sejtés azonban nem válik valóra. A könyvtől távol van minden prédikátori hajlam, mely valamely előre felvett értéktudat jegyében próbálna hatni az olvasókra. A „défense“ szót elnyomja az „illustration“: az irodalom sajátos életformájának megvilágítása.

Ez a megvilágítás nem történeti jellegű, nem genetikusan. Az irodalomszemlélet, melyet a kötet tanulmányai megfogalmaznak, az irodalmat mai helyzetében nézi. Előtte áll az irodalom a maga úgynevezett fejlettségében, különféle ízlésbeli rétegeződésében, üzleti és technikai bonyolultságában. Paul Valéry és Conan Doyle, Flaubert és Jules Verne egyidőben jelképezik az irodalmi valóságot. Vitalisztikus valóságsszemlélet ez, s az életszerű kép rajzának szándéka meg is valósul e tanulmányokban.

Hankiss János irodalomszemléletének alapja az, hogy az irodalom életjelenség: „L'homme vit dans la littérature comme le poisson dans l'eau.“ Az irodalom az élettől elválaszthatatlan, nem valami „aufreuhender Geist“, hanem a lényeghez tartozó. „Kezdetben vala az irodalom“ — mondta Szerb Antal is, kinek felfogásához a Hankissé kissé közel áll, azzal a különbséggel, hogy itt a valóság teljességre törekvő szemléletét semmiféle arisztokratiko-romantikus értékeléssel való kacérkodás sem zavarja. Minden, ami létezik, értelmes és megmagyarázható, sőt a tudománynak az a feladata, hogy ezeket meg is magyarázza — ennek az elvnek a végigvitelében nincsen sehol sem fennakadás vagy törés.

De éppen ebből a következetes szemléletből, mely az értéktudat nehezékével dolgozó látást nem egyszer meghökkenti, magasodik ki az irodalom jelentősége. Az irodalom nemcsak ott van az életben, hanem olyan erő is, mely alakítója, megteremtője a mindennapi praktikum szerszámainak. Valóság- és emberismeret, történetsszemlélet, természetszemlélet, nemzet-tudat mind irodalmi eredetű, és koronkénti változásait az irodalom formáló erejének köszönheti. Oly magasságba lendül itt az irodalom, ahol már a vallásnak nyújt kezét. Hankiss az irodalom tényeit teljesen kiszabadítja komoran muzeális jellegű létformájukból.

Az, aki oly mai hangsúllyal mondja ki az élet szót, mint ez a tanulmányorozat, szükségképpen társadalmat is mond. Hankiss János e könyv

magyar változatát annak idején az „ismeretlen olvasónak“ ajánlotta. A „lecteur moyen“-nek jelentőségére, pontosabban mondvá, az egész közönség tudományos érdekű megfigyelésére itt még elvszerűbben hívja fel a figyelmet és rámutat az irodalomismeretnek ezen a területen még mindig erősen mutatkozó hiányaira. Szempontjai, megfigyelései, valahányszor erről a területről beszél, különösen elevenek és hasznosak. Az ízlés- és közönségtörténettel foglalkozók sok gyakorlati tanácsot meríthetnek belőlük.

A könyv fáradhatatlan lendületű, friss hangját, az író egymástól messze eső tényeket gyorsan társító erejét külön ki kell emelnünk. Példanyaga igen gazdag. Bár a legtöbb belőle a francia irodalomból való, bőven találunk magyart is. Hankiss János ismert és értékelt kultúrdiplomáciai tevékenysége számára e könyv is újabb alkalom volt, hogy értékeinket a külfölddel megismertesse.

Fernand Baldenspergernek a könyvhöz írt előszava kedves jele annak, hogy ezek az értékek már számottevő utat tettek meg a francia tudományosságban.

Kerecsényi Dezső.

Zimándi Pius: Kazinczy véleménye kora irodalmáról. Budapest, 1936. 126 l.

Elmélyedő szorgalommal, finom ítéletű körültekintéssel készült, nagyon értékes tanulmány. Összefoglalva kapjuk meg benne Kazinczy Ferenc ízlésének, ítéleteinek, felfogásának, egész irodalomszemléletének személyekhez, munkákhoz, folyóiratokhoz, intézményekhez fűződő minden adatát. Kazinczy analízise és szintézise egyúttal. Az a dús literátori lángolás, melyben a széphalmi mester élete szinte elhamvadt, itt sugárelemeire van bontva úgy, ahogy kivillant belőle az irodalmi élet minden megmozdulására. Ez a szétzedés nem vész bele a puszta tényyszerűség történeti felsorolásába, a szerző kísérő kritikája, magasabb irodalmi elviségbe fölemelkedő felfogása mindig szellemi kapcsolatot, belső szervességet tud köréje építeni. Minden Kazinczy hallatlan érzékenységből indul ki, s minden Kazinczy lelki egységébe fut vissza. Így nyújt a szerző tulajdonképpen személyiségeken elosztódó s önmagát elviségben kifejező és lezáró irodalmi századképet. S ha talán némely részletére több teljesség kívánczik is rá, mint amennyit a tanulmány valóban ad, az irodalmi gondolat életét mindvégig egészen adja és magyarázza. Kazinczy korának szétágazó, bonyolult világában kitűnő eligazítást, irányítást és rendszerezést mutat.

ss.

Szabó Richárd: Kozma Andor költészete. A szerző kiadása. Budapest, 1936.

90 lapnyi terjedelemben ez eddig a legnagyobb tanulmány, melyet Kozma Andor költészetéről írtak. Mint ilyen, tárgyának első, eredeti, kimerítő igényű feldolgozása.

A szerző három fejezetbe csoportosította mondanivalóit. Az első fejezet címe: Kozma költészetének fejlődése. Versköteteit veszi itt sorra A tegnap és a mától a Magyar rapszódiáig s megjegyzészerű fejtegetésekben beszél meg őket ihlet, műfaj, lírai jelleg, hang, versforma, hatások stb. szempontjából. Megjegyzései általában érdekesek, találók, eredetiek. Valóban meg-látások s rajtuk van még a találás élménygyönyöre és frissessége. Így mikor

a Tegnap és a ma verseiben újságcikkek műfajaira ismer, mikor észreveszi a hangok nagy szerepét Kozma leírásaiban, mikor a Hervadt versek pár sorában megtalálja lírai sekélyességének okát. De ezeken kívül is sok, egy-mondatnyi villanás tanúskodik a szerző helyes, finom, tapasztalt, fejlett műérzékéről. De minden csak megjegyzés, hosszabb vagy rövidebb. Az egész fejezet (az egész tanulmány) az időrendbe sorakozó verskötetek vékony fonálára felfűzött megjegyzések halmaza. Mintha hiányoznék a szerzőből a gondolatot alakító, szervező erő. A gondolatait egyszerűen leírja úgy, amint magában találja őket, de mélyükre nem fúr le és így a mélyebb összefüggéseket, a nagy egységeket — talán megsejti — de kifejezni, szemléltetni nem tudja. Ezért aztán előadásában sincs semmi plaszticitás: különbség lényeges és mellékes, bevezető, tárgyaló és összegező gondolatok között; minden folyik egymás után, lélekzetvétel, hangsúlyváltozás nélkül. Ezért látunk olyan keveset Kozma költészetének fejlődéséből is, mely pedig a cím szerint e fejezet főszerpontja lenne. A szerző határozottan csak egy fejlődési mozzanatot szemléltet; azt, hogy Kozma költészete két ízben két különböző pontról indul meg (?): először a külvilágra reflektáló gondolati líra, azután a belvilág érzelmi költészete. Később ez a kettő egységbe forrad (?) és egymást termékenyítve adja Kozma sajátos költői egyéniségét. Ezen kívül csak itt-ott egy-egy célzás mutat rá bizonyos fejlődési jelenségekre. Így aztán e sok megjegyzésből bizony nagyon homályosan jelenik meg előttünk Kozma költői egyénisége. Pedig a szerző által meglátott vonások elégségesek lettek volna ennek megrajzolásához; csak a mélyükre kellett volna nézni, a nagy egységeket meglátni és biztos, erős vonásokkal megrajzolni.

Az első fejezet valójában Kozma lírájának sajátosan költői formai kérdéseit beszélte meg. A második fejezet: A költő és a kor, a versek tartalmát, Kozma költői eszmevilágát ismerteti. Ez jóval könnyebb feladat, jobban is sikerült. A költői arckép egy-egy vonása határozottabban vetődik elénk. Látjuk a dualizmus korának derék, liberális magyarját, naiv szabadság- és kultúrarajongásával, elmosódott kereszténységével, a politizáló úri újságíró, a Tisza emberét, a kedves józan magyar urat, a Budapest-költőt. De mennyivel mélyebbnek, valószínűbbnek, életszerűbbnek látnók ezt a képet, ha a szerző megkereste volna Kozma egyéniségének alapelemeit (mert szükségképpen voltak ilyenek) és a többi vonásokat, mint ezek következményeit rajzolta volna rá. Mi ma mindenben az egészet keressük és szeretjük, mert úgy gondoljuk, hogy minden részt csak mélyebb összefüggéseiben, nagyobb egységeiben tudunk teljesen megérteni.

A harmadik fejezet Kozma elbeszélő költészetével foglalkozik. Tartalmi ismertetés és a különlegességek számbavétele. Magyarázatot, ennek az egész magyar irodalomban egyedül álló epikai modornak magyarázatát nem adja. Nem is adhatja, mert hiszen ez csak Kozma emberi és költői egyéniségének mély egységben való megértése alapján lenne lehetséges.

Hiány az is, hogy Kozma költészetének fejlődését nem foglalta erősebb életrajzi és korrajzi keretbe (még a verskötetek megjelenési évét sem jelzi mindig). A költő fejlődése határozott évszámokhoz és külső-belső körülményekhez fűződik; ezektől elválasztva érthetetlen, azokkal együtt konkrétan, tehát alaposabban megismerhető.

A tanulmány kétségtelen érdeme a tárgy feldolgozásának eredetisége

és számos kitűnő meglátása. Mint ilyen minden további tanulmányának segítője, és szerkesztő érzékű tudósnak az egységes Kozma-arc megrajzolásához értékes útmutató. Sl.

Cs. Szabó László: Egy gondolat bánt engemet... Fáy Dezső 12 körrajzával. A Magyar Bibliofil Szövetség kiadása. 57 lap.

Ezt a remek kiállítású kis könyvet a Magyar Bibliofil Szövetség adta ki Fáy Dezső 12 igen szép körrajzával. A szerző új műfajt kezd vele irodalmunkban: az életrajzi novellát. Petőfi 1847 március 26-án azt írta Erdődről, hogy Pestre utazik s onnan külföldre. Nőtlenége utolsó hónapjait utazással akarja töltetni. Tengert akar látni, Angliába, Franciaországba utazik. Cs. Szabó novellája arra az érdekes kérdésre felel: mi lett volna, ha Petőfi tervét valóra váltja s megteszi külföldi útját? Az érdekesen, drámai feszültséggel megírt novella elmondja, hogy Petőfit kint Párizsban éri az 1847-i felkelés. A költő fegyvert fog, beáll a fölkelők közé, de már az első ütközet „széttépte a gyönyörű látomást, amit eddig lángoló versei körülfontak“. Iszonyodik az ottani barbár vérontástól. „A sebesültek a kórteremben is egymásnak esnek, átmásznak a szomszédhoz, letépik a kötést, leköpi a megsemmisített ellenfél verejtékes, elzöldült arcát.“ A Párizsba szakadt költő látja illúziói szétfoszlását. Szenvedéseiben Arany Jánosokra gondol. „Két forradalom vetette ki magából: az elbukó francia, amit két nap előtt még vállalt, s a magyar, amit keveselt. A világszeme hontalanja lett.“ Elfogják, három évet tölt a Sainte-Pélagie-ban. A decemberi államcsíny előtt az emigráns Teleki Sándor gróf Victor Hugo segítségével kiszabadítja. Egy Segesvári Sándor névre kiállított útlevelemmel Petőfi haza kerül és itthon elindul — a saját nyomdokain. Keresi Petőfit. Egy Óvár melletti fogadóban a falon látja a „saját“ írását: „Itt járt Petőfi Sándor 1852-ben, Vízkereszt napján.“ Hallgatja a saját sorsának legendáját az emberektől. Nem hisz senki az ő halálában. Végre Nagykőrösre megy Aranyékhoz. Arany az iskolában van éppen, az asszony fogadja. Néhány reális vonás itt is pompásan rávilágít a valóságra. Arany azt mondja neki, hogy a költő elesett. De ezt a nemzet többsége nem hiszi, mert „egy nemzet nem élhet legendák nélkül“.

Már az idézetekből is látszik: erős írói készség világít bele Petőfi lelkébe és korának fájó hangulataiba. Erős, érdekes, tudást és készséget egvaránt ragyogtató munka ez a kis Petőfi-novella. Rubinyi Mózes.

Kóhalmi Béla: Az új könyvek könyve. 170 író, művész, tudós vallomása olvasmányairól. Összegyűjtötte és bevezetéssel ellátta K. B. Gergely R. kiadása. 398 lap.

A világháború utolsó éveiben, 1918-ban e könyv szerkesztője 87 magyar író, tudós vallomásait adta ki olvasmányairól. Munkájának ezt a címet adta: „Könyvek könyve“. Most, mintegy új kiadást szerkesztett e témával, ugyanazon címen. Azok közül, akik első könyvében nyilatkoztak, ma már csak 18-an szerepelnek újra, mintegy az utolsó 20 esztendő olvasmányairól adva számot, köztük: Babits Mihály, Hegedűs Loránt, Oláh Gábor, Schöpplin Aladár és mások. A szerkesztő, akinek gondos körületekintése és nemes, tárgyilagos igyekevése minden dicséretet megérdemel, ezek nyilatkozatát műve 17—53. lapjain közli ilyen címen: „Két évtized olvasmányai.“ Ezt megelőzi „A sok könyvű ember védelmében“ című elmélkedés a szerkesztő tollából

(10—16. lap) és követi „A könyv és az ember“ címmel 152 magyar író, tudós, művész nyilatkozata olvasmányairól, ábécé-sorrendben (53—392. lap). Ezután három külföldi író nyilatkozatait olvashatjuk magyar fordításban, ezek: Aldous Huxley, angol, André Maurois, francia és Robert Musil, osztrák író; „Olvasmány-statisztika“ (395—397) és néhány, könyvekre vonatkozó idézet külföldi írókból, fejezi be a művét, amelyről annyit nyugodt lélekkel megállapíthatunk, hogy a legérdekesebb olvasmányok egyike.

A szerző ezúttal kétezer írónak küldött felszólítást és 170-nek nyilatkozatát közölheti. Ha tehát a kötet anyagát vizsgáljuk, nemcsak arra kell figyel-nünk, kik vannak benne, hanem arra is, kik nincsenek. Ez aztán a teljesség gondolatának még a látszatát is megsemmisíti, s így minden általánosító következtetés erejét gyengíti. Valóban egy szerkesztő akkor van a legnehezebb helyzetben, ha igazában nem is szerkeszthet, hiszen a véletlenül vagy mások elhatározásából rendelkezésére bocsátott anyagot kell változatlanul ki-adnia. Az itt közölt anyag tehát rendkívül változatos. Különösen érdekesek olyan tudósok, írók nyilatkozatai, akiknek írói munkássága tárgyilagos ter-mészetű lévén, alig van alkalmuk szubjektív megnyilatkozásokra. A folyó-iratunkat érdeklő tudósok közül (hogy csak az egyetemi tanárokat említsem például) szerepelnek e kötetben tartalmas és elgondolkodtató nyilatkozataik-al: Birkás Géza, Császár Elemér, Hankiss János, Sfk Sándor, Tolnai Vil-mos. Korra tekintve vannak itt ebben a könyvben olyanok, akik már egészen a pályájuk végén vannak (ezeknek valóban lehet sok érdekes vallomásuk), de akadnak bizony itt szép számmal egészen fiatal kezdők is, akik önmaguk-ról beszélnek. Nem ritka a 24 éves leány, vagy ifjú, aki 5—6 oldalon keresz-tül mesél olvasmányairól s néha örömmel „emlékszik“ arra, hogy „ifjú“ korában (már tudniillik 18 éves korában) ez, vagy az ragadta meg. Ezek is érdekesek, s lehet, hogy valaha nagy pályák első ismertető forrásai lesznek. (Aja Isten, hogy úgy legyen.) Viszont egy 1879-ben született író arról elmél-kedik, hogy őt „egy irgalmatlan Isten már túlkorán eltiltotta a gyönyörű halálos vétkek élvezeteitől“ s azon búsul, mit kezdene aranyaival (ha vol-nának) „melyekkel már nőket sem volna érdemes megvásárolnia“. Ilyesmi azonban ritka ebben a kötetben. A mű végéhez csatolt statisztika olyan, mint az egész könyv: érdekes, de adatai „véletlen“ anyagból alakultak. A leg-többször említett író, aki hatott az itt nyilatkozókra, Ady Endre (68-an emlí-tik, Petöfi csak 30 említést kap); Ady után következik Tolsztoj 58, Doszto-jevskij 57 s csak ezek után Arany János 54 említéssel. Jókai hetedik helyre került (39), de vigasztalódhatik, mert e helyen együtt van az igazi „könyvek könyvével“, a Bibliával. Jókai után következik Babits Mihály 36 említéssel, Mikszáth 20 említéssel — Freud mellé került, Benedek Elek pedig — Gerhard Hauptmann mellé (10 említés).

A szépen kiállított könyv szedése gondos, alig akad benne sajtóhiba (például 46., 47., 145. l.)

Rubinyi Mózes.

F O L Y Ó I R A T O K S Z E M L É J E

Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei. Munkatársak:
Brisits Frigyes, Clauser Mihály, Kerecsényi Dezső, Kozocsa Sándor.

A Földgömb. — 1937. 3. sz. Szilády Zoltán: *Gróf Batthyány Vince utazása a száz évvel ezelőtti Magyarországon.* A grófnak 1805 ben tett útját ismerteti 1818-ban Pesten megjelent utirajza alapján.

Apolló. — (1934—36) I. Kardos Tibor: *Hét Symposion.* E műfaj jelentkezése a magyar humanizmusban. — Sziklay László: *A szlovák szellem kezdetei.* A cseh és protestáns indítások után Bernolák (a magyar állameszme híve) önelvűbb és katolikus szerepének ismertetése. — Kardos Tibor: *Mátyás udvara és a krakkói platonisták.* Callimachus, lengyel kancellár, Mátyás udvarából közvetítette a platonizmust Krakkóba. — Gál István: *A virtudlis Közép-Európa.* A folyóirat célkitűzése: a klasszikus és magyar antiquitás ápolása, a középeurópai összehasonlító szellemtudományok megindítása. — II. Mátrai László: *Humanizmus és romantika.* E két eszmeáramlat kapcsolatának vizsgálata filozófiai alapon. — Kardos Tibor: *Reneszánsz királyfiak neveltetése.* V. László, Čorvin János, II. Lajos és körük humanista neveltetésére alapvető értekezés, amely Enea Silvio Piccolomini, Galeotto Marzio és egy ismeretlen (esetleg Erasmus Ciolek vagy Mathias Drževicky) idevágó művein keresztül Hunyadi Mátyás messzeható politikai példáját kíséri figyelemmel. — Faragó László: *A harmadik humanizmus és a Harmadik Birodalom.* Az új pedagógia humanista eszménye a politikai ember. — Kerecsényi Dezső: *Oláh Miklós.* Egyéniségének megragadó rajza. — III. Cs. Szabó László: *Búcsú a vándorévektől.* A modern nyugateurópai irodalom szemléje. — Gáldi László: *A román irodalomtörténet tájrajzi problémái.* „Sokkötetes tudományos munkától egészen a bakkalaureatusra bemagolt kis kézikönyvegig, szinte minden szerző kiemeli, hogy ez vagy az az író moldvai, erdélyi vagy havasalföldi származású.” Figyelemreméltó fejtegetése egyébként a magyar-román irodalmi érintkezéseknek. — Sziklay László: *A szlovák romantika pánszláv jellege.* — Kardos Tibor: *Horváth János Magyar Humanizmus.* „Horváth János valósággá emeli, ... hogy Sz. István óta a legnagyobb jelentőségű kulturális mozgalom a Mátyás-kori magyar humanizmus...” — Gál István: *Humanizmus és magyar néptudomány.* Ortutay Gyula etnológiai munkásságának ismertetése. — IV. Cs. Szabó László: *Kárpát kebelében.* Irodalmi emlékekkel elevenített utirajz. — Bartók Béla: *Népzenegyűjtés.* Részlet a szerző „Miért és hogyan gyűjtünk népzene” c. könyvéből. — Bóka László: *Beteg századokért lakolva.* Ady helyes kultuszát és műveinek teljes kiadását követeli. — Győry János: *Középkori szerelem.* A szerelmi költészet történetlélektani vizsgálata francia példákon. — Kardos Tibor: *Horatius Panóniában.* Emlékezés Berzsenyire. — Révész András: *Beőthy László (1826—1857.) pesti arszlán.* A régi Pest vig arszlánjának irodalmi felelevenítése. — Uhlár Rudolf: *Ady a szlovák irodalomban.* — V. Thienemann Tivadar: *Erasmus.* Emlékezés a nagy humanista halálának négy százados fordulóján. — Szvatkó Pál: *Csehek és magyarok.* A két nemzet irodalmi és történelmi eszményeinek összehasonlítása. — Sárkány Oszkár: *Magyarok Prágában. (1773—*

1849.) A magyar és a cseh irodalom kölcsönhatásának egy érdekes korszaka. Berzeviczy Pál, Sándor István, Kazinczy, Széchenyi, Toldy és mások tapasztalatai Prágában. — Illés Endre: *Csáth Géza*. Emlékezés a tragikus sorsú íróra. — Hevesi András: *Krúdy Gyula*. Emlékezés.

A Színpad. — II. évf. 7—8. sz. Benedek András: *Az Ember Tragédiája tárgytörténete*. Áttekinti a tárgyi szempontból Madáchéhoz hasonló nagy terveket, s magyarnak Az Ember Tragédiájában a pesszimizmuson át-törő ösztönös bizakodást tartja.

A pesti városháza. — 1937. 2. sz. Szól az új főpolgármesterről, *Karafiáth Jenőről, mint költőről* 1909-ben megjelent verseskötete alapján.

Budapesti Szemle. — 1937. évf. áprilisi, 713. sz. Kornis Gyula: *A humanizmus történeti alakjai*. A humanizmus problémája örök, mindig felújuló kérdése az emberiségnek. Amint Európa minden népének szellemi életében, éppen úgy a miénkben is eltörölhetetlen jelentőségű. Hatása, a változott idők szellemi igényeinek megfelelően ma is érezhető, eleven. Az olasz, a francia és az angol világuralomra törő nacionalizmus, a német nemzeti szocializmus sugalló befolyása alatt áll. „Minden kor lelke az antik világnak más és más oldalát éli meg s emeli ki nagyobb hangsúllyal: hol az esztétikai-művészeti, hol az általános emberi, hol az individualisztikus, hol a szociális szempont lelki bevetítése az uralkodó. Az antik kultúra a maga egészében az emberiség számára történetfeletti, időtlen értéket képvisel.” — Pukánszky Béla: *Az ember tragédiája és az osztrák irodalom*. Madách drámái költeményének 1892-i bécsi bemutatója az osztrák irodalomban Wagner-kultuszban és barokk színpadi hagyományokban gyökerező misztériumszerű drámái trilógiát sugallt: Hlatky Eduard *Der Weltenmorgen c. drámáját*. Hlatkyt Az ember tragédiája azért készítette drámái trilógiájának megírására, mert veszedelmesen szabad-szelleműnek, egyenesen vallástalannak érezte a magyar költő művét. A bécsi paródia-irodalomban is visszhangra talál Madách munkája Josef Leopold Seifert: *Die Tragödie Des Mannes*, grosse Faschingsoper in fünf Bildern frei nach Madách c. paródiája. „Nem irodalmi szatira, nincs éle Madách ellen, csupán a keretet s történeti képrendszert veszi át tőle, s képeiben a nő diadalát mutatja be a férfin.” — Voinovich Géza: *Kiss József emléke*. „Balladákat írt a zsidó életből; nem a legjobb munkái ezek szerzőjüknek, de a korhangulat és újdón tárgyuk népszerűkké tették. A költő nem rajzolt fajképet, nem problémákat, csak színeket vett ez addig mellőzött világból; alakjai magyar falusi képekkel, alakokkal folytak össze, beolvadtak a magyar életbe... A különleges faji vonásokon felül más értelemben is új tárgyakhoz fordul; ilyen volt akkor Reviczky *Perditá*-ja, nála a *De profundis*, még inkább a *Mese a varrógépről*... Versei pompás színeikkel sokszor keleti szőnyegekre emlékeztetnek. Verse: olvasva kép, hallgatva: zene. Maga-szabad-jára versel; az ihlet percében szinte felelősség nélkül dolgozott, inkább megalkudott egy-egy különcséggel, csak a zenének kára ne legyen... Egész életét egy nagy tűz melegíti és ragyogja be: a költészethez való ragaszkodás.”

Debreceni Szemle. — 1937. jan.—febr. sz. Juhász Géza: *Kosztolányi Dezső*. (Az Egyetemi Kör ünnepélyén mondott rövid emlékbeszéd.)

Erdélyi Múzeum. — 1936. 10—12. sz. Rass Károly: *A mi regényirodalmunk*. Sorra veszi Kós Károly, Makkai Sándor, Szántó György, Nyirő József, Tabéry Géza történeti regényeit; szól Székely Mózes, Ligeti, Berde

Mária, Kacsó Sándor, Wass Albert, Grandpierre, Bánffy Miklós, Nyíró, Tamási transzilván regényeiről, ismerteti Berde Mária, Kádár Imre, Pakots Károly, Nyíró József, Tabéry Géza és Makkai Sándor lélekelemző regényeit, Markovits Rodion és Kuncz Aladár háborús regényeit, Szántó György Stradivariját és Karácsony Benő írásait. — Valentiny Antal: *Románia magyar irodalmának bibliográfiája*. Összeállításában 69 szépirodalmi, 61 tudományos, ismeretterjesztő, 23 vallásos, 11 tan-, 4 hivatalos könyvkiadvány szerepel; az időszaki irodalom termése 40.

Esztétikai Szemle. — 1936. 4. sz. Kozocsa Sándor: *Zilahy Károly esztétikája*. Zilahy esztétikája az érzékre van felépítve. Az írói munkát nagyon komoly feladatnak tartotta, s ezért a művészet célját nemcsak a gyönyörködtetésben látta, hanem a nemzetnevelésben is. Épp ezért a legmagasabbrendű műfajnak a tragédiát hirdette. Kritikái sok finom esztétikai megjegyzést tartalmaznak.

Énekszó. — 1937. 5. sz. Szabolcsi Bence: *A kurnerilág dalairól*. Az 1660—1790 közti idők magyar dallamanyagát tekinti át. A virginálkönyvek főúri dallamvilága a Balassi-formájú dallam továbbélését mutatja. Közös sajátosságuk: az aprólékos tagolás, a finom ízekből való összeillesztés, a melódikus rimjáték, bizonyos lazaság a koncepcióban. Felöltő a félzárlatra és frigzárlatra való hajlam. Alapjában tehát nem kurucvilági muzsika, hanem a XVII. század magyar barokk zenei stílusa. De mellette jelentkezik népi jellegű muzsika is. Így a kanásztánc-ritmus. A XVIII. század folyamán ebből alakul a verbunkos-stílus.

Gondolat. — 1937. 1. sz. Kelemen János: *A visszahódított Petőfi*. Illyés Petőfi-könyvének ünneplése, mert ez a könyv úgy mutatja be a költőt, mint a magyarság kisemmizett tömegeinek poétáját, aki magányosan, majd egy félszázaddal megelőzve korát, kitör a nemesi-polgári irodalom osztályfegyelmeiből.

Győri Szemle. — 1936. 10. sz. Jenei Ferenc: *Anyos egyik költeményének hatásához*. Az „Egy hív szívnek kedvese sírja felett való panaszai” visszhangjaként keletkezett versek sorát megtoldja egy eddig ismeretlen verssel. — Gálos Rezső: *Amadé Antal levele feleségéhez*. (Adatközlés.) — 8—9. sz. Gatterer Ferenc: *A Halotti Beszéd „ysa” szavának megfejtése*. Szerinte e szó így értelmezendő: Iszen.

Helikon. — 1937. 3. sz. Böződi György: *Kriza János*. Kiemeli, hogy Kriza már a negyvenes évek elején népevangéliumról beszél. Mint lelkész, a felvilágosodás papi típusának mintaképe. Költői tollát 1849-ben tette le, de nem szűnt meg a nép művelésén fáradozni. — 4. sz. Kovács László: *Pázmány*. Megemlékezés halálának évfordulóján. — Vita Zsigmond: *Reményik Sándor*. Attekinti a költő termését; „a szelid melázástól a fenyegető áradat harso-gásaig a hangok gazdag, sokszínű változatait játssza el költészete”.

Kelet népe. — 1937. 1. sz. Kordás Ferenc: *Népiség és irodalom*. „A könyv, a regény, a vers, általában az írás ma már nem olvasmányt, nem szórakozást jelent, hanem szellemi tisztulást, öntudatosulást, állandó lelki ellenőrzést: a spirituális helytállás kényszerét.” Féja Géza: *Werbőczy*. Vita Málnási Ödön Werbőczy-tanulmányával. Szerinte a nemzeti királyság a legkorlátozottabb rendi öncélúságot rejtegette köpönyege alatt. Törvénykönyvében csak azokat a törvényeket és rendelkezéseket gyűjtötte össze,

melyek a bosszúálló rendek vak népgyűlöletének az eredményei voltak. A magyar nemzeti összetartozás tudatát sem Werbőczy törvénykönyve, hanem a mátyási magyar birodalom emléke tartotta fenn a három részre szakadt magyar földön. — 2. sz. Marconnay Tibor: *A Nyugat 30 éve*. „Babits csak az engedelmes lakájlékkü és silány írókat gyűjti maga köré.”

Keresztény Igazság. — 1936. 5. Ajkai István: *Dukai Takách Judit*. Megemlékezés az 1836. ápr. 15-én meghalt írónőről.

Koszorú. — 1937. 2. sz. L. B.: *Tűzbe felett*. A Vajthó László szerkesztésében megjelent Mai Magyar Költők bírálata. „Az antológia ferde tükrében minden eltorzul. A jellemvonások nem a mai költészetnek, hanem a szerkesztő-kiadók lelkiségének képét adják...” Az antológiából kimaradt poéták keserű panasza.

Láthatár. — 1937. 1. sz. Jancsó Elemér: *Magyar tudományos élet Erdélyben 1918-tól napjainkig*. Szól az Erdélyi Irodalmi Szemle megindulásáról, a Culturáról, a nagyváradi Auroráról, az Erdélyi Múzeumról. — 2. sz. Jancsó Elemér: *Magyar tudományos élet Erdélyben*. (Folyt.) Bírálja a Korunk törekvéseit. A harmincas években szerinte új korszak kezdődött az erdélyi tudományosság életében, s ennek jele a Múzeum-egyesület akciója, vándorgyűlések tartására. — 3. sz. Szegedi Emil: *Szenteleky Kornél, a vajdasági magyarság Kazinczyja*. Megtanította a vajdasági írókat arra, hogy az igazi művészet nem lehet cél és program nélkül való. — Nagy József: *A külföldi magyarság kulturális életéről*. Hetvenhez közel jár az Amerikában megjelenő magyar nyelvű napilapok és hetilapok száma. Csak Észak-Amerikában is ma több, mint hatvan magyar egyetemi és főiskoli tanár működik. Így a magyar nyelv és irodalom s történelem tanára Columbiában Takaró Géza, Lancasterben Tóth Sándor; az irodalomtörténeté Clevelandban Reményi József.

Literatura. — 1937. jan. 15. Holló Ernő: *Dura Máté*. Beszélgetés a Gödöllőn élő öreg poétával, akinek első kötete 1889-ben jelent meg. Ország-szerző énekelték dalai közül ezeket: A faluban a legárvább én vagyok; Tejbe fürdik az én rózsám, ha felkel; Nem szeretsz te engemet már. — Febr. 1. Kemény István: *Tolnai Lajos*. A száz esztendeje, jan. 31-én meghalt íróra emlékeznek. Megállapítása: Tolnai különösen ott alkotott maradandót, ahol a szegény emberek életét és szokásait írta le. A gazdag ember lelkivilágába nem tudott beleilleszkedni. — Febr. 15. Kemény Ferenc: *Cimtan*. Szellemes elmélkedés az irodalmi kötetek címdivatjáról. — Márc. 14. Vajda János: *Kassák Lajos ötvenéves*. A magyar dolgozók első, hivatott énekesüket benne kapták meg; a nagyvárosi proletariátus az ő könyveivel vonult be az irodalomba. Az anyát és az anya iránt való szeretetet az új magyar lírában senki úgy meg nem szólaltatta, mint Kassák. A magyar nyelvet csodálatosan felgazdagította. — Ápr. 1. Földessy Gyula: *Dóczy Jenő*. Erdemei közt kiemeli, hogy ő volt az első, aki teljes tudományos és kritikai felkészültséggel és odaadással mutatott rá Ady költészetének tradíciós és nemzeti gyökereire; megtalálta a Kazinczy- és Nyugat-korszak analógiáit; ő igazolta először tradíciós nyomtattal a költészet művészi szabadságának elvét; volt bátorsága a proskribált Ignótust klasszikus kritikusként beállítani a magyar irodalom történetébe; az emigráns Hatvány Lajos regényét érdeme szerint merte méltatni, stb. — *Palágyi Lajos irodalmi emlékeiből*. Tolnairól, Vajda és Komjáthy viszonyáról. — Ápr.

15. Tonelli Sándor: *Juhász Gyula*. Pályájának áttekintése. Értékelése: Juhász talán az a poétánk, kinek legtágabb volt az érzelmi skálája. Noviciuskorából magával hozta a középkori keresztény misztikumot, a valószínűtlen, szinte csak megálmodott, földöntúli szerelmeket, vidéki bolyongásaiból a száműzött Ovidius hangulatát, a nagy mesterek átérzéséből a Szép ezer meg ezer különböző formájának szeretetét, és a kultúráltság legmagasabb fokát.

Magyar Könyvszemle. — 1937. 1. sz. Berkovits Ilona: *A pécsi püspöki könyvtár festett kéziratai és ősnymtatványai*. (Bemutató.) — Turóczi-Trostler József: *Nosce te ipsum*. Egy XVII. századi magyar verssel ellátott emblamalap ismertetése. — Lavotta Rezső: *Verseghy Ferencnek egy ismeretlen kéziratáról*. Az előkerült kézirat: A Parnassus hegyén zengedező magyar Musának szószati.

Magyar Kultúra. — 1937. 2. sz. Marosi Arnold: *Árpád-házi művészetünk nemzeti vonásai*. Ilyen vonások csak a faragványos kövekben találhatók; mintáik a pannoniai barbár-római emlékek. De megállapítható valamelyes bizánci vonás is (az egyenlőszárú kereszt), viszont távol Kelet művészetére emlékeztetnek az állatviadalo és griffes bronzveretek. Van némi szerepe a szimbólumokban a pogányságtól átvett állatalakoknak is. — 4. sz. Vajtai István: *Nemzeti irodalmunk szerepe a nevelésben és a pályaválasztásban*. Az irodalom nálunk a keresztény erkölcsiség kifejezője. Tanításában a helyes mód: a lélek megrendítési lehetősége és az élet metafizikai célja felé tereleése. — 7. sz. Csávásy Alice: *Móricz Zsigmond igazi arca*. Régen támadó kedvű volt, de ma sem nevezhető optimistának. — 8. sz. Alszegehy Zsolt: *Pázmány Péter*. Megemlékezés halálának háromszázados évfordulója alkalmából.

Magyar Szemle. — 1937. évf. 1. sz. Schaffer Károly: *Vörösmarty, a nagytehetségű ember lelki egyensúlya*. Az alkati lélektan szempontjából meghatározza Vörösmarty kedélyvilágát és foglalkozik a költő halálát okozó betegséggel. — Bisztray Gyula: *Színházi szemle*. Kritikai beszámoló a Nemzeti Színházban játszott darabokról. — Kilián Zoltán: *A vers újjászületése a rádióban*. A magyar rádióhallgató megszavaztatása után kiderült, hogy a közönség szívesen hallgatja a rádióban előadott verseket. — 2. sz. Neller Mátyás: *Életrajzok kora*. A lélektani érdeklődés, az individualista és kollektivisták világnézete, a hősi kultusz erősödése magyarázza az életrajzi regények kedveltségét. — 4. sz. Karsai Géza: *Törzsi és táji irodalomszemlélet*. Részletes ismertetése Josef Nadler irodalomszemléletének.

Mitteilungen der Akademie zur wissenschaftlichen Erforschung des Deutschtums. — 1937. 4. sz. Charlotte Bauschinger: *Das deutsche Buch in fremden Sprachen*. A magyar fordítások száma 1935-ben 145; de a többség a legkönnyűbb szórakoztató irodalom terméke. A megválogatásban is az igazi németiségtől távolálló szempontot vesz észre.

Napkelet. — 1936. évf. 11. sz. Bisztray Gyula: *Budavár visszavételének irodalmi emlékei*. Cserei Mihály históriáját, Mészáros Ignác Kártigámját, Földi János költeményét, Csiky Gergely Petneházyját, Rákosi Jenő Budavár megvételét és Jókai Az utolsó budai basa c. elbeszélését állítja bele a történelmi esemény keretébe és tárgyalja azokat irodalmi szempontból. — 12. sz. Marék Antal: *Új találkozás a Színek és évekkel*. Hangulatkép Kaffka Margit regé-

nyének új kiadása alkalmával. — Kállay Miklós: *Kosztolányi Dezső*. Személyi vonatkozású emlékek felelevenítése. — 1937. évf. 2. sz. Sárkány Oszkár: *Szent Maurus és a zaborhegyi remeték legendája*. Szent Mór egyszerűen, minden alakítás, minden irodalmi átköltés nélkül beszél el nekünk mindazt, amit a két szentről hallott. — Claüser Mihály: *A huszonöt éves Irodalomtörténet*. Kevés tudományos folyóiratot jellemzett annyira a személytelenség és a tárgyilagosság, mint éppen az Irodalomtörténetet. — Hankiss János: *Leffler Béla*. Tudós volt, világosfejű, a tudomány haladásának azon a határívén, ahol a mával leginkább érintkezhetett. — 4. sz. Koppány István: *Pázmány, a háromszáz éves „halott” s a mindig élő*. Pázmány történelmi szerepének és kulturális jelentőségének áttekintése. — Földessy Gyula: *Dóczy Jenő*. Törekvéseit alaposág és széles látókör jellemzi, felvetett problémáit, mint kritikus, igyekezett minden oldalról megvilágítani. Maradandó becsű szépirodalmi alkotásai: Aranyról írt életképei és legnagyobb műremeke: Kazinczy öregkori szerelméről szóló rajza, a Dédácsi idill.

Pannonhalmi. — 1937. 1. sz. Juhász Gergely: *A magyar nyelv középonti szerepe a reformkorban*. A felvilágosodás és a magyar nemzetiség szintézise Bessenyei egyéniségében és írásaiban talált magának először kifejezésformát. A magyar nemzeti gondolat megindulását nem zavarták meg kicsinyeskedő felekezetieskedések. De a magyar nyelv elsőségéért küzdő írókat és a rendiség szelleméhez görcsösen ragaszkodó magyar nemességet világok választották el. A rendi Magyarország Dugonics Etelkájából tanulta meg szeretni magyarságát.

Protestáns Szemle. — 1937. 2. sz. Schulek Tibor: *Ismeretlen Bornemisza-levelek*. A közölt levelekből kitűnik, hogy Bornemisza 1584 első felében halt meg. Érdekes adatok kerülnek elő a század könyvterjesztésére vonatkozólag is. — 3. sz. Payr Sándor: *Az elveszett Csepregi Gradual*. Nyoma van annak, hogy a XVII. században Dunántúl egy nyomtatott Csepregi Gradual is használatos volt. — 4. sz. Nagy Miklós: *Endrődi Sándor, mint képviselőházi naplószerkesztő*. Endrődi gondolata volt a nyomtatott naplókhoz kimerítő betűrendes mutatót készíteni.

Ungarische Jahrbücher. — 1937. 2—3. sz. Fr. Valjacev: *Die Pressburger Gesellschaft der Freunde der Wissenschaften*. A Windisch által 1761-ben alapított tudós csoportosulás alapszabályainak közzététele.

Vasi Szemle. — 1937. 1—2. sz. Marék Antal: *Négy dunántúli lírikus*. Ósz Iván az élet céltalanságára jutott el, de istenszeretete szordinót tesz nyugtalanságára. Az erkölcsi erő és a rímek tiszta muzsikája egyszerűen predestinálja a költőt egyszerű ritmusú s gondolatú népdalszövegek írására. A jobbágyivadék Bárdosi Németh János lelkében ősi örökség a hit; távlat a az örökkévalóságig terjed, s ezért származásától a kozmosz végső értelméig száguld a képzelete. Kocsis László költészetét egyedülisége határozta meg. Egyre önmagát gyötri, s ami lelkén és az Istenen túl van, az csak olyan élménye, mint a kolostor ablakán kibámuló barát számára az értelmes mozgású ember. De van érzéke a szociális igazság iránt is. Pável Ágoston a szlovén erdők mélyéből jött; súlyos szavai mögött súlyos gondolatok fekszenek.

Kozma Andor ismeretlen époszterve Zrínyi Miklósról, a költőről.

Eddig az irodalomtörténet Kozma Andornak három époszáról, vagy ahogy ő nevezte: költői regójáról tud: a *Turán*-ról, a *Honfoglalás*-ról és a *Petőfi*-ről. A Kozma-hagyaték rendezése közben, amelyet a költő fiának, leveldi Kozma István úrnak szíves, kitűnő bizalmából végzek, sikerült a nagy költőnek egy eddig ismeretlen éposztervét, sőt a tervezett éposznak néhány töredékes sorát is felfedezni.

Maga az époszterv szinte szerves kiegészítő része Kozma Andor nagy célokra törő munkásságának. A *Turán* a magyarok őskorával, a *Honfoglalás* az Árpád-korral foglalkozott. Szinte természetes volt, hogy e nagyszabású írói program során most a nemzet történetének katasztrófákban és hősiességben, végzetességben és válságokban oly fontos és érdekes korszaka, a XVI. és XVII. század kerüljön sorra.

A mű tervének idejéről pontos feljegyzések nincsenek. Azonban szinte bizonyos, hogy az a *Honfoglalás* után, tehát 1925 után keletkezhetett. 1921-nél előbb semmiesetre sem, mert a költő forrásai között már említi Ferenczi Zoltánnak Zrínyiről szóló fejtegetését, amely a Budapesti Szemle 1921-i évfolyamában jelent meg.

Az époszterv több tekintetben nagyon érdekes. Először is a nagy költő dolgozásmódjára fontos, költői műhelyének megismerésére jellemző. Azután azt is feltárja, hogy milyen szempontok szerint készült volna a kétségtől érdekes mű.

Az éposz széles kortörténeti tanulmányok alapján épült volna fel. A költő behatóan tanulmányozta a kort, annak főbb alakjait, de különösen nagy szeretettel kutatta Zrínyinek, a költőnek sorsát, pályájának érdekes eseményeit, életmunkájának vezető eszméjét. Művének forrásai közül elsősorban Takáts Sándor munkáit kell említenünk, akinek a költő tisztelője, őszinte jóbarátja is volt. A forrásanyag nagy része Takáts munkáin, különösen Takáts Sándor *Zrínyi emlékezete* (Kisfaludy Társaság, 1918) című művén, a Zrínyi-életrajzok gondos tanulmányozásán alapult, de Kozma részlettanulmányokat is nagy szeretettel végzett, így például Toldy László *Szluha László emlékezete* című emlékbeszédének (Történelmi Társulat, 1880) a Zrínyi könyvtárára vonatkozó adatait is kikutatta s Ferenczi Zoltánnak *Zrínyi jelszava* (Budapesti Szemle, 1918) című művét is lelkiismeretesen felhasználta.

A mű gerince kétségtől magának Zrínyinek, a költőnek regényes, színes élete lett volna, komoly, hősiességben. Évről-évre haladva állítja össze a költő Zrínyi életének legfontosabb adatait. Leveleiből, költeményeiből sok a szó szerinti idézet, látszik, hogy Kozma ezeket bele akarta szőni munkájába. Részletesen szólt volna szerelmeiről, ifjúságáról, hadjáratairól. De az országos eseményekre is igen nagy figyelemmel volt. Ez Kozmának, a költőnek jellemző látásmódja; nagy figyelemmel kíséri jegyzeteiben az országgyűlési tanácskozások rendjét és tárgyát, amelyekben a magyarság ügyének fordulatait s a nemzeti lélek történetének egyes fejezeteit ragadja meg. Szinte évről-évre

feljegyez minden nevezetes adatot, amit felhasználhat, a piros ceruzával gondosan aláhúzza, amit fontosnak tart. A tartalom fontosság-fokozatait azonban nemcsak így jelzi, hanem, míg a kevésbé fontos részek fekete írónnal íródnak, addig a fontosabb dolgokat piros ceruzával jegyzi be, szinte pedáns forrásmegkülönböztetései folyamán. Nagy figyelmet szentel a bécsi udvarhoz való viszony különböző fordulatainak, még inkább az erdélyi fejedelemez való kapcsolatnak. Általában e forrásanyagnak a következő főtulajdonságait lehet kiemelni, mint Kozma Andor Zrínyi-élményének főbb elemeit:

1. Zrínyi Miklósban a költő elsősorban a magyar szabadság-kultusz egyik legszebb kifejezését és megszemélyesítőjét ünnepelte volna. E szabadság-kultusz kiterjedt Zrínyi életviszonyainak minden részletére, vallási vonatkozásban is, de elsősorban a költő politikáját, politikájának ősforrását akarta vele Kozma jellemezni.

2. A jegyzetek során a költő mindenütt kiemeli Zrínyi emberies felfogását, különösen mikor jó bánásmódot követel a katonák számára. Például a katonák megveretését nem tartja a vitézi rendhez méltónak.

3. A jó európai — jó magyar koncepció áthatja az egész tervezetet.

4. A mű különös figyelmet szentelt volna Zrínyi egyes művei keletkezési körülményeinek, s az emberben a költőt különösen kiemelte volna; ebben is van ennek a tervezetnek vonzó érdekessége.

5. Érdekes vonása Kozma felfogásának, hogy Zrínyit párhuzamba állítja Széchenyivel. A rágalomnak, a féltreismerésnek, a közönynek és a gúnynak ugyanolyan áldozata volt mindkettő, mint e hazának nagy emberei általában, de míg Széchenyi halálával egyre emelkedett és Arany szavaival a magyarság éltető eszméjévé lett, Zrínyi Miklóst sokáig elfeledte a hálátlan nemzet.

A mellékalakok adataira is kiterjedt a költő figyelme, különösen Pázmány Péter alakját tanulmányozta nagy figyelemmel. Látszik, hogy a mű tekintélyes része foglalkozott volna Pázmány hatásával és befolyásával, Zrínyivel és korával kapcsolatban. Montecuccoli is néhány részletesebb és közvetlenebb vonással jelenik meg. Különösen érdekli a költőt Draskovich Euzébia alakja. Figyelmet szentel Zrínyi halálának és a Zrínyi-család végzetének.

Milyen formában írta volna meg tervezett művét? A megmaradt néhány sor azt mutatja, hogy eleinte rímes disztichonokkal kísérletezett:

Férfiút énekelek, ki látta leszállni honára
Zordau a szörnyű halált s hős szíve harcra riadt,
Császári kegyekre, de még dioskoszorúra se vágyva
Nem remegett sohasem a maga sorsa miatt.
Két jó fegyvere volt: az egyik a lant, a másik a kard,
S jelszava egy: ne bánts a magyart, ne bánts a magyart!

Lehet azonban, hogy ez a futólagosan odavetett nyers pár sor csak a mű előhangjának vázlata. Hogy a munka maga ebben a versnemben íródott volna, nem bizonyos. Hogy csak kísérletről volt szó, mutatja, hogy a költő elégedetlenül áthúzta ezeket a sorokat is. Általában a költő nagy kritikával dolgozott. Mutatják ezt fogalmazványai, amelyek eddig megjelent műveire, illetve azok keletkezésére és végleges szövegezésére nézve érdekes adatokat foglalnak magukba, s a költő munkájának lelkiismeretességét, sok tekintetben kényes ízlését árulják el.

Az époszterv főjelentőségét abban látom, hogy Kozma Andor költői szerepkörének folytonos emelkedését és nagyszabású lendületét egészíti ki. E nélkül a terv nélkül nem lett volna teljes az a nagy koncepció, amelyben Kozma Andor végső nemzet-élménye jutott kifejezésre, az a hősies nagy nemzet-élmény, amely a háború és a forradalmak tragikus eseményei után a nagy költő utolsó éveinek nemes éltetője volt. *Dr. Merényi Oszkár.*

Elhúnytak.

AGOSTON KAROLY (darvai és huszti), pápai kamarás, ny. gimn. tanár; szül. Huszton (Máramaros vm.) 1847 január 27-én, megh. Eperjesen 1937 márciusában. — 1877—1902. az eperjesi kir. kat. főgimn. tanára volt. Cikkei: Szatmári Hetilap, Idők Tanuja, M. Allam, Alkotmány, Sárosm. Közl., Eperjesi Lapok. — Munkái: *Mark Dávid ifjúsági szentbeszédei*. Ford. Eperjes, 1887. — *Da Montefeltro Agoston conference-beszédei*. Ford. U. o., 1890. — *Mária hűséges leánya*. Imakönyv. Störmann B. után. U. o., 1894. (3. kiad. u. o., 1911.) — *Milleniumi gondolatok*. U. o., 1896.

BANCSÓ ANTAL, dr. theol. h. c., ny. ev. tanár, szül. Kisbajosban (Győr vm.) 1851 február 24-én, megh. Budapesten 1937 januárjában. — Előbb Eperjesen, majd Sopronban tanított. Cikkei: *Prot. Szemle* (1904. A Biblia a könyvek könyve; 1909. A munka jelentősége a szociális mozgalomban), *Ev. Egyh. és Isk., Ev. Népisk., Sopron* (1902/3), *Soproni Napló* (1903/4), stb. Tanulmánya: soproni ev. tanítókép. értes. (1901. A racionalistikus világnézet nyomai iskoláinkban), tanév megnyitó beszéde: soproni ev. lyc. értes. (1910). Leford. Luther Márton: *Felelet VIII. Henrik angol királynak c. röpiratát* (megjel. Luther egyházszervező iratai. Pózsony, 1906. c. köt.-ben). — Munkái közül irodalmi jellegűek: *Ünnepi beszéd márc. 15. ötvenéves fordulóján*, Sopron, 1898. — *Becsület és párbaj*. U. o., 1899.

BARAT (1885-ig Freund) ARMIN, kir. és ny. min. tan., szül. Illaván (Trencsén vm.) 1860-ban, megh. Budapesten 1937 február 26. (temetés napja). — Temesvárt m. szellemű német napilapot szerkesztett 1905-ig. Ekkor br. Fejérváry Géza miniszterelnök Budapestre hívta a miniszterelnökségi sajtóirodába, melynek 1911—15. főnöke volt. Pallós Ignác vasúti vállalkozó bukásával kapcsolatban Fehér Armad hírlapíró megtámadta a *P. Hírl.* 1913. VI. 12. számában. A cikkből sajtóper lett, mely Fehér fölmentésével végződött — Arany János, Kiss József, Tompa Mihály s más m. költőkből készült műfordításai a hazai és külf. német lapokban. Magyarul is írt úgy versben, mint prózában. — Irodalmi jellegű m. kötetei: *A temesvári m. színház állandósfátása*. Temesvár, 1896. — *Szerelmes versek*. Írta Lenau Miklós. Ford. Békéscsaba, 1918. — *Dalok könyve*. Írta Heinrich Heine. Ford. Bp., 1923. — *Költemények*. Írta Lenau. Ford. U. o. (1923).

BÉKEFI (Szaller) ISTVÁN, ny. városi iktató, szül. Székesfehérvárt 1848 december 15-én, megh. u. o. 1937 március 8-án (tem. napja). 1868—1878: vidéki színész, 1878—1919. városi tisztviselő volt. — Első novellája 1877. jelent meg a Boross Mihály szerkesztette *Székesfehérvárban*. — Színművei: Helén. Dráma 3 felv., dícséretet nyert a M. Tud. Akad. Mészáros-pályázatán (bemut. Székesfehérvárt 1904. I. 6.); A csavargó. Falusi életkép 3. felv. (ira-

tott 1909-ben, bemut. u. o. 1912. III. 8.). — Munkái: *Elbeszélések*. Székesfehérvár, 1890. — *Az élet útjain*. Újabb elbek. U. o., 1893.

BERNAT (1903 ig Singer) OTTÓ, dr. jur., ügyvéd, hírlapíró, szül. Keszthelyen 1872-ben, megh. Budapesten 1937 március 27-én (tém. napja), évekig tartó betegség után. — Atyja dr. Singer Bernát rabbi. A jogot Bpen végezte s 1905. nyitott ügyvédi irodát. Még joghallgató korában az *Egyetértés* b. munkatársa és külpolitikai rovatvezetője lett. Utóbb a *P. Napló* (1912), *N. P. Journal, Budapest* (1918), *Világ* (1912—), *M. Hírl.* és *Esti Kurír* vezércikkírója és közgazd. rovatvezetője volt. — Egyetlen előttem ismert verse: *M. Génusz* (1895).

BOSSANYI (1915-ig Nitsch) ARPAD JANOS, dr. theol., m. k. kormányfőtan., pápai kamarás, r. k. plébános, szül. Aranyidán (Abaúj-Torna vm.) 1879 június 24-én, megh. Magyarakeresztúron (?) 1937 januárjában. — Teológiai tanulmányait a szepesi püsp. papnevelőben és a bécsi egyetemen elvégezvén, 1902. Szányon káplán, 1903. Győrött szentszéki jegyző, 1907. az orsolyiták leányiskolájának igazgatója és püspöki titkár lett. 1909—11. Rómában tartózkodott s a vatikáni levéltárban kutatott a győri egyházm. történeti emlékei után (a győri egyhm. okmánytára kéziratban maradt). 1911. Magyarakeresztúr plébánosa, 1923. a kapuvári kerület alesperese, 1929. kormányfőtan. lett. — Regénye: *Elet* (1910. A Papné.) Szerk. a Gyermek- és Ifj. Színpadot. — Novellája: *Várom a föltámadást*. Győr (1904). Valamennyi Nitsch néven.

BRAUN ROBERT, dr., magántisztviselő, szül. Aradon 1879-ben, megh. Budapesten 1937 február 12-én. — Tanulmányait a bpi egyetemen elvégezvén, Lippán és Marosvásárhelyt volt keresk. isk. tanár. 1915. a Fővárosi Könyvtárhoz került, ahol legutóbb mint főkönyvtárnok működött. 1918. Jászi Oszkár nemzetiségi minisztériumába kinevezte osztálytanácsosnak. A forradalmak után elvesztette állását s különböző könyvkiadóvállalatoknak dolgozott. Tanulmányutat tett Észak-Amerikában; erről írt beszámolója a marosvásárhelyi női f. keresk. isk. értesítőjében (1910/11). Úgy Amerikában, mint Londonban és Milánóban több előadást tartott. Egy ideig Jászi Oszkár mellett társszerk. volt a *XX. Századnak*, legutóbb főmunkatársa a *Századunknak*. Irodalmi érdekű cikkei: *XX. Század*. (1913. A falu lélektana; Goga Oktavián a m. kultúráról; 1917. Hazai szlovén irodalom; Rákosi Jenő már megint védi az irodalmat; Arany János és a háború; 1918. Ibsen és a háború; Móricz Zsigmond megleckéztetése; A katolikus sajtómozgalom; 1919. Eötvös a kommunizmusról; Riedl Frigyes a nemzetiségi kérdésről és a demokráciáról), *Könyvtári Szemle* (1914. M. szerkesztőségi könyvtárak). — Munkái közül körünkbe vág: *Kormányzóságom története*. Utópia. Angolból. (Modern Kt. 164/6.) Bp., 1912. (V. ö. Kormányzóságom történetéből. Marosvásárhely, 1911. c. fordításával)

DALNOKY NAGY LAJOS, dr. jur., udv. tan., ny. alispán, szül. Miskolcon 1862 április 9-én, megh. Aradon 1937 márciusában. — Ref. A jogot Bpen elvégezvén, 1886. Borsod vm. tb. aljegyző, 1887. belügymin. s. fogalmazó, majd aradm. főispáni titkár, 1891. pedig aradvmi főjegyző s végül 1899. alispán lett. Állását az impériumváltozásig töltötte be. Miskolcon temették el. — Első műfordítása Lessingből 1879. jelent meg a *Föv. Lapokban*, mely lapnak 1883—1891. rendes dolgozótársa volt. Eredeti és fordított versei később is megjelentek bpi és aradi lapokban. — Munkái: *A harag*. Bp., 1891. (Dálnoky

Lajos álneven. Bemut. bpi Nemz. Szính. 1891, III. 23.) — *Házasság*. Vígj. 1 felv. U. o., 1894. — *Tavaszi — Ősz*. (Versek.) Arad, 1922. (Innen teljes névével.) — *Fény — árny*. (Versek.) U. o., 1923. — *Karnevál*. (Farsangi praeludium. 1 felv.) U. o., 1926. — *Toi et moi*. Írta Paul Géraldy. Ford. U. o., é. n. (Osvát Erd. lexikona szerint 1928-ig öt kötete jelent meg Aradon.) — Kéziratban maradt színművei: A pletyka. Vígj. 2 felv. (bemut. bpi Nemz. Szính., 1906, V. 4.); Az attaché apja. Vígj. 3 felv. (M. Szính., 1908, IV. 4.).

DOBAY FERENC, hírlapíró, megh. Gyulán (Békés vm.) 1937 január 10 én (tem. napja), 72 éves korában.

DÓCZY JENŐ, dr., ny. min. o. tan., szül. Nagykőrösön 1881-ben, megh. Budapesten 1937 március 8-án. — Ref. Atyja dr. D. Inre. Középiskoláit Debrecenben, a jogot Bpen elvégezvén, 1909. a földművelésügyi minisztérium szolgálatába lépett. 1928 előtt nyugdíjba ment, majd elvállalta a Mezőgazd. Múzeum könyvtárának vezetését. A nagykőrösi családi sírboltba temették. — A *Magyarság*, majd az *Új Magyarság* belső munkatársa, az *Új M. Szemle* és a *Napkelet* kritikus volt. — Munkái: *Tehetség és iskola*. Bp., 1910. — *Egy nap Arany János életéből*. (Novella.) U. o., 1922. — *Ignotus irodalomtörténeti modora és jelentősége*. U. o., 1934. — *Arany János (Életképek)*. U. o., 1930. — *A mezőgazdasági irodalom első századainak könyvtárai*. U. o., 1934. (Wellmann Jenő- és Bakács Istvánnal). — *Dédécsi idill*. Kazinczy Ferenc apokrif naplója. U. o., 1937. — Kiadta *Ady Endre válogatott verseit*. U. o., 1921. — Szerk. Földessy Gyulával az *Ady-Múzeumot*. — Álneve: Acherontinus.

ENGYELI JENŐ, hírlapíró, megh. Pozsonyban 1937 január 25-én, 72 éves korában. Mint fiatal ember megalapította a *Pressburger Presse* c. hetilapot; a cseh megszállás után a *Grenzbote* főszerkesztője lett. Elvétele m. lapokba is dolgozott; pl. *B. Hírl.* (1907. II. 10. sz. Hol temették el Árpádott?), *P. Hírl.* (1907, 909), stb.

ERÉNYI NANDOR, hírlapíró, szül. Sátoraljaújhelyen 1879-ben (A Főv. Lapok 1899. I. 15. sz. szerint 1878-ban), megh. Budapesten 1937 február 17-én, hosszas betegség után. — Ref. Atyja (1868-ig Ehrenreich) Jakab orvos (Sz. II. 1420. h.); 1904. nőül vette Guttman Annát. Középiskoláit szülővárosában, a jogot Bpen végezte. Három évet Párizsban és Londonban töltött, ahol a színházi viszonyokat tanulmányozta. Már diákkorában írt novellákat és szính. kritikákat vidéki lapokba. Bpen először a Palágyi Menyhért szerkesztésében megjelent *Jelenkor* c. kritikai folyóirat munkatársa volt. 1897. a *M. Nők Lapja* s. szerkesztője lett s e lapnak a *Főv. Lapok*-kal való fúziója után ez állását utóbbi lapnál is megtartotta. Külföldről való visszatérése után a *P. Napló* (1903–910) színi referense lett, 1910/11. a *Világ*, 1913/4. a *B. Hírl.* színi kritikus volt. Az *Est*-be megalapítása óta dolgozott s legutóbb színházi rovatának szerkesztője volt. Újabbban a *Magyarország*-ba is írt. 1910-től haláláig a *M. Színpad* c. szính. újs. fel. szerkesztője is volt. — A *Főv. Lapok* id. cikke szerint 16 éves korában jelent meg *Ifjú álmok* c. novella kötete, melyet a sajtó elismeréssel fogadott (bibliográfiailag ismeretlen). Egyéb munkái: *Quo vadis?* Reg. Írta Sienkiewicz Henrik. Ford. Bp., 1904. (2 köt.) — *Budapesti erkölcsök*. 70 karcolat. (Vidám Kt. 2.) U. o., [1910]. (Többekkel). — *Színházi históriák*. 64 humoros eset. (Vidám Kt. 3.) U. o., [1910]. (Többekkel). — *Színészek és ripacsok vég esetei*. (Vidám Kt. 23.) U. o. [1915]. (Bródy Miksa és Tábori Kornéllel). — Álnevei: Eyolf; Tartarin; Ügyelő; Zeta.

FEKETE (1876-ig Gross) IGNÁC, dr. jur., ügyvéd, hirlapíró, szül. Nagykállóban (Szabolcs vm.) 1858 október 18-án, megh. Budapesten 1937 március 7-én. — Izr. 1886. nyitott ügyvédi irodát a fővárosban. Titkára, majd főtitkára volt a M. Fővárosi Malomegyesületnek, titkára, majd alelnöke s végül tiszt. tagja a M. Hirlapírók Orsz. Nyugdíjintézetének. 1875-től jelentek meg tárcái és cikkei miskolci lapokban. 1880. s. szerk. volt a *Gazdasági Mérnök*-nek, 1882. az *Ellenőr*, 1883. a *Nemzet* b. munkatársa s közben 1884-től a *Világosság* c. szabadkőműves lap főmunkatársa is volt. Főmesteri és felavató beszédei a *Kelet* c. szabadkőműves lapban.

GEDULY HENRIK, dr. theol. h. c., m. kir. titkos tan., felsőházi tag, ev. püspök, szül. Bécsben 1866 október 24-én, megh. Nyíregyházán 1937 február 18-án. — A teológiát Pozsonyban elvégezvén, 1888—91. zólyomi, 1891—96. nyíregyházi s. lelkész és vallásnár, 1896-tól nyíregyházi lelkész s 1911-től a tiszáninneni ev. egyházker. püspöke volt. Lelkészelnöke volt a magyarhoni ev. egyetemes közgyűlésnek. Egyik alapítója volt a Szabolcsvm. Bessenyei Irod. és Művészeti Körnek. — Szerk. a *Zólyomvmi Hirlap*-ot, a *Nyíregyházi Hirlap*-ot, az *Ev. Öröllő*-t és az *Ev. Homiletikai Folyóirat*-ot, valamint a *Gondolat* c. teol.-filozófiai folyóiratot. — Irodalmi vonatkozású művei: *Emlékbeszéd a m. nemzet államalkotása ezeréves évfordulója alkalmából* Nyíregyháza, 1896. — *Nyíregyháza az ezredik évben*. U. o., 1896. — *Gyászbeszéd Busbak Adám elhunytára*. Losonc, 1899. — *A gyámintézet műve vetés és aratás*. Beszéd. Miskolc, 1900. (vagy 1905). — *Alkalmi beszéd Kubinyi Albert ... egyh. felügyelő ... működésének 50. évfordulóján*. Eperjes, 1907. — *Háború és vallás*. Nyíregyháza, 1915.

HUBAY (1890-ig Huber) JENŐ (1909-től szalattnai) dr. phil. h. c., udv. és m. kir. titkos tan., a Zeneműv. Főisk. örökös főigazgatója, a M. Tud. Akad. és a Petőfi-Társ. t. tagja, a Korvin-lánc tulajdonosa, szül. Pesten 1858 szeptember 15-én, megh. Budapesten 1937 március 12-én szívszélhűdésben a város-gazdasági bizottságban tartott beszéde közben. — R. kat. Hegedűtanulmányait a Nemz. Zenedében s Berlinben Joachim Józsefnél végezte. 1882—85. a brüsszeli kir. zenekonzervatóriumban Vieuxtemps utóda volt a hegedű tanári tanszéken. 1885. az Orsz. M. K. Zeneakadémia tanára lett, majd 1919—24. a Zeneművészeti Főisk. igazgatója, 1925-től 34. főigazgatója volt. A felsőházba ez a Főisk. választotta be. 1937. titkos tan. címet kapott. Temetésén Hóman Bálint vall. és közokt. miniszter búcsúztatta. — Cikkei sorából irodalomtört. vonatkozású *Petőfi befolyása a m. zenére* c. dolgozata, mely eredetileg a *Főv. Lapok* 1888. évfiban jelent meg s amelyet a *Petőfi Múzeum* is átvett. Ugyanő egy Petőfi-szimfóniát is szerzett.

HUNYADY JÓZSEF, dr. phil., ny. gimn. tanár. szül. Kisszebenben (Sáros vm.) 1870-ben, megh. Budapesten 1937 január 28-án. — Róm. kat. Latin-magyar-görög szakos. Hosszú ideig szolgált Aradon a kir. kat. gimnáziumban, majd Bpen az I. ker. Werbőczy-gimnáziumban. — Munkái: *A névmások jelentése és mondattani szerepe*. Bp., 1896. — *A m. helyesírás rendszere*. (Iskolai Zsbkt. 2/3). Arad, 2. bőv. kiad. 1903 (3. jav. kiad. U. o., 1907).

JASZ GEZA, ny. magántisztviselő, szül. Jobbágyiban (Nógrád vm.) 1863 február 12-én, megh. Budapesten 1937 február 11-én. — A M. Földhitelint. tisztviselője volt. 1904 augusztusáig a Tornaegyletek Orsz. Szövetségének titkára, utóbb a M. Turisták Egyesületének alelnöke volt. — Cikkei: *B. Hirl.*,

Egyetértés régi *Elet*, *Földrajzi Közlem.*, *Sport-Világ*. — Munkái: *A fejlődés törvényei kül. tek. a társadalmi és a gazd. életre*. Bp., 1893. — *Az igaz, a jó és a szép eszméje*. U. o., 1910.

KENDE JULISKA (özv. széki gr. Teleki Sándorné, kölcssei), v. b. t. t. özvegye, a Petőfi-Társ. r. tagyja, szül. Pesten 1864 március 7-én, megh. Budapesten 1937 március 15-én. — Róm. kat. Szülők: K. Kanut, Kállay Ida. 1886 okt. 31. ment férjhez Cégényben. 1919 aug. 13. lett özvegyé. Néhány héttel halála előtt agyvérzés érte. 1905. lett a Petőfi-Társ. tagja. — Elbeszélései és cikkei: *Hazánk* (1895), *Új Idők* (1898—), *B. Napló* (1900/1, 03, 09), *M. Hirl.* (1901/5), *Jövendő* (1903), *M. Lányok* (1904), *A Hét* (1905, 09, 11), *Vas. Ujs.* (1906, 10), *Az Ujs.* (1908, 15/6), *Világ* (1911/2, 14, 16, 18), *B. Hirl.* (1912, 14/5), *M. Figyelő* (1912), *P. Napló* (1913, 17/8), stb. — Munkái: *A bevándorlók*. Elbek. Bp., 1898. (a címbeli elb. először *Új Idők*, 1898. Több kiadást ért. Legutóbb: Milliók könyve. 17. sz. Bp., 1916. Németül. Ford. Arthur S. Ebenthal. Wien—Lpzg., 1905). — *Ugody Lila*. Reg. (Színes Könyvek. I : 1. 2.) U. o., 1900. (először: *Új Idők*, 1900. évf. — 3. kiad. Bp., 1920. és ugyanakkor a Koronás Regények c. gyűjteményben is, mint a gyűjt. 18. kötete). — *A betörők*. (Színes Könyvek. I : 12/3.) U. o., 1902. (2 köt. elb.) — *Vadászat és egyéb elbeszélések*. (M. Kt. 339.) U. o., (1903). — *Csak egy bokor muskátli*. U. o., 1904. — *A fölfelé szállók*. Reg. U. o., 1904. (Először: *Új Idők*, 1903. évf.) — *Enyém?* A Kisfaludy-Társ. Lukács Krisztina-díjával jutalm. reg. U. o., 1906. (Először: *Új Idők*, 1905. évf. Új kiad. Egyet. Rt. XXIII : 9. U. o., 1907.) — *A nagyon gazdag leány*. (Monológ. 154.) U. o., 1905. — *Régen*. U. o., 1907. — *A hét szilvafa árnyában*. Elbek. U. o., 1909. — *Judith*. Reg. U. o., (Először: *Új Idők*, 1909. évf.) — *A feminizmusról*. U. o., 1911. — *Nagy asszonyok élete*. U. o., [1912]. — *Fejlődés*. (Orsz. Ismeretterjesztő Társ. Kiadv. 7.) U. o., 1912. — *Kincsesláda*. (Modern Ifj. Kt. 8.) U. o., 1914. — *Ez az!* Reg. U. o., 1915. (Először: *Új Idők*, 1914. évf. s németül: P. Lloyd, 1914 : 37—35. sz.) — *Tabu*. Reg. U. o., 1919. — *A nagy-nagy kerék*. Reg. U. o., 1923. — *A tóparti remete*. U. o., 1927. — *Márta, aki Máriának született...* 2 köt. U. o. (1934). Kéziratban: Tépett láncok. Színm. 1. felv., Káprázat. Vigj. 2 felv. (mindkettőt bemut. Nemz. Szính. 1903. XII. 11.) — Írói neve: Szikra, Az *Új Idők*ben Sz. és Sz—a betűjegyek alatt is írt.

LASSGALLNER ERNŐ, ny. máv. felügyelő, szül. Kassán 1883-ban, megh. Budapesten 1937 február 22-én. — Jogot végzett. 1924. megalapította a *Rádió Ujság*-ot, mely 1929-ig a *Rádió* hiv. lapja volt.

LAZAR LEO, hirlapíró, megh. Budapesten 1937 február 24-én 63 éves korában. — Izr. Eredeti és ford. tárcái és cikkei: P. Lloyd, Polit. Volksbl., Világ stb. Több m. író munkáját ford. németre. Így pl. Bíró Lajos: *Don Juans Tod* (P. Lloyd, 1916 : 349—1917 : 13. sz.) — Talán az ő munkája: *Moderne Helden*. Soz. Drama v. Julius Molnár, Bp., 1898. (A fordító L. L. betűkkel jelezve). — *Die Scholle*. Roman v. Franz Herczeg. Ford. Wien, 1905. Kéziratban: Bodard és Godard. Boh. 3 felv. Írta Maurice Ordonneau és Albin Valabrière. Ford. (Bemut. Vígyszính. 1899. I. 21.)

LEKKY ISTVÁN, ny. min. tan., szül. Miskolcon 1858 január 9-én, megh. Budapesten 1937 január 4-én. — Jogot végzett s a földművelésügyi minisztériumban szolgált. Az 1880-as években munkatársa volt a *Borsodm. Lapok*-nak és a *Borsod-Miskolci Közl.*-nek.

MADAI GYULA, dr. phil., c. tanker. főigazgató, országgyűl. képviselő, a Petőfi-Társ. r. tagja, szül. Hajdúhadházon 1881 június 7-én, megh. Debrecenben 1937. március 8-án. — Ref. Középiskoláit Debrecenben, az egyetemet Bp-en elvégezvén, 1907. a bpi ref. főgimn. tanára lett. 1911. egy évet Németországban töltött pedagógiai tanulmányúton. Az 1914/18. háborúban mint tart. főhadnagy a szerb, olasz és orosz harcúterén szolgált s több kitüntetést szerzett. Első ízben az 1925. II. nemzetgyűléssel került a parlamentbe a hajdúnánási választók bizalmából s mandátumát haláláig megtartotta. 1937. márc. 7. Balmazújvárosban tartott képviselői beszámolóján agyvérzést kapott. — Elnöke volt az Orsz. Középisk. Tanáregyesületnek, főtítkára a M. Prot. Irod. Társaságnak s diszpolgára Hajdúhadház nagyközségnek. — Versei és cikkei: *Debrec. Ellenőr* (1899/900, 02), *Kép. Családi Lapok* (1899, 901), *Egyetemi Lapok* (1904/5), *Debrec. Függetl. Ujs.* (1904, 10, 12), *Debrec. Kép. Kalendárium* (1905), *B. Hirl.* (1905, 09/11, 18), *Hazánk* (1905), *Prot. Egyh. és Isk. Lap* (1909), *P. Napló* (1910), *Élet* (1911, 13), *Magyarország* (1917), *Arad és Vidéke* (1917), *Bokréta* c. antológia (I—IV), stb. *M. tenger* c. versével elnyerte a M. T. Akad. Buljovszky-díját. *Bizáky ház* c. színművét előadták Debrecenben és Miskolcon. Szerk. a *Debrec. Gyorsíró-t*, a *Bethlen Gábor Kör Emlékkönyvét* és a *Prot. Szemlé-t*. — Munkái: *A hajdúk beszéde*. (Nyelvészeti Füzetek. 56.) Bp., 1909. — *A költői nyelv és Csokonai*. U. o., 1910. — *Egy év külföldön*. U. o., 1913. — *Ember szól a tűzből*. (Hadi napló). U. o., 1917. — *Gondolatok szárnyán*. Versek. U. o., 1922. — *Magyar feltámadás*. (Pol. és közgazd. elmefuttatások). U. o., 1926.

MAGYARY PÁL, r. k. püsp. helynök, szül. Baján (Bács-Bodrog vm.) 1857 június 8-án, megh. Temesvárt 1937. január 19-én. — 1894. néhány hónapig szerk. a *Sz. Gellért* c. hitbuzgalmi hetilapot. — Munkája: *Mária-Radna és a b. sz. Szűz kegyeleles képméne története*. Temesvár, 1902.

NAGY FERENC, dr. ny. miniszter, szül. 1880-ban, megh. Pétfürdőn 1937. február 17-én. — Ref. A jogot elvégezvén, 1905—12. Miskolc város főjegyzője, utóbb polgármestere volt. 1917. kinevezték főispánnak. Az 1914/8. háború alatt áll. titkár és az Orsz. Közélelmezési Hivatal vezetője volt. 1918. okt. 31-től 1919. januárjáig a Károlyi-kormányban a közlelmezésügyi miniszteri tárcát töltötte be. — 1905-től 1907. jún. 12-ig a *Miskolci Napló* főmunkatársa volt. Egyébként a jogi szakirodalmat művelte.

NEMES (1906-ig Neumann) LASZLÓ, szerkesztő, szül. Makón 1883-ban, megh. Budapesten 1937. február 2-án. — A *M. Lloyd* alapító-főszerkesztője volt.

NÉMETHY GÉZA, dr. phil., ny. egyet. ny. r. tanár, a M. T. Akad. t. és a Kisfaludy-Társ. r. tagja, szül. Tiszapolgáron (Szabolcs vm.) 1865. augusztus 17-én, megh. Budapesten 1937. március 15-én, hajnali félnégykor, hosszú szenvedés után fellépett tüdőgyulladásban. — R. kat. Középiskoláit Nagyváradon, az egyetemet Bp-en, Lipcsében és Berlinben elvégezvén, 1888. a bpi V. ker. gimn., majd 1902. a br. Eötvös-kollégium tanára lett. 1890. a bpi egyetemen m. tanári képesítést szerzett s 1896. ny. rk. tanári címet kapott. 1909. meghívták a kolozsvári Ferenc József-Tud.-egyetemre a klasszika-filológia ny. r. tanárának, 1912. pedig hasonló minőségben a bpi Pázmány-Egyetem ny. r. tanára lett. 1933. betegsége következtében nyugalomba vonult. A M. T. Akadémia 1893. l., 1910. r., 1933. pedig t. tagjává választotta meg. 1919—1933.

az I. oszt. elnöke volt s e minőségében számos formailag is tökéletes tagavató beszédet mondott. 1922—33. elnöke volt a Bpi Philologiai Társaságnak. — Ravatalánál Huszti József az Akad., Egyetem és a Phil. Társ., Kéky Lajos pedig a Kisfaludy-Társ. nevében búcsúztatta. — Nagyszabású irodalmi és tudományos munkássága, mely a latin költészetnek volt szentelve, kívül esik folyóiratunk körén. Minket érdeklő írásai: *Egyet. Phil. Közl.* (1897. Barna Ignác emlékezete; 1925. Elnöki megnyitó beszéd a Társ. 50. közgyűlésén; 1926. Zárószavak a Társ. ünnepi ülésén; 1928. Elnöki megnyitó beszéd), *Akad. Értes.* (1896. Jelentés a Farkas—Raskó-pályázatról; 1921—29. Üdvözlő beszédek az I. o.-ban tartott székfoglalók alk.), *V. ker. kat. főgimn. értes.* (1896. Beszéd Magyarország ezrerves fennállásának emlékére; 1897. M. Tullius Cicero a legfőbb jóról és rosszról írt munkájának I. könyve. Ford., 1901. U. o. mű III. könyve. Ford.), *B. Szemle* (1922 : 192. köt. Helena és Faust), *A Kisfaludy-Társ. Evlapjai* (1923 : 46. köt. Megemlékezés Bayer Józsefről; Heléna és Faust); költeményei: *B. Szemle* (1894 : 78. köt. A szerelem iskolája; 1925 : 162. köt. Hatvan év), *Élet* (1894 : 1. sz. Könyveim), *Ország-Világ* (1894 : 5. sz. Egy csók története; 24. sz. A kóbor énekes), *Vas. Ujs.* (1894 : 17. sz. A legnagyobb bűn), *Széphalom* (1927. Sz. Péter templomában; 1929. Az elveszett paradicsom). — Munkái közül említendők: *Xenophon emlékiratai Socratesről.* Ford. és magy. (Tanulók Kta. 29., 41., 56., 69., 70.) Pozsony, 1885—97. — *Cato bölcs mondásai.* Lat. és magy. Bp., 1891. — *M. Tullius Cicero: A legfőbb jóról és rosszról.* Lat. és magy. U. o., 1901. — *Vergilius élete és művei.* U. o., 1902. — *A római elégia.* U. o., 1905. — *Cato maior az öregségről.* Írta M. Tullius Cicero. Ford. (Olcsó Kt. 1825/7.) U. o., 1916. — *Az ész tragédiája és egyéb versek.* U. o., 1925. (2. kiad. U. o., 1927.) — *Az ember és az Isten.* (Versek.) U. o., 1929.

NÉREI (1863-ig Neurihrer) ÖDÖN, magántisztviselő, szül. Komáromban 1852-ben, megh. Budapesten 1937 február 1-én. — 1866. biztosítási hivatalnok lett s legutóbb a Keresztény Gazdák Biztosító Int. igazgatója volt. — Bata Mór álnéven több spiritiszta művet írt és fordított. Szerk. az *Új Ösvény*, majd 1936-tól a *Spiritizta Szemle* c. folyóiratokat.

PALLOS ISTVAN (kis-enyedi), ny. keresk. akad. tanár, szül. Segesvárt 1881-ben, megh. Budapesten 1937 február 11-én. — Előbb a nagyenyedi ref. tanítóképző, 1908—19. a tordai áll. gimn. tanára volt. Az impériumváltozás után Bp-re költözött s a keresk. akadémia r. tanára lett. Titkára volt a La Fontaine irod. társ.-nak. — Versei a kolozsv. *Ujs.* és az *Alsó-Fehér* hasábjain. Rövid ideig szerk. a *Hazaszeretet* c. ifj. lapot. Zeneszerzéssel is foglalkozott s többek között megzenésítette Ábrányi Emil: Margit dalait, valamint több Gyóni- és Petőfi-költeményt. *Sámson* c. bibliai daljátékát, bemut. a tordai szính. 1914. V. 6. — Munkái: *Amit a szto beszél.* Költemények. Nagyenyed 1905. — *Nevetni való.* Bp., 1923. — *Oly mindegy.* U. o., 1924. — *A tordai diákok.* U. o., 1928. — *Halak az aquariumban.* (Elbek.) U. o., 1930. — *A kakas igazat mondott.* U. o., 1931. — Tankönyve: *M. olvasókönyv a f. keresk. isk. szám.* I. U. o., 1922. (Gálos Rezsővel). — Ifj. színművei: Tamás; Szuhay Mátyás (Tompá Mihály után); András polgár; Társasjáték; tört. drámája: Egy darab élet.

POLGAR GY[ÖRGY] ÖDÖN, dr. phil., áll. reálgimn. tanár, szül. Győrött 1883-ban, megh. Budapesten 1937. január 15-én (tem. n.). — R. kat.

Pályáját mint h. tanár az aradi áll. reáliskolánál kezdte; 1907/15. az aradi, 1916/18. a pozsonyi kir. kat. gimn.-ban, majd a csongrádi áll. főgimn.-ban s végül a bpi III. ker. reálgimn.-ban működött. Angolszásági levele: *Aradi Közl.* (1913). — Munkái: *Szigeti József mint színműtrő.* Klny. az aradi kir. kat. főgimn. értes.-ből. Arad, 1908. — *Shakespeare élete és művei.* U. o., 1910.

ROTHENSTEIN MÓR, nyomdász munkás, a Szakszervezeti Tanács elnöke, szül. Budapesten 1864 december 28-án, megh. u. o. 1937 február 16-án. — Izr. Szociáldemokrata programmal tagja volt az 1922. é. nemzet- és póttagja az 1927. é. országgyűlésnek. — 1901—19. szerk. a *Gutenberg* c. német szaklapot, amelybe sokat írt. A lap megszűnése után a szociáldemokrata párt német lapjának, a *Volksstimme*-nek lett a szerkesztője.

ROTTER LAJOS, hírlapíró, szül. Budapesten 1864-ben, megh. u. o. 1937 január 8-án. — Izr. Eredetileg orvosnak készült, de az oklevél megszerzése előtt fölcsapott hírlapírónak. Egy ideig a *P. Lloyd* cikk- és tárcáiírója volt, majd 1894. a *N. Pol. Volksbl.* egyik szerkesztője, utóbb fel. s végül főszerk. lett. Később a *N. Bp. Abendbl.* fel. szerk. volt. Talán az ő elbeszélései (részben Roboz Lajos álnéven): *M. Génusz* (1893), *B. Hírl.* (1911/2). — Jókai fordítása: *Das todte Herz.* [Színyeyinél tévesen Der todte Herr. (Aki szívét a homlokán hordja)]. Sage, Roman u. Wirklichkeiten. Wien, 1890.

SCHLESINGER SAMUEL, dr. phil., főrabbi, szül. Ipolyságon 1884 október 2-án, megh. Debrecenben 1937 január 9-én, szívszélhűtésben. — 1914. Monoron, 1922. Debrecenben lett főrabbi, 1936. Palesztinában járt s ekkor meghívták a jeruzsálemi zsidó egyetemre tanárnak, de ő nem fogadta el a meghívást. — A Talmudból és a Midrásból vett költőileg feldolgozott legendái az *Orsz. Egyetértés*-ben.

SOLTÉSZ (1909-ig Schweiger) ADOLF, dr., ny. magántisztviselő, szül. Gyöngyösön (Heves vm.) 1868 (Barcsay, A szabadkőművesség bűnei szerint 1866)-ban, megh. Budapesten 1937 február 17-én. — Izr. Pályáját mint hírlapíró kezdette s előbb a régi *Nemz. Ujs.*, majd az aradi *Alföld* s végül a *Szegedi Napló* b. munkatársa volt. 1896. Bpre került s 1902-ig a *B. Napló* közgazd. cikkírója volt. 1897. az Orsz. Iparegyesület fogalmazója, majd titkára s 1915. igazgatója lett. 1925 körül nyugdíjazták. 1910—14. fel. szerk. volt a *Közlekedés* és 1915. IX. 12-től a *M. Ipar* c. szaklapnak, melybe 1898 óta dolgozott. — Ipari és gazd. kérdéseket tárgyaló cikkei még: *Honi Ipar* (1908/9), *P. Napló* (1909), *Világ* (1910, 12/3), *Dél* (1912), *Az Ujs.* (1916. 18). Néhány szakirodalmi kötete is van.

SOMLYÓ (1900-ig Schwarz) ZOLTAN, hírlapíró, szül. Alsódomborúban (Zala vm.) 1882 június 22-én, megh. Budapesten 1937 január 7-én, májrákban. — Izr. Szülők: Schwarz Simon, Pick Friderika. — Középiskoláit Nagykanizsán végezte s már diákkorában irogatott verseket a *Zalá*-ba. Majd Budapestre került, ahol eleinte címszalagokat írt az egyik kiadóhivatalban. Ez időtájt jelent meg első verse a *M. Szalon*-ban. Azután Fiumében volt újságíró, majd visszakerült a fővárosba s a *M. Nemzet* munkatársa lett. 1908 táján ismét elhagyta a fővárost s nagyváradi, szegedi, pécsi és szabadkai szerkesztőségekben dolgozott. 1913. ismét Bpen élt s mint a *N. Bper Abendbl.* munkatársa eljegyezte Markbreiter-Major Margitot. Utóbb a *P. Hírl.* és a *P. Lloyd* állandó dolgozótársa lett. Kosztolányi Dezső *Esti Kornél* c. műve V. fejezetében róla mintázta Sárkány nevű alakját. — Tárcái, versei és műfordításai:

M. Géníusz (1902), *P. Napló* (1902, 912/18), *Ország-Világ* (1903, 912), *A Polgár* (1906–07), *M. Nemzet* (1906/7), *B. Napló* (1907/8), *Egyenlőség* (1908/15), nagyváradi *Szabadság* (1908. belmunkatárs; 910, 13), *Új Idők* (1908–16), *A Hét* (1909/12), *Élet* (1910, 12, 14), *Népszava* (1910/14), *Nyugat* (1910, 13/6), *P. Hírl.* (1910), *Renaissance* (1910), *Szegedi Híradó* (1910), *Az Ujs.* (1911/4), *Nyugatmagyarorsz. Híradó* (1911), *Világ* (1911/4), *Debreceni Szemle* (1912), *Múlt és Jövő* (1912), *Vas. Ujs.* (1912), *Délmagyarorsz. Közl.* (1913), *B. Hírl.* (1914), *Nagyváradi Napló* (1914), *P. Lloyd* (1914, 921, 22, 24), *Új Nemzedék* (1914/15), *Magyarország* (1916) stb. — Munkái: *Délran.* (Versek.) Szeged, (ny. Bp.), 1910. — *Az átkozott költő.* Megbeszélések az Istennel. (Modern Kt. 65.) Bp., 1911. — *A balga és a halál.* Írta Hugo v. Hoffmannsthal. Ford. (Modern Kt. 181.) U. o., 1912: — *Eszakra indulok.* (Versek.) Békéscsaba, 1912. — *Sötét baldachin.* (Versek.) Karinthy Frigyes előszavával. (Modern Kt. 302/4.) Bp., 1913. — *Hadak a hóban.* (Novellák.) (Tevan-Kt. 72.) Békéscsaba, 1915. — *Mesekönyv.* Írta Puella Classica. Ford. Bp., 1915: — *A földalatti Bp.* Írta u. a. Ford. U. o., 1916: — *A halál árnyékában.* (Versek.) 1915/16. U. o., 1916. — *Őszi regény.* U. o., 1916. (Új kiad. Legjobb Könyvek. 118. U. o., 1924.) *Végzetes verssorok.* (Galantai Kt. 2.) U. o., 1916. — *Nyitott könyv.* Lírai pampflett 3 részben. Békéscsaba, 1916. — *A doberdói Mária.* Versek a nagy háborúból. (Tábori Levél. 4.) Bp., 1917. — *Lord Nelson utolsó szerelme.* Írta H. V. Schumacher. Ford. (A Kultura Regta. 18.) U. o., 1918. — *Lady Hamilton szerelme.* Írta u. a. Ford. (A Kultura Regta. 13.) U. o., 1918. (Új kiad. Híres Szerelmesek Regényei. 2. U. o., 1921.) — *A szép fiú.* (Reg.) Írta Guy de Maupassant. Ford. (A Kultura Regta. 4.) U. o., 1918: (5. kiad. U. o., 1920.) — *Kármin:* (Színház és Divat Kt. 4.) U. o., 1919. — *Atlantisz.* Írta Hauptmann Gerhart. Ford. Sztrokay Kálmánnal. U. o., 1919. — *Szulamith kertje.* Öt éjszaka regényei. Írta Karl Ewald. Ford. U. o., 1920. — *Madame de Pompadour.* Írta Dora Duncker. Ford. (Híres Szerelmesek Regényei. 4.) U. o., 1921. — *Ravengár.* Írta Arnold Bennett. Ford. (Detektív- és Kalandorregények. 16.) U. o., 1921. — *Babák öröme.* Képeskönyv. U. o. [1922]. — *A férfi versei.* U. o., 1922. — *Mária Antoinette.* Írta Hans Freimark. Ford. (Híres Szerelmesek Regényei. 6.) U. o. [1923]. — *Miléra.* U. o., 1924. — *Alentin talanta tilor.* U. o., 1924. — *A szent-palota.* Írta A. J. Koenig. Ford. (A Regényírás Művészei. 41.) U. o., 1924. — *Bánatos utca.* Írta Hugo Bettauer. Ford. U. o., 1924. — *Tango Milonga hercegnő regénye.* U. o., 1925. — *Gondolatok Rousseau írásából.* Rendezte. U. o. (1933). — *Szemelvények Voltaire műveiből.* Rendezte. U. o. (1933). — Kéziratban: A szűz asszony. Színját. 3 felv. Írta Gabriella Zapolska. Ford. (bemut. Bpi Szính. 1916. X. 14.); egy alkalmi darabját bemutatták 1919. IV. 5. a vörös katonanapon (v. ö. Vörös Ujs. 1919 : 48. sz.)

Felelős szerkesztő és kiadó: Alszeghy Zsolt, Budapest II, Hattyú-utca 7).

25.638. — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest. (F.: Thiering Richárd.)

Tolnai Vilmos.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak újra gyásza van: július végén elvesztettük alelnökünket, Tolnai Vilmost, a pécsi egyetem nagynevű tanárát.

A magyar irodalomtudománynak egyik legszorgalmasabb munkása volt, európai látókörű ember, tudós létére igazi költői finomságú lélek s mindig istenáldottan derült kedély. A tudományban is a lélek érdekelte, az írói lélek, és ezért irodalomtudományi rendszerének is ez a lélek volt a középponti gondolata. Hogy ezt a lelket mentől jobban megközelíthesse, irodalmi vizsgálódása a szón, ritmuson, motívumokon, szerkezeti felépítésen keresztül hatolt magának a műnek a művészi átértése felé. A magyar nyelv kincseinek feltárásában éppoly érdemei vannak, mint egy-egy alkotás szépséglényegének megállapításában; kritikai lelkiismeretessége az írói szöveg gondos helyreállítására készítette, felmérhetetlen irodalmi olvasottsága az irodalmi mű motívumainak forrásaihoz segítette, veleszületett művészi érzéke a költői lélek szándékainak teljes megértéséhez vezette. Mindez azonban nem tudóskodó szándék eredménye volt nála, hanem szépséget szomjazó egyéniségének természetes munkássága. Tudós volt, de csak azért, mert látni, élvezni, érteni akarta a szépet. Még nyelvtudományi munkássága is ennek a hajlandóságának szülötte. Gyönyörködött a magyar nyelv szépségében, gazdagságában, s ezért merült el egy-egy költőnk stílusművészetében; és szebbé, magyarabbá akarta tenni a maga korának köznyelvét: ezért harcolt a felburjánzó idegenszerűségek ellen. Költői és emberi eszménye Arany volt: erkölcsi komolysága, művészi gondja rokonává tette, de nem emelte Arany poézisét fejlődésmegfojtó normává; megértette és élvezni tudta, s minden szépségében fel is tárta a mai lélek költői megnyilatkozását is. Gazdag lélek volt, mert minden szépséget magába tudott fogadni, s ebből a gazdagságból bőkezűen osztogatott élő és írott szava.

Az élőszó elhalt, s mi fájdalmas meghatódottsággal állunk sírja előtt. Folyóiratunk legszorgalmasabb munkatársát veszítettük el, Társaságunknak egyik legmelegebb szívű diszét. Szolgálja nemes emlékének megbecsülését Társaságunkban és folyóiratunkban a benne tisztelt szépségkultusznak odaadó és engedelmes szolgálata.

Alszeghy Zsolt.

Sajó Sándor drámái.

Írta: PERÉNYI JÓZSEF.

Drámái: 1. *Két szerelem.* Színmű 3 felv. (1897—98. körül). Pályázat a Nemzeti Színház Mészáros-díjára. Előadásra nem került. 2. *Zrínyi György házassága.* Verses történeti vígjáték 3. felv. (1901.) A Magy. Tud. Akad. a Teleki-jutalomra érdemesítette. Először a Nemzeti Színházban 1907. május 17. 3. *A gyáva.* Színmű 4 felv. (1904.) Először a Nemzeti Színházban 1906. január. 4. *Réz István.* Parasztdráma 3 felv. Vase Árpáddal. (1907.) Előadásra nem került. 5. *Zrínyi Péter.* Tört. dráma 3 felv., utójátékkal (1910—12 körül.) Előadásra nem került. 6. *Vihar.* Opera 1 felv. (Elveszett.) (Valamennyi színmű kéziratban a Sajó-család birtokában.)

Irodalom. A fővárosi napilapok ismertetései a bemutató előadások után. Akad. Értesítő 1902. 168—9. l. (Zrínyi György házassága). Akad. Ért. 1903. 186—193. l. (U. az.) Kath. Szemle 1907. 732. l. (U. az.) Vas. Újs. 1907. 21. sz. (U. az.) Új Idők 1903. Akad. Ért. 1910. 319—321. l. (Réz István.) Akad. Ért. 1914. 97. l. (Zrínyi Péter.) Magyar Irod. Lexikon 699. l. Magyar Színművészeti Lexikon. IV. k. 78. l. Tóth József: Sajó Sándor. Budapest, 1934. 11—14. l. és 20—23. l.

Sajó Sándor ma már inkább csak lírai, különösen irredenta költeményeiben él, mint a régi magyar formák kiváló művelője, aki költeményeiben a hagyományos, nemes magyar érzéseknek adott kifejezést. Drámai művei feledésbe merültek, pedig ezek sincsenek minden érték nélkül. Nemes, eszményi cél vezette itt is az író; ha nem is ért nagy színpadi sikereket, amelyek gyakran megtévesztik még a tárgyilagos bírálót is, mégsem mehetünk el szó nélkül Sajó Sándor színpadi művei mellett. Túlzott szerénysége nem egyszer volt akadálya annak, hogy drámai művei közül még a legjobb sem kerülhetett a maga idejében és kellő, gondos előadásban színre. A színházak világában járatlan volt. Ő, aki tiszta irodalmat akart adni a magyar színpadoknak, nem tudott megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy akár világnézetét, akár nemes irodalmi elveit föladja a külső siker kedvéért. Bírálói sok jelességre akadtak drámai műveiben. Észrevették ugyan gyengéit is, de mindenesetre ők is okai voltak annak, hogy a költő, ki lelkesedéssel és nagy szeretettel fordult a dráma felé, végre is elkedvetlenedett és átengedte a helyet igen sok esetben a nálánál kisebb tehetségű, de élelmesebb vetélytársainak.

Sajó Sándor első drámai kísérlete még a mult század végén keletkezett. *Két szerelem* háromfelvonásos színművét a Nemzeti Színház Mészáros-pályadíjára küldte be, de bírálói jutalomra nem érdemesítették. E művét csak kísérletnek minősíthetjük. Szerzője sok jóakarattal igyekezett feladatát megoldani, de kevés színpadtechnikai ismeretet árul el. Inkább csak ügyes párbeszédkebe szedett, jelenetekre és felvonásokra tagolt elbeszélés. A mese vékonyszálú, kevés érdeklődést keltő, ismert nyomokon haladó. A jellemekből fakadó drámai cselekvény helyett a kezdő drámaíró csak beszélteti személyeit, hol érdekesen, hol vontatottabban, de drámaiság nélkül. Röviden így foglalhatnók egy mondatba a *Két szerelem* — nem új — tárgyát: Két szerelmes különféle nehézségek leküzdése után végre is eléri boldogságát.

Tartalma a következő: Kéméndy Gáspár földbirtokos tönkrement. Leányát, Jolánt a meggazdagodott Godó Antalnak szánja feleségül. Godó Antalt ő segítette fiatal korában, s így reméli, hogy Godó hálából is elveszi majd leányát. Jolán azonban Tary Endrét szereti, aki valamikor Harsányi Irénnek, Kéméndy rokonának udvarolt. Harsányi Irén most itt él Kéméndy házában, és Kéméndy úgy gondolja, hogy Tary feleségül veszi majd Irént. Amikor Kéméndy felvilágosítja leányát anyagi romlásukról és rá akarja bírni, hogy Godónak, ki most már a Kéméndy-birtok urává lett, nyujtsa kezét, Jolán a leghatározottabban tiltakozik. Tary Endre pedig, ki Jolánt szereti, kijelenti Irénnek, hogy valamikor szeretne ugyan, de Irén megsértette férfiúi önértétét, azért fordult el tőle. Reá nem számíthat. (I. felv.)

A dráma expozíciója sikerült. Fölkelti a cselekvény további fejleménye iránt az érdeklődést. Az egymásért küzdő felek harca érdekesnek ígérkezik.

A második felvonásban tovább folyik a küzdelem. Godó kertavató mulatóságán összekerül az I. felvonásból ismert társaság. Úgy látszik, hogy Jolán már beletörődött a Godóval való házasság gondolatába és visszautasítja a feléje közeledő Tary Endrét. Tary most megkéri lovagias kötelességből Irén kezét, de Irén is visszautasítja őt. Végül Jolán is érzi, hogy nem lehet Godóval boldog, és távozni akar Godó kertavató mulatságáról. (II. felv.)

Ez a felvonás színtelen, sokszor erőltetett jeleneteivel nem érdekes. Nagyon meglátszik rajta, hogy szerzője a színpadi technikával nincsen tisztában. Amilyen biztatóan indul a darab az első felvonásban, úgy hanyatlik a másodikban.

A III. felvonás Kéméndy kertjében történik. Tary Endre és Jolán végre is megbékülnek, egymáséi lesznek, Irén pedig Godónak nyujtja kezét.

Ez a rövid felvonás megint sikerültebb. Kár, hogy a darabban nagy szerepe jut a véletlennek, hogy van benne néhány henye jelenet. Ami a jellemrajzot illeti, a főhiba a jellemelek következetlenségében rejlik. A férfiakat általában nemes érzelműeknek, de olykor túlzott büszkéknek, majd ingadozóknak és

férfiatlanoknak rajzolja. A női szereplők jelleme még kevésbé következetes, több bennük a szeszély; inkább a sértett hiúság, mint a valódi nőiesség képviselői. Legsikerültebben rajzolt női alakja a mindig vidám Elza, Jolán barátnője, aki a kisére léha Kéméndy Kálmánnak nyújtja majd a kezét. Sajó Sándor második színműve: *Zrínyi György házassága*, a M. Tud. Akadémia gróf Teleki-díjával jutalmazott történeti vígjáték 3 felvonásban. A darab témáját a Budapesti Hírlapban olvasott novellában találta. A művet először a M. Tud. Akadémia 1901. évi Karácsonyi-pályázatára küldötte be, de bírálói (Heinrich Gusztáv, Riedl Frigyes, Herczeg Ferenc), mivel nem találták abszolút becsű műnek, a díj kiadását megtagadták. Elismerték ugyan egyes jelességeit is, és Sajó ezt biztatásnak vette és beküldte a következő évben az Akadémia Teleki-pályázatára. A bírálók (Négyessy László, Jókai Mór, Berczik Árpád, Gyenes László és Mihályfi Károly) mint viszonylag legsikerültebb művet 27 pályamű közül kitüntették a jutalommal.

Zrínyi György házassága verses vígjáték. Versformája a spanyolos trochaeus. Zrínyi Miklós, a költő szüleinek házasságáról szól a darab.

A történet ideje 1616 Alsólendván, az öreg, vitéz, de nagyravágyó Széchy Tamás házában. Széchy Tamás nagy vadászatot rendez Zrínyi György tiszteletére. Leányát, a szép és büszke Magdolnát szeretné a gazdag daliával elvételni. Zrínyinek van ugyan már jegyese, Bánffy Mária, Bánffy Gáspárnénak, Széchy szomszédjának és régi ellenségének leánya. Ez a mátkaság családi érdekekből jött létre, Zrínyi únja is. Ő a harci dicsőséget tartja első dolgának. Meghalna a házasság csendes, enyhe fészében. Kerüli is a Bánffy-házat, de komoly szándéka Széchyéknél sincsen. De az öreg Széchy nem nyugszik. Bánffynét, ki sok borsot tört az orra alá, bosszantani akarja, de Zrínyit is szeretné vejéül. Széchy leányát meg sem kérdezi, pedig ennek a büszke leánynak minden érzése föllázad a rákényszerített mátkaság ellen. Zrínyit meglepi Magdolna erélyes fellépése, kímélni akarja érzékenységet és távozni készül. Széchy azonban nem engedi el és meghívja a kanizsai törökök ellen egy harci kalandra. De tovább is szövi terveit. Fiával Bánffy Máriának udvarolatát és Batthyányi jelenlétében, ki Bánffyné megbízásából jött Zrínyihez, hogy mátkájához hívja, a látszat kedvéért megkérti Magdolna kezét. Zrínyi, ki nem akar nősülni, a tréfa kedvéért Széchy felelősségére belemegy a játékba. Széchy igent mond, Batthyányi fenyegetődve távozik, Magdolna pedig keserűséggel lobbantja Zrínyi szemére, hogy szerelem nélkül kérte meg kezét. Zrínyi bocsánatot kér, hiszen csak játék volt minden, de Magdolna megdöbben és megsértődik. Zrínyi most már látja, hogy Magdolna nemes gondolkodású, fennkölt érzésű leány, megmozdul a szíve:

„Megzsibbadtál hetyke legény...”

Ő azt mondja: nincs szívem, én meg, íme, fájni érzem.” (I. felv.)

A II. felvonás néhány sikerült epizóddal indul meg. A kanizsai kaland jól sikerült. A győztesek gazdag zsákmánnyal térnek vissza. Igen érdekes az éles ellentét Széchy és Zrínyi között. A kapzsi Széchy olcsón vásárolja szolgáitól a zsákmányt, Zrínyi pedig a legértékesebb ékszer Magdolnának ajánlja fel hódolata jeléül. Magdolna visszautasítja az ékszer és Zrínyi ezt szolgájának adja, vigye a szeretőjének. Széchy nem győz eléggé csodálkozni a pazarlason. Ekkor hozzák Hasszánt, a daliás török tisztet, kit Zrínyi ejtett foglyul. Ez a jelenet a legsikerültebb az egész műben. Tökéletesen mutatja be Zrínyi fennkölt nemes gondolkodását. Igazi magyar hős, aki megbecsüli legádázabb ellenfelét is. Szerinte a magyarnak a török a legnagyobb és legveszedelmesebb ellensége. Hasszán szerint a német. Zrínyi hiszi, hogy a mindenható, örök hazaszeretet győzni fog a törökön:

„Élek, halok e nagy célért — s ha lesz egykor gyermekem,
Nőjjön török gyűlöletben, erős, okos, hős legyen,
Csak azért, hogy e nagy célért tudjon élni, halni majd,
Lanttal, karddal, ésszel, karral vívni a nagy viadalt,
Melynek díja: diadal, a töröknek pusztulása!”

Magdolna szívében nagy változás áll be. Csodálattal néz Zrínyire, a nagylelkű, lovagias, hazáját szerető vitézre, ki megbecsüli ellenfelét is. Magdolna most már nemcsak csodálja Zrínyit, de meg is szerette. Magdolna e hirtelen belső változását nem készíti kellőleg elő a szerző. Ennek a fordultnak megértését támogatnia kell annak a történeti tudatnak, hogy itt Zrínyi Miklós és Péter anyjáról és Zrínyi Ilona nagyanyjáról van szó, ki ezt a hazafias felángolást a maga teljességében átérezte. Ezt a mozzanatot jobban kellett volna kiemelnie a szerzőnek, így volna igazán érthető, hogy Magdolna megbánta eddigi viselkedését. Az ellentét Zrínyi György és Magdolna közt többé nem komoly. Bánffy Mária megérkezik, a vőlegénye után jött, de csak évődik Zrínyivel, ő már Széchy Miklós iránt érdeklődik. A 13. jelenetben új bonyodalom támad. Pósházi jelenti, hogy Alvinczi Itinerariuma megfelel Pázmány Kalauzára. Zrínyi Pázmány védelmére kel. Széchy nem akarja most leányát a pápista Zrínyihez adni. Az eljegyzés úgyszólván csak tréfa volt, Magdolna gyűlöli Zrínyit. Széchy meg akarja örvezdetetni leányát a jó hírrel. Mire Magdolna mondja: „Olyan boldog, hogy a szívem megszakad!” és zokogva hajtja le fejét. Széchy álmélkodva nézi. (II. felv.)

A III. felvonásban megjelenik Bánffyné és elégtételt követel Széchytól a kudarcért. Széchy visszakínálja Zrínyit, de Bánffyné Miklóst követeli, elmegy a nádorig panaszával. Széchy végre is engedni kénytelen, Zrínyi és Magdolna végre megvallják szerelmüket. Szerelmi dialógjukban — a darab legköltőibb része — mindegyikük magára vállalja a sok keserűséget, amit egymásnak okoztak. Széchy még mindig makacsodik, végre legyőzik felekezeti elfogultságát, megjött Zrínyi Györgynek horvát banná való kinevezése, ez is hízeleg az öreg hiúságának, másrészt attól tart, hogy rég keresett grófi címét kockáztatja, belenyugszik a megváltoztathatatlanba. Hármass boldogság fejezi be a darabot. (III. felv.)

A darab szerkezet tekintetében világos, jól felépített, követ-

kezetes. Legnagyobb értéke nyelvében van. Versei jól csengők és a párbeszéddek a szigorúan kötött forma mellett is természetesek. Sehol semmi erőltettség. A lírai részekben sok a szép költői kép. Hazafias fellángolásai sokhelyt elárulják a későbbi tüzes magyar lelkületű lírai költőt. Ami történeti értékét illeti, csak dicsérőleg szólhatunk. A kor lelkét híven varázsolja elénk és törekszik a kor lelkében a magyar léleknek megszólaltatására is. A jellemrajz nem sikerült ily mértékben. Legjobban megrajzolt alakja a Széchy Tamásé. Kapzsi, nagyravágó, elfogult, erőszakos ember, aki nem törődik leánya boldogságával sem, csak érje el önző érdekeit. Jól sikerült az epizód szereplők jellemrajza. Különösen kiemelhetjük Bánffy Gáspárné, a kardos anya jellemrajzát. Hasszán török hadnagyot néhány sikerült és rokonszenves vonással rajzolja meg. Fruzsina, Zsibrik István, Batthyányi Ferenc, Tardy György lantos, Pósházi prédikátor ismert vígjátéki típusok. Feltűnőbb hiba Zrínyi Györgynek bensőleg ellenmondó jellemében van. Zrínyi Györgyöt lovagias, fennköltlelkű embernek akarja festeni, de férfiatlanná lesz, mikor a családi politika bábjaul engedi át magát, erőtlenné válik, mikor Széchy kockázatos tervébe, mondjuk, tréfájába belemegy. Milyen különösen hat, hogy ez a magyar dalia nem talál Máriával való jegyességének felbontására más utat, mint a bujkálást! Széchy Magdolna jellemét biztosabb kézzel rajzolta meg. Női büszkesége, önérzete, szerelmének lassú, fokozatos fejlődése rokonszenvessé teszi, igazi nőies bájjal vonja be. Kifogásolható végre, hogy a darab bonyodalmát kettős deus ex machinával oldotta meg. A cserbenhagyott Bánffy Mária mást szeret és így nem törődik Zrínyi hűtlenségével. A megsértett Magdolnát pedig Zrínyi hazafias tirádája gyullasztja szerelemre. Ezzel meg lenne oldva a bonyodalom. De a szerző egyébről is gondoskodott: Bánffyné és Széchy ellenségeskedéséről, továbbá a protestáns Széchy s katolikus Zrínyi felekezeti vitájáról is, mely indítékok arra szolgálnak, hogy a vékonyabbszálú főmotívum mellett a cselekvény mindjárt ki ne apadjon. Volt a darabnak egy rosszmájú epés bírálója is, aki nem értette meg, mi kitüntetni valót talált az Akadémia e darabban. A bíráló vígjátéki elemet csak annyit fedezett fel benne, hogy házassággal végződik. Meséjét zavarosnak, következetlennek találta és személyeit szánalmas alakoknak, Zrínyit operettfigurának! De hát ilyen bíráló is akadt!

A vígjáték éveken át pihent előadatlanul, míg végre a Nemzeti Színház 1907. május 17-én előadásra tűzte. Szomorúan kell megállapítanunk, hogy színpadainknak sikerült a hazafias történeti költészetet lejáratniok, aminek a beözönlő idegen divatokon s a színházaknak üzleti vállalkozásokká való lesüllyedésén kívül azok a magyar szerzők is okozói, kik a történelmi költészetet sem új szellemmel, sem újabb, tökéletesebb technikával nem tudták gazdagítani. Sajó Sándor ezen a bajon is akart segíteni, ha nem is sikerült ez neki teljes mértékben, nem ő az oka egyedül. Az évad végén kifáradtak a színészek és közönség egyaránt. A darabnak még így is volt sikere.

A Zrínyi György házassága akadémiai sikerén felbuzdulva, újabb kísérletet tett Sajó a dráma terén s megírta (1904) *A gyáva* című négyfelvonásos társadalmi színművét, melyet a Vígszínházhoz nyújtott be előadás végett, de itt előadásra nem fogadták el. Későbbben a Nemzeti Színház mutatta be 1906 januárjában.

A Gyáva iránydráma, mely társadalmi életünk félszagségeit ostromozza és főleg a párbajt, mint elavult, igazságtalan és jogosulatlan hóbortot támadja.

Torma László józan gondolkodású, becsületes úriember, ellensége a párbajnak. Egy alkalommal összetűz Deméndi Géza főhadnaggyal és kölcsönösen megsértik egymást. Párbajozniok kell. Torma nem fogadja el a kihívást, felesége, Emma, külön is szavát veszi, hogy nem áll ki a párbajra. A főhadnaggyot, kinek, mint katonának, kötelessége a sértésért elégtételt venni, lefegyverzi Emma és Matild, Emma húga, aki nagy hatást tett a főhadnaggyra. Az utolsó jelenetben megtudja Torma, hogy a nők beleavatkoztak dolgába, haragra gerjed, kifakad: „Asszony játszott közre!” „Nem asszony, Torma — mondja a főhadnaggy — te — meg egy leány.” (I. felv.)

A II. felvonás egy báli helyiségben történik. Ezen megjelenik Torma is családjával és Deméndivel. Mulatság közben durván megsérti Bussa Miklós Tormát. Torma eleinte haragra gerjed, de aztán erőt vesz magán és hozzátartozóival hazaindul. Csak Emma nem tud lecsillapodni. Ő, ki eddig urát fékezte, most izgatott hevességgel szól: „Megsértettek, lakolni fognak! Nem, ezt el nem engedem.” (II. felv.) Miért e következetlenség? Nem érthető. De lássuk tovább a darab meséjét.

A III. felvonásban megtudjuk, hogy Torma valamikor régebben párbajban megölte ellenfelét és ennek árnyéka néha még most is kíséri. Párbajjelenes meggyőződését multja is megerősíti. De felesége a helyi szóbeszéd, újsághírek és Kelenyeiné izgatására mindjobban átérzi a sérelmet, amely női becsületén esett, s most már ő követeli férjétől, hogy fegyveres bosszút álljon a becsületén esett sérelmek miatt. Torma igyekszik feleségét megnyugtítani, de hiába minden józan érvelése. Felesége fölindultan vágja a szemébe, hogy gyáva. Erre Torma

minden nyugalmit elvesztve, nyúl fiókjába a pisztolyért, feleségét kiutasítja a szobából s a pisztolyt nézve, halk hangon mondja: „Félek, most már igazán félek.” (III. felv.)

A IV. felvonásban megtörténik a párbaj. Néhány izgatott jelenet után végre előkerült Torma szomorúan, megtörtén, fáradtan. Megölte ellenfelét, négy gyermek atyját. Gyilkolnia kellett, egy családot tönkretenni, hogy ne mondják gyávának. (IV. felv.)

A dráma magja a főhős Torma nemes elveinek és a kényszerítő körülményeknek összeütközésében rejlik. A cselekvény elég vékonyszálú és lassan halad a kifejtet felé. A dialógus sokbelyt hőbeszédű, nem eléggé drámai. Igaz, hogy vannak erőteljes, hatásos, meggyőző mondatai, de olykor-olykor úgy érezzük, mintha csak szónoki érveket hallanánk a társadalmi előítéletek, emberi ferde szokások, de különösen a párbaj ellen. A dráma légköre különösen a III. és a IV. felvonásban nagyfeszültségű. Az első két felvonás kissé vontatott és száraz. Ebben a darabban szembevetendő a szerző színpadi járatlansága. A mag, amelyből a dráma fejlődik, egészséges és életképes, de a szerző ezúttal gyengének bizonyult a magban rejlő életerőt kellőleg érvényre-juttatni. Másik nagy gyengéje a darabnak a jellemrajz. Egyetlen sikerülten megrajzolt alakja özv. Kelenyeiné Kamilla, a minden lében kanál, város hírhordozója, ki folyton férje párbajaival dicsekedik és akinek intrikája zavarja meg Tormáék családi boldogságát. A cselekedetek indító okai, rúgóí a legtöbb esetben indokolatlanok, vagy elhihetetlenek.

Egészen más elbírálás alá esik *Réz István*, parasztdráma 3 felvonásban, melyet Vass Árpáddal együtt írt és mely a M. Tud. Akadémia gróf Karácsonyi-pályázatán egyhangú dícséretet nyert.

A dráma tárgyát Vass Árpád mondotta el a szerzőnek családja egyik tagjának életéből. A kidolgozás teljesen Sajó Sándor munkája. A kész dráma nyelvének aztán Vass Árpád adott népies zamatot.

A dráma expozíciójában megismerkedünk a főhőssel, Réz Istvánnal, aki miután iskolákat is végzett, elfordul a paraszti munkától. Úrrá akar lenni. Kikapja anyjától apai örökségét és gőzmalmost építtet. Versenyre akar kelni Hofer régi gőzmalmaival. Az apai örökség azonban kevés az építkezéshez. Rokona, Albert, aki ügyvéddé lett, eleinte támogatja tanáccsal, de mikor tőle kölcsönt, vagy jótállást kér, megtagadja segítségét, mert közben megkérte Hofer leánya kezét. Hofer leányát István is megkérte, de kosarat kapott. A két

rokon tehát így éles ellentétbe kerül. István ráveszi édesanyját, hogy az ő birtokrészére vehessen kölcsönt. Az egyszerű asszony ebbe is beleegyezik, de kívánja, hogy házasodjék meg. A csinos Modok Zsófit ajánlja neki feleségül. István kész elvenni: „Ha nem a szívemnek, hát a szememnek“ — mondja István. De Istvánnak van hűséges szeretője is: Nagy Barna Julis, akinek István minden lelkiismeretfurdalás nélkül kiadja útját. (I. felv.)

A II. felvonás hat hónap múlva történik. A malom fölépült ugyan, de a kezdet nehézségeit nem tudja István leküzdeni. A Hofer malmával nem tudja felvenni a versenyt. Munkásai is elégedetlenkednek, gondjai mindinkább nőnek. A sok gondot tetézi szerencsétlen házassága Zsófiával. Nem értik meg egymást, csupa harc-háború az életük. István vígasztalásul visszajár régi szeretőjéhez, ami egészen lehetetlenné teszi otthoni életét. Albert, ki hozománypénzre kapta Hofer malmát leánya kezével, rá akarja venni Istvánt a malom eladására. István hallani sem akar erről, de ekkor megfenyegeti Albert, hogy váltói, melyek Hofer kezében vannak, másnapra esedékesek. A kétségbeesett István Andris öccsének ládáját feltöri és kilopja belőle Andris takarékkönyvét. Végül összekap feleségével, aki öngyilkossági kísérletet követ el, de Andris, az öccse megmenti. (II. felvonás.) A II. és a III. felvonás közt kéthónapi idő telt el.

István minden vállalkozása kudarcot vall. A malom alig jövedelmez, az eladásra került liszt dohos. A háza elhagyatott. Felesége hazament anyjához. Csak Andris és Julis tart ki még mellette. István a küzdelemben teljesen kifáradt, belátja, hogy minden törekvése hiábavaló volt. Nem talál egy mentő gondolatot sem. Ilyen állapotban nyit be hozzá Albert: Andrisnak még meglevő kis örökségét szeretné megvenni. István elkeseredését még fokozza Nagy János is, aki meg éppen az Andris szomszédságában levő darab föld megvételét sürgeti, amihez a takarékból kivett pénz kellene. István leszámol életével: visszatért feleségének barátságos szóval ajánlja, hogy legyen hűséges gondviselője Andrisnak. Aztán kitántorg s föbelövi magát. (III. felvonás.)

Ebben a drámában sok érték rejlik. Akadémiai bírálói (Heinrich G., Alexander Bernát, Bánóczy József, Császár Elemér és Váczy János) igen nagy elismeréssel szóltak róla. A dráma azt példázza, hogy a parasztember számára csak a megadott életkeretek nyújthatnak boldogulást, ha kilép ebből a körből és az új idők szelleméhez akar igazodni, szembekerül mások érdekeivel, hozzátartozói sem értik meg, bukás a sorsa.

A darab jelességei: kerek, egységes szerkezet, biztos jellemfejlesztés, érdekes meseszövés és pompás, törőlmetszett, népies zamatú nyelv. A darab szerkezete alaposan átgondolt terv szerint épült fel. Sehol egy késleltető mozzanat, a cselekvény gyorsan halad a kifejlet felé. Még feltűnőbb a jellemrajz ereje. A főhőst művészi igazsággal érdekesen állítja elénk. Igaz ugyan, hogy Réz Istvánnak vannak hibái is, melyek nemesérzésű szíve és gondolkozása mellett furesán hatnak.

Van szeretője, akit nagyon szeret, de kész érdekházassága miatt elutasítani magától. Ez az egy nagy hibája a főhős jellemrajzának. Többi alakját kifogástalanul rajzolta meg. Elsősorban a szerencsétlen Modok Zsófiát, a szép, de egyszerű falusi leányt, ki sokat tűr, szenved, míg végre is az elnyomott szenvedély hevességgel tört ki belőle. Az özvegy anyát, ki folyton aggódik István vállalkozása miatt s félti fiatalabb fia örökségét is. Nagy András, a község szája, fontoskodásával. A becsületes, munkás András, ki pártját fogja bátyjának, elfojtja Zsófi iránti szerelmét, akkor sem fordul bátyja ellen, mikor ez kilopja takarékbetétkönyvét, mert bízik bátyjában. Tőfenékné, a pletykahordó öreg parasztaasszony, Schwarz Dávid boltos: ismert típusok.

Ez a színmű nem került előadásra, pedig méltán megérdemelte volna. Sajó megpróbálkozott vele előbb a Vigszínháznál, ahol azzal az őszinte kijelentéssel utasították vissza, hogy más világnézetű szerzőkhöz vannak szokva. A Nemzeti Színház ridegen zárkozott el a mű előadása elől. Pedig ez Sajó Sándor legjobb műve. Csekély fáradsággal és mégis sikerrel adhatná elő még most is a Nemzeti Színház. Kár volna ezt a sikerült alkotást örökre eltemetni.

Sajó Sándor utolsó drámai műve: *Zrínyi Péter*, történeti dráma három felvonásban, utójátékkal, melyet a Magyar Tud. Akadémia 1913. évi Koezán jutalmára küldött be, de a bírálók mellőzni voltak kénytelenek, mert tárgyánál fogva nem illett be a pályázat körébe.

A három első felvonás színhelye Csáktornya, az utójátéké Németújhely. A cselekvény ideje 1670–71.

Csáktornyan tanácskozás folyik. A magyar két ellenség közt vergődik: egyik a török, másik a német. Zrínyi Péter azt hangoztatja, hogy a töröktől kell megszabadulni. Az elégedetlen magyarok a császár ellen kelnek ki. A császár semmibe sem veszi a magyart, gyötri, nyúzza. Zrínyi a császárban a magyar királyt látja. A magyar királynak kell segítséget nyújtania a török ellen. Reméli, hogy ő lesz a horvátországi seregek generálisa. De csakhamar csatlódik. Rottal gróf kancellártól megtudja, hogy a császár Herberstein grófot nevezte ki generálissá. Ez újabb csalódás, továbbá felesége izgató szavainak hatása alatt elhatározza, hogy a törökkel köt szövetséget a német ellen. Felcsége, Katalin, már előre látja, hogy férje lesz Erdély fejedelme és Magyarország koronája is Zrínyi fejére száll. (I. felvonás.)

A dráma előkészítése sikerültnek mondható. A történeti valóságnak megfelelően, de lélektanilag is elfogadhatóan indokolja meg a szerző Zrínyi Péter

elhatározását. Az ügyesen és élénken egymásbafűződő jelenetek hű korpépet adnak. Igaz vonásokkal rajzolja meg Zrínyi Miklós özvegyének alakját, ki már nem találja otthon magát Csáktornyán és még jellemzőbben állítja élénk Zrínyi Péter hiú és nagyravágyó feleségét, Katalint. „Kell lennie egy férfinak, aki vezérül álljon nemzete elé, és azt akartam, hogy te légy ez a férfi, mert hívságos vagyok és nagyravágyó és azt akarom, hogy nagynak lássalak téged, e tebenned magamat, én hősom, én uram!” — így tüzei Katalin Zrínyi Pétert.

A magyarok és Zrínyi bíznak a török szövetségben. Már híre is jár, hogy a török sereg közeledik és Zrínyi lesz ennek fővezére. A hír Bécsbe is eljut. Herberstein generális megérkezik és kérdőre vonja Zrínyit, kiből kitör minden magyar keserűség. Herberstein lázadónak nevezi Zrínyit és megfenyegeti. Majd megérkezik Achmed aga, a kanizsai basa követe, akivel Zrínyi egykor nem egy csatát vívott. Achmedtől megtudja, hogy a török sereg nincsen útban és a szultán nem bízik meg benne és nem látja célszerűnek a császárral kötött békét megszakítani. Zrínyi megátkozza a törököt, majd előveszi kardját és kiáltja: „Menedékem, reménységem, szerelmem, életem! Tudom, mi van rád írva, szívembe van vésvé jelszavad: Vincere aut mori.“ (II. felvonás.)

A II. felvonás erős, drámai feszültségű. Különösen sikerült részei Zrínyinek Herberstein generállal és Achmed basával való drámai jelenetei. A cselekvény fokozatosan fejlődik. Részvétünk erősödik a főhős iránt, akinek most már két halálos ellenséggel kell megküzdenie.

A rövid III. felvonásban tanúi vagyunk a nagy pusztulásnak. Párthívei elhagyják, a zágrábi érsek értesíti Zrínyit, hogy Bécsben mindent tudnak, s iparkodik rábeszélni, hogy forduljon Bécs felé. Ófelsége hatalmas és kegyelmes. A császári had készen áll, Spankau generális is közeledik. Zrínyi meghozza a nagy áldozatot: elküldi János fiát Bécsbe. Zrínyi fényes álmai, reményei, merész vágyai és hite megsemmisültek. Bukovácsky végvári kapitány jó hírrel érkezik: jó a török segítség, de Zrínyit kívánják kezesül; minden késő, Zrínyinek menekülnie kell. A császári katonák berontanak, pusztítanak, fosztogatnak. (III. felvonás.)

Ez a felvonás a leggyengébb. Erőtlen, bágyadt. Zrínyi tétozása, tehetetlensége különösen hat. Fel kell mennie Bécsbe, kegyelemre. Hajótörött, aki a roncsba kapaszkodik. Merészét álmodott: hazájának jobb sorsot, magának angyalokat, kik lengedezve szállnak föléje, és a keserű ébredés: Bécs.

Az utójáték a németújvári várban. Zrínyi még a börtönben is reméli, hogy visszakapja szabadságát, hiszen már egy év óta kínlódik itt. Csakhamar azonban megtudja a szomorú valót, hogy Frangepánnal együtt fejevesztésre ítélték. Csak még feleségét szeretné látni. Utolsó kérését teljesítik. Zrínyiné tépett ruhában, kuszált hajjal, örülten jelenik meg. Nemsokára felhangzik a dobosz, Zrínyit és Frangepánt a vesztőhelyre viszik. — Az utójáték kissé elnyújtott. Jobb lett volna, ha a szerző a III. felvonás után színváltozást ír elő, amelyben egészen röviden, drámai gyorsasággal fejezte volna be a tragédiát.

A Zrínyi Péter Sajó Sándor utolsó színpadi műve. Nem remekmű, de vannak benne figyelemreméltó mozzanatok. Minden hibája mellett is értékes alkotás. Tárgyválasztása szerencsés és Sajó a cselekménynek drámai erőt és hatást is tud adni.

Legjobban sikerült az első felvonás, a második felvonásban is sok a drámai erő és feszültség, a harmadikban hanyatlik a darab. Hősei jellemrajzában van sok igazság, rokonszenves vonás, de van következtetlenség is. Ebben a művében is a mellékalakok jellemrajza a sikerültebb. A darab alapgondolata: a magyar hiába küzd nagy célokért, becsületes módon, hiába akarja nemzetét megmenteni — elgáncsolják. Hiába minden küzdelem, mert legjobbaink vagy árulók, vagy vértanuk lesznek. Az árulók sokáig élnek, a vértanuk örökké. Sajó Sándor erős lírai egyénisége ebben a darabban tör elő egész erővel. A szereplők beszédéből kihallatszik a költő meggyőzően erős hangja. A történeti tényeket lelkiismeretesen átkutatta és erős történeti érzéke segítette abban is, hogy egészen korhű legyen. A kor szelleme a maga teljességében él ebben a műben. Nyelve erőteljes, archaisztikus magyar próza. A párbeszédok helyenként elnyújtottak, kellő rövidítésekkel ezen a hibán könnyen lehetne segíteni. A dráma fordulatainak indokolása kevésbé sikerült.

Csak a teljesség kedvéért említem meg, hogy Sajó Sándor írt egy *Vihar* című egyfelvonásos operaszövegkönyvet is, mely valószínűleg a megzenésítésre vállalkozó Fischer Károlynál lehet. A költő családja e kézirat sorsáról nem tud semmit.

Sajó Sándor mint drámaíró is tehetség volt. Hogy nem sikerült valamennyi alkotása, magyarázza az a körülmény, hogy Sajó Sándornak nem volt alkalmja ifjabb korában a színpad technikájával közvetlenül megismerkedni. Tanárkodásának első éveiben Nyitrán, Újverbászon, Jászberényben megfelelő színielőadást is alig láthatott. Akármilyen elméleti képzettsége is volt a dramaturgia terén, nem pótolhatta a színpad gyakorlati ismeretét. Innen is erednek legjavarészt művei fogyatkozásai. Annyi bizonyos, hogy Sajó Sándor komoly, becsületes írói és művészi célt tűzött maga elé. Irodalmi értékeket akart adni. Két műve: a *Zrínyi György házassága* és a *Réz István*, érték. Szegényes történeti vígjáték irodalmunkban a *Zrínyi házassága* elismerésreméltó, számottevő alkotás. A *Réz István* című parasztttragédia pedig enemű drámairodalmi termékeink között egyik első helyet foglalja el. Többen kísérleteztek a magyar parasztttragédiával, egyiknek sem sikerült jobban, mint Sajó Sándornak, s éppen ezért volna érdemes ezt a művét a Nemzeti Színházban új életre kelteni. Meg vagyok győződve, hogy ez a kísérlet sikerrel járna.

Kazinczy Ferenc kiadatlan levelei egy felső-magyarországi táblabírához.

A felvidéki Kandó-család levelesládájából három kiadatlan Kazinczy-levél került a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárába. A levelek címzettje *szemerei Szemere Albert*. Kazinczy leveleinek akadémiai kiadásában csupán egyetlen levél ismeretes tőle (1809. június 14) — ez is a jegyzetanyagban van közölve, — Kazinczytól hozzá egy sem. Kiléteiről és életkörülményeiről csak néhány elszórt feljegyzést olvashatni. Azokat az adatokat, amelyekből sikerült róla valamelyes képet alkotni, *Kazinczy leveleinek* reá vonatkozó megjegyzéseiből, *Kazinczy Magyar Pantheon* című munkájából, a magyar család-történet két standard művéből (*Kempelen Béla, Magyar nemes családok*. — *Nagy Iván, Magyarország családai*) és abból a két halotti beszédből merítettük, amelyek Szemere Albert halálakor a tolcsvai református templomban elhangzottak és nyomtatásban is megjelentek.¹

•

Szemerei Szemere Albert a legrégibb magyar nemesi családok egyikéből származott. Hagyományuk a honfoglaló Huba vezérig vezeti vissza a familia eredetét. Innen: *Szemere de genere Huba*. Ugyanebből a családból való a politikus Szemere Bertalan és Pál, a költő, Szemere Albert nagybátyja Bertalannak, de közeli rokonságban volt Pállal is. 1760. január 31-én született Tolcsván, Zemplén megyében. „...származását vette Néhai Tek. Szemere György Urtól, és Tek. Mezössy Éva Asszonytól.”² Sárospatakon iskolatársa volt Kazinczynak. Fiatal korukban minden bizonnyal jó barátságban voltak, de barátságuk később megszakadt. Érdeklődött a tudomány és irodalom iránt is. Majoros András a halotti beszédek magasztaló, ünnepi hangján írja róla: „...nemesi méltóságát még inkább nevelte azzal, hogy elméjét a’ tudományok által jelesen kipalléroztta, jó szívének, igazság szeretetének a’ maga hasznát is feláldozta, hazájának, vallásának virágzását szívből óhajtotta, tehetsége szerint előmozdította...”³ A magyar nyelv és irodalom iránti érdeklődése kitűnik az itt közölt késői levelekből is, bár ugyanezekből nyilvánvaló az is, hogy érdeklődése nem tartott lépést a korrallal. Kazinczy meg is rója ezért. De Kazinczy az,

¹ Halotti predikáció az élet betségéről ’s annak helyes használatáról, melyet néhai tekintetes *szemerei Szemere Albert* Úrnak végső tisztelete megadásakor a’ Toltsvai Ref. Templomban Augustus 22-dik napján 1824-ben elmondott *Somosi István*, Toltsvai Ref. Predikátor. — Halotti beszéd az igaz nemes-ségről, melyet Néhai Tek. Nemzetes és Vitézlett *Szemerei Szemere Albert* Úrnak, míg élt több Tek. Ns. Vármegyék fő Táblabírájának hideg tetemei felett a’ Toltsvai Ref. Templomban Augustus 22-dikén 1824. esztendőben elmondott *Majoros András*, a’ Tisztességes Tudományok Professora. — Sárospatakon, 1825. 63 lap. — (A halál napjáról egyik emlékbeszéd sem ad felvilágosítást.)

² Somosi: I. h. 26. l.

³ I. h. 48. l.

aki (II. levél) írásra is ösztönzi: „Csak versbe kellene önteni az efféléket, melyek nálad úgy lobognak, mint a' nyári estvéken az ég' tüzei, 's késsen állana a' Magyar Martialis.“ Szemere Albert meg is fogadta Kazinczy tanácsát. A következő évből verse marad fenn: *Az 1808. csendesnek dicsért országgyűlés* címmel.⁴ Fiatalkori barátságuk azonban inkább politikai felfogásuk rokonságára mehetett vissza és éppen politikai eltávolodásuk miatt szakadhatott meg férfikorukban. A választékos, művelt Kazinczy nem tudta már méltányolni a műveltségben megakadt, s politikai megnyilatkozásaiban mértéket nem ismerő, kurucosan szokimondó táblabírárt.

Szemere Albert a 18. század végi és 19. század eleji jellegzetes, felvilágosodott megyei úr volt, aki Habsburg-ellenes magatartásában szívesen kacérkodott a francia forradalom és a szabadkőművesség eszméivel is. Minden bizonnyal jól ismerte Kazinczynak Martinovicsékhoz fűződő kapcsolatait is. Erre vall Kazinczynak 1794-ben anyjához írott egyik levele. Midőn az összeesküvés leplezésekor Regmecen, édesanyja házánál elfogják és Budára viszik, az útbaeső Liszkáról ezt írja haza: „Édes Asszonyám! Szemere (Albert) Úr azt a' barátságot teszi, hogy maga megyen Regmcczre 's elbeszéli mindent.“⁵ Ha az itt közölt (I.) levél tartalmát összevetjük Kazinczynak kiszabadulás utáni magatartásával, nyilvánvalóvá lesz előttünk, hogy Szemere Albert Kazinczy irodalmáros érdeklődésén túl, politikailag is rokonszenvezett a francia forradalommal.

Fogságából való kiszabadulása után Kazinczy minden viselkedésében, de elsősorban politikai véleménynyilvánításban óvatossá válik. Kényes és különösen óvatosságra intő problémája volt Napoleon személye. A legnagyobbakkal egy rangon tiszteli. — „...mindent szabad genievel“ — vallotta s Napoleonnal kapcsolatban átvitte ezt a tételt a politikára is. A francia forradalom túlzásai ellen gyakran tesz megjegyzést, de ha Napoleon személye kapcsolódik hozzá, azonnal megváltozik véleménye. A sajtószabadság buzgó barátja még a sajtó korlátozásait is helyesli, ha Napoleontól származik a rendelet. De, aki a Martinovics-összeesküvést követő hosszú várfogságok kínos éveit átélte, jobbnak tartotta Napoleontól nem beszélni. El is került lehetőleg; csak legjobb barátainak írt róla, olyanoknak, akikben nyugodtan megbízhatott. A jó barátok közül Desseffy József az egyetlen, akinek gyakran és teljes nyíltsággal szól róla. Ez a levélváltás annál érdekesebb, mert a konzervatív Desseffy nem volt Napoleon-párti.

A fent említett levél a költőiségnek olyan nyíltságával vall színt Napoleon mellett, hogy az, akihez szolt, éppoly lelkes híve lehetett, mint az, aki ezt a levelet írta. Ez a két ember valamikor bizonyára fiatalos lelkesedéssel beszélgethetett arról a gondolatról, amely a 18. század végén megújulásra váró magyar írók legtöbbszörében egybekapcsoló kovász volt a megbénító császári erővel szemben, a francia forradalomról. Pedig abban az időben, midőn ez és a másik két itt közölt levél íródott, korántsem volt kettejük között meleg jó viszony. Kazinczy számára most már minden az *irodalmi gondolatban* összpontosult, s Szemere Albert — aki a megyei életben még mindég a forradalmár,

⁴ Közli: Paszlavszky Sándor (*Az 1808. csendesnek dicsért országgyűlés*. Írta Szemere Albert Tolcsván, 1808. nov. 25-én). Hazánk (Abafi), VII. k. 159—160. l.

⁵ Kazinczy levelei (Váczy kiadás). II. k. 395. l.

kuruc-magyar — nem maradhatott előtte rokonszenves. Megyei szerepléséről Kazinczy több barátjához írott levelében nyilatkozik lenézéssel. Nem tetszik neki meggondolatlan nyíltsága sem. Ő, aki éppen Szemeréhez írott levelében is magasztalja Napoleont, kikel volt iskolatársa ellen, aki ezt nyíltan, beszédben is vallja: „Szemere Albert egy studírozott nyomorult peczkes és esztelen oratiót monda. *Rendkívül való embernek* nevezte Napoleont *par excellence*, azaz így: *az a rendkívüli*...⁶ Máskor már ilyen szavakat is hallat: „Szemere Albert ...a’ leghomályosabb, legortodoxusabb, legfuriosusabb fej...“⁷ Lesújtó megjegyzéseinek gyökerére egy másik Kazinczy-levelben kapunk felvilágosítást, amelyben arról számol be, hogy Szemere Albert az Újhelyen tartott partikuláris gyűlésen, ahol a só árának felemelését hozták nyilvánosságra, támadó beszédet mondott a császár ellen és nem volt tekintettel arra, hogy ez a fejedelem volt az, aki alatt „nyerte meg a’ Nemzet a’ Magyar Nyelvnek köz dolgaink folytatására fordítása által a’ maga legszebb dicsőségét és jusát; ’s ez állított a’ Bécsi Universitásban Magyar Nyelv Professorát; ’s a Korona Örökösét magyarul első példával ez tanultatja“.⁸ Kell-e ennél jellemzőbb példa a literátor Kazinczy magatartására? A magyar nyelv és magyar ügy szentséges tiszteletében, minden viselkedésben mértéket tartó rajongás ez, mely gyűlöletet is ki tud váltani azzal szemben, akinek nincs kellő érzéke erre a becsületes önmérséklésre.

Az itt közölt levelek előzékeny hangja már korántsem a mély barátság szelleméből fakad, csupán a korabeli levelezés udvariassági szabályait követi.

I.

Tisztelt kedves barátom ’s atyámfia!

Az öcsémé a’ Szakács, a’ kiről szót tészek, ’s az is már másová bé van szegődve. Ezt tudván, ’s értvén a’ Hajdútól, hogy egyedül azért küldetik hozzá, jónak láttam őtet a’ levéllel együtt vissza fordítani. — Én semmi esetben nem vettem volna cselédcsalásnak lépésetet, noha örvendek, hogy a’ lépést úgy látom téve, a’ mint azt tenni illik. A’ ki olly igaz értelemben paterfamilias mint én és a’ feleségem, az mindig kap cselédet. Ezt annál kevélyebben mondom, mivel igaz, hogy én és a’ feleségem a’ cselédséggel (Római értelemben vévén a’ *familiát*) felette szelíden bánunk, a’ jót szeretjük, a’ rosszat meg nem szenvedjük, jól tartjuk és fizetjük bérét szentül az utolsó fillérig.

Édes barátom! bár melly hízeltető nékem a’ Phaedrusból előhozott rend, hidd el, hogy barátságod azt reám igen helyén kívül alkalmaztatja. A’ gazdaság’ gondolai felette jól illenek a’ legnagyobb emberhez is. Nem szóllok Cincinnatiusról, Cúriusról etc. azok, azt mondhatnád, igen távol időkből előhozott példák. Nézzd a’ Haza’ nagy emberét, az αὐτὸς ἀνδρῶν-*t* (férfiak királyát) *Vayt*, ’s lásdd, ha illetlennek tartja e ő is, a’ ház gondjait folytatni. Voltaire felől mondják, hogy elhűle rajta a világ, midőn ő a’ kis Fernébe vévén magát, azt kevés idő alatt a’ legnagyobb virágzásba hozta, Washington pedig 7000. holdföldet szántatott minden esztendőben. Illy nagy példák mellé teheted a’ nagy Lónyait is. Ha majd dicső pályájába belé fárad, ’s megszűnik lenni Atyja a’

⁶ I. h. VI. k. 297. 1.

⁷ I. h. V. k. 92. 1.

⁸ I. h. IV. k. 291. 1.

Házának, a' maga házának lesz atyjává. Most hadd költse gazdag jövedelmét a' Patres Conscriptik között, mint igaz fényű csillagzat.

Nem hiszem a' megölés felől való hírt, 's az a tett olly irtóztató, hogy azt nem örömet hallom még a' leggonoszabbak felől is. De miolta töled hallám azon töröm magamat, hogy micsoda trópusi lacutió volna az, a' midőn *meglettnék* mondjuk, a' mi *óhajtatik*.

Elfelejték valamit beszélni, a' mit nagy gyönyörűséggel hallottam, mind azért mert a' tett *igen szép*, — mind mivel az igen szép tett *igen szépen is van téve*. A' Prussziai Király Herczeg Hatzfeldet hagyá Berlinben, mikor az ellenségi birtokká leve, hogy ott az ő képét viselné. Ez, hogy ott maradhasson mint *tiszti személy*, hűséget ígére Napoleonnak. Azonban arra tántorodott, hogy Királyának titkon holmi tudósításokat, intéseket küldözgessen; melyek indítója, a' hűség, szép ugyan: de a' Népek' törvénye előtt vétkes, sőt az a' Morál előtt is, mert hittet játszani nem szabad, 's *két képet viselni* ocsmány dolog. Levele elfogattatott. A' cselekedet híréül leve a' publicumnak 's kiki látta, hogy Hatzfeld felett halál lebeg. Viselős leánya Hatzfeldnek Napóleonhoz fut. Bébocsátatik. Kandalló mellett állott. Az Asszony térdre akara bukni Napóleon előtt, ez ölbe kapta 's nem engedte neki ezt az aláztatást. Parancsol, hogy adja-elő miért jó. Ez elmondja. Napóleon kezébe adja az elfogott levelet 's kérdi, ha ismeri é az írást. — „Ah, a' szerencsétlen Atyámé!“ — Asszuí, ugymonda N. míg a' levél existál, addig az Atyádnak nincs szabadulása. Az Assz. ismét esedezik. N. még egyszer elmondja a' szót, 's újra int a' szemével. Az Asszony mozdulást tesz a' tűz felé. De Napóleonra pillant, ha szabad é? N. elfordúl, 's megég a' levél. Akkor N. hozzá jó 's örülve mondja ezt: A présent il est sauvé. (Ecco nunc est salvatus.) Ezzel a' francia Atticismussal még a' *köszönetet* is elhárította magától.

Az izgalom igen szép virtusa az emberi szónak, 's valljuk meg, N. becsülhette Hatzfeldben azt a' botlást, mely azt mutatja, hogy az ő jobbágy hűsége balan(sír)ozta a' becsület' szava' kívánságát. En erről a' tettről inkább ítélnék mint hét millió ember a' hazámban, mert magam is ezen sorson forogtam. Fejedelmünknek egy egy legszebb cselekedetei közé tartozik, hogy nemes-szívú vala Gen. Vayval ismét hordatni a' fejér mentét.

De a' Hajdú nem akar várakozni, 's látom setétedik. Ajánlom magamat barátságodba 's maradok hív tisztelettel

Széphalom, 22 Xbr.

1807.

tisztelő barátod

Kazinczy Ferencz.

II.

Széphalom, 31. Xbr. 1807.

Édes barátom,

Leveledet a' tudva lévő Zsidó csak úgy adta kezemhez, ha néki róla recepissét adok. Minthogy úgy kívánta, adtam.

Bár mely nagy légyen is a' hyperbóla a' Saul történetének az én minapi levelemre tett alkalmaztatásában, örömmel vallo, hogy az egy felette szerencsés gondolat. Voltairenek csudált epigrammái mind ilyenekből állanak. Csak

versbe kellene önteni az efféléket, melyek nálad úgy lobognak, mint a' nyári estvéken az ég' tüzei, 's későn állana a' Magyar Martialis.

Egyéb eránt én örvendek ugyan, midőn magamat elmés és szeretetre különben is méltó emberek által szeretettni látom, 's tudom, hogy a' barátság gyakorta szől olly formán mint a' hízelkedés: de annyira távol vagyok attól, hogy az afféléket pengő pénz gyanánt vegyem, hogy inkább azt mondhatom-el, hogy egy egy kínosabb nemét a' halálnak nem ismérek, mint a' tömjén' füstí által való fúlasztást. —

Ut matrona meretrici dispar erit, atque
Discolor, infido scurrae distabit amicus.

A' *tette* azt a jegyzést teszem, hogy eddig ugyan a' *tett*nek csak rossz értelme volt a' pinguis populusnál, és annál sok ideig ezután is csak rossz lézen: de a' kik a' dcák és német literatúrával ismereteseek, a' hang' hallására megemlékeznek a' *facinus* és *That*-ra. Ennek jó oka van. Hogyan mondom ki hát különben a' pulchrum facinust? Cselekedetnek e? — Hosszasan meg lehetne mutatnom példák által, hogy ezt úgy nem *kell*. Osztán ide is illik a' mit Horátz mond az erdő lehulló 's ismét új meg' új leveleikről. — —

2.) Az említett szóllásnak nem tudok más nevet adni, hanem ezt: *Hypallage*. Ámbár az illy *substitutióra* nem tudnék példát előhozni Római Classicusból, de annyi csak ugyan igaz, hogy az *substitutió*. És úgy hadd legyen *Hypallage*.

3.) A' ki illy későn fog a' sertés neveléshez, jól teszi, ha azoknak tanácsával él, a' kik régen fogtak hozzá, mert foghattak. Olcsvári nekem hasznomra volt ott, 's nem átallom megvallani, hogy hasznomra volt.

4.) Egy bizonyos cikkelyére levelednek, édes barátom csak azt jegyzem meg, hogy ha abban a' bizonyos dologban gyengeségem volt vagy van, azt a' gyengeséget az is ingerlette a' mit leveledben olvasok — az, hogy midőn szívem tisztának kiált, látom, hogy még a' jók által is vádoltatom. 's vagy a hátamra kell ragasztanom árkusokra írandó apologiámat, vagy azt kell látnom, hogy kárhoztatnak, még pedig kihallgatatlanul. Ennek természetes következése az, hogy a' vádoltatás' kárhoztatás' okát úgy nézzem, mint a' melyre megrendülhetek. Mikor az ember valakit kárhoztat, jól teszi, ha előbb magát a' vétek eránt megvilágosítatja; vagy ha azt nem teheti vagy tenni nem akarja, sorban előszámlálja magának mind azon eseteket, a' melyek lehetségesek. Péld. ok. ha a' cselekedet ostoba gőgből, kevélységből, neveltséges familiái Dölyfből esik — úgy igen is rút. Ha valaki érte bosszút áll — úgy igen is keresztyéniséggel, moralitással ellenkező istentelenség, gonoszság — ha csak onnan ered, mert praediciumokkal megvívni nincs elég erőnk, úgy nem egyéb mint gyengeség — ha csak szelid módokkal, ha csak szeretettel teljes és csendes capacitatio által igyekeztünk megfordítani, de nem csak erőszakkal nem ellenkeztünk, sőt érezvén, hogy kiki szabadon alkotja a' maga szerencsét, szabadjában hagyjuk annak a' kit illet, a' dolgot, azolta pedig nem csak szerencsétlenné nem igyekeztünk tenni azt, a' kik által magunkat kínosan illetve gondoljuk, hanem peroráltunk is mellettek 's másokat a' perfecta obligatiók teljesítésére buzdígtattuk, úgy már heroismus is. Ezeket és még több illyeket fel kellene tenni édes barátom, a' kárhoztatás előtt mindenről, a' kit néha nem

ismertünk éppen érdemetlennek becsülésünkre, 's sokkal közelebb járnánk az igazsághoz mint midőn valakit szeretetlenül kárhoztatunk. 'S kérdés hogy a' mit francziásan a' praejudiciumok' respectálásának nevezünk, néha nem az okosság sugallásainak követése e? Nékem nem volna nehéz ezt a jelenvaló dologban is megmutatni. Osztán a' más félen is illyes mustrát kellene tartani per omnes casus possibiles, 's mindenik mellé tenni: ha pedig ez ezt is tette, már úgy magának köszönje baját 's elégedjen meg vele hogy nem csak bántatik, hanem etc. etc.

Ezek hosszú magyarázatokat kívánnak, arra pedig itt sem hely sem idő. — —

A' mint veszem észre, Te a Hazai Tudositások czimje alatt kiadott újság-leveleket nem ismered, hogy Szemere Pál barátunknak nyomtatott írását úgy közöld velem 's ő úgy közli veled, mint újságot. Barátom, én ha lopnám is reá a' 13 főt, mert esztendeig annyiba kerül hordatása, ez újság nélkül el nem lennék. Sokat nem tudsz, a' mi a' Haza dolgaiban 's literatúrájában történik 's lelked sok gyúlasztás 's táplálát nélkül marad. — Én Szemerének ezen írására nyomtatva 's épen ezen Újság levelek által feleltem. Ohajtom hogy azt is lásd. Palitok fénye lesz literatúránknak, csak Sógora tanácsát ne kövesse. Meglehet, hogy a' Prókátorság mindnek felett pedig a' minden egyéb falatoknál zsírosabb falat, a' Vármegyei szolgálat; amelly azokat is, a' kik jók, impostorságra tudja tántorítani, többet hoz-be a' konyhára; látjuk az Országban mindenfelé, hogy mint gazdagodnak azok, a' kik azt viselik. De a' poéta

vivit siliquis et pane secundo,

's nem gondol a' gazdagodással, hanem csak azzal, hogy a' jóknak emlékezetekben élhessen.

Hogy Ragályi Szemere Pálnak ezt a' munkáját gúnyolhatta, meg nem foghatom, Nem vártam azt. Azonban az emberi szívnek sok gyengéji vannak. Mind Szemere Pál mind Ragályi Tamás igen érdemes ifjak. Őket Seu calidus sanguis seu rerum iustitia versat, hadd veszekedjenek. Ha praedestinálva vannak, jók lenni, idővel egygy célra jutnak. Jó hogy ezt tudom. Palinknak magam fogok irni eránta. Kérni fogom, hogy siketüljön-meg a' gáncs eránt, 's az neki csak ingerlés gyanánt szolgáljon a' nagyobbakra. Ez az egyenetlenség, ez a' vetélkedés még hasznára lehet Literatúránknak.

A' Kovács Józsefhez írt versben sok jót találtam, és sok hibást. Pali nagy kedvellője a' Német Poézisnek. Azt fogom neki tanácsolni, hogy ha valamely munkájáról ítélni akar, fordítsa azt németre, 's olvassa-meg figyelmesen. Akkor mingyárt rá ismér, mi kíván törlést.

Éjfel van. Feleségem a' kis lánykájával, a' ki már ma 27 napos, és a' ki anyja emlőjén olly kövér fog, a' mint látszik, lenni, mint a' nénje volt, 's a' sógor asszonyom a' szomszéd szobában alusznak. Én is ágyba vetem magam. — Adjon boldog új esztendőt Néked is az Isten. Élj szerencsésen!

tisztelő barátod:

Kazinczy Ferencz.

III.

Tekintetes

Szemerei Szemere Albert Úrnak,
T. Zemplény Vgye TörvényBírá-
jának etc. etc. etc.

Tolcsva.

Második levelemre nem kaptam választ. Pedig vártam, legalább a' leg-hosszabb &-ra nézve. Fáj nekem általad úgy félre-értetni, 's gyanújában lenni az olly tetemes botlásnak. Itéld meg magad hideg vérrel és el nem fogott lélekkel, mint *kell* nekem *azt* nézmem, a' ki az illy félre-értéseknek oka. Azonban még is azt vallo, hogy ha legkisebb mértékben is bántom azt, vétkecs vagyok 's méltán lakolok. — Cserépy Károly Úr nálam vala 21. Jan. Sokat beszélénk a' Diaetáról, és az általunk kettőnk által értett Hypallages Úrról. Azt mondja, hogy nem igazak, a' miket beszéltek róla. Periculosum est credere et non credere. etc. Rhédey Lajos Szent Leopoldnak Vitéze, Drevenák Úr Udvecsiliárius, még pedig taxa nélkül. Cserei Kamarás. — Gr. Teleki Sámuel nagy Keresztes Vay e, vagy Bay, vagy Fáy Barnabás, mert három Újság hármok között botong, Kis-Keresztes. Ismered gondolkozásomat: Az efféléken sem nagyon kapni nem kell, sem kevesebbnek nem tartani, mint az Adó kegyelme és a' köz opinio érdemlik. A' jót rosszá, a' rosszat jóvá nem teszik, 's jókon szépek. Adieu.

30. Jan. 1808.

3a Febr.

Ma veszem Szemere Pálnak levelét. Jön. Ragályi Tamással Balajtra, Szántóra, Tolcsvára igyekszik, 's nálatok lesz Susána napja táján, azt írja. Ha elérkezik, ne vondd el, kérlek, hadd lássam minél előbb. Addig pedig pirongassd-meg a' *Tekintetes Úr* titulusért. Minek az? kivált barátok között, pedig ő és én azok vagyunk és leszünk.

Gróf Desöffy Jósefnek a' ma érkezett Hazai Tudositásokban egy szép verse áll az új Császárnéről. Francia lélek van a' versben, — epigram-máskodik.

Bajuszos Magyarok! Szép 's jó Kirdlynéhez

Kik a *mult időből* már régen szoktatok,
etc. etc.

Bizonyosan nem fog tapodni reátok,

Az a' szép láb nem nyom; az a' szép kéz emel.

A' szabad emberek' szíves tisztelete

Száz hízelkedésnél, érzi, hogy többet ér,

Férjének a' Magyar legkedvesbb Nemzete —

Az is, ki ezt írta, sem nem vár sem nem kér.

Ha hordatod a' Hazai Tudositásokat, nem szükség kiírnom verseit: ha nem hordatod, méltán büntetlek azzal, hogy ki nem írom.

Az utolsó verset hány ember mondhatja-el vallyon magára? Desöffi rendesen nézhet a' Rhédey Lajos felpántlikázott medlyére, 's kérdés, melyik szebb, és melyikben van több kevélység? Azonban Desöffy Desöffy maradhatna, ha pántlikás medlye volna is.

Tolnai Gábor.

A Dorottya népiessége.

Csokonai komikus eposzának forrásaival és mintáival sok kiváló értekezés foglalkozott. Versényinek sikerült pontosan kimutatni Pope Elrablott hajfűrtjének *Dorottya*ra gyakorolt hatását (Ik. 1898.), újabban pedig Binder Jenő foglalkozott Croce és Csokonai néhány versének kapcsolatával (E. Phil. K. 1925). Ugyanitt Binder megcáfolja Susmel állítását (Corvina VI.), mely szerint a *Dorottya* alap gondolata az olasz Sacchetti művében keresendő.

Az idegen hatások mellett még mindig maradnak a *Dorottya*nak olyan eredeti magyar szépségei, melyek mélyen gyökereznek a nemzeti szellemben. Ezeket, s így elsősorban *Dorottya* alakját, idegen hatással nem magyarázhatják. *Dorottya*t eredeti alaknak s Csokonai egyetlen tökéletesen jellemzett személyének tarthatjuk. Joggal mondja róla Salamon Ferenc: „oly maradandó típus irodalmunkban, mint Tartuffe, Dandin, a fősvény stb. a franciáknál“. (Irod. Tanulm. I. 322. l.) A hasonlat szerencsés. Molière alakjai nem egyebek, mint a fabliauk művészi tökéletességre emelt figurái, s mélyen a francia népi humorban gyökereznek. Csokonai alkotóerejének csorbítása nélkül *Dorottya*nak is megkereshetjük rokonait a magyar irodalomban.

A farsangban férjhez nem ment leány alakja először Gyöngyösi *Igaz barátság*nak és színes szeretnek tükörében fordul elő. A színdarabban minden motiválás nélkül jelenik meg Electra, hogy panaszait előadja; majd ismét eltűnik. Azután a *Kocsonya Mihály házassága* címen ismert pálos vígjátékban találkozunk egy öreg leánnyal, kitől az előbbihez hasonló szavakat hallunk. Megszaporodnak a vénleány panaszát előadó versek a XVIII. századi daloskönyvekben, s végül találunk ilyeneket a népköltési gyűjteményekben is. A leányok, akiket ezek a versek megrajzolnak, testben és lélekben oly hasonlóságot mutatnak egymással és *Dorottya*val, hogy összefüggésük beható vizsgálatot érdemel.

1. A panaszkodó vénleány rendesen öreg és visszataszító figura. Az egyik elmondja, hogy harminchárom pártát viselt már el, nincs reménye a férjhezmenésre. (Vásárhelyi daloskönyv 74. l.) Ime Kocsonyáné leánykori panaszja:

Eltem holtig szomorú,
Fejemen a koszorú,
Szár az, mint a vén korú,
Hasam, s faram domború.

(Act. III. sc. 5.)

Egy másik vénleányt így becéz az édesanyja:

Esztendeje hatvankettő,
Foga sínes több, csak vagy kettő,
Kicsike még, hadd nőjön még,
Száz esztendő, nem vén a még.

(M. Népk. Gyűjt. II. 219. l., 5. d. V. ö. még
Erdélyi: Népd. I. 295. d., Vadrózsák I. 324. d.)

Dorottya:

Mert úgy is már akkor viselt agg-koszorút,
Hogy a burkus kezdte a másik háborút.
Még sem oldhatta meg annyi sok esztendő,
Bár már hatvanötöd füre lesz menendő.

Majd később:

A vénség kitördelte kettőn kívül a fogait.

Csokonai hősnőjét kora, viselete (koszorú,) testalkata, fogainak száma, mind hasonlónak tesz ki a többi kigúnyolt vénleányhoz.

2. Igen nagy szerepe van a vénleányok életében a pártaviselésnek, Erről a külső jelről ismerhető fel leányváltuk, e miatt gúnyolják őket leggyakrabban. Nem csoda hát, ha a panaszdalok között egyet sem találunk, mely ne szidná a pártát. Ezt a tiltakozást a pártaviselés ellen a szerzők a leány szájába adják. Gyakran túlmennek a jóízűség határán s eléggé durva komikummal mulattatják közönségüket. A vénleány képes beszédet használni, párt- és főköttőviseletről beszél, mikor férjhezmenési vágyát restelli nyíltan kimondani. Electra így szól:

Vellem nagy jót tennie, ki engem kivenne
Pártám Gyűlölségéből.

Majd:

Ent pártám szennyéből, mint bűnöm terhéből
Adna Isten kikelészt.

(Igaz Barátságunk stb. Actus III. Scena V.)

Másik leány:

Ha tisztességemet nem félténém:
Az pártámat mindjárt tűzbe vetném,
Az fejkötőt fejembe kötném.

(Régi magy. vit. én. II. 175.; v. ö. még: Komáromi énekeskönyv III. d. E. Phil. K. 1899, Vásárhelyi daloskönyv XXXVII. 47. l., Erdélyi: Népd. I. 295. dal, Vadr. I. 247., 324., 360. sz. dalok.)

A vénleány Istenhez könyörög, hogy pártájának fogságából megszabaduljon. Mindegyikük el akarja pusztítani ezt az átkos viseletet, egyik tűzretenné, másik vízbedobná. Valamennyien főköttő után vágnak.

A pártagyűlölet Dorottyanak és leánytársainak is sokszor hangoztatott érzése. A végső megoldást a költő egyrészt házassággal, másrészt a pártakérdés elintézésével találja meg. Csokonai a vénleánydalokhoz hasonlóan két oldalról is megvilágítja ezt a nehéz kérdést. Egyrészt mint szemlélő gúnyolódik a vénleány viseletén, másrészt Dorotttyát beszélgeti, s elmondhatja vele ebből származó keserveit. Egy helyen megjegyzi hősnőjéről: „méltó, hogy reá örök pártá asszon“, máshol csapatáról, mint „pártára ünt had“-ról beszél, hiszen „a leány életnek legnagyobb unalmat a párták tétetnek“ — állapítja meg Venus is. Dorottyanak pedig egyik aggodalma: „hogyan megyek pártába‘ a szentek Paradicsomába?“

3. A pártá azonban csak külső jele annak, hogy a leány nem kapott férjet. Így a pártá elleni elkeseredés nemsokára komolyabbra fordul, s a vénleány arról panaszkodik, miért nem mehet férjhez. Az öreg leány férjhezmenési vágya nagy komikumot rejt magában, s így ez a központi része minden farsangi gúnyversnek. Ez a vágy néha egészen leplezetlen formában nyilvánul meg. A XVIII. század diákverselői gyakran szabadjárá eresztett képzelettel festik a férfit kívánó leány érzésvilágát. Ha egy pillantást vetünk ezeknek a verseknek nyelvére, könnyen megfogcsátjuk Csokonai izléstelennek vélt kifejezéseit. A vén-

leány panaszkodásának gyakran csaknem azonos a menete; vizsgálódásunkban ezt fogjuk követni, annál is inkább, mert ez Dorottya monológjának felépítésével is megegyezik.

A vénleány gyakran Istentől kér segítséget, vagy hozzáfordul szemrehányó panaszával. Ilyen könyörgést találunk Gyöngyösinél:

Száunny Isten, ne hadgy ell, engemet is úgy ell,
Szány, pártámbul szabadécs.
Szány sok kérésemre s esedezésemre,
Szány kedves napot fordécs,
Szány egy jó legénnyel s kívántam személlyel,
Szány, engemet boldogécs. (i. h.)

A másik leány kérését inkább szemrehányásnak mondhatnók:

Örök Isten, hát én hová légyek?
Talán nem akarod, hogy örüljek,
Ez világban hogy én vígan éljek?
Vagy férőval én együtt fektügyek?

(Régi magy. vit. én. II. 173.; v. ö. még: Kom. én.
i. h. és Vadr. I. 324. dal.)

Dorottya így sóhajt fel:

Egek! már én tehát csak azért születtem,
Hogy férfi soha se fekiüdjék mellettem?

Ezután felveti a vénleány a kérdést, miért éppen ő maradt pártában. Minden farsangot nagy reménnyel kezdett, bárkihez elment volna feleségül, s mégsem kérte meg senki. Öregsége ellenére bízik abban, hogy még nem késő. Különösen azt hangsúlyozza, hogy kérőjének minden hibáját elnézné, szépséget, gazdagságot nem kíván tőle, csak egyszer főköttöt s kontyot hordhasson. Az egyik így jelenti igénytelenségét:

De ha engem valaki megkérne —
Annak bátor csak félszeme lenne,
Az lába is bátor csak bankós lenne:
Csakhogy az én szükségemről tenne!

(Régi magy. vit. II. 174.; v. ö. Vás. dalosk. 76. l.)

A továbbiakban előadja, hogy a szegény legényt is megbecsülné, s ha kérnék, mindjárt igent mondana. Az említett pálos vígjáték hősnője akármely rozsdás vénhez is feleségül menne. Egy másik leány azon búsul, hiába kellett magát vásárban, piacon, sohasem lesz menyasszony. (Érd. Népd. I. 295. d.) A negyedikről azt állították, volt idő, mikor nem akart férjhezmenni. Kalodába tegyék nyakát, ha ez igaz, így tiltakozik a rágalom ellen. (Vit. én. i. h.) Egy népdalban egy leány Istenhez könyörög, rendeljen neki egy legényt, „ha nem ifjat, bár csak fél-vént”. (Vadr. I. 324.)

Dorottya sem kíván kérőjétől pénzt, észt, vagy szépséget, csak férfi legyen. Keserűségének főoka: hiába tett meg mindent minden farsangon, senkinek sem kellett. Végredeletében pedig bolondnak nevezi azt a leányt, aki kérőjét ki-kosarazza.

A vénleány, hogy a férfiakat felbátorítsa, füt-fát ígér nekik. A férj lesz az úr a háznál, s minden munkát az asszony fog végezni.

Legény e világon boldogabb nem lenne,
Mint ki pártá helyett főköttöt rám tenne.

Majd:

A tenyeremen hordoznám stb.

(Erd. Népd. I. 295.)

Dorottya:

Boldogabb férfiú nem lett volna mint ő:
Urrá tette volna ötlet egy főköttő.
Hordtam volna mindég saját tenyeremen stb.

Elérzékenyülés következik. A vénleánynak halálfélelme támad. Nem elég, hogy a földön egyedül kellett élnie, a koporsóban és a túlvilágon sem lesz társa.

Jaj egyedül haláltul is bizony nagyon félek.
Mint gerlicze, társa nélkül, magánossan élek!

(Kom. én. i. h., v. ő. Vás. dalk. i. h.)

Emlékszünk még Dorottya keservére: pártában kell még a paradicsomba is belépnie. Sírjában pedig férfi mellett akar nyugodni, ha már az élet nem adott neki társat.

Ezután dac, harag ébred a leány lelkében. Elhatározza, hogyha nem akad legény, aki megkérje, maga fog férjet keresni. Egyik meg sem elégszik egy legénnyel:

Ambár nékem urra engednének:
Hogy farsángban legént kéretnének;
Bizony hármát mindjárt megkéretnék —

(Vit. én. i. h.)

Másik leány száz legényt is megkéretné, valamelyik talán elvonná. (Erd. III. 189. dal; v. ő. még: Vás. dalk. i. h.; Vadr. I. 247., 360. dalok.) Gúnydalban is kifigurázzák a leányt, aki maga jár legény után. (M. Népk. Gy. 217. l.)

Csokonai így beszélteti Venust:

Béhozom szokásba, (sok már csinálja is)
Hogy legényt megkérni merjen a dáma is.

Nem áll messze ettől Dorottya elhatározása sem: erővel is ifjat keríteni kézne.

Az elkeseredett vénleány a pártával együtt a szüzességet sem sokra becsüli. Egyiknek ajánlják, hogy legyen apáca, de ő százszor inkább választaná a férjhezmenést. (Erd. Népd. I. 205.) A másik sem tartja nagy értéknek a szüzességet:

Azt mondják, a szüzesség kincs,
Hogy annál drágább semmi sincs,
Isten atta szüzessége!
Kinek lesznek felesége?

(Vadr. I. 324. dal.)

Ez az erkölcsi felfogás párhuzamos azzal, melyet Dorottya végrendeletében találunk. Ott a vénleány bolondnak nevezi azt, ki a szüzességet többre becsüli a férjhezmenésnél, s jutalmazza azokat, kik „természeti tűzök miatt félre csapnak“.

4. A vénleány panasza mindig kapcsolatos a farsanggal. Gyakran esik arról szó, hogy a farsang rövid, vagy éppen elmúlóban van, s e miatt nincsen remény a férjhezmenésre. Electra (i. h.) azon szomorkodik, hogy már csak két

nap van hátra a farsangból, s íme, ő ismét pártában maradt. Kérve kéri Karnevált, ne búcsúzzék még, hozzon előbb eskető papot számára. Egy másik vénleány falba veri fejét bánatában, hogy ez a farsang is leányfővel hagyta (Vadr. I. 247. dal.) A harmadik így panaszkodik:

Farsáng után farsáng jó és repül,
Még es sor reám mind nem kerül.

(Vadr. I. 360. dal.)

Másik dalban a papot szidják a leányok, miért szabta rövidre a farsangot. (M. Népk. Gy. II. 127. l.)

A Dorottya indítéka a farsang rövid volta. Ez az indítéka többé-kevésbbé valamennyi vénleányt gúnyoló versnek is.

A tárgyalt költemények közötti összefüggések azt mutatják, hogy Dorottya a XVIII. században többször kigúnyolt vénleány-típusnak egyik képviselője. Talán éppen azért áll ez az alak olyan magánosan a költeményben, s ezért homályosítja el a többit, mert élő figura, akit a költő átformált, de nem ő teremtett: készen találta kortársainak költészetében.

Ha a farsangi verseket és népszokásokat alaposabban megismerjük, talán még jobban ki fognak tűnni Csokonai eposzáinak kibontakozó népies sajátosságai.

Lengyel Dénes

Révész Béla: S lehullunk az őszi avaron. (Ady és Léda tragikus szerelmének titkai.) Pozsony (Bratislava). Prager-kiadás. (Üj Európa könyvei.) 224 l. Ady-dokumentumok könyve, 63 darab facsimile.

Révész új Ady-könyvében azokat a „dokumentumokat” gyűjtötte össze, amelyek a költő és Léda viszonyát mutatják be. Levelek és naplók rejtveőrzött zárait pattantotta fel, hogy a kapcsolatnak olyan diszkrét eseményeit hozza napvilágra, amelyek ezt még sötétebbé teszik. A tény köztudomású, részleteinek, melyek inkább egy zárt tárgyalás keretébe illők, ily mohó gyorsasággal való közlése kissé megdöbbenítő. Bemutatja a gazdag Brüll Adél családját, attól kezdve, hogy hazánkba vándoroltak. Érdekes Ady és Léda megismerkedése, melyben az asszony részéről több a kiszámítottság, mint a véletlen. Rajzolja a fellobbanó szerelem szenvedélyességét s naplók és levelek dokumentumán átszűrve, kezdetől való „végzetességét”: Léda féltékenységet. Az attitűd nemcsak frivol, de nagy mértékben erkölcstelen is. A férj helyzete a legkevésbé megnyugtató: tudja feleségének viszonyát s az ellen nemcsak, hogy nem küzd, sőt azt szankcionálja. Ady alakja a legtisztább ebben a regényben: ő és édesanyja is állandóan azt akarja, hogy Léda legyen a felesége. Ez az egyedül becsületesebb megoldás a nő igényeinek zátonyán szenved hajótörést: nem látja a neki keveset kereső költő mellett biztosítva jövőjét, s ezért inkább a kényelmesebb megoldást választja. Természetesen ez a ferde és amorális helyzet hozta magával mindkét fél állandó bizalmatlanságát. A féltékenységi jeleneteknek vadul összezsapódó ütközetei mind sűrűbbekké válnak, s a sok fogadkozó, ígérkező „szeretlek, szeretem“-et végén egy brutális intermezzo zárja le, s így fejeződik be a modern magyar irodalom legizgatóbb szerelmi regénye. Nyers valóság-íze van a nagy szerelem dokumentumainak: két végzetesen egymáshoz kötött és differenciáltan ideges lélek tánca ez. Megelevenedik előttünk a nagyváradi világ, mely olyan erősen kötötte Adyt politikai és szerelmi életéhez. Látjuk Lédát, a „hűséges“ hitvest, aki — még akkor sem lehet rokonszenves előttünk, ha a költő anyagi bizonytalanságán át nézzük „tragikumát“. Energikus, de lelke mélyéig romlott. Révész új könyve a legszomorúbb fotográfia. Annyira élesen hozza a körvonalakat, hogy még a betegséggel sem tudjuk menteni egyes cselekedetét. Kétségtelenül komplex elemekből tevődik össze mindkét karakter, de ez sem magyarázza jellemgyengeségüket. A levelek hangja is sivár, a költészetnek szikrája sincs bennük, nemcsak pongyolán stilizáltak és a sietve készültség nyomai látszanak bennük, de az etikum szempontjából is gyöngék. Az egész levelezésen át egyetlen-egyszer sem villan elénk Ady Endre a költő, a maga rendkívüli nagyságában. A levelekből két aberrációval terhelt lelkeség kórképét lehet kiolvasni, de szerencsére — nem a költő Adyét. Érdekes dokumentumok ezek, egy beteg idegrendszer fájdalmas felsikoltásai, de Adyhoz, a költőhöz nincsen sok közük. A biográfus lehet, hogy sok adatát értékelni és használni fogja, de aki Ady költészetének szépségeire keres benne pszichológiai magyarázatokat, az csalódottan teszi le. A könyv legharmónikusabb része Ady Vészi Margittal való tiszta barátságának emléke, mely különö-

sen szépen megírt naplórészleteiből tárul jellemzően elénk. Egyébként Révész új Ady-könyve, mint többi Ady-írása is, gyakran élvezhetetlenül stilizált; frazeológiája tele van túlzó entuziazmusokkal: csak egy példa rá: „Ady Endre nagyon érdekes felírásai és a dokumentumok során ujjong, viharzik, süvölt a viszony” (26. l.). A munka második részében, a *Dokumentumok könyvében* levelek, fényképek s egyéb nyomtatott és kézíratos emlékek facsimiléit teszi közzé, melyek anyagát nagyjából már a szövegben is feldolgozta.

Kozcsa Sándor.

Gróf Széchenyi István Naplói. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta dr. Viszota Gyula. Ötödik kötet (1836—1843). Budapest, 1937. A Magyar Tud. Akadémia hozzájárulásával kiadja a Magyar Történelmi Társulat. (Gróf Széchenyi István Összes Munkái XIV. k.) XCI. és 841 lap.

Széchenyi küzdelmes pályafutásának bármely korszakára irányítsuk is figyelmünket, az az érzésünk támad, hogy az a legérdekesebb fejezete élete történetének, amelybe éppen belemélyedünk. Így vagyunk életének azzal a szakaszával is, amelyet az 1836—1843. évek eseményeit magában foglaló naplója, az előttünk fekvő kötet tár elénk. Az a korszak ez, amelyben a tőle megindított reform-mozgalom irányítása kisiklik kezéből, midőn neki is éreznie kellett azt a keserűséget, amely idővel minden reformátor szívét összeszorítja, beteljesülvén rajta az az igazság, hogy a szellemi mozgalmak éppúgy kormányozhatatlanok és éppúgy túlhaladnak felidezőjük céljain, mint a politikai forradalmak.

A Naplók V. kötetének első bejegyzése 1836. május 8-án kelt, az utolsó 1843. december 31-én. Ezek a bejegyzések azonban éppen a nagyszámú s legkülönbözőbb természetű élmények hatása alatt, másfelől a grófnak egymást gyorsan követő epe- és veserohamai miatt, egyre hézagosabbakká, rapszodikusabbakká válnak. Széchenyi naplóját a szó szoros értelmében távirat-stílusban írja, sőt még ennél is tömörebben. Szakadozott, töredékes, csonka mondatok sorakoznak egymás mellé, törlés törlést követ, különböző nyelvű felkiáltások furakodnak közéjük, rengeteg személynév tolul szemünk elé, többnyire rövidített alakban, úgyhogy az olvasó bajosan igazodnék el a bejegyzéseken, ha nem vezetné avatott kalauz az értékes történeti adatok és gondolattöredékek labirintusában. Viszota Gyula derekas munkát végzett: a kor politikai, társadalmi, gazdasági és irodalmi történetét alaposan ismervén, a lap alján közölt jegyzeteiben kiegészíti a töredékeket, feloldja a rövidítéseket, bemutatja a személynevek gazdáját, s ismerteti a megértéshez szükséges tényeket. Ezek nélkül a magyarázatok nélkül a kutató a naplót alig használhatná fel forrásmunkául: rengeteg dolgot adna a szöveg megfejtése, s mégis homályban maradna sok fontos adat, vagy ami még nagyobb baj, súlyos félreértések keletkeznének. Ezek a jegyzetek természetesen tömörök s csak a legszükségesebbekre szorítkoznak. Viszota több mint harminc esztendeje foglalkozik Széchenyivel s korával, csakis ezzel, „specialistája” a legnagyobb magyarnak, ennél fogva ma, úgyszólván, egyedül ő hivatott ennek a munkának elvégzésére. Sokhelyütt még így is azt érezzük, hogy még egyéb is szorulna felvilágosításra, nem értünk meg világosan minden bejegyzést, de ezt nem írhatjuk Viszota rovására: Széchenyi sok, izgatott állapotban papírra vetett gondolatfoszlánya, érzelmi kitörése ma már rejtelem marad a tények legalaposabb ismerője előtt is, megfejtésükhöz a legtermékenyebb

kiegészítő fantázia is szegény, nem is beszélve arról, hogy a kiadónak szinte újonnan kellene megírni a naplót.

A napló közlését megelőző bevezetésben Viszota feldolgozza a napló anyagát, kiegészítvén azt egyéb forrásokból merített adataival. A bevezetés kisebb fejezetekre tagolódik, mint a régebbi kötetek bevezetései, s így Széchenyi életének és működésének egy-egy mozzanata a maga elhatárolt egységében, világosabban áll előttünk, kiemelve abból a látszólagos zűrzavarból, amelyben a rendkívül sok téren és irányban működő államférfi tevékenysége lefolyt. Ez a zűrzavar azonban nem a gróf működésében van meg, hanem azoknak a szemében, akik nem tudtak behatolni eszmevilágába és nem találták meg ott azt az egységes célkitűzést, amelyhez tevékenységében következetesen ragaszkodott.

A bevezetés I. fejezetében Széchenyi életrajzának vázlata olvasható, az 1833/36-i országgyűlés berekesztésétől 1843 végéig. Mondanivalóját földrajzi szempont szerint rendezte el, azok köré a helyek köré csoportosítva, amelyeken Széchenyi megfordult. A II. fejezetben a gróf e korbéli egészségi állapotát ismerteti, megállapítva, hogy Széchenyi súlyos anyagszere-bántalmakban, epe- és vesebajban szenvedett.

A III. fejezet, *Széchenyi hazafias céljai és munkássága* címmel, tulajdonképpen az említett nyolcadfél esztendő politikai történetét foglalja össze, természetesen Széchenyi alakja körül csoportosítva az eseményeket, kirekesztvén azokat, amelyek vele nem voltak kapcsolatban. Ez az igen tömören megírt fejezet nagy anyagot ölel fel: szó kerül ezeknek a mozgalmas éveknek valamennyi eseményére, a felvetett eszmékre, a politikusok céljaira, eszközeire. Széchenyi bámulatosan érzékeny lelke mindenre reagál, „...megérzi lelke még a látszólag jelentéktelen eseményekben is azt, ami Magyarországra nézve esetlegesen káros hatású lehet“. Valóban egyedül Széchenyi ismerte fel a kor reformtörrekvéseinek jelentőségét a maguk mélységében, azok is kevesen voltak, akik megértették „nemzetünk regenerálására vonatkozó összefüggő nagy nézetét“. Ezek közé tartozott a fiatal Eötvös József báró és Szentkirályi Móric. Megértetlenül, elszigetelten áll a pártok fölé emelkedő államférfi, amint hidat akar verni a kormány és ellenzék között: az nem bízik benne, ez renegátnak tartja. Viszota bevezetésének legérdekesebb részletei azok a helyek, amelyekben Széchenyinek a két félhez való viszonyát világítja meg. Metternich, az öntelt, bőbeszédű kancellár — akinek tehetségéről Széchenyi ugyancsak csekély véleménnyel van! — „a jó útra“ akarná a grófort téríteni, de föltétlen fegyverletételt követel tőle, a nélkül, hogy javaslatait figyelemre méltatná; gyanakvó szemmel nézik a bécsi kormány többi urai is, sőt még a nádor is csak addig jóakarója, ameddig a gróf alkalmazkodik nézeteihez. Másfelől Széchenyi nem tudja megnyerni a „fascináló“ egyéniségű Batthyány Lajos grófort tervei számára, bár ez kezdetben nem idegenkedett azoktól, valamint nem tudja rábírní Deák Ferencet sem, hogy elvállalja a tervezett középpártnak a vezérségét. Kossuthot viszont a gróf tartja veszedelmesnek a nemzet jövőjére nézve (*A Kelet népe*, 1841), ez pedig, noha a legnagyobb elismeréssel szól a grófról, hallani sem akar annak terveiről. A közjogi alapon álló ellenzéki vezérek szemben találják a grófort meddő sérelmi politikájukkal, s nem értik, hogyan támogathatja a kormányt. Széchenyi maga magyarázza meg azt a látszólagos ellentétet, amely az 1825-i szereplése és a 40-es évek elején elfoglalt álláspontja között van: akkor a kormány az alkot-

mányt és a nemzetiséget sírjába akarta fektetni, most megvan benne az akarat, hogy az alkotmány és nemzetiség álláspontjára helyezkedjék. Különbösen is ő sohasem a kormány ellen küzdött, hanem annak intézkedései ellen; a mostani királyi előadások kedve szerint valók: ilyenekért küzdött ő, míg mások mit sem tettek. Hogy ilyen körülmények között nem sok sikert arathatott, az könnyen megérthető. Az 1839/40-i országgyűlésen sikerült ugyan a Ráday Gedeon-ügy méregfogát kihúznia, ezen a sikeren kívül azonban naplója számbavehető eredményt nem könyvel el: feljegyzéseiben a kétségbeesés fájó kitérései egyre szaporodnak.

A IV. fejezet Széchenyi társadalmi alkotásait ismerteti. A Tudós Társaság munkásságából a gróf kivette a maga részét: elnököl vagy részt vesz az üléseken, könyvet, kéziratot bírál, foglalkoztatja a Tudománytár ügye, része van a szótár munkálataiban, sok kisebb nagyobb ügyet intéz el, anyagiakat is, személyeket is, nem egyszer sok bosszúsággal járókat. Ebben az időszakban, 1836-ban, került a Tudós Társaság birtokába a bécsi Amerlingtől való képmása — most a képes terem falát díszíti —, 1838-ban pedig Teleki József gróffal együtt tiszteleti taggá választották. Sok időt szentel a Nemzeti Kaszinó ügyeinek is. Erdemei elismerésül, tiltakozása ellenére, 1842-ben elhatározták arcképe megfestetését. Sok munkát ró vállaira a lóverseny ügye is. Ennek az alkotásának hajtása, a Magyar Gazdasági Egyesület, 1835-ben alakult meg, két osztállyal, amelyek közül egyik a lóverseny-üggyel foglalkozott, a másik a mezőgazdaságéval. Ez az intézmény hamarosan megizmosodván, 1840-ben újra szervezkedett, nyolc osztállyal, a selyemtermeléssel foglalkozó 7. osztálynak a gróf lett az elnöke. Az új egyesületből a lóverseny-osztály két év múlva kivált s Magyar Lovar-egylet címen, Széchenyi elnökle alatt önálló életet kezdett.

Az Al-Duna szabályozása és a gőzhajózás ügyében való fáradozásairól való beszámolót Viszota a jövő kötet bevezetésében fogja közölni, mert, noha számottevő helyet foglalnak el a közölt naplóban, átnyúlnak a következő korszakba is. Annál behatóbban ismerteti a pesti magyar színház ügyében való működését, a magyar játékszín történetének ezt a fontos fejezetét. Erről a tárgyról már sokat írtak, de elődei a tárgyat az intézmény szemszögéből világították meg, Viszota pedig Széchenyi munkásságára derít fényt.

Hasonlóan részletesen szól Viszota a lánchíd, a pesti, illetőleg óbudai kikötő és a pesti hengermalom megalkotásáról. Csak éppen megeplítjük ezeket az ügyeket, pedig megérdemelnék a részletesebb méltatást: megkapó képei Széchenyi energiájának és bölcsességének, amelyekkel erőt vett a közönyön, rossz-akaraton, önérdeken. Arany János tehetsége kellett az elismerés méltó kifejezésére! — Az alkotások során ismerteti Viszota Széchenyi fáradozását a szervitakertnek sétatérre való átalakítása ügyében, a Pesti Hajós-egylet és a Sopronvasi Szeder-egylet megalapítását, végül a grófnak pesti „választott” polgári minőségben való tevékenységét.

Az V. fejezet Széchenyi 1836—1843. megjelent irodalmi műveinek jegyzékét adja, a VI. *Széchenyi belső élete* címen az átélte eseményeknek a gróf lelkére gyakorolt hatását mutatja be lendületes szavakkal.

A terjedelmes bevezetés a feldolgozott anyag nagyságához képest nem is olyan terjedelmes. Hogy ezt a bő anyagot formába önthesse, Viszotának csak a legszükségesebbek elmondására kellett szorítkoznia. Részolgált elismerésünkre,

hogy nagy tömörsége mellett is mindenben világos és eleven képét adja a történeteknek, s nem hűnyhatunk szemet az előtt az érdeme előtt sem, hogy a hőse iránt érzett meleg szeretete mellett is meg tudta őrizni elfogulatlanságát: egy kötelességtudás-hajszolta nagy lélek vergődését rajzolta meg, de ebben a vergődésben sok a felemelő mozzanat... Maga a Napló annál leverőbb hatású!

Császár Ernő.

Galamb Sándor: A magyar dráma története 1867—1896-ig. Budapest, 1937. Kiadja a Magyar Tud. Akadémia. I. köt. 384 l.

Kerek negyven esztendeje jelent meg Bayer József hatalmas kétkötetes műve: A magyar drámai irodalom története a legrégebb nyomokon 1867 ig szintén a M. Tud. Akad. kiadásában és most előttünk fekszik Galamb Sándor nagyszabású műve, amely Bayer József művének folytatásaként tekinthető. Galamb Sándor művének I. kötete 1880-ig tárgyalja bő anyagát, mert az 1880-ik évvel a magyar dráma bizonyos tekintetekben új jelenségeket kezd mutatni s így helyénvaló, hogy ezek az elég határozottsággal érvényesülő változások az anyag felosztásában is kifejezésre jussanak.

Galamb Sándor műve méltó folytatása Bayer József nagy munkájának. A szerző alapos felkészültséggel és nagy gondnal, körültekintéssel írta meg művét. Látszik, hogy anyagát jól ismeri és felette teljesen uralkodik. A bevezető részben rámutat a drámai műfajok általános jellegére a kiegészítés utáni irodalomban, ismerteti az újabb színműírás formai sajátosságait és az újabb színpadi technikát. Majd jól sikerült képet rajzol az új korszak új színházairól: Molnár György Budai Népszínházáról, Miklósy Gyula Istvántéri Színházáról, a pesti Népszínházról, Teleki Miklós színházi vállalkozásáról, a külvárosi színházakról.

Tulajdonképeni anyagát öt terjedelmesebb részre osztja. Az első részben a történeti drámával, mégpedig a történeti komoly drámával, a drámai költeményekkel és a történeti vígjátékkal foglalkozik. A második részben az új romantikus színmű fejlődését mutatja be. A harmadikban feldolgozza a társadalmi komoly drámai műveket, a társadalmi és politikai vígjátékokat és végül beszámol az akkori időben igen kedvelt egyfelvonásos vígjátékokról. A harmadik részt a népszínműnek szenteli és végre az utolsó részben ismerteti az alsóbbfajú drámai műveket, mégpedig a látványosságokat, életképeket, bohóságokat, aktualitásokat és az operettirodalmat. Galamb Sándor elismerésreméltó buzgalommal gyűjtötte össze gazdag anyagát és látszik, hogy teljességre is törekedett. Ilyen nagyszabású összefoglaló mű anyagának felkutatása bizony sokszor leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik. Galamb Sándor nem kevesebb mint 111 szerző 277 művét ismerteti hosszabban, rövidebben — az operetteket nem számítva. Nem szándékom az érdemes szerző munkáját lekicsinyelni, de szükségesnek tartom néhány darabra felhívni érdeklődését, mely elkerülte figyelmét. Így pl. a történeti dráma tárgyalása folyamán nem említi *Zichy Antal: Cromwell, vagy a nagyság átká.* Szomorú játék 5 felv., c. művét, mely igaz ugyan, hogy 1866 ban jelent meg, de csak 1867. január 20-án került színre a Nemzeti Színházban; *Rékosi Jenő: Istrán vezér c. tört. színművét*, melyet 1872. március 31-én adtak a Nemzeti Színházban és *Horovitz (Horvát) Lipót: Egy karácsony éj az első században* c. dramolettejét 1867. E fejezet ismertetésénél ki kell

emelnem a szerző helyes megállapítását, hogy a történeti dráma, melynek valamennyi drámai műfaj között legrégebb gyökerű hagyománya van drámairodalomunkban, csak csekély zökkenéssel ment át az új korszakba. Bizonyos, hogy sajátságos magyar okokon kívül a közeli Bécsben másodvirágzásra kapott történeti színmű ösztönző hatással lehetett történeti színműirodalomunk fejlődésére. A magyar történeti színmű *Szigligeti Ede* működésétől kapta a legnagyobb lökést.

A drámai költeményeket tárgyaló fejezet teljesnek mondható. Ezek közül legnevezetesebb *Kaas Ivor Itélet napja* c. munkája. Csak nyelvi tekintetben különb ennél *Koroda Pál A túlvilág komédiája* c. műve. *Hollósy István Csaba* tragédiája kuriózum, melyen erősen érezhető *Goethe Faustjának* és *Vörösmarty* (Csongor és Tünde, Tündérvölgy) hatása.

A történeti vígjáték műfaja jóval kisebb termésű. Mindössze 10 idetartozó művet ismertet és ezzel ki is meríti ennek a műfajnak ismertetését.

Az új romantikus színműnek nagyobb teret juttatott a szerző. Szerinte az új romanticizmus nem pusztán a józan és száraz színszerűség elleni reakciónak, hanem egyúttal a zordabb veretű nemzeti felfogásra következő ellenhatásnak is tekinthető. Helyes megállapítása, hogy a magyar új romantika nem minősíthető teljesen külföldi minták utánzásának, önállóan behozatali cikknek. A művek tárgyalása gondos, pontos és teljes, csak még *Somló Sándornak Raoul szerelme* című (1878.) c. egyfelvonásosát említhette volna, mert Somló ezzel a darabjával kapcsolódik az új romantikusok csoportjához.

A társadalmi dráma érthető okokból lassabban fejlődik. Döntő sikert ennek a műfajnak Csiky Gergely *Proletárok* c. darabja adott. A társadalmi színművek túlnyomórésze középfajú dráma. A társadalmi színművet bemutató fejezet is rendkívül gondos és teljesnek mondható, csupán *Benkő Kálmán Az ördög sziklája* c. dráma 3 felv. (1867. nov. 30. Budai Népszínház), kevés jelentőségű munkája került el figyelmét. E kor társadalmi vígjátékai nem lelnek igazi életet magukból. A következők — csekély jelentőségűek — kikorúlték figyelmét. Ismeretlen szerző: *Uralomrágy*, vígjáték 5 felv. 1867. október 2. Budai Népszínház; *Szépfiúdy Ö. Ferenc: Vihar után*, vígjáték, 1870. november 5. Budai Népszínház; *Tótvölgyi Titusz: Harc a nagybácsival, v. egy tehetség küzdelmei*. Vígjáték 3 felv. Budai Népszínház. A társadalmi vígjáték legüdebb és legelevenebb fajtája a politikai vígjáték. A termés nem dús hajtású, de élő ága a magyar vígjátékirodalomnak. Tárgyalása gondos, minden mozzanatra kiterjedő.

A hatvanas és hetvenes években kedvelt műfaj volt az egyfelvonásos vígjáték. Az idetartozó egyfelvonásosok nagyjából társadalmi tárgyúak. Különösebb újat nem hoztak sem formai, sem tárgyi tekintetben drámairodalomunkba. Eleven dialógus jellemzi ezeket és fenntartottak egy-két jellemző vonást koruk társadalmi életéből. Ez apróságokat tárgyaló fejezetből kimaradtak: *Szigeti Imre: Szilaj betyár*, vígjáték 1 felv. 1867. jún. 16. Budai Népszínház. *Majthényi Flóra: Nők hibája*. Vígjáték 1 felv. 1867. *Mihalkovics Árpád—Babos Károly: Az üldözött kakas*. Vígjáték 1 felv. 1869. (Budai Népszínház Zsebkönyve, 1869.) *Br. Jósika Kálmán: Az ibolya bokréta*. Vígjáték 1 felv. 1876. április 7. Népszínház.

Galamb Sándor a népszínműnek, mint a magyar irodalomnak egyik legérdekesebb problémájának tekintélyes helyet áldozott. Ennek a műfajnak van

a legváltozatosabb története. Galamb Sándor végigkíséri a népszínmű fejlődését és arra a következtetésre jut, hogy a negyvenes évek népszínműve középfajú dráma és az is maradt. A hetvenes évek elején fellendül a népszínmű és 1875-ben (jan. 15.) színre került *A falurossza*. Ennél a műnél sokáig időzik a szerző és van több talpraesett megfigyelése. *Tóth Ede* népdramát is tervezett, de korai halála megakadályozta terve kivitelében. Helyébe *Csepreghy Ferenc* lépett, aki a Tóth Edétől diadalra vitt népszínműstílust évtizedekre megrögzítette. 1875-től 1880-ig Tóth Ede és Csepreghy Ferenc hatása alatt egy sereg népszínmű keletkezett, de ezek egyike sem éri el mintáik értékét. A népszínmű problémáját egy időre Tóth Ede és Csepreghy Ferenc döntötte el. Az ismertett munkának ez a fejezete igen sikerült, néhány népszínmű azonban elkerülte a szerző figyelmét. Így: *Ejszaki Károly: Egy márciusi táblabíró*. Népszínmű 3 felv. Budai Népszínház; *Benedek József: Dárus kincse*, népszínmű 3 felv. 1867. december 9. Budai Népszínház; *Szigligeti Ede: A pákász*, népszínmű 3 felv. 1872. Budai Népszínház; *Sziklay János: A balatoni halászlégy*, népszínmű 3 felv. 1878. Pozsonyi Színház. *Benedek József: A szegedi kupec*, népszínmű 3 felv. 1879. március 14. Népszínház.

Az utolsó fejezetben az alsóbbfajú drámai művekről szól, amelyeket az eddigi tudományos vizsgálat kevés figyelemben részesített. A szerző megindokolja, hogy a drámai költészet effajta ágai a fejlődésnek nem mellőzhető jelenségei. Az efféle színpadi művek otthona a nép-színházak, itt éltek le rövid életüket. Ennek a fejezetnek anyagát is nagy gonddal és fáradtsággal gyűjtötte össze. Mindössze huszonnégy szerző negyvennégy darabját ismerteti. Néhány kimaradt darabot az alábbiakban sorolunk fel: *Névtelen szerző: Száz rabló*, látványos színmű, 1867. augusztus 14. Budai Népszínház; *Névtelen szerző: Nagy Sarló*, látványosság. 1867. aug. 25. Budai Népszínház; *Szathmáry Károly (?) : Behm hadjárata az oroszok ellen*. Látványos színjáték 4 felv. 1868. aug. 24. Budai Népszínház; *Egervári (Potemkin) Ödön: Mafra barátok*. 4 felv. 1870. nov. 28. Budai Népszínház; *Vahot Imre: Magyar honvéd*, v. *Budavár bevétel 1849-ben*, pályanyertes látványos színmű 3 szakaszban. 1873. jún. 12. Városligeti Színkör. *Tinódi Lajos (?) : Az új feleskeiek*, 5 felv. 1876. október 14. Népszínház; *Tinódi Lajos: Tündértáj*, 3 felv. 1877. január 21. Népszínház; *Névtelen: El-e Petőfi?* Látványos színmű 7 képben. 1877. jún. 29. Budai Színkör.

Befejezésül a drámai alsófajok legnépszerűbb ágának, az operettnek születését és fejlődését vizsgálja. A Budai Népszínház első korszakának érdeme, hogy színrehozta az első magyar operettet. A magyar operett teljes kifejlődését az 1880-ik esztendő hozta meg.

Mindent egybevetve meg kell állapítanunk, hogy Galamb Sándor igen hasznos, jóra való munkát végzett. Művének első kötete bizonyosságul szolgál, hogy szerzője hivatott munkása a magyar drámairodalom történetének. Nagy érdeklődéssel várjuk érdemes művének folytatását.

Perényi József.

Szemes József: Oláh Miklós. Esztergom, 1936. 59 l.

A nyomtatott források alapján készült becsületes számadás ez a dolgozat arról, amit a történetírás és irodalomtörténeti kutatás eddig napvilágra hozott Oláh Miklósról. Kár, hogy megelégszik a közvetett forrással is, mint

mikor pl. arról beszél, hogy Thurzó felvette Oláh Miklóst is kis akadémiájába. Nagyobb baj, hogy Erasmus tanítását csak a magyar ismertetések alapján ismerteti. A források értékelésében nincs kritikája. A dolgozatban nagyon sok a helyesírási hiba, néhol még a vers ritmusát is tönkreteszi az. Az Oláh Miklós egyéniségéhez méltó életrajzt semmiképpen sem teszi feleslegessé, de addig is, míg az elkészül, legalább némi pótlást ad. *Kn.*

Dömötör Tekla: A passiójáték. Összehasonlító tanulmány a német irodalom köréből. Budapest, 1936. (Minerva-könyvtár 104.) 96 l.

Nagyon gondos tanulmány ez a középkori passiójátékokról. Mivel a magyar dráma kezdetei szoros kapcsolatban vannak a német dráma középkori hátáaival, figyelemmel van erre a magyar irodalmi vonatkozásra is. Ezen a téren azt a felfogást vallja, hogy a német játékok mintájára valószínűleg játszottak néhol magyarnyelvűeket is, de nálunk a népi vallásos játék csak a XVII. századtól kísérhető nyomon. Ezeket bele is illeszti a német játék fejlődéstörténetébe. *Kn.*

Csokonai Mária: Jósika Miklós francia íróbarátja. Gustave de La Tour. Pécs, 1937. (Francia int. ért. 17.) 102 l.

La Tourról csak néhány megjegyzés került eddig a magyar Jósika-irodalomba; ez az értekezés a francia író műveinek gondos ismertetése, másrészt a családtól nyert adatok alapján pontosan közöl mindent, amit életéről és irodalmi munkásságáról tudnunk kell. Külön veszi magyar tárgyú műveit és rámutat a bennük szereplő magyar hősök életbeli mintájára is. Nagyon érdekes Magyarországban az író írásaiban kiformalódó képe és annak lélektani magyarázata. Az utolsó fejezet La Tour és Jósika érintkezésének rajza. *Az.*

Két értekezés ifj. Ábrányi Kornélról. (Rejtő Mária: Ifj. Ábrányi Kornél, az ember és az író. Budapest, 1937. 50 l. — Takács József: Ifj. Ábrányi Kornél élete és szépirodalmi munkássága. Budapest, 1937. 108 l.)

Meglepő, hogy egyszerre két doktori értekezés jelenik meg Ábrányi Kornélról, noha irodalmunk fejlődésében jelentős szerepe nem volt. Az életrajz gondosabb Takács József dolgozatában, a pályakép is ebben a világosabb. De mind a kettő gondosan tekinti át műveit, ha Rejtő Mária figyelmét el is kerülte ezek közül néhány. A mai kritikát Ábrányi Kornélról Takács József foglalja ügyesebben szavakba. *Kn.*

Légrády Mária: Indali Gyula. Életrajza, kiadatlan költeményei, szemelvények prózai munkáiból. Budapest, 1937. 160 l.

A korán elhunyt és hamar elfeledett poétának kegyeletes emlékfelújítása ez a dolgozat. Érdeme, hogy az életrajzt bő levélanyagon kívül a családi élő hagyományon építi fel; kritikai összevetését adja a nyomtatott gyűjteménynek és a kéziratos változatoknak, s így nemcsak javítja a kiadott szöveget, de meg is toldja néhány érdekes emlékkal. Hibája, hogy a megfogalmazásban kissé bizonytalan; pl. a 4. lapon ezt írja: „A Both-féle gyűjtemény nem ad hiteles képet Indali költői pályájáról“, az 5-ön viszont: „A Both István által még 1902-ben összeállított és kiadott gyűjtemény jóformán hiánynélküli, teljes képet ad Indaliról“. Az ilyentén ingadozások egy kis végső simítás elmaradásának következményei. A gondos összevetés azonban kiemeli a dolgozatot a doktori értekezések átlagából és elismerést követel számára. *Az.*

Zsidi János: Fejér György. Budapest, 1936. (Palaestra Calasactiana.) 101 l.

Fejér Györgynek, a munkás írónak és történésznek pályáját a maga egészében híven és gondos kutatás alapján rajzolja meg ez a dolgozat. Kiaknázza a reá vonatkozó levéltári anyagot is, felhasználja a vele kapcsolatban megjelent forrásanyagot, gondosan áttekinti Fejér irodalmi természetét. Forrásmegállapításban nem hoz újat, de nagyon érdekes és igazságos képet ad ennek a jozefinista kultúrában felnőtt papnak lelkivilágáról. Talán csak egy oldal marad kissé háttérben: forráskiadványának kritikai méltatása. Annál érdekesebbek irodalmi polémiái, a magyar irodalom programjára vonatkozó megnyilatkozásai, a magyar közdal terjesztésében tett szolgálatai, a Tudományos Gyűjtemény körül végzett munkája és csendes alkonya. El kell ismerni, hogy mintaszerű doktori értekezés. Az.

Dengl János dr.: Magyar nyelvhelyesség és magyar stílus. Budapest, 1937. Grill kiadása. XI. és 468 l.

Annak a nyelvhelyességi mozgalomnak, amely az újabb időkben egyre erősödve tör utat magának, első rendszer-terméke ez a hatalmas kötet. A tudós szerző gondosan feldolgozta benne mindazt, ami erről a kérdérről irodalmunkban napvilágot látott, és így a könyv lapozgatója megtalálja benne a nálunk elhangzott összes nyelvhelyességi megjegyzéseket. A nagy anyagot tudományos elrendezésben adja. Az általános részben szól a nyelvről általában, a nyelv szelleméről (jellemző példáit sorolván fel a magyar nyelv szellemét jellemző sajátosságoknak) és a nyelvi változásokról (a szókincset és a nyelv szerkezetét illető mennyiségi, valamint a szavak hangalakjában, a nyelvtani szerkezetben és jelentésben észlelhető minőségi változásokról), gazdag példán szemléltetve a változások okait is; végül ismerteti a stílusrétegeket és a nyelvhelyesség elveit. A „különös rész“ sorba veszi a gyakoribb helytelenségeket és idegenszerűségeket, mindenütt figyelmeztetve a kerülendő idegenszerűségekre. Korántsem merev; tudja, hogy a nyelv él, s így változások történnek rajta. De nagy mérséklettel különíti el a leküzdhetetlen formálódásokat a felesleges újdonságkereséstől. Nem merev purista, csak józan számvető az idegenszerűségek elbírálásában. Használhatóságát emeli a nagy gondnal összeállított szójegyzék is.

Bb.

Dr. Balassa József: A magyar nyelv életrajza. Budapest, 1937. Renaissance kiadás. 169 l.

Ez a kis kötet szellemes tájékoztató a magyar nyelv életéről. Nem a szaktudósok számára készült, hanem a nagyközönségnek; de tudós ember írta, aki a maga tudományában a legjártasabbaknak egyike. Legérdekesebb része a magyar nyelv korszakainak bemutatása; ezt bő szemelvényekkel tarkítja. Nagyon becses az egyéni stílus próbálkozásának megfigyelése, a költői stílus kezdetének bemutatása, a korstílus jellegzetességeinek megmutatása, az irodalmi nyelv fokozatos fejlődésének nyomonkísérése. Érdekes megfigyelései vannak a ma stílusára vonatkozóan is. Ebben a magyar nyelvhelyesség elveit adja meg röviden. Folyamatos előadásban ügyesebb tájékoztató a magyar nyelv kérdéseiről nincsen. Bb.

Pais Károly: *A két Kisfaludy Sándor.* Cegléd, 1937. (Szerző.) 56 l.

Az utóbbi években megjelent doktori értekezések legjavához tartozik ez a dolgozat. A szerző világosan látja feladatát, s igyekezett azt azzal a határozottsággal megoldani, ami ritka ez értekezések szerzőinél. Nincs egyetlen fölösleges szava, sőt helyenkint szinte túlságosan gazdaságosan bánik terével. Menti őt az, hogy ígéretet tesz a további kutatásra, amelyre — mint dolgozatából láttuk — igen nagy szükség van, hogy egész világosságában álljon előttünk Kisfaludy írói alakja. — Kisfaludy írói egyéniségének fejlődésében két korszakot különböztet meg a szerző. Az egyik a literátor, az olvasmányaitól és eredeti tehetségétől ihletett költő, aki műzsát is talál magának Horváth Rozi személyében, s nem — mint eddig hittük — Szegedy Roziban. Ez a költői „rávitel“ későbbi! A szerzőnek ez a megállapítása főleg a korábbi filológiai közlések pontosságára nézve jelentőségteljes. — A másik Kisfaludy Sándor a patrióta költő, aki tehát csak azért ír, hogy a nemzeti eszményekért lelkesítsen. Irodalomtörténeti szerepe pedig e tekintetben a közönségteremtés, ellentétben Kazinczyval, aki csak a választottaknak írt, illetőleg „másolt“.

Hosszadalmas lenne itt kitérni e tanulmány minden értékes részletére, megelégszünk azzal, hogy leszögezzük, hogy aki ezután Kisfaludy Sándorral akar foglalkozni, annak nélkülözhetetlen lesz Pais dolgozata is.

Clauser Mihály.

Rónai György: *Szűzek koszorúja.* Pázmány Péter irod. társaság kiadása. Bp. 1936. (64 l.) — Szerzőnk ebben az új munkájában Pécsi Lukácsnak, az eddig nem eléggé méltatott XVI. századi humanistáknak, a katolikus restauráció egyik igen érdemes írójának a címben jelzett, Bacherius Péterből átdolgozott művéről értekezik. Szekfű Gyula a „Magyar Történet“ IV. kötetében mementóképen jelzi, hogy Pécsi Lukács életrajza még megírásra vár. Mintha ehhez a nehéz feladathoz is igyekeznék Rónai közelebb férkőzni. És ezt nem kis sikerrel teszi. Gondosan átkutatta a rendelkezésre álló forrásokat és mindazokat a könyveket, amelyek segítségével közelebb lehet jutni a kor szelleméhez. Igen sikerült értekezése dereka, amely Pécsi humanista műveltségével, az ellenreformációs történet szemlélettel, Szent Agostonnak a korra tett hatásával, a kor misztikájával, a ferences hagyományokkal és az elsősorban a nőneveléssel kapcsolatos célzatról szól. Az irodalomtudomány szívesen vette volna, ha filológiai összehasonlítással Pécsi Lukács eredetiségét Bacherius anyagának átdolgozásában jobban kiemeli. Megállapításai azonban azt mutatják, hogy ezt a munkát is elvégezte. — Rónainak Janus-arccal kellett dolgoznia: egyfelől az áttekintést és élvezetes feldolgozást kívánó művelt közönség számára, másfelől meg a szaktudománynak. Ezt a nehéz feladatát kitűnően oldotta meg. *Pf.*

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE

Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei. Munkatársak:
Brisits Frigyes, Clauser Mihály, Kerecsényi Dezső, Kozocsa Sándor.

Apollo. — 1937. (VI. köt.) Passuth László: *Esztergomi Symposion*. Paul Valéry, Madariaga, Huizinga és mások jellemzése. — Bóka László: *Ady és Szekfű*. Szerepük korszakos jelentőségű a magyar művelődésben és életben. — Gogolák Lajos: *Babits Mihály magyar szerepe és az európai irodalom*. A sokat emlegetett új európai humanizmus egyik igazi megvalósítója Babits. — Babits Mihály: *A humanizmus és korunk*. Főleg Thomas Mann méltatásával foglalkozik. — Ortutay Gyula: *Illyés Gyula példája*. A Puszták népe című könyv ismertetése.

A Toll. — 1937. 4. sz. Komlós Aladár: *Magyar irodalom a háború után*. Három korszakot vesz fel: az apokaliptikus korát, az új realizmust és az esszéizmus korát. Az elsőnek bemutatásánál az ú. n. emigráns-irodalom tudományos feldolgozását sürgeti; a másodikban a társadalom-politikai célok fontosságát emeli ki; a harmadikban a humanizmus jelszavának jelentőségét hangsúlyozza.

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1937. 1—3. Turóczi-Trostler József: *Keresztény Seneca*. Seneca, mint a római Stoa Vulgata tanítója kerül a keresztény egyház befogadott bölcsei közé. A Stoa gondolatvilágát már a Cato nevét viselő bölcsmondások is elősegítették; magasabbrendű közvetítése Epiktetos Enchiridionjának magyarországi kiadása (1585). Vele majdnem egy időben feltűnik Cebes tabulája is nálunk. Seneca előbb gondolattermelékeivel hat nálunk; ennek útját egyengeti a Seneca-florilegiumok sora. Első az Erasmusé, második Justus Lipsiusé. A jezsuita Schellenberg Seneca Christianusa is megjelenik magyar földön, s ezt fordította le Kéri Sámuel ferencrendi szerzetes (1696). A XVIII. században újra éled Szilágyi Sámuel kiadásában és Mihály István SJ verses átírásában. A stoikus szellem érvényesül a magyar barokk etikájában; Rajcsányi György SJ, Rajcsányi János SJ, Kapi Gábor SJ, Berzeviczi Gergely, Stobaeus Adám, Enders Károly, Hidi Gergely, Pethő István, Somalovics Pál, Bohus András, Viszocsány Ferenc és Illyés András műveiben mutat ki az értekezés Seneca-hatást. Végül a stoikus embléma-irodalom termékeit ismerteti (Hevenes Gábor, Szerdahelyi Gábor és Kaprina István műveiben), rámutat Petrarca írásainak stoikus gondolkodást közvetítő szerepére és részletesen ismerteti Mindszenti András stoikus utópiáját. A magyar protestantizmus is érezeti Seneca és a stoikusok hatását; közvetítői a cartesianusok, Comenius, az irenikus mozgalom és a strassburgi Bernegger. — Gyergyai Albert: *A Falu Jegyzőjéről*. Rámutat Eötvös regényének Lamothe-Langon regényével (Monsieur le Préfet) való kapcsolatára. — Zlinszky Aladár: *Bürger-nyomok Adynál*. Kiegészítés Bory István cikkéhez.

Ethnographia. — 1937. 1. Dános Erzsébet: *A balladai közhely*. A balladai közhely rendszeren megszólítás, ezért marad meg.

Esztétikai Szemle. — 1937. 1. Kozocsa Sándor: *A magyar esztéta-lélek.* Kosztolányi bemutatása. Elsősorban lírikus volt, mert minden írásán ott hagyta mágikus egyéniségének jellemző vonásait: páratlan és egváni zsenialitását. Lírája a finomságok, az emlékek és a sejtelmes hangulatok poézise. A Kosztolányi-vers Monet hangulatokban gazdag képeit juttatja eszünkbe. Az örök értékek fanatikusa volt, s a költészetben azt kereste, ami az életben a legnagyobb kincs: az igazságot. Mint prózaíró nagyobb művész, mint költő.

Hadtörténeti Közlemények. — 1937. 1—2. sz. Gálos Rezső: *Adatok Czirjék Mihály testőríró életrajzához.* Tizenkét esztendeig volt testőr, s mint ilyen a testőrírók legjobb formaérzékű és legköltőibb kedélyű poétája. II. József török háborújában a székely huszárezredben szolgált, a békekötés után Zágónba kerül s 1792-ben megházasodik. Amde alig félesztendeig élvezheti a házasság nyugalmát, a Felső-Rajna védelmére rendelik, s megsebesülten 1796-ban jön hazafelé, de Cegléden 1797. március 14-én meghal.

Helikon. — 1937. 5. Kovács László: *Juhász Gyula.* Szépséges tiszta álmokkal, formák bűbájával, a mult szellem-képekké finomult és regénnyé dermedt világával indult el benne az élet. Egyrészt ez a világ az, amely formát keresett verseiben. De ez a világ kergette aztán melancholiába is, a megnevezhetetlen fájdalom honába, hogy lelke örökre a bánat édesességei közé zárkozzék. — Thurzó Gábor: *A magyar novella.* Fáy Andrásból indul ki; ekkor a poén a jellemző. A második fokozat, amikor az ötlet kevésbé harsány dobpergés közepette jelenik meg. Aztán egy szociális kor meggyéjén visszakanyarodik a tanulsághoz. A tárcanovellában a műgond egyre mellékesebb, s az új novella mindjobban közeledik a vershez.

Hitel. — 1937. 1. Ravasz László: *Az időfeletti Széchenyi.* (Emlékbeszéd.)

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1937. 1. Riedl Frigyes: *Az initidális a népdalban és Petőfi költészetében.* (A Beöthy-emlékkönyv számára írt, de meg nem jelent értekezés.) — Bajza József: *A szigetvári hős a horvát népepikában.* (Kiegészítés Szegedy tanulmányához.) — Waldapfel József: *Eötvös és Palocsay.* Levelek közlése alapján azt a sejtését fejezi ki, hogy a Karthauzi hősenek néhány vonása Palocsay Tivadar alakjával függ össze. — Timár Kálmán: *Katona István történetéről, a jezsuita dráma művelője.* Néhány program alapján beállítja Katonát a jezsuita drámaírók sorába. — Halász Gábor: *Vörösmarty ismeretlen drámái.* A Nemzeti Múzeum — folyóiratunkban is jelzett — új szerzeményeiből közli a drámákat. — Gálos Rezső: *Barcsay Abrahám levelei Danczky Józsefhez.* (Adatközlés.) — Waldapfel József: *A Pesti Ephemerides megszűnése.* (Érdekes megállapítása, hogy Zrínyi költői műveinek már 1790-ben készült a kiadására Tratner.) — Keményfy János: *Czakó Zsigmond két ismeretlen levele.* — Kozocsa Sándor: *Reviczky Gyula és Jászai Mari.* (Levélközlés.) — 2. sz. Voinovich Géza: *Buda Halála.* Az eposz keletkezésének története, méltatása. — Bajza József: *Zrínyi és Krnarutics.* Az új adatok alapján megrajzolja a horvát költő életpályáját, költői fejlődését, a Zrínyi-eposz forrásait és megállapítja költői tehetségét. — Waldapfel József: *Balassi, Credulus és az olasz irodalom.* Igazolja Balassi olasz műveltségét s rámutat arra, hogy az olasz dalforma már Balassi előtt is megvolt a magyar virágénekekben. Majd az olasz dalnak Balassi dalaival való motívumközösségét állapítja meg. — Halász

Gábor: *Vörösmarty ismeretlen drámai.* (A közlés folytatása.) — Zsigmond Ferenc: *Szabolcska Mihály levelezéséből.* (Levélközlések.) — Kardos Albert: *Csokonai három kiadatlan levele.* — Gálos Rezső: *Barcsay levelei Danckvay Józsefhez.* (Folyt. adatközlés.) — Waldapfel József: *Eötvös József két ismeretlen irodalmi levele.* — Kozocsa Sándor: *Zilahy Károly kiadatlan levelei.*

Koszorú. — 1937. 3. sz. Pekár Gyula: *A százéves Nemzeti Színház.* (Unnepi megemlékezés.)

Láthatár. — 1937. 5. sz. Sziklay László: *Szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok.* A szlovák irodalom a XVI. században indul meg, cseh nyelven. Ennek és a következő századnak irodalma epikus irodalom. A reformáció a cseh nyelvet teszi irodalmi nyelvvé. A XVII—XVIII. század tudósa hungarusnak vallja magát. Az új szlovák irodalmi nyelvnek Bernolák Antal szótára a megindítója. Költői művelője csak Holly János. A romantikával a pánszláv szellem lép fel. A XIX. század második felében Turócszentmárton az irodalmi központ; vezére Hviezdoslav. A kör feloszlata a politikát teszi a mozgalom középpontjába.

Libanon. — 1937. 1. Palágyi Lajos: *Írók sorsa.* Érdekes vallomások és emlékek. — Zsoldos Jenő: *Komjátthy Jenő három ismeretlen levele.* Palágyi Menyhérthez írta őket. Jellemző vallomás bennük: „Ami terveimet illeti, azok nincsenek. Várok ugyan valami sültgalambfélére, de különben egész keleti fatalizmussal várok és borzasztó, szinte bigot jövőimádással alig élek a jelenben. Csak azt tudom, hogy mindenkinek és mindennek adósa vagyok.“

Literatura. — 1937. máj. 15. sz. Csorba Tibor: *Paulovics István.* Meleghangú emlékezés Reviczky életírójára. — Jún. 1. sz. Tonelli Sándor: *A literátus főkapitány.* (Emlékezés az elhunyt Szalay Józsefre.)

Műhely. — 1937. 3. sz. Merényt József: *Kiadástudomány.* A magyar könyvkiadásban három korszakot vesz fel: a kiadói dilettantizmus korát, Toldy felléptéig. A második a válogató esztéticizmus kora, a harmadik Szilády munkásságával kezdődik: az igazi tudományos könyvkiadás.

Napkelet. — 1937. 5. sz. *Tormay Cecile-emlékszáma.* Benne becsesek Horváth János tanulmánya Tormay Cecile írói pályájáról, Brisits Frigyes: Tormay Cecile gondolatai.

Pásztortűz. — 1937. 10. sz. László Dezső: *Balázs Ferenc.* A harminchat éves korában elhunyt unitárius lelkész írói és szervező munkájának rajza.

Tanu. — 1936. V—VI. sz. *Négy kísérlet.* Az 1770 és 1820 közé eső idő a magyar „kultúra-választás“ kora; a kezdekésközti szerencsétlen az összefüggés. Erdemes kezdők: Bessenyei és Kazinczy. A harmadik kísérlet Csokonay nevéhez fűződik.

Theologia. — 1937. 2. sz. Rónay György: *Monoszlói András.* A családi hagyományok, amelyekkel megindult: törhetetlen hűség az egyházhoz, a papság szeretete és az indulatos természet. Ezek mellé kell venni a skolasztikus iskolázást, a humanista virágzás emlékeit, a nagy keresztény mult képeit és nagyváradi férfiak eszményképeit. Fejlődésére nagy hatással volt a bécsi egyetem és a nagyszombati káptalan szelleme.

Egy nélkülözhetetlen forrásmű megjelenésének kérdése.

Három év híján félszázada, hogy *id. Szinnyei József* örökbecsű forrásműve a *Magyar trók élete és munkái* — hosszas huza-vona után — a M. Tud. Akadémia támogatásával megindult s azóta is csaknem huszonöt esztendő pergett le, hogy a nagy mű utolsó kettős füzet a közben megdicsőült szerző irodalomtörténész fia, *Szinnyei Ferenc* gondozásában elhagyta a sajtót. A M. Tud. Akadémia akkori nagyérdemű főtitkára, *Heinrich Gusztáv*, aki teljesen átértézte a műnek nem csupán irodalomtörténeti, hanem általános tudománytörténeti jelentőségét is, legott megindította az akciót, hogy a nagy mű, mely első kötetiben már akkor is erősen elavult, kiegészíttessék s napjainkig folytattassék. Minthogy *Szinnyei Ferenc*, aki pedig az utolsó kettős füzet sajtó alá rendezésével beigazolta, hogy méltó folytatója lehetne az atyai örökségnek, erre a gigászi munkára egyéb tudományos tervei miatt nem vállalkozott, a kiegészítő sorozat elkészítésével az ő javaslatára s *Heinrich Gusztáv* buzgólkodására *Gulyás Pál* egyet. c. rk. tanárt, a M. Nemzeti Múzeum immár ny. igazgatóját bízták meg, aki azóta egyre gyűjti az adatokat s éjt-napot eggyé téve oly hatalmas anyagot gyűjtött a magyar tudományos és közgazdasági élet egész mezejéről, hogy munkája terjedelemre nézve nemcsak eléri, hanem talán még túl is szárnyalja nagy előképét. Hogy mennyire új munkával van dolgunk azt kellőképen mutatja az 1925/29-ben *Magyar életrajzi lexikon* c. kiadott hat füzet, mely az A betűből 1609 életrajzot hoz. Ezen 1609 egyén közül *Szinnyei*-nél csupán 328 szerepel, tehát *Gulyás* műve 80 százaléokban teljesen új anyagot hoz s tulajdonképpen teljesen új munkának minősíthető. Ha most mégis a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete mint a *Szinnyei-féle* mű pót-sorozatát s a már közismert, bár nem egészen találó *Magyar trók élete és munkái* címen készül kiadni *Gulyás* gyűjtését, ezt elsősorban azért teszi, hogy a *Szinnyei-féle* művel való szerves kapcsolatát dokumentálja. Nevezett egyesület *kötetenként 50 (ötven) a. P előfizetési áron* készül a legújabb kor irodalma és tudománytörténete kutatóinak nélkülözhetetlen forrásmunkát kiadni, föltéve, hogy *folyó évi október hó elsejéig* legalább *kétszáz előfizető* akad. Évenként egy-egy negyvenéves kötet jelenne meg, teljesen a *Szinnyei-féle* mű tipográfiai kiállításában. Az előfizetési díj félévi részletekben törleszthető. Minthogy ez az utolsó kísérlet arra, hogy a nagy munka megjelenjék, a magyar irodalom és tudománytörténet minden igaz barátját a magunk részéről is fölhívjuk, hogy előfizetésével a terv megvalósítását lehetővé tegye. Ha a minimális 200 előfizető nem gyűlné össze, félő, hogy a gazdag anyag elvesz, pedig szinte elképzelhetetlen, hogy ezt a rengeteg adatot valaki újból összegyűjtse.

Bk.

Elhúnytak.

ANDRASSY KALMAN, ref. lelkész, megh. Bujon 1937 áprilisában 85 éves korában. 52 éven át volt a buji reformátusok lelkipásztora. Nagy publicisztikai működést fejtett ki részben Adorján Balázs és Soós Lajos álneveken

a ref. egyh. lapokban. — Szépirod. jellegű műve: *Feltámadás*. (Koszorú. 245. sz.) Bp., 1918.

ABONYI GYULA (valódi nevén nemes Kása László), a Nemz. Szính. ny. tagja. Abonyban 1850 július 30-án, megh. Gödöllőn 1937 június 20-án. — Ref. Sárospatakon tanult, majd 1868-ban fölsapott színésznek. Hosszabb vidéki szereplés után 1885 őszén a budapesti Nemz. Színházhoz került, ahol 1912 dec. 12-én volt a búcsú föllépése Szigligeti *Rang és mód* c. drámájában. — Munkája: *A hóhérlégény és Margit, a hóhér leánya*. Birch—Pfeiffer után. Bp., 1895. — *Aranybalta* c. népszínművét, melyet Margitai Dezsővel írt, 1890 aug. 18-án mutatta be a Városligeti Színkör.

BALAZS FERENC, unit. lelkész, szül. Kolozsvárt 1901-ben, megh. Mészkon (Torda-Aranyos vm.) 1937 május 22-én. — A teológiát Kolozsvárt elvégezvén, egyháza ösztöndíjával Angliában tanult, majd Amerikába megy, azután bejárja a távol Keletet s Indiában kiadják angol nyelvű tanulmányait. Öt évi külföldi tartózkodás után visszatér Erdélybe s Mészkon lesz unitárius lelkész. Falujában iskolát emelt, cséplőgép szövetkezetet létesített s egyike lesz az erdélyi ifj. mozgalom megalapítóinak. Szépirod. munkái: *Mesefolyam*. (Cim-bora Kt. 3.), Szatmár, 1922. — *Bejárom a kerek világot*. Kolozsvár, 1929. — *A rög alól*. — *Zöld ártíz*. (Bp., 1937.)

BALOGH (1877-ig Blum) ARMIN, ny. rabbiképzőint. tanár, szül. Nagykárolyban 1859 december 3-án, megh. Budapesten 1937 március 26-án. — Megírta a keresztény latin irodalom történetét a Heinrich-féle *Egyetemes Irodalomtörténet*-be (Bp. 1904. II. köt.) — Fordításai közül az irodalomtörténetet is érdekelhetik: *Bacon Novum organumának első része*. (Filozófiai Írók Tára. 7.) Bp., 1885. — *Spinoza Ethikája*. (Filoz. Írók Tára. 29.) U. o., 1919 (Alexander Bernáttal).

BARTA LÁSZLÓ, dr. phil., bankigazgató, szül. Csurgón (Somogy vm.) 1886 február 10-én, megh. Budapesten 1937 április 14/15. éjjelén. — Izr. 1909—14. a bpi VIII. ker. közs. f. keresk. iskola tanára volt. Az 1915/18. években háborús katonai szolgálatot teljesített. Leszerelése után a M. Cseh Iparbank főkönyvelője, majd a személyzeti ügyek igazgatója lett. Munkája: *A csurgóvidéki nyelvjárás*. Bp., 1918. — Talán azonos azzal a Bartha Lászlóval, akitől a következő fordítások valók: *Rip van Winkle. Az ólomvölgy legendája*. 2 rajz. Írta: Washington Irving. (Villágosság Kt. 97/100) Bp., 1919. — *Ez a világ sorja*. *A fehér bika*. *Scarmentado utazásai*. 3 elb. Írta: Voltaire. (Villágosság Kt. 204/7.) U. o., 1920. — *Jó polgári koszt*. [Potbouille]. Reg. Írta: Émile Zola. U. o., 1920.

BERECZ ABEL, ügyvéd, megh. Sopronban 1937 március végén vagy április elején 87 éves korában. 1905. Sopron városa országgyűlési képviselőjévé választotta függetlenségi és 48-as párti programmal. — Üti jegyzetei s egyéb cikkei a *Sopron*-ban (1903/4), melynek tulajdonosa volt. Szerk. a *Nemzetőr* c. lapot.

BODROGI (1903-ig Schnur) ZSIGMOND, v. magánhivatalnok, szül. Kulán (Bács-Bodrog vm.) 1874-ben, megh. Budapesten 1937 áprilisában. — Izr. 1905 óta írt verseket, főleg a *Népszavá*-ba. Ezek közül többet maga zenésített meg s betétként énekelték őket vidéki színpadokon. Színművei: *A csapodár*. Énekes parasztkom. 1 felv. (bemut. Városligeti Variété Szính. 1896); *Paraszt-*

lakodalom. Daljáték (bemut. A m. falu vállalat); *Haragosok.* Életkép 3 fely. (előadásra elfog. a bpi Városi Szính.); *Viola Zsófi, Cilka, A falu bolondja, Cigányszerelem, Dankó Pista a mennyországban* c. kabarétréfák. — Munkái: *Tővises tarlón.* Bp., 1908. — *Szántók, vetek.* Versek, dalok. U. o., [1910.] — *Virradóra.* Versek, dalok. U. o., 1919. — *Síratás.* Versek, dalok. U. o., 1922. — *Testvérek.* Paraszt életkép dalokkal u. o. [1926.] — *A magam útján.* U. o., é. n. — *Magyar rögön.*

DEAK JENŐ (kehidai), ny. szföv. polg. isk. igazgató, szül. Zalatárnokon 1868 március 18-án, megh. Budapesten 1937 június 6-án (temetés napja). — Róm. kat. 1888. lépett a tanítói pályára, 1891. szföv. el. isk. r. tanító, később polg. isk. tanár s végül 1912. a Rottenbiller-u. polg. fiúiskola igazgatója lett. — Humoros írásai az *Urambátyámban* s más élelapokban, részben Diakonus álnéven. — Munkái: *Göcseji históriák.* Bp. 1899. — *M. olvasókönyv.* A polg. fiúisk. szám. U. o., 1922. (2 köt. Weszely Ödönnel).

ERNST LAJOS, m. k. kormányfőtanácsos, szül. Budapesten 1872-ben, 1937 április 14-én eltűnt budapesti lakásáról. Holttestét április 24-én Ráckevénél kivetette a Duna. — Izr. 1912. nyitotta meg e célra épült palotában a magyar történet, zene, irodalom, művészet és színészet emlékeit egybegyűjtő Ernst-Múzeumot. — Irodalomtört. vonatkozású cikkei: *B. Hírl.* (1909: 125. sz. Eötvös József br. gondolatai), *Petőfi-Álm.* (1909. Petőfi arcképei).

FÖLDES GÉZA (papolezi) ny. szföv. polg. isk. igazgató, szül. Dánokon 1857 november 15-én, megh. Mátyásföldön 1937 június 6-án. — Ref. Előbb Székelykeresztúron el. tan., majd a bpi Pedagógiumban polg. isk. tanítói oklevelet szerzett. 1878. a nagyborosnyói közs. isk. igazgatótanítója lett, 1891. pedig Budapestre került közs. tanítónak. Később polg. isk. tanár, majd a Rottenbiller-utcai polg. fiúisk. igazgatója volt. 1908 óta nem teljesített szolgálatot s 1911. megvált állásától. — 1878—1908. úgy a tanügyi folyóiratokban, mint a napi és hetilapokban nagy irodalmi működést fejtett ki. Tanügyi cikkeken kívül humoros tárcákat és ifj. elbeszéléseket is írt; 1891-től 1892 márciusáig s. szerkesztője volt az *Ország-Világ*-nak s 1891/93. b. munkatársa a *M. Hírl.*-nak. Harminc évig társszerkesztője volt a *Nemz. Iskolának.* — Szép-irodalmi munkái: *Dinka és Darinka.* Elb. Bp., 1893. — *A beszélő arany.* Elb. U. o., 1893. — *Szibériai képek.* U. o., 1893. — (Mindhárom a Kis Kt. c. vállalatban mint annak 12., 15. és 19. kötete). — *Porból lettünk.* 2 elb. az ifj. szám. U. o., 1894. — *A fekete király.* Tört. elb. az ifj. szám. U. o., 1896. — *Elbeszélések az állatvilág köréből.* U. o., 1898 (Többekkel). — *A dozse fia.* (Hazafias Kt. 33.) Pozsony, 1898. — *A búrok m. vitéze.* Wildenstein után. Bp., 1900. — *A Bucsak Klári lakodalm.* (Históriák, Nóták. 195.) U. o., é. n. — Tan-könyvei közül megemlítendő: *Keresk. tanulók olvasókönyve.* Bp., 1897 (3 köt. 3. kiad. u. o., 1905/7). — *Olvasókönyv a gazd. ism. isk. szám.* U. o. 1896 körül. (Benedek Elekkel. Petrik csak a 3. kiadástól ismeri! 12. kiad. u. o., 1908). — *Abc és olvasókönyv.* U. o., 1906 (5 köt. Benedek Elek- és Száva Jánossal).

HORN EMIL (KÁROLY), bankár, szül. Párizsban 1858 jan. 31-én, megh. u. o. 1937 július 4-én. — H. Ede hírlapíró és keresk. min. államtitkár fia. 1871—1875. Budapesten élt s itt járt iskolába. Visszatérve Párisba egy bankházba lépett s emellett hírlapíróskodott. A m. szépirodalmat ismertető fordításai: *Scènes hongroises.* Par Kálmán de Mikszáth. Trad. Paris, 1890. (A Jó palócok

fordítása. François Coppée előszavával). — *Jókai*. U. o., 1895. (Gaston Bois-sier előszavával. Tartalmazza a Székely asszony, Az erdei dal c. elbek és a Sárga rózsa c. regény fordítását). — *Mon village*. Par Victor Rákosi. U. o., 1895. (Az én falum fordítása).

HÖGYÉSZI AMAND PÁL, bencés, tihanyi alperjel, szül. Hőgyészen (Tolna vm.) 1870 május 17-én, megh. Tihanyban 1937 április 1-én. — Mint gimn. tanár Esztergomban, Kőszegen és Komáromban működött. — Szent-beszédei a *Szent Gellért*-ben (1898/901, 907/9, 910/11).

HÖRENYI LAJOS, ny. ev. lelkész, megh. Budapesten 1937 április 13-án (temetés napja) 85 éves korában. — Gyórszemerén lelkészkedett. A *Harangszó* munkatársa volt.

HUSZTHY JOLAN, megh. Nyíregyházán 1937 áprilisában. Regénye jelent meg a *Magyarság*-ban.

JÓNAS KÁROL(!), a M. Tud. Akadémia ny. gondnoka, megh. Budapesten 1937 május 28-án, 85. évében. — R. kat. konvertita. — Munkái: *Tarka könyv*. Bp., 1930. — *Egy nagy magyar hadvezér*. U. o., 1935.

JÓZSA MIHALY, m. k. kormánytan., ny. kir. tanfelügyelő, szül. Brassóban 1847 december 14-én, megh. Budapesten 1937 május 23-án. — Ev. Tanítói pályáját 1868 áprilisában kezdte, mint a brassói ref. egyh. iskolájának s. tanítója. 1870-ben nagybaconi, 1871-ben krizbai tanító lett, 1877-ben pedig a brassói ev. hitközség által szervezett hitoktatói állásba került. Később kineveztek tanfelügyelőnek s 1915-ig a kultuszminisztériumba beosztva szolgált. 1924-ben lett m. k. kormánytanácsos. 1871-től számos cikket írt a kül. erdélyi pedagógiai és napilapokba, 1890—93. szerkesztette az *Iskola és a Szülői Ház* c. tanügyi folyóiratot.

JUHASZ GYULA, ny. középisk. tanár, hírlapíró, a Petőfi Társ. r. tagja, szül. Szegeden 1883 április 4-én, megh. u. o. veronálmegezésben 1937 április 6-án este fél nyolckor. — R. kat. Atyja postatiszt volt. Gimnáziumot végzett, aztán kispap lett, majd bölcsészhallgató Budapesten, ahol a m.-latin szakcsoportból szerzett oklevelet. Tanári pályáját mint h. tanár a máramaroszi piaristáknál kezdte, majd 1908/11. hasonló minőségben a nagyvárad premontrai főgimnáziumban szolgált, innen Szakolcára került a kir. kat. főgimnáziumhoz s végül 1913-ban a makói áll. főgimn. r. tanára lett. 1917-ben (s nem mint Révai írja 1907-ben) lemondott tanári állásáról s Szegedre költözött, ahol mint hírlapíró helyezkedett el. Élete utolsó éveit hol a kórházban, hol özvegy édesanyjánál töltötte és többször próbálkozott meg az öngyilkossággal. Legelőször már 1907-ben, majd 1914 márc. 6., egy budapesti szállóban, legutóbb Szegeden 1936 máj. 12., úgyancsak altatószerekkel. — A Petőfi Társ. 1920-ban választotta r. tagjai sorába s tagja volt a szegedi Dugonics Társaságnak is. 1912. elnyerte a Petőfi Társ. Bulyovszky-díját. Négyyszer egymás után nyert Baumgarten-díjat. — Két első versét 1899. V. 21. számában, tehát alig 16 esztendőskorában közölte a *Szegedi Napló*. Nagyvárad tanárkodása alatt a *Szabadság* (1908), majd a *Nagyvárad* (1908/11) szinkritikusa volt. Szegedi hírlapíróskodása idején a *Délmagyarország*, *Szeged és Vidéke*, *Szegedi Híradó* és *Szegedi Napló* b. dolgozótársa volt. — Előttém ismert versei és cikkei: *B. Napló* (1899, 903, 05/7), *Győri Hírl.* (1899), *Szegedi Napló* (1899/900, 907, 912/4, 920), *P. Napló* (1902/3, 07, 10, 18), *Debrecen* (1903, 09/10, 12), *Hazánk*

(1903), *M. Szemle* (1903/6), *Polit. Hetiszemle* (1903, 08), *A Hét* (1904/6, 08/15), *Egyet. Lapok* (1904/5), *Debr. Független Újs.* (1905, 08), *Aradi Közl.* (1906, 08), *Kép. Családi Lapok* (1906), *Népszava* (1907/10), *Új Idők* (1906/16), *A Holnap Versei* (1908), *Nagyvárad* (1908/12, 14), *Nyugat* (1908/12), *nagyvárad Szabadság* (1908, 10/1), *Vas. Újs.* (1908/14), *A Holnap Új Versei* (1909), *A Polgár* (1909), *Az Újs.* (1909/10, 15), *Élet* (1909/14), *Nagyvárad Napló* (1909, 12), *Szegedi Híradó* (1909/10, 13), *Renaissance* (1911), *Világ* (1911/2, 14/6, 18 versek; 1912: 171. sz. Magyar poétika), *Debr. Szemle* (1912), *M. Hírl.* (1912), *P. Hírl.* (1914). Verseinek német fordításai: *P. Lloyd* (1913/4). — Munkái: *Versei*. Szeged, 1907. — *Új versek. 1908—14.* Békéscsaba, 1914. — *Késő szüret.* Költemények. Bp., 1918. — *Ez az én vérem.* Költemények. Szeged, 1919. — *Nefelejcs.* (Versek). U. o., 1921. — *Testamentom.* Költemények. U. o., 1925. — *Orbán lelke.* (Kis reg. és elbek). Bp., 1926. — *Szögedi színház.* (Humoreszkek). 1926. — *Hárfa.* (Versek). 1929. — *Holmi.* (Prózai írások). Bp., 1929. — *Fiatalkok, még itt vagyok.* 1935. — Színművei: *Atalanta.* Zenés játék Dési Alfréd és Lehel Károly zenéjével (bemut. nagyv. Szigligeti Szính. 1909. I. 16); *Szép csöndesen.* Idill 1 felv. (u. o. 1909. III. 21); *Egy óra sarc.* Verses színj. 1 felv. (bpi Apolló-Szính. 1924). — Alnevei és betűjegyei: —ász (Szabadság); —im. (Nagyvárad (1908/9); (j.) (u. o.); j. gy. (A Hét 1912); Jim (Szabadság, Szegedi Napló); Juhar (Szabadság).

KAISER GIZELLA (özv. nagyrecskei Bíró Lászlóné), f. keresk. isk. tanár, szül. Budapesten 1875-ben, megh. u. o. 1937 április 11-én. — Ő volt Magyarországon az első gyorsírástanárnő, s ő írta az első gépirástantkönyvet. Fel. szerkesztője volt a *Szenográfia* c. szaklapnak.

KECSKEMÉTI VILMOS, hírlapíró, szül. Kecskeméten 1879 június 17-én megh. Budapesten 1937 március 31-én (temetés napja). — Izr. Jogot végzett, majd szülővárosában, utóbb Budapesten hírlapíróskodott. H. szerkesztője volt a *Pestmegyei Hírlapnak*, szerkesztője a *Kecskemét és Vidékének*, utóbb a kecskeméti *Függetlenségnek*, Budapesten a *Kis Újs.*, majd a *Budapest* s végül az *Egyenlőség* szerkesztője volt. Az *Egyetértés*, *Kritikai Szemle*, *M. Figaró*, *M. Hírl.* és *P. Lloyd* c. lapokba is dolgozott. 1927-ben megindította a *Zsidó Erkölyv*-et.

KIRALY MIKLÓS (harasztosi), ny. polg. isk. igazgató, ref. lelkész, megh. Hajdúdorogon 1937 áprilisában 89 éves korában. — Talán az ő tárcája: *Debreceeni Ellenőr* (1900).

KONTRASZTY DEZSŐ, kegyesr. tanár, szül. Szegeden 1877-ben, megh. Sátoraljaújhelyen 1937 júniusában. — Cikkei: *Szegedi Napló* (1917/8).

KOVACS GÉZA, dr. phil., tanügyi tanácsos, áll. gimn. igazgató, szül. Békésen 1880-ban, megh. Rákospalotán 1937 június 12-én. — Ref. Fiúmeban, majd Újpesten volt áll. tanár, 1927-ben a mezőtúri leánygimn. igazgatója lett; 1935-től a székesfehérvári tanker. főigazgatóságnál szolgált, 1937 januárjában kinevezték a bpi IX. ker. Fáy András gimnázium igazgatójának. — Cikkei: *B. Hírl.* (1913/5, 17). — Munkái: *Magyar István.* Bp., 1902. — *Könyv nélkül tanulandó olvasmányok gyűjteménye.* Összeáll. Kozák Lajossal. U. o., 1922 (és többször). — *A m. irodalomtört.* áttekintése. Összeáll. u. azzal. U. o. (1926). — *M. olvasókönyv.* Középisk. I—III. o. szám. U. o., (1926/28) (3 köt. és többször). — *M. nemz. irodalomtörténet* U. o., é. n.

KOZMA FERENC (loveldi) ny. tábornok, a Kisfaludy Társ. r. tagja, szül. Marcaliban (Somogy vm.) 1857 február 26-án, megh. Budapesten 1937 május 4-én este, hosszú szenvedés után. — Ref. Atyja: K. Sándor, kir. főügyész. Özvegye: Lázárné Nyiry Erzsébet (Zsóka). Középiskolái elvégzése után beiratkozott a műegyetemre, majd 1878-ban a katonai pályára lépett s előbb a huszárságnál, 1905-től a méneskárnál szolgált. 1918-ban nyugdíjazták. A Kisfaludy Társ. 1904. választotta tagjai sorába. Baracsán temették el. — Már technikus korában kezdett verselgetni Rinay Kálmán álnév alatt. Hosszabb szünet után 1897-ben ismét elkezdett a költészettel foglalkozni s ez óta a Bárd Miklós írói nevet használta. Kötményei 1899 óta főleg a *B. Hírl.* és a *Vas. Újs.* hasábjain jelentek meg. — Verskötetei: *Bárd Miklós versei.* Bp., 1902 (2. kiad. U. o. 1904). — *Bacsó Pál és egyéb versek.* U. o., 1903. — *Bárd Miklós költeményei.* U. o., 1915. — *Vezeklés.* Verses reg. U. o. 1920 [1921]. (Ezzel nyerte el 1922-ben a M. Tud. Akad. Nádasdy-díját.), — *Újabb költeményei.* U. o., [1925]. — *Köd.* Verses reg. Debrecen, 1929. — *Föld a párnám.* Versek. 1930. — *Újabb válogatott költeményei* Bp. (ny. Pápa), 1935. (A M. T. Akad. kiadása).

MATEJKA JÁNOS, szül. Vácott 1893-ban(?), elesett a spanyol polgárháborúban a köztársasági csapatok sorában Lukács álnéven 1937 június 13-án 44 éves korában. — Az 1914/8. háborúban mint hadapródjelölt orosz fogságba került s 1918-ban mint rokkantat Svédországon keresztül hazabocsátották. Az 1919. kommün alatt ő volt Vácott a forradalmi bíróság ügyésze s ezért a tanácsköztársaság bukása után a rendes bíróság 23 é. fegyházra ítélte. A büntetést azonban nem hajtották végre, mert még 1921-ben oroszországi tűzok ellenében kicserélték. — Eredetileg írónak készült s verseket írogatott.

MIHALYFI ÁKOS (ISTVAN), dr. theol., cisztercita áldozópap, vilarsi apát, strázσαι prépost, ny. egyet. ny. r. tanár, a Sz. István Akad. t. tagja, szül. Szepetneken (Zala vm.) 1863 szeptember 2-án, megh. Budapesten 1937 május 27-én. — 1906–34. a bpi egyetem hittudományi karának ny. r. tanára volt. A Sz. István Társulatnak 1920-ban, a Sz. István Akadémiának 1932-ben lett alelnöke. — 1881/3. elbeszéléseket és rajzokat is írt a *Kat. Hetilapba*. 1890–1928. szerkesztette a *Kat. Szemlé*-t. Ugyancsak ő szerkesztette a *Családi Regénytárat*. — Minket érdeklő művei: *Emlékbeszéd Szvorényi Józsefről.* Bp., 1895. — *Egyházi beszéd Sz. István... ünnepén.* U. o., 1903. — *A túlvilág.* Nagyböjti szentbeszéd. U. o., 1904. — *Ünnepnapok.* Egyh. és társadalmi beszéd. U. o., 1906. — *Egyházi beszéd.* U. o., 1911. (2. bőv. kiad. U. o., 1912). — *Az igehirdetés.* U. o., 1912. (2. átdolg. kiad. U. o., 1921). — *Emlékbeszéd Dudek János felett.* U. o., 1918. — *Giesserein Sándor emlékezete.* U. o., 1925. — *Beszéd.* U. o., 1929.

MOGAN ÁKOS, az Orsz. Ref. Jóléti és Gazd. Társ. főtítkára, szül. Szegeden 1882-ben, megh. Budapesten 1937 április 16-án (temetés napja). — Eredetileg egri főegyházmegyei r. k. áldozópap volt, 1916-ban aposztatált s hosszú ideig Baltázár Dezső ref. püspök titkára volt. Főszerkesztője volt a *Kultúra* és *Szabadság* c. egyh. lapoknak. — Munkája: *Szt. beszéd... Desseuffy Elemér első sz. mistjén.* Szeged, 1908.

NAGY SÁNDOR (nemes) dr. jur., ügyvéd, szül. Feketeardón 1878 június

29-én, megh. Erdődön 1937 májusában. — Ref. 1904-ben nyitott ügyvédi irodát Erdődön. Cikkírója volt a *M. Kisebbség*-nek.

ÓDRY ÁRPAD (pacséri), a Nemz. Szính. örökös tagja, az Orsz. Színi Akadémia igazgatója, szül. Budapesten 1876 szeptember 25-én, megh. u. o. 1937 április 5-én reggel 7 ó. 5 pkor, szívbajban. — Atyja Ó. Lehel neves operaénekes volt. A színi akadémia elvégzése után Nagyváradon, Kolozsvárt, Debrecenben, Budán és Temesvárt működött s 1904-ben került Budapestre a Vígszínházhoz, majd a Nemz. Színházhoz, melynek 1923 óta örökös tagja, hosszú ideig főrendezője s 1935/36-ban játékmestere is volt. Együttal a Rádió főrendezői s 1930 óta az Orsz. Színi Akadémia igazgatói tisztét is betöltötte. A legkiválóbb jelmezsínészek egyike volt, aki a klasszikusokban csakúgy, mint a modern darabokban nagy sikereket aratott. Játékművészetét 1927-ben a Kisfaludy Társ. Greguss-díjával tüntette ki. — Hevesi Sándorral készített színműfordítása: *Ne ráljunk el!* Vigj. 3 felv. Írta: Arthur W. Pinero (bemut. Nemz. Szính. 1912. X. 4.).

PAULOVICS ISTVÁN, dr. phil., ref. főgimn. tanár, szül. Kiskunhalason 1876 február 10-én, megh. u. o. 1937 áprilisában. — Előbb a selmecbányai ev., majd a halasi ref. gimnázium latin-magyar szakos tanára volt. Költeményei: *Debr. Hírl., Felső-Bácska, Halas és Kiskőrös.* — Cikke: *Prot. Egyh. és Isk. Lap* (1902. Pázmány és Szenczi-Molnár Albert), — Munkái: *Bérczy Károly élete és jellemzése.* Bp., 1903. — *Horatius levelei.* Ford. (M. Ktár 568/9) U. o., (1909). — *Reviczky Gyula.* U. o., 1910.

PÖSCH DEZSŐ, hírlapíró, megh. Debrecenben 1937 május 11-én (temetés napja). — Harminc évig volt újságíró. 1910/11-ben fel. szerkesztője volt a *Debrecen*-nek.

RÓZSA (1890-ig Rosenthal) GEZA, dr. phil. ny. főreálisk. tanár, szül. Pápán 1871 október 11-én, megh. Budapesten 1937 május 17-én (temetés napja). — R. kat. konvertita. Egyetemi tanulmányait Bpen és Párisban elvégezvén, a francia és magyar szakcsoportból szerzett oklevelet. 1894/97. a székelyudvarhelyi, 1897/900. az egri, 1900/17. a zsolnai és 1917/19. a körmezbányai áll. főreáliskola tanára volt. 1893/4. párisi tartózkodása alatt r. levelezője volt a *Főv. Lapok*-nak. Francia és olasz költőkből készített műfordításai kül. m. szépirod. lapokban. — Minket érdeklő munkái: *Bessenyei mint drámatró.* Bp., 1893. — *Aphrodite.* Reg. Írta Pierre Louys. Ford. U. o., 1898. — *Félszüzek.* Reg. Írta Marcel Prévost. Ford. U. o., 1896. — *Juliette házassága.* Reg. Írta u. a. Ford. U. o., 1898. — *A názárethi szűz.* Reg. Írta u. a. Ford. U. o. 1898. — *Az asszony bolondja.* Reg. Írta Pierre Louys. Ford. U. o., 1899. — *A szerelem bolondja.* Írta Harold Mac Garth. Ford. (Egyet. Regtár. XXVI. 18.) U. o., 1910. (2. kiad. u. o., 1918). — *Művészek felelősei.* Írta Felix Salten. Ford. (M. Kt. 603.) U. o., [1910]. — *Családi kör.* Írta Maurice Maeterlinck. Ford. (M. Kt. 643.) U. o., [1911]. — *Napoleon.* Írta A. Connan Doyle. Ford. (Egyet. Regtár. XXVIII. 9.) U. o., 1911. — *Jean-Christophe Párisban.* Reg. Írta Romain Rolland. Ford. (A Kultúra Regtára. 30.) U. o., 1919. (2 köt.). — *A srápnél.* Írta Maurice Leblanc. Ford. U. o., 1921. — *A nagy titok.* Írta M. Maeterlinck. (Az Okkultizmus Könyvei.) Ford. U. o. 1921. — *Párisi vasárnapok.* Humoros reg. Írta Guy de Maupassant. (Tréfás Könyvek. 4.) U. o., 1921. — *Izlandi Han.* Írta Victor Hugo. Ford.

(A Regényírás Művészei. 17.) U. o., 1922. — *A Rougon—Macquart-család*. 18. A pénz. Reg. Írta Émile Zola. Ford. U. o., 1928.

RUDAN AMADE (1916-tól szentlőrinczi) dr. sc. pol., ny. h. államtitkár, szül. Fiúméban 1868 január 24-én, megh. Budapesten 1937 április 10-én. — A keresk. minisztériumban szolgált s végül a hajózási osztály főnöke volt. A fiúmei kikötő fejlesztése körül szerzett érdemeket. Szinnyei szerint a fiúmei *La Voce del Popolo*-ban jelent meg tőle Jókai Mór *Egy játékos, aki nyer*. c. regényének olasz fordítása. Rényi Dezsővel leford. magyarra Felice Cavalotti *Jepte leánya* c. 1. felv. vigjátékát, melyet 1896 febr. 28. mutatott be a bpi Nemz. Színház.

SCHREYER VIKTOR, ügyvéd, földbirtokos, megh. Nagyszentmiklóson 1937 júniusában 91 éves korában. — Valamikor Lopresti Lajos br. jószágigazgatója volt Mercyfalván. — A *P. Hírl.* (1937. VI. 5. sz.) szerint több vers-kötete van, de ezeket sem Szinnyei, sem Petrik nem ismeri; lehet, hogy alnéven jelentek meg. Én csak néhány nevével jegyzett tárcáját ismerem: *Arad és Vidéke* (1910), *Szegedi Napló* (1910—11).

SIKORSZKY ENDRE, pápai kamarás, aszódi prépost, szül. Hétháronson (Sáros vm.) 1856 április 30-án, megh. Gálszécsen 1937 április 5-én (tem. napja). — Több kiadást ért imakönyve: *Egi ösvény*. Eperjes, 1891.

SZALAY JÓZSEF, dr. sc. pol., ny. kerületi rendőrfőkapitány, szül. Békéscsabán 1870 február 17-én, megh. Szegeden 1937 április 25-én agyvérzés következtében. — R. kat. A jogot Budapesten és Bécsben elvégezvén, 1892—1902. Békés vm. szolgálatában állott, mint aljegyző és szolgabíró. 1902—908 Hódmezővásárhely rendőrfőkapitánya, 1908 óta Szeged h., majd valóságos rendőrfőkapitánya volt. Utóbb kinevezték ker. rendőrfőkapitánnyá s 1931-ben nyugdíjazták. — Húsz éven át elnöke volt a szegedi Dugonics-Társaságnak. Szép bibliofil könyvtára volt dedikációs példányokkal és gazdag autogramm-gyűjteménnyel. — Fiatalkorában novellákat is irogatott a *Békésm. Közl.*, *Orosházi Újs.*, *Hódmezővásárhely*, *Vásárhely és Vidéke*, *Szeged és Vidéke*, *Szegedi Híradó*, *Szegedi Napló*, c. lapokba. — Cserzy Mihállyal írt *Ugarimadás* c. népiesszínművét 1916 febr. 11. mutatta be a szegedi színház.

SZEMZŐ VILMOS, ny. áll. polg. isk. igazgató, szül. Kernyaján 1865-ben, megh. Budapesten 1937 május végén v. június elején. — Előbb Kismartonban, majd 1909/11. Győrött volt polg. isk. tanító, azután igazgató a felsővisói áll. polg. fiúiskolában. — Értekezése: *győri polg. fiúisk. értes.* (1910. A szépirod. fejlesztése az iskolában). — Munkatársa volt a *Visó és Vidéke* szépirod. rovatának.

TARNAI (1905-ig Tattárszky) ISTVÁN, balmazújvárosi közs. tanító, megh. Debrecenben 1937 május 31-én, hosszú szenvedés után életének 51. évében. — A *P. Hírl.* szerint alig 18 esztendőskora óta irogatott cikkeket és elbeszéléseket vidéki és fővárosi lapokba, így a *P. Hírlapba* is. — Jegyzeteim közt csupán egyszer fordul elő a T. I. név, a *Felsőmagyarország* egy 1915-ben megjelent tárcájánál. Egyébként T. Iván névvel jegyzett tárcákat és verseket ismerek. — Munkái: *Magyarok Messiása*. (Műkedvelők Kta 1.) Debrecen 1923. — *Az utolsó szó*. (Műkedvelők Kta 3.) U. o. 1924. — *Bűnbocsánat* (Műkedvelők Kta 4.) U. o. 1924.

TORMAY CÉCILE (nádudvari), nemes alapítványi hölgy, a M. Asszo-

nyok Nemz. Szövetsége elnöke, szül. Budapesten 1876-ban, megh. Mátraházán saját villájában 1937 április 2-án a hajnali órákban. — R. kat. Szülők: T. Béla, államtitkár, munkácsi és barkaszi Barkassy Hermin. — 1893 óta írt elbeszéléseket különböző lapokba. Az 1914/18. háború alatt szinte alig írt, mert a Vöröskereszt teljesen lefoglalta. Az 1919. kommunista uralom halálra kereste s ő álnéven bujdosott az országban. A rend helyreállása után egyik vezetője lett a nemzeti mozgalomnak. Megalapította a M. Asszonyok Nemz. Szövetségét s 1922-ben megindította a *Napkelet* c. irodalmi folyóiratot, melynek haláláig főszerkesztője volt. — Április 5-én temették el az Iparműv. Múzeum kupolacsarnokából a kormányzópar jelenlétében. A MANSz. nevében Agoston Gézané, a *Napkelet* szerkesztősege nevében Kállay Miklós búcsúztatta. Haláláról legközelebbi összes ülésén a M. Tud. Akadémia nevében József kir. herceg emlékezett meg. — Előtte ismert tárcái és egyéb írásai: *M. Génus* (1893/4), *Főv. Lapok* (1894), *Hazánk* (1894, 97), *Délmagyarors.* Közl. (1895), *Nemzet* (1895/9), *B. Napló* (1898, 900/1, 08), *Háztartás* (1899), *M. Nemzet* (1899—900), *Ország-Világ* (1900), *M. Lányok* (1901), *Új Idők* (1901, 08, 14/5), *M. Hírl.* (1902/13, 16; 1903: 119—131. sz. Petneházy), *Kolozsv. Újs.* (1903), *A Hét* (1905, 08), *Jövendő* (1905), *Pol. Hetiszemle* (1905), *Az Újs.* (1909, 11, 18), *P. Hírl.* (1910), *M. Figyelő* (1912: IV.), *A Cél* (1913), *Napkelet* (1922), stb. Német fordításban: *P. Lloyd* (1908, 910; 1911: 11—48. sz. Menschen unter Steinen; 1916, 18). — Munkái: *Apród-szerelm.* Novellák. (Az Athenaeum Olvasótára. XI: 22.) Bp., 1900 [1899]. — *Apró bűnök.* Elbek. U. o., 1905. — *Emberek a kövek között.* Reg. U. o., 1911. (1919-ig 4 kiadást ért. Németül: Menschen unter Steinen. Übertr. v. Ernst Goth. Berlin, 1912; franciául: Au pays de pierre. Trad. par Marcelle Tinayre et Jean Guerrier, először a Revue de Paris 1913. évfában, majd Paris, (1914); olaszul: Cuori fra le pietre. Trad. de Silvia Rho. Milano, 1928.) — *A régi ház.* Reg. U. o., 1914. (1937-ig 31.000 példány. 1916-ban elnyerte a M. Tud. Akad. Péczely-díját. Németül: Das alte Haus. Übers. v. Heinrich Horvát, először a Frankfurter Zeitung 1916. évfában, majd Berlin, 1917; svédül: Ulvings hus. Ford. Leffler Béláné Stockholm, 1917; dánul: Det gamle hus. Kjobenhavn, 1919, 2 kiadást ért; angolul: The old house. Translated by E. Torday, London, 1921. és Newyork, 1922; hollandul is megjelent). — *Viaszfigurák.* Novellák. U. o., 1918. (1937-ig 9000 példány; ebből két novellát még 1908-ban és 1909-ben lefordított olaszra Gabriele D'Annunzio). — *Almok.* U. o., 1920. — *Bujdosó könyv.* U. o., 1921/2. (2 köt. 1937-ig 5 kiadást ért 20.000 példányban; angolul: An outlaws diary. London; franciául: Le livre proscrit. Trad. et adapté par Marcelle Tinayre et P. E. Régnier, előbb a Revue de Paris és a Revue Universelle hasábjain, majd kötetben Páris, 1925; ez a fordítás 9 kiadást ért; finn, lengyel, német és olasz fordításokban is). — *Megállt az óra.* (Elbek) U. o., 1924. — *Assisi Sz. Ferenc kis virágai.* Ford. (A Napkelet Kta. 16.) U. o., 1926. (2—3. kiad. u. o., 1927). — *Kis m. legendárium és Sz. István királynak intelmei.* Ford. U. o., 1930. — *Magyar legendárium.* Ford. U. o. (1931) (Molnár C. Pál fametszeteivel). — *Az ősi küldött.* I. *A csallóközi hattyú.* II. *A tulsó parton.* Tört. reg. U. o., 1934. (A 3. kötetben haláláig dolgozott s az csaknem teljesen elkészült.)

TÓTH SANDOR (csáfordi), dr. phil., ny. főgimn. igazgató, a Dugonics- és Kemény Zsigmond Irod. Társ. r. tagja, szül. Győrött 1854 február 24-én,

megh. Budapesten 1937 május 6-án (temetés napja). — Pályáját 1876-ban mint a selmecbányai kat. főgimn. h. tanára kezdette. 1879—83. Nagyszebenben, 1883—93. Pozsonyban volt rendes tanár, 1893/4. mint h. igazgató megszervezte a szentgotthárdi áll. gimnáziumot, 1894—1902. a makói áll., 1902—19(?) az eperjesi kat. főgimn. igazgatója volt. — 1875 óta írt verseket, novellákat, rajzokat s egyéb cikkeket külföldi, vidéki és fővárosi lapokba. — Főbb irodalomtört. cikkei: *eperjesi kat. főgimn. értes.* (1903. Petőfi költészete), *Eperjesi Széchenyi-Kör Evkönyve* (1906. Jókai Mór; 1907. Greguss Ágost). — Munkái: *A lírai álláspont és Arany János.* Bp., 1878. — *Musaeus Grammaticus Hero és Leandere.* Ford. Selmecbánya, 1878. — *Symbolum és allegoria.* U. o., 1878. — *A m. irodalom története.* Nagyszeben, 1881. (3. telj. átdolg. kiad. Bp., 1899—1900., 2 köt.) — *A jó erdélyiek.* Elbeszélések, rajzok. Bp., 1883. — *Br. Kemény Zsigmond életrajza.* (M. Helikon. 38.) Pozsony, 1884. — *Madách Imre életrajza.* (M. Helikon.) U. o., 1884. — *Olvasókönyv a m. irodalom történetéhez.* Bp., 1884. — *Aki senkié sem.* Reg. U. o., 1884. — *A prózai trásművek elmélete.* U. o., 1885. (2. átdolg. kiad. U. o., 1887.) — *Olvasókönyv a prózai trásművek elméletéhez.* U. o., 1886. — *Távol, közel.* Újabb elbeszélések. Pozsony, 1888. — *Az utolsó kuruc.* Krón. történetek az ifj. szám. Szentgotthárd, 1895 (és Bp., 1904). — *Kuruc világ.* Reg. történetek. Bp., é. n. — *Kuruc krónikák II. Rákóczi Ferenc korából.* Az ifj. szám. U. o., 1896. — *Hellas ege alatt.* Elbeszélések és rajzok. U. o., 1897. — *A kuruc király.* Krón. történetek. U. o., 1898. — *Erdély nagygasszonya.* Krón. történetek m. leányok szám. U. o., 1899. — *Szőcske kisasszony.* Reg. m. leányok szám. U. o., 1904. — *A legnagyobb magyar.* Reg. korrajz a m. ifj. szám. U. o., 1904. — *Gyászos idők. hősi tettek.* U. o., 1904. — *A m. szabadság atyja.* Reg. korrajz a m. ifj. szám. U. o., 1909. — *Sáros vm. monográfiája.* Berzeviczy Albert előszavával. Eperjes, 1909/10. (I—II. köt.) — Alnevei: Győri Ede; Széphalmi; Tivadar.

VIDOR IMRE, dr., szabadkai izr. hitközs. titkár, megh. Budapesten 1937 áprilisában 59 éves korában. — Évekig munkatársa volt a *Szabadkai Napló*-nak. — Versei: *Ország-Világ* (1904). — Talán az ő munkája: *Árpád, vagy a magyarok bejövetele.* Bp., é. n.

VEZÉRI ÖDÖN, ny. várnagy, szül. Nagybányán 1841-ben, megh. Szolnokon 1937 január 27-én. — Ref. A pesti egyetemet. 1861. elvégezvén, vármegei aljegyző volt, majd 16 éven át színész és rendező. 1879. visszatért a vm. szolgálatába; ő volt az első főispáni titkár és az utolsó várnagy. 1906. nyugdíjazták. 1892 táján vette át a Horthy István alapította *Tiszavidék* c. lap szerkesztését, mely utóbb beolvadt a *Jász-Nagykún-Szolnokm. Lapokba*, melyet négy évtizednél tovább szerkesztett. — Színész korában Kassán a következő színműfordításai kerültek színre: A szerzetesek. Vigj. 3 felv. Írta Tonelli (1868. X. 19.); A fehér ruhás nő. Dráma 5 szakaszban. Írta Charlotte Birch-Pfeiffer. (1873. III. 17.); A gyermekorvos és a szerelem gyermeke. Dráma 5 felv. Alexandre Dumas után (1873. IX. 15.); Egy szó a birodalmi tanácshoz. Színmű 4 felv. Írta O. F. Berg (1874. III. 17.); Claude felesége. Színm. 3 felv. (1874. IV. 9.).

WLASSICS GYULA (1916-től báró), dr. jur. et. sc. pol., v. b. t. t., a m. kir. közigazgatási bíróság ny. elnöke, felsőházi tag, a M. Tud. Akad. ig. és t. tagja, a Korvin-lánc tulajdonosa, szül. Zalaegerszegen 1852 március 17-én,

megh. Budapesten 1937 március 30-án, éjjel negyedkettőkor, lábtörés folyományaképp beállt tüdőgyulladásban. — Róm. kat. A jogot Bpen és Bécsben elvégezvén, igazságügyi szolgálatba lépett. Előbb a kir. törvényszéken és a kir. táblán működött, majd az ügyészség státusában berendelték az igazságügy-minisztériumba, ahol a törvényelőkészítő osztályban dolgozott. Mint főügyész-helyettest 1891. kinevezték a büntetőjog ny. r. tanárának a bpi egyetemre. 1892. a csáktornyai kerület szabadelpárti programmal országgyűlési képviselőnek választotta meg s ő lett a vallás szabad gyakorlásáról szóló törvényjavaslat előadója. 1895. Bánffy kabinetjében elvállalta a vallás- és közokt. miniszteri tárcát, melyet a Széll- és Khuen-Héderváry-kabinetben is megtartott. 1903 végén a minisztérium vezetésétől fölmentetvén, újból elfoglalta egyetemi katedráját. 1906—1932. a közigazgatási bíróság elnöke volt. Mint ilyen bekerült a főrendiházba, melynek 1918 jún. 18. elnökévé nevezte ki IV. Károly király. A forradalmak után résztvett a felsőházi törvény előkészítésében s amikor a felsőház megalakult, egyhangúlag megválasztották annak elnökévé. E tiszttét 1935 áprilisáig töltötte be. Az országház kupolacsarnokából temették április 2-án. Horthy Miklós kormányzó jelenlétében szentelte be Glattfelder Gyula csanádi püspök. A felsőház nevében gr. Széchenyi Bertalan, a közig. bíróság nevében Puky Endre búcsúztatta. — 1868 óta széleskörű irodalmi munkásságot fejtett ki a büntetőjog, közigazgatási jog és a nemzetközi jog, valamint a publicisztika terén. A M. Tud. Akadémia, melynek 1885 óta tagja s egy ideig másodelnöke is volt, publicisztikai működését a Bródy-díjjal, jogi munkásságát pedig nagydíjjal tüntette ki. — Irodalmi vonatkozású munkái: *Deák Ferenc munkáiból*. Sajtó alá rend. és bev. (M. Remekírók. 18/9.) Bp., 1906. (2 köt.) — *Kultúrpolitikai kérdések*. U. o. (1909). — *Deák Ferenc*. (Olcso Kt. 663/4.) U. o., 1912. — *Múzeumok és könyvtárak*. Elnöki beszédek. (Olcso Kt. 1672/5.) U. o., 1912. (Nagy 8-r. díszkiadásban is megjelent a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa és Főfelügyelősége kiadásában, 60. születésnapja emlékére.)

G.. P.

Figyelmeztetés. *Gulyás Pál* sajtó alá kész művére (*Magyar írók élete és munkái*) október hó elsejéig lehet előfizetni a *Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete* (Budapest, VIII. Múzeum-körút 14.) címén. Kérjük olvasóinkat és a magyar középiskolák igazgatóit, hogy a mű megjelenését előfizetésükkel tegyék lehetővé!

Szerk.

Felelős szerkesztő és kiadó: Alszegehy Zsolt, Budapest II, Hattyú-utca 7).

26.075. — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest. (F.: Thiering Richárd.)

A hírlap hatása Jókai társadalmi regényeinek anyagára.

Írta: NAGY SÁNDOR.

1894. január 6-án, a Jókai-jubileum alkalmával, Rákosi Jenő lapja, a Budapesti Hírlap, az író ünneplésének azt az eredeti módját találta ki, hogy kilenc társadalmi regényének tárgyát hírlapírói modorban dolgozta fel. Az irodalmi tréfa tárgyai voltak egyebek között az Egy magyar nábob, Kárpáthy Zoltán, az Új földesúr, a Szerellem bolondjai, az Aranyember, a Fekete gyémántok című regények.

Ez az ötlet első tekintetre nem látszik különösebben jellemzőnek, mert hiszen többé-kevésbé minden társadalmi regényíróra alkalmazható, főleg olyanokra, kiknél az analízis nem szorította háttérbe a mesét, akik tehát mondanivalóikat konkrét és változatos cselekvénnyel fejezik ki. De Jókai regényeire mégis sokkal találóbb, mintsem gondolnók, mert rávillant egy jellemző tulajdonságukra: a hírlapnak rájuk gyakorolt hatására.

Az ötletet az igazságnak megfelelően oda kell kibővítenünk, hogy Jókai egy-egy társadalmi regényét nem csupán egyetlen riporttá, hanem egész hírlappá lehetne kidolgozni, melyben a politikától kezdve a bűnügyig minden lényeges anyag megvan. Más szóval kifejezve: a hírlap a maga anyagának változatosságával öntudatlanul is hatott Jókai társadalmi regényeinek tartalmára, úgyhogy egy-egy regényében nagyjából az újság változatos anyaga tükröződik vissza. Természetesen azzal az óriási különbséggel, hogy míg a hírlap anyagát csupán a szerkesztő irányja, ízlése foglalja össze, addig Jókai társadalmi regényeinek változatos tartalmát a művész egységesítő keze.

Ezt az ötletet Jókai társadalmi regényeire nézve annyira jellemzőnek tartom, hogy megpróbálom elfogadhatóvá tenni. Tanulmányom címe e szerint talán többet mond, mint amennyit most adni szándékozom. Nem szólok a hírlapról, mint szépírói tárgyforrásról, noha erre maga Jókai is gyakran hivatkozik; azt sem vizsgálom, mennyiben hatott a hírlap Jókai társadalmi regényeinek készülésére, mikor tudvalevőleg valamennyi először hír-

lapok tárcarovatában jelent meg, tehát az író bizonyára öntudatlanul is eleve figyelembe vette a hírlap közönségének igényét és ízlését. Most csupán azt akarom bizonyítani, hogy Jókai társadalmi regényeinek sokoldalúsága, tartalmi változatossága vég-elemzésben a hírlap hatására vihető vissza.

*

Jókai írói tehetségében sok az újságíróra emlékeztető vonás; szépirói munkásságával kezdettől-végig párhuzamos a hírlapírói tevékenység. Ezekből egészen természetesen következik, hogy társadalmi regényeiben az íróra jelentékenyen hatott a hírlapíró is.

Előre és egyszersmindenkorra meg kell jegyezni, hogyha Jókairól, mint hírlapíróról beszélünk, a szót a legmagasabb és legnemesebb értelmében kell vennünk. Jókai, ha regényeiben is egyben-másban hírlapíró módjára szolgálja közönségét, egyszersmind magasabb, eszményi célok felé is vezeti.

Hírlapíróra emlékeztető vonása Jókainak, mint regényírónak: a közönséggel való állandó érintkezésnek szükségérzete. Nemcsak a közönség szerette őt, ő is szerette közönségét s regényei útján állandó kapcsolatot tartott vele. Mindig tudta, mi érdekli őt s ezt az érdeklődést sűrűn megjelent regényeivel nemcsak kielégítette, hanem egyszersmind nemzeti s erkölcsi célok szolgálatába is állította.

Tehát Jókai éppen nem zárkózott el közönségétől, mint egyik-másik külföldi kortársa, nem attól elvonatkozva, tisztán művészi célból, l'art pour l'art, írta regényeit; legjelesebb alkotásai a minden idő mellett különösebben saját korának is szóltak; az elnyomatás szomorú ideje alatt a nemzeti szellemet ápolták, vigaszul szolgáltak a jelennek, reménységül a jövőnek. Azonfelül Jókai nem tett különbséget az olvasóközönség társadalmi rétegei között; az egész magyar társadalomhoz szólt. Miként társadalmi regényeiben a birtokos középosztály, akkoriban a nemzettársadalom gerince mellett állandóan szerepelt, ha olykor mellékesen is, az arisztokrácia és az egyszerű nép is, úgy olvasói táborában ott volt a nemzet minden rétege társadalmi osztály-, vallás-, sőt bátran mondhatjuk, nemzetiségi különbség nélkül.

Második újságírói tulajdonsága Jókainak az időszerűség, az aktualitás iránt való kitűnő érzék. Ez különösen a szabadságharc után, a hetvenes évekig írt társadalmi regényeiben feltűnő.

Legidősezerűbb tárgy természetesen a jelen. Jókai szerette a jelen eseményeit feldolgozni, de, sajnos, a kor, melyben működése javát kifejtette (1849–1867), e hajlamának éppen nem kedvezett. Az irodalomra nagy politikai nyomás nehezedett s a kérelhetetlen cenzúra a politikai közelmúltat és a jelent egyelőre törölte az irodalmi tárgyak sorából.

Pedig milyen hálás tárgya lett volna a szabadságharc, egyfelől mint a nemzeti életerő, tettekrekésztség és nagyraihivatottság bizonyossága, másfelől mint látott, hallott és átélt események és élmények kimeríthetetlen forrása.

Kedvesen mondja el maga Jókai, miként kényszerült ezen állandóan aktuális tárgyat elhagyni: „Egy kis kitérés az élő világba esett meg rajtam... mikor a Csataképeket (1850) és a Bujdosó Naplóját (1851) írtam, de amint ezen a pályán tovább akartam ballagni, egyszer csak azt mondta az államhatalom „hands off“... s azzal a kiadóm 15 ív kész munkámat, amely a 48/49-es időkről szól, szépen betapostatta papier mâché-nak: Sajó... letűnt a látóhatárról s az én fantáziám is kivándorolt Törökországba, Óceániába... s ha már éppen valami magyart kívántam írni, felkerestem a régi várkúnokat a Kaspi-tó mellett. Ezen a réven mégis csak csempésztem be egy kis hazaszeretetről, szabadságról szóló gondolatot; az államhatalom szemet hűnyt rá. Mért ne legyenek a magyarok szabadok és hazaszeretők — az obi pusztán?” (*Egy magyar nábob*. Előszó.)

Azonban az író leleményessége mégis csak megtalálta a lehető legközelebb eső hazafias tárgyat, melyet a cenzúra engedélyezett, s amelynek leple alatt a jelen nemzedéknek is szólhatott. Az elnyomatás korában a nemzet az 1825. év előtti időbe esett vissza. Akkor gróf Széchenyi István emelte fel a nemzetet s mutatta meg neki a boldogulás útját. Nem idősezerű volt-e az abszolutizmus korában Széchenyi nemzetmentő alakját felidézni s korát, a nemzeti életerő megpezsztülésének korát a nemzet szeméi elé állítani, hogy általa biztasson, reményt keltsen, hitet adjon. Valóban az Egy Magyar Nábob és a Kárpáthy Zoltán lelkes, a honért buzgó alakjaikkal, a nemzet életerejébe, jövőjébe vetett rajongó hitükkel, építő munkásságukkal megjelenésük időpontjában (1853, 54) a lehető legaktuálisabbak voltak.

A Régi Jó Táblabírákról (1856) már Mikszáth Kálmán megjegyezte, hogy mennyire idősezerű volt. A Bach-korszak igazság-

talanságaiból visszavitt a régi, patriarchális kor, az elfogulatlan bírák világába, mikor még magyar osztotta a magyarnak az igazságot.

A hatvanas évektől kezdve már inkább felhasználhatta az aktuális témákat. Végre megírhatta a szabadságharc történetét a Politikai Divatokban, új érdeket adván neki Petőfi és a maga szerepeltetésével. De a regény közlése a Honban nem volt zavartalan, a cenzúra gyakran lefoglalta miatta a lapot s Jókainak módosítani, rövidíteni kellett regényét. Csak 1869-ben, a kiegyezés után írhatta meg egészen kedvére és szabadon a szabadságharc prózai eposzát, a Kőszívű Ember Fiait, új aktualitást adva a régi témának a Baradlay-család szerepeltetésével, melyben a közönség, okkal vagy ok nélkül, a Tisza-család tagjait vélte látni; már pedig volt-e akkor aktuálisabb ember Magyarországon, mint Tisza Kálmán, a bálványozott ellenzéki vezér?

A Bach-korszak visszaasságait az 1861. évi országgyűlés összehívásáig, közvetlenül a rendszer bukása után, 1862-ben regénybe öntötte (Új Földesúr).

A Schmerling-korszakot mindjárt az alkotmányos időszak beköszöntével, 1868-ban feldolgozta a Szezelem Bolondjaiban, noha magyar részről is intették, hogy ne érintse még a friss sebeket; vessen rájuk fátyolt, miként a politikusok is tették.

A francia-német háborút (1870–71) már a következő évben tárgyul használta a Véres Kenyér című kis regényében.

Eszméjükkel, célzatukkal aktuálisak s egyszersmind Jókainak közönségével való meleg közösségéről tanuskodnak a Fekete Gyémántok (1870) és Aranyember (1872) című regényei. Abban a korban jelentek meg, melyben a nemzet politikai léte már biztosítva volt s a mindennapi közgazdasági építő munka vált szükségessé. Jókai, mint valódi nemzetnevelő, e regényeiben a mérnöki és kereskedői pálya nemzeti jelentőségére hívja fel a figyelmet s Berend Ivánban a magyar mérnök, Timár Mihályban a széles látókörű magyar kereskedő alakját rajzolja meg.

Kiválóan hírlapíróra valló tulajdonsága Jókainak élénk érzéke a fokozottan érdekes, mondjuk ki nyíltan, a szenzáció iránt. Itt ismét hangsúlyozni kell kiváló művészi érzékét. Szereti a szenzációt, egy-két regényében tárgyul is felhasználja, de általában nem túlozza. Alkalmazza a nagy büntetteket, a tömegszerencsétlenségeket, a nagy természeti csapásokat, de rendszerint

kerüli a rikító színeket, az olvasó idegeinek felizgatását. Írt ugyan kimondottan rémregényt is (Asszonyt Kísér, Istent Kísért), de a szenzációs motívumoknak regényeibe való olvasztásával rendszerint csak érdekességüket fokozza s a művészi célt nem áldozza fel nekik, mint a múlt század negyvenes éveinek rémregényírói.

A hírlapíró és regényíró közös tulajdonsága, a sokoldalúság is megvan Jókaiban, s ez nála kiterjed a két pálya egész szellemi területére.

Értett a politikához, hiszen hosszú időn át országgyűlési képviselő s politikai lapszerkesztő volt, s ez regényein is meglát-szik. A jogtudományhoz, mert ügyvédséget tanult; regényeiben nagy számmal fordulnak elő jogi esetek; egyiknek-másiknak éppen per a tárgya. Érdekelte a földrajz. Nem volt olyan tájék, olyan elrejtett völgye, félreeső szigete a földnek, melyet könyveiből ne ismert volna. Kedvelte a néprajzot, a természettudományt. Erősen kultiválta a természetrajzot, a növényeket mind névszerint ismerte. Nemcsak ismerte, hanem népszerű formában fel is dolgozta a magyar nemzet történetét. Tudta a világtörténet minden nevezetesebb eseményét. Tudományában természetesen elsősorban a művészileg értékesíthető érdekelte, az adomaszerű, a kivételes, a kuriózum.

Igazi hírlapírói vonása a rögtöni fogalmazó készség. Az első ihlet hatása alatt ír. Amít átgondolt, azt formásan, stílusosan azonnal papírra tudja vetni. Mikor leült írni, oly sebesen írt, hogy egy szó törlés nem fordult elő a papíron.

Hírlapíróra emlékeztet a mindennapi rendszeres munka. Az újságírókat általában bohémnek tartják, pedig az újság rendszeres munkára kényszeríti. A nap bizonyos részét, az esti órákat, a szerkesztőségben kell töltenie; a naponként megjelenő újságmoloch könyörtelenül követeli az anyagot, mindent pontos időre kell szállítani, a friss anyaggal nem szabad késni, nehogy mások megelőzzék.

Jókaira, mint regényíróra, foglalkozása nem rótt ugyan ilyen rendszeres robotot, de már gyermekkorában úgy szoktatta meg tanítója, hogy rendszeresen dolgozzék. Nem ugyan este, hanem reggel. Mindennap hajnalban kelt s megszakítás nélkül dolgozott tíz óráig.

Rendszeres munkásságával s írói készségével függ össze

bámulatossága, melyet méltatói rendszerint a szakadatlanul dolgozó újságíróéval szoktak összevetni. Azzal a különbséggel, hogy míg a hírlapíró a mának, ő a halhatatlanságnak dolgozott.

E kiváló hírlapírói tulajdonságoknak természetesen árnyoldalai is jelentkeznek Jókainál. A sokoldalúság következménye olykor bizonyos felszínesség, a gyors munkái a pongyolaság szerkezetben, jellemzésben, kidolgozásban, nyelvben; önmaga ismétlése; egyes formák sablónná merevedése, apró hibák ejtése stb.

*

E hírlapírói tulajdonságok egész természetesen vitték Jókait az újsághoz.

1846-ban Helmezy Jelenkoránál az újdonságok rovatát vezette három hónapig.

1848. decemberben a Pesti Hírlap szerkesztését vállalta el. 1849. február 22-én indította meg Debrecenben az Esti Lapokat. Mikor Budavára bevétele után a kormány Pestre költözött, Jókai is odavitte az Esti Lapokat s a Pesti Hírlap szerkesztését is átvette.

1858-tól a Magyar Sajtónak volt főmunkatársa s 1862-ben szerkesztője.

1863-ban alapította a Hon című nagy politikai és közgazdasági napilapot. 1882-től a Nemzet című kormánypárti lapot szerkesztette.

1867—1879-ig szerkesztette az Igazmondó című politikai néplapot.

Bár az ő humoros mondása szerint neki, mint szerkesztőnek, csak annyi köze volt lapjaihoz, mint a fűszeresbolt elé akasztott pléh-vadembernek a bolthoz. Hozzá tartozik a bolthoz ez is, de sem a bolt nem az övé, sem ő nincs a boltban soha. De ez természetesen csak szerkesztői pályájának későbbi felére igaz, mikor mint főszerkesztő, inkább csak a nevét adta a laphoz. Kezdetben valószínűleg úgylát, mint munkatárs, úgylát, mint szerkesztő, buzgón dolgozott s a hírlap a vérebe ment át.

Egyébként szenvedélyes újságolvasó volt. Erre nézve önmaga így nyilatkozott: „Mint ahogy az akrobatának mindennap kell gyakorolni az izmait: úgy kell nekem folyton fejleszteni az ismereteimet könyvekből és lapokból. A napi sajtó maga egy nagy

iskola, melyből a regényírónak egy leckét sem szabad elmulasztania.“ (Önéletírása 1895-ből.)

•

Jókaiban a regényíró a hírlapíróval szorosabban köti össze az a tény, hogy regényei először a hírlapok tárca-rovatában jelentek meg s csak azután könyvalakban.

Főbb társadalmi regényei közül a Pesti Naplóban jelentek meg: Egy magyar nábob, Kárpáthy Zoltán, A régi jó táblabírák, az Új földesúr.

A Honban, az író saját lapjában jelentek meg: Politikai átvitatok, Mire megvénülünk, A szerelem bolondjai, A kőszívű ember fiai, Fekete gyémántok, Eppur si muove, Az aranyember, Enyém, tied, övé, Az élet komédiásai, Egy az Isten, Akik kétszer halnak meg.

A Nemzetben: Kiskirályok, A lélekidomár, A tengerszemű hölgy, Nincsen ördög.

A Pesti Hírlapban: Fekete vér, A sárga rózsza, De kár megvénülni.

A Magyar Hírlapban: Öreg ember nem vén ember.

•

Így megvilágítva Jókai szellemi viszonyát a hírlaphoz s hangsúlyozván azt, hogy társadalmi regényei, pályája értékesebb előfelében, időszerű tárgyaikkal az egykorú közönség minden rétegét egyformán érdekelték, rátérhetünk tulajdonképeni tárgyunkra: mennyiben emlékeztet Jókai társadalmi regényeinek tartalma a hírlap anyagára.

Mi az újság? A köz- és társadalmi élet minden érdekesebb megnyilatkozásának, jelenségének számontartása. Tehát nagyjából az élet képe. Nem egészen hű, mert a politikában rendszerint pártszempont vezeti, társadalmi híreiben a szenzáció, s aránytalanul nagy helyet foglalnak el benne a bűnesetek.

Ha a Jókai-korabeli magyar hírlapokat nézzük, úgy találjuk, hogy tartalmuk nincsen olyan élesen tagolva, mint a mai újságoké. Külön rovata van a hazai és külföldi politikának, ez foglalta el a lap nagyobb részét; a többi a napi hírek vagy újdonságok gyűjtőcíme alatt foglalta össze a napi eseményeket, a bűneseteket s amennyiben voltak, a sporteseményeket. A vonal alatt

volt a szépirodalom (egy-egy hazai vagy külföldi regény folytatásokban) s ismeretterjesztés.

Ezen anyagnak felel meg nagyjából egy-egy Jókai-féle társadalmi regény tartalma is.

Jókai társadalmi regényeinek egyik legjellemzőbb eleme, mely ma már regényben meglehetősen ritka, a politika, illetőleg politikai történet. Legsikerültebb társadalmi regényei tulajdonképpen politikai korrajzok, melyek műfaj tekintetében a történeti és társadalmi regények között foglalnak helyet. De úgyszólván minden regénytárgyát szereti egy-két szállal a kortörténethez fűzni.

A politikai történet, mint költői anyag bizonyára tárgyi fontossága miatt szerepel. Jókai regénymeséinek érdekességét tárgyai jelentőségével is kereste. Már pedig a magyar életnek, életenergiának az ő korában s még jóval azután is, a legjelentékenyebb megnyilvánulása a politika volt. Ebben virágozott ki a magyar faj tehetsége.

Jókai regényei magukban foglalják a magyar politikai történet, sőt világtörténet minden nevezetesebb egykorú eseményét, mint a magyar szabadságharc, az északamerikai rabszolgafelszabadító s francia-német háború.

A Széchenyi-korszakot tárgyalja az Egy Magyar Nábob és Kárpáthy Zoltán. Ide nyúlik vissza a Mire Megvénülünk című regény az országgyűlési ifjúság történetével.

A felvidéki tótság lázadása a tárgya a Szomorú Napoknak.

Legkedvesebb tárgyforrása: a szabadságharc története. Erről szólnak a: Politikai divatok, A kőszívű ember fiai, Tengerszemű hölgy című regényei. Belejátszik Egy Az Isten, Enyém, Tied, Övé, Kiskirályok című regényeibe. Ebbe nyulnak vissza az Új Földesúr, Fekete Gyémántok stb. regényei.

A Bach-korszakban játszanak az: Új földesúr, Fekete vér; ebbe nyúlik vissza a Sárga rózsza; a Schmerling-korszakban: a Szerelem bolondjai, a Fekete gyémántok.

Az északamerikai rabszolgafelszabadító háború szerepel a Szerelem Bolondjaiban, az 1870–71-i francia-német háború a Véres Kenyérben, a Lélekidomárban, a Ninesen Ördögben.

A távol jövő előre elképzelt politikai eseményei vannak a Jövő Század Regényében.

A politikai anyag körébe tartoznak az országgyűlések (Egy

magyar nábob) és megyegyűlések (Kőszívű ember fiai), a nádori kihallgatás (Eppur si muove) részletes rajzai; az országgyűlési követ-, majd képviselőválasztás sokszor rajzolt jelenetei (Kárpáthy Zoltán, Az élet komédiásai, Nincsen ördög, Kiskirályok) stb.

Teljesen az újság hatására vallanak Jókainál a nagy elemi csapások, tömegszerencsétlenségek gyakori rajzai. Ezek azok az események, melyekhez az újság saját külön tudósítót szokott a színhelyre küldeni, s amelyeket, mint szenzációkat, külön, színes riportban szokott feldolgozni. Több regényének ilyen esemény a központja, mint a felvidéki járvány a Szomorú Napokban, az alföldi aszály és inség a Szerellem Bolondjaiban. Így szerepelnek: a felvidéki éhinség a Régi Jó Táblabírákban, az 1838-i pesti árvíz a Kárpáthy Zoltánban, tiszai árvíz az Új Földesúrbán, a komáromi hídleszakadás a nádort váró néptömeg alatt a Politikai Divatokban, Komárom égése a Tengerszemű Hölgyben, bányarobbanás és égés a Fekete Gyémántokban, vasúti szerencsétlenség a Nincsen Ördögben.

Ezek az események szerves részei Jókai regényeinek. Egy-egy ilyen katasztrófa nagy tömegeket mozgat meg, társadalmi kötelekeket szakít el, embereket hoz össze s hatását széles körben és sokáig érezteti. Azonkívül pompás alkalmat adnak az írónak leíró tehetsége ragyogtatására. Jókai a természet vad erőinek pusztító működését, lenyűgöző hatását, a tömeg viselkedését, megzavarodását, a segélynyújtást, a menekülést, a halált nagyszerűen tudja rajzolni.

Igen fontos helyet foglalnak el Jókai társadalmi regényeiben a bűntettek. Egyfelől azért, mert érdekesek, másfelől mert meséinek egyik legfőbb cselekvénymozgatója a gonosz. Nála a jók inkább passzív természetűek. A gonoszok cselekszenek, támadnak, a jók inkább védekeznek vagy ellenhatásképpen cselekszenek. Mennyire kedveli Jókai e motívumot, bizonyítja a Kész Regénytárgy című kis novella vázlata, melyben egy csalónő esetét mondja el, ki hamis okmányokkal egy előkelő, úri családba csempészte magát. A címben jelzi, hogy ezt az esetet érdemesnek tartja regényben való feldolgozásra.

Ezt a tárgyat nem dolgozta ki, de alig van regénye, melyben nagyobb bűneset ne fordulna elő. Egy-egy regényének éppen ez a tárgya. A Régi Jó Táblabírákban egy gonosz felvidéki bérlő

tönkrejuttat egy egész vidéket, csal, gyilkol, hamisít, míg rajta-
veszt s halállal lakol. A Lélekidomár tárgya egy messzeúgazó
bűnszövetkezet bűneinek kibogozása, a Szegény Gazdagok meg
éppen rablóregény, melyben a rablókalandok mellett hamis pénz-
verés is szerepel.

Egyéb regényeiben előforduló nagyobb bűnesetek: Abellino
botránypere Kárpáthy Zoltán ellen (Kárpáthy Zoltán). Straff
nőszöktetése és zsarolása. Szemes Miska sertéslopása (Új
földesúr). Cigányrablóbanda véres éjjeli támadása. (Mire meg-
vénülünk). Gyilkossági kísérlet (Aranyember). Mérgezés (Sárga
rózsa). Végredelet-hamisítás (Politikai divatok). Fondorlatos
megtévesztés (Kiskirályok) stb.

Az újság társadalmi riportjainak felelnek meg: a nábob
mulatása, névnapja, az ünnepi ebédek, vadászatok, uradalmi be-
iktató stb. részletes leírásai; a különböző párbajok rajzai. Alig
van Jókai-regény, melyben a párbaj elő ne fordulna.

De a hírlap egyéb rovatainak megfelelő anyaga is előfordul
Jókai társadalmi regényeiben.

Így a közgazdaság. A Fekete Gyémántok valóságos köz-
gazdasági regény; benne részletes vonásokkal van rajzolva a
bondavári kőszénbánya részvénytársulat megalakulása, felvirág-
zása és bukása; a tőzsde élete.

A sport, a mai hírlapok kedvelt rovata, akkor csak gyéren
s az újdonságok közt szerepelt, de Jókai több regényében elő-
fordul. Így az Egy Magyar Nábobban a pünkösdi királyválasztó
népies lovasverseny s az úri agárverseny.

Ismeretterjesztő részek is szép számmal vannak Jókai regé-
nyeiben, de természetesen nem öncélból, hanem az érdekesség
fokozására. Ilyen a kőszén keletkezésének geológiai képe a Fekete
Gyémántokban; ugyanott Iván felolvasása a sarkvidék utópiájá-
ról. Az Alduna képe, a balatoni rianás festése, a fogaskirály
leírása az Aranyemberben stb.

Talán kissé merésznek látszó feltevés, de úgy látszik, hogy
Jókai regénymese-alkotó módja is némileg a szerkesztő eljárásá-
ra vall.

Az alkotástól függetlenül az anyagot már előre gyűjtötte.
Amit valahol látott, hallott, átélt vagy olvasott, azt nemcsak em-
lékezetében raktározta el, hanem jegyzőkönyvecskéiben is. Midőn
egy-egy regénytárgy foglalkoztatta, át-átlapozgatta jegyzőköny-

vecskéit s az alkalmasaknak látszó adatokat regényébe foglalta. Társadalmi regénymeséi nem annyira egy magból nőnek ki, mint inkább különböző anyagból tevődnek össze s a művészi alkotó képzelet kohójában utóbb forranak össze.

*

Végére érkeztünk kitűzött feladatunknak. Fejtegetéseink alapján talán kimondhatjuk, hogy Jókai társadalmi regényeinek sokoldalúságára egyebek közt minden valószínűség szerint az újság tartalma hatott. Ezt bizonyítja különösen a politika, a szenzációs események s a bűntettek gyakori szerepe. Való, hogy a Jókai előtti társadalmi regények is eléggé változatosak; tarka tartalmú Dickens Pickwick-klubja, Jókai ifjúkori kedvelt olvasmánya, de ezek változatossága másnemű

E megállapítás csupán rámutat Jókai társadalmi regényei sokoldalúságának valószínű mintájára, de értékelésükre nézve nem következik belőle semmi. Mert világos, hogy a regény értéke nem az anyag változatosságán fordul meg, hanem annak művészi feldolgozásán. Ennek tárgyalása azonban már kívül esik feladatunkon.

Sokat írtak már a hírlapnak, az újkor eme hatalmas szellemi tényezőjének a szépirodalomra, különösen a regényirodalomra való hatásáról. Egyik jó hatásának mondhatjuk azt is, melyet Jókai társadalmi regényeire gyakorolt. Hatott abban, hogy e regények lehető mindenkinek szólnak; hogy általános érdekük mellett az egykorú közönséget különösebben is érdekelték, nemesen irányították; végül az anyag változatosságával reájuk az élet képét nyomta.

Juhász Gyula.*

Írta: KOZOCSA SÁNDOR.

Magányosabb, elzárkózóbb költője nem volt irodalmunknak, mint ő. Programmszerűen kereste az elvonulás keresztjét s céljának tekintette a szenvedést. Mély lírai alapanyagból szőtt lelki-sége a fájdalom hangjára rezonált a leggyakrabban és a legtisztábban: „a bölcs, akivé lassan válik az ember, a szenvedésből is aranyat csinál.” Ezt az — egy levélben hangoztatott — életelvet már majdnem szoborszerűséggel valósította meg.

Részesen volt a századeleji irodalom-regenerálódás forradalmi harcának, azonban ő ragaszkodott a leggőrcsösebben a „tradíciókhoz”. Modernségében volt valami askétikus lemondás, a vállalt eszme-hűség vaskövetkezetességű keresztülvitelében. A *Holnap* (Nagyvárad, 1908—1909) elindításával — a Nyugattal egyidőben — a decentralizálódó vidék irodalmi tudatát akarta erősíteni: a főváros „álkultúrájával” szemben a vidéki irodalom színes és nemzeti jellemvonásainak hirdetését kívánta. Ennek eredménye rendületlen hite a magyar népi tehetség különleges hivatásában. Így lett Nagyvárad és Szeged indulásának és beérkezésének alfája és omegája. Szimbólikus meghatározója sorsának az is, hogy első versei a Szeged és Vidékében (1904) jelentek meg. Ez a „vidéki” jelleg azonban nem tehetségének, hanem életfőlfogásának a jelképe. Fél százados életkor, melyből kerek 30 év esik az alkotásokra. Ezalatt nyolc könyvben bűgött föl hegedűjének hangja — a *Késő szüret* és a *Hárfa* kivételével — Szegeden. Versei — melyeket minél gyakrabban elevenítünk föl, annál inkább — távolból fűlsíró hegedű hangjaira emlékeztetnek: „mindig hangfogóval” szóló játéokra:

Elhantolt álmaim zokognak
A horpadt öblű hegedűn
És könnyeim, az eltitkoltak
Hullnak a húrra keserűn.

Költészetben és életben egyaránt nem ismerte a fortisszimó vérpezsdítő örvénylését, csak a vágyódó szonáták finom modulációit, bánatos mélységeit. Nem született irodalmi vezérnek. Fájdalmasan panaszkolta, hogy „észre sem vett engem senki”. Helyét

* Műveinek felsorolását lásd folyóiratunk 1937. évf. 137—38. lapján.

az irodalomban pregnánsan maga jelölte meg: „az új dalosok közt régi Arany fia.“ Lázadásra, istentagadásra nincs példa költészetében, de az önmarcangolásra annál több. Már első könyvében (*Versei*, 1907) fölesendülnek ezek, a költészetre jellemző vonások, a melancholia és az önvád: „lelkemnek kígyói mardosnak.“ Korai verseiben már meglepő formai határozottsága és művészi készsége. Tematikájában még gyakran kísértének ifjúkori, többnyire klasszikusízü olvasmány-ihletek, de érezni az élményszerűségre való törekvést is. Élete bőven szolgáltatott élmény-anyagot. Atyját — „ki Morse és Hughes gépén zenélt“ — korán elvesztette, hatása nem is lehetett rá, amit túlzó keserőséggel említ:

Az apámtól nem kell szégyenelnem,
Hogy csavargó, semmiházi lettem.
Szegény, ő is ágról szakadt, mint én.

Annál mélyebb és ösztönzőbb befolyású volt kedélyére anyja: legtisztább ihletője. Az ő korai, fiatal bánata virraszt felettük, hiszen a Szűz Anya „fájdalmas anyasága ma benned él anyám, te árva, drága, te könnyezőn mosolygó jó anya, szomorú házunk szelíd alkonya“.

Feltűnő, hogy szerelmi érzés *Verseiben* még nem szólal meg. Vajjon mégis mi lehet az oka, titka annak, hogy szerzetesi magányát föl váltotta a „tépő“ élet gondjaival? Juhászt a hivatás és a hit misztikuma vitte kolostorba. Önéletrajzi versében (*Váci szep-tember, 1899*) látjuk, hogy papságában mennyi a valóság és mennyi az illúzió. Fiatal lelkének mindent átfogó szeretetével borult a Kereszt elé: „az asztalon a Szentek élete, az udvaron sétál egy remete. A kispap lelke messze ögyeleg, várják pásztortüzes tiszai tájak... és ő egy halk Verlaine-versre gondol.“ Majd egy misztikus látomását örökíti meg:

En szerettem a nagy emberiséget,
En szerettem a fákat, füveket,
A madarakat, csillagot, virágot,
Es szerettem az Istent, aki egyszer
A feszületről hozzám lehajolt
Egy régi estén egy öreg kolostor
Imádkozótermében...

A tiszai táj, a Verlaine-vers és nem utolsósorban beteg idegzete egyformán gátolhatta hivatásának beteljesedésében. Juhász azonban mindvégig megmaradt az élet noviciusának, aki vágyón tekint Istenre s bármily csalódással és megaláztatással zengi: „mint Terézia szerelmed nyílától tested sebét viselte boldogan,

a bú nyílát úgy hordom én s a távol honvágya fáj örökké,
ó Uram!”

Csapongó impresszionizmusa az *Új versekben* (1914) kezd egyénibb és öntudatosabb hangot váltani. Az Ady utáni lírai quaterniast (Babits, Kosztolányi, Juhász és Tóth Árpád) nem teljesen jogtalanul „elefántesontmívű boldog palotába” való elzárkózás vádjával illették. Ezt a tisztán l'art pour l'art-os felfogást egyik sem képviselte aszkétikusabban, mint Juhász:

Örök hajlék be jó tebenned,
Örök szökökutad esobog,
Lemossuk ott a vért, a szennyet,
Mi álmodók, mi alkotók.

Ebben a költői világban cizellált szonettek készülnek, melyeket finom szavakkal, mint az ötvös a „zárt gyűrűt”, úgy készít a költő. Ő is, mint kortársai, gyakran „vallott” verseiben azok keletkezéséről: „szonettem akkor született, mikor egy nagy szerelmem odalett”. Szívéhez is hozzánőtt ez a forma: „úgy szeretem én mind e verseket, úgy ápolom, hisz gyermekeim ők, mind egy nagy vágy ágyában születtek, mély vágyban, amely nem lelt földi nőt.” Másutt meg azt mondja, hogy „szerelmes vagyok a színes szavakba”, melyek olyanok, mint az „arany nyakék”. Kis gyöngysort lehet ezekből a műhelytitkokból összeállítani: „formát keresni minden gondolatnak és elvérezni egy fonák ígén, a parfümét érezni a szavaknak és tudni: minden szó gonosz szírén”. Gyakran emlegeti, hogy „búcsút veszek ma fájón töletek szonettek, ötvözőttek és kizengők”, bár sohasem tudott tőlük megválni.

Költészete különleges diszpozíció terméke: többnyire a szépség fogalma ihleti. Azonban nem a természetben található, az élet közvetlen látomásaiban szemlélhető szépség, hanem a mások által fölfogott és bemutatott szép. Egy szép kép (*Giorgione, Michel Angelo, Tizian, Gauguin*) vagy szobor (*Meunier*), szép költői mű (*Shakespeare: Hamlet*) vagy dalmű (*Chopin: Szonáta*) jobban izgalomba és működésbe hozza képzeletét, mint a legszebb táj. Lehet vitatkozni arról, hogy a szépnek ez a másodlagos terméke hivatva van-e ugyanolyan esztétikai érzést kiváltani, mint az a priori ihlető: a természet? Ezt minden esetben az alkotás értéke határozza meg. Remekművek — maguk is a természet rendkívüli tüneményei — ihlethetnek művészeket hasonló értékű alkotásokra. Ugyanolyan áhitattal tekint a klasszikus világ alakjaira (*Sokra-*

tes, *Achilles pajzsa*, *Marcus Aurelius*, *Ovid tavaszdala*), mint a Távol-Kelet egzotikumaira (*Buddha-rajongása*). Szereti még a történelemben a nagyok fájó visszhangját, a „szent örökség ropant árnyait”: így szentel verset *Petőfi Zoltánnak* vagy a *Sasfióknak*. Izgatják a sorstragédiák (*Zrínyi*, *Széchenyi*), a torzó életek, a gigászi erőfeszítések (*Napoleon*) és akarások (*Berzsenyi*, *Vörösmarty*) hősei. Ezek hatására mind egy-egy szonettel reagál. A távolság utáni vágy ég benne az elérhetetlen tájakért s ez sóvárog verseiből is.

A *Késő szüret* (1918) és *Éz az én vérem* (1919) Juhász Gyula költészetének legszínesebb korszaka. Érzi, hogy elkésett az életől, magára maradt, hogy öregszik s még mindig nem élvezte az élet fájó szépségeit: „a szép örömnnek száműzöttje voltam.” Nem vigasztalja senki, a szerelem mámorát csak könyvből „tanulta”, „ismeri”, s ha el is feledtette vele a görög ég derűje napjának borulását, azért a vágyak benne is fölszárnynak s követelik az élet szépségeihez való jogait. Azzal biztatja magát, hogy „mulóban szép az élet, szürettel szép a mámor”.

Erzelmi világában három nő játszott szerepet: Anna, az „örökös” és bánat-adó szőke „fény”, kinek fájó emléke alkonyáig elkísérte. A *Késő szüret* szintén elérhetetlen Júliája, aki pár versből álló ciklusra ihlette. Végül utolsó szerelme, akit Finikének említ (*Testamentom*) és akihez két szonettet ír. Ez a szerelem „boldog” lehetett, legalább is erre engednek következtetni elrejtett sorai: „amit te adtál, bár elszállt az óra, én elviszem a síri nyugovóra s az örök éjben is hevíteni fog.”

A soha be nem teljesezhető szerelem érzéséből fakad e poézis: örökös álmvilágban él, szerelmét is valóban csak „elképzelte”, ideált „alkotott” magának, akinek csak a neve volt Anna vagy Júlia. Hogy a valóságban mennyire nem léteztek, bizonyítja az is: a költő már arra sem emlékezett, hogy „milyen volt szókesége, nem tudom már, milyen volt szeme kékje, nem tudom már”. Testetlen és parttalan szerelemnek zsoltárai az Annához írt versek: inkább szereti a sóvárgást, mint a beteljesülést, közelebb áll hozzá az epedés, mint a csók, s a szerelem teljesülhetetlen végtelenségének „mély titka ringatja, hol nincs semmi part”. Gyakran valósnak érezzük, amit szerelméről vall, hogy csak „Amor intellektualis Dei”. Ezt az átlényegülő, a dolgok valóságízét és fájdalmát nem érző helyzetet így rajzolja meg:

...nekem már itt álmodom az a lényeg
 És nekem már a vágyak kínja nem fáj,
 A vágy nekem csak hegedűszó, ének,
 Az én szerelmem szőke felleget száll,
 Hol játszanak az angyalok, a fények,
 Hol ninesen Anna, senki, semmi nem fáj!

Ezért írhatta, hogyha önmagába pillant, úgy érzi, csak egy könny volt, mely porba hullt, egy csók, mely hideg kőre lelt, „egy pillangó, ki csillagot keres s elgázolja egy durva szekeres“.

Következő két könyve (*Nefelejcs*, 1921. *Testamentom*, 1925) mélyebb emberi tartalommal teljes. A „jegyenék testvére“-nek igazi formája a magyar tájak bemutatása. Tájképei költészetünk legszebb pasztellfestményei: mintha Tömörkény „rajzai“ ömölne-
 nének versekbe. A Tisza „bűvölete“, lankái, a kis „sömlyék“, legelésző tehenekkel, ballagó parasztokkal, kiknek tekintetében az ég-
 gel a tiszta-lelkűség és a jóság is tükröződik. Juhász Gyula „etnografikus“ versei minden szociografiánál becsesebbek, mert a szegedi nép élete a maga realitásával tükröződik bennük. Magyar táj ez — írja —: „így lát melán egy magyar szem.“ Ezt a természettel való együttérzést annyira fokozza, hogy úgy érzi:

Oly hirtelen borult az est fölém
 S az ős oly gyorsan rámtalált.
 Úgy állok itt a hervadó vidéken,
 Mint a topolyafák.

Szeged és környéke az ő Mekkája: ide tér meg a kényszerű vándorlások keserű ízével, itt érzi csak boldognak magát s ezt a relatív boldogságtudatot a táj szépségei és borongós város-szemlélete keltik föl benne:

A Tiszaparton halkán ballagok
 És hallgatom, mit sírnak a habok?

Ott fön, ahol most vén harang dalol,
 Dugonics András búsult valahol.

Itt Tömörkény, ott Gárdonyi lakott,
 Petőfi Zoltán erre ballagott.

Érzem, hogy az öreg Tisza felett
 Az örökélet csillaga remeg.

Ez az irodalomtörténeti líra azonban már a reflexió talajában gyökereződik s élmény helyett az olvasmányi ihlet hatásaira vezethető vissza.

Tájképeiben is — melyek többnyire egy belső lírai kép genreszerű objektívációi — az átalakuló magyar élet tipikus alak-

jait vagy jeleneteit szemlélteti: kritikája nem éles szatíra, inkább a rezignáció fájó húrjai zsonganak fel belőlük. Ilyen a mulatozó dzsentri arca is (*Régi falusi állomáson*). A *tápai Krisztusban*, ebben a leggyakrabban idézett miniatűr remekében a magyarság sorsát az Üdvözítő szenvedéseivel azonosítja:

A magyar Krisztus, a falusi szent
Hiszen nekik is megváltást izent:

Mely őt paskolja, s a falut veri
És folyton buzgó őt szent sebei

Nem a magyarság sorsát hirdetik?
És ki segít már, ha Ő nem segít?

A magyar népi életnek nem egy jellegzetes alakját vázolta föl s képeinek értéke, azok őszinte és reális ábrázolása. Ilyen *Bukosza Tanács Ignác*, a kecskedudás, a „vén magyar szatir“, aki ha a városba ment néha, a cigányt leintette és „magának muzsikált“. De a falusi kis tót szolgáló, Ancsa (többször megénekli) is ilyen, aki szégyenével a Morvába öli magát. Vagy a világháború „hőse“, Prokop, aki a magyar hadiárva fejét könnyezve símogatja, mintegy magának rebegve: bocsass meg, nem én voltam (*A muszka*). Történeti színezetű rajzaiban is egy-egy jellemző, sokszor bizarr epizódját elevenítette föl a históriának, természetesen a maga erősen szubjektív lírizmusának szemüvegén keresztül. Ilyenek Thonuzoba, Szent László és a „váradi püspök lánya“, Pálfi bíró Piros lánya, aki Dózsa György után hervad el.

A művészi hivatást bármilyen magasra értékelte — örökké teljesületlen vággyal szívében — az élethivatásnál kevesebbre becsülte: erre vall ez a kijelentése: „ne feledd, hogy múltó minden álom s legszebb szerep, ha hű kar áldva átfon“ (*Fiatál színésznő*). Életfölfogására jellemző, hogy Reviczky mellett a legbánatosabb magyar költő nem volt a szó szoros értelmében pesszimista, mert hitt az ember magasabbrendűségében: „jó az ember, nagyra született, csak a sors gonosz“, vagy még világosabban

Hogy szent az élet és hogy szent az ember,
Ki jövőt épít, mint korállt a tenger,
Ki a sötét odukból fényre vágyva,
Majd győzni fog a földön nemsokára!

Érzi, hogy az ember sorsa mélyebb és istenibb a többi halandónál: neki rendeltetett a lélek örökelete. Látja a bűnök és lelki elborulások tragikus okát, de azt is tudja, hogy az Isten végtelen kegyelme a fájdalmak után a legszebb beteljesülést jelölte

ki neki: a végtelen feltámadást, mert „izent a halál s a hantok ormán nincs vég, nincs határ“. Másik alkalommal pedig, nyilván a buddhista reinkarnációs gondolat hatása alatt azt írja, hogy „régi életeim szenvedéseit békélt gyönyörrel újra izlelem“.

Költészete mélységének kristálytükre a *Hárfában* (1929) kezd megtöredezni. Ember- és léleklátó ereje hanyatlik. Előbbi gyűjteményeiből összeválogatott antológia a *Hárfa*, melyet 38 új verssel színezt. Ezek azonban már nem a régi Juhász-lírárt reprezentálják. Érezni, hogy lelki egyensúlya billent meg. Valamivel halála előtt még egyszer megjelentek versei, — figyelmeztető címe (*Fiatalok még itt vagytok*) mindenkit megdöbbenített. Babits előszavában írta is, hogy a költő „eltávolodott“, de „ajándék most: újra hallani“. Hangja még egyszer megpróbált a régi zengéssel esendülni fel; mint a haldokló hattyú éneke, úgy szárnyalt az ismételten elboruló elnéző költő egészséget és optimizmust hirdető szimfóniája:

És mégis, mégis jó dolog,
Hogy élek és hogy dúdoló.
Magányos lelkem égre néz
És megszépül a szenvedés.

Az égen örök csillagok,
Fényesek és fiatalok,
A földön is ifjú szemek:
Még egy ideig nem megyek.

Magabazárkózó, érzéseinek és gondolatainak elefántesonttornyában szuverén jogokkal uralkodó költő volt, akit korának forrongó világnézeti harcaiból örökös szerelemként csak a szépség érdekelt: „én is fürdetém tört lelkemet mindenben, ami szép“. Magányosság-nosztalgiajára jellemző, hogy még az egyedüllétet is megszemélyesíti: „csak vágyak nélkül tüskétlen az élet, csak népek nélkül népes a magány, hagyd magára e látszatos világot és maga a világ lesz majd veled“. Amíg a magyar irodalomtörténetnek lesznek hűséges krónikásai, addig *A váradai püspök lánya*, az *Újvidéki emlék*, *A tápai Krisztus*, a *Negyvenhatosok*, az *Ó asszonyok* és a *Fiatalok még itt vagytok* költészetünk örök értékei közé fognak tartozni. Valóban önmagáról is elmondhatta, amit Babits Mihály jubileumára írt, hogy „hoztál magaddal új dalt, mely az ősi örök verseknek örzi zengzetét“.

Mind haláláig hű maradt a lírához: egyike azon költőinknek, aki tisztán a líra jegyében indult és úgy is suhant át az Örökkévalóságba.

Péterfy Jenő önképzőkori működése.

Péterfy Jenő, a magyar gondolat és tudományos próza egyik legkiválóbb művelőjét 1866 őszén atyja, a nyugalombavonulása előtt álló gazdasági intézeti igazgató, a várbeli Kovachich-családnál helyezte el az Országház-utca 100. szám alatt lévő házában s egyidejűleg kivette a pesti piaristák iskolájából, hogy a budai egyetemi főgimnázium VII. osztályába irassa. A tizenhatéves ifjú a kiegyezés hajnalán, a nemzet nagy esztendejében, de a szép multa visszatekintő intézetnek is egyik fényes szakaszában lett budai diák. A főgimnázium élén akkor Lutter Nándor, a M. T. Akadémia levelező tagja állott s a tanári karban nem kevésbé jelentékeny egyéniségek munkálkodtak, mint Ribáry Ferenc, Szamosi János, Ponori Thewrewk Emil, Vass József stb.¹ Péterfy Jenő² tehetsége új környezetében is hamarosan kitűnik, — már az első félévben a népes osztály tanulmányi rangsorában a negyedik helyet foglalja el és általános *kitűnő* előmenetelét mindvégig meg is tartja. Erkölcsi viselete példás, figyelme feszült, szorgalma pedig ernyedetlen.

De nemcsak szorosan vett iskolai kötelezettségeinek felelt meg ilyen dícséretesen a jeles tanuló, olvasottsága, írói készsége mindinkább gazdagodó általános érdeklődése, korán megmutatkozó kritikai érzéke — s nem utolsósorban rokonszenves egyénisége is — már az első esztendőben vezetőszerepet biztosít számára az Önképző Egyletben. Társai a Bírálóválasztmány és az Évkönyv szerkesztő bizottságának tagjává választják, nyolcadikos korában pedig az Egylet alelnöke és a Bíráló-választmány elnöke.

Nemcsak az iskola, de az Önképző Egylet is egyik kiemelkedő korszakát éli ezekben az esztendőekben. Az értékes tanároknak értékes tanítványaik vannak. Az Egylet tiszteletbeli elnöke természetesen maga a főgimnázium igazgatója, míg elnöke Szamosi János, Péterfy osztályában a görög nyelv és irodalom tanára. Szamosi minden tudásával és lelkesedésével vezeti a reábizott Egyletet s ez lehet elsősorban a magyarázata annak, hogy az 1866/67-iki oly „többszörösen megcsontított s örvendetes körülmények által kellemesen megzavart tanévnek“ is — amint ezt a ma már természeténél fogva ritkaságszámba menő Évkönyv előszava írja³ — olyan figyelemreméltó a munkássága. A 33 munkálótág 46 prózai művet és 61 költeményt adott be, amelyekből a bírálók 19 prózát és 46 költeményt el is fogadtak. Az Egylet ünnepi szónoka ebben a tanévben Darányi Ignác. Ő intéz szöveget az egyleti tagokhoz az év elején, ő szól Kölcsey Himnuszának szelleméről és ügyesen megfogalmazott

¹ Szalay Gyula: A királyi egyetemi katolikus gimnázium története, Budapest, 1937. Továbbá: Tudósítvány a budai királyi egyetemi főgimnáziumról. 1867/8.-diki tanévben, Budán, 1868.

² Neve a főkönyvekben több ízben Péterffy-bejegyzéssel szerepel.

³ A budai királyi egyetemi főgymnasiunai Önképző Egylet negyedik Évkönyve, 1867. Budán, 1867.

beszédével ő búcsúztatja 1866 december 31-én az elmúló esztendő, hogy megemlékezzék a gyászról, mely Desseffy, Klauzál és Czuczor halálával a nemzetet érte, de a reménységről is, mely joggal támadhatott akkor a lelkében. A két hivatalos költő: Kelményi Lajos és Scheinast Károly, a kritikus és az értekező Péterfy Jenő.⁴ Bírálatait szigorúsága ellenére is elismerik az egyleti tagok, értekezéseit pedig őszintén megtapsolják.

Tanárai közül Péterfyre minden bizonnyal a történetíró Ribáry Ferenc volt a legnagyobb hatással, akinek tudományos megítélése máig hiányos és talán kissé felületes is. Ribáry kelti fel növendéke érdeklődését a történelem, az antikítás iránt és ő adja kezébe Mommsen műveit. Hetedikes korában Péterfy két értekezést nyújt be. Mind a kettőt elfogadják, mind a kettő történelmi tárgyú. Az egyik *Schweiz őskori cölöpépítményeiről*, a másik *Tiberius Sempronius Gracchus*-ról szól. A tárgyválasztás feltétlenül Ribáry jótékony hatására mutat. Csak nyolcadikos korában, a pályaválasztás küszöbén nyúl a tanárnak készülő Péterfy irodalomtörténeti tárgyhoz, amikor *Goethe Faust*-ját dolgozza fel, de amennyire ki tudjuk következtetni, ezúttal is kikérte tanára tanácsait és nem feledkezett meg a Fausttal kapcsolatos történelmi mozzanatok kiemeléséről sem. Középiskolai tanulmányainak ez utolsó esztendeje egyébként az Önképző Egylet szempontjából már nem olyan termékeny. Alelnöki — voltaképpen ifjúsági elnöki tisztségét — mindössze néhány hónapig láthatja el. Családi körülményei ismét változnak, atyja már „magánzó“, ő meg az első félévben betegeskedni kezd úgy, hogy a második félévben betegség címén ki is kell maradnia és év végén mint magántanuló tesz osztályvizsgát, — természetesen kitűnő eredménnyel. Nevét így is kitörülhetetlenül írta be a nagymúltú Önképző Egylet történetébe.

Három ismeretes önképzőkori felolvasása közül a *Tiberius Sempronius Gracchus* címűnek a szövege van a kezünkben.⁵ Tanulmányozása rendkívül érdekes, mert minden erőszakolt belemagyarázás nélkül bizonyosságát adja Ribáry Ferenc jótékony nevelői irányításának és az ifjú Péterfy meglepően kiterjedt olvasottságának, aki már most sem elégszik meg az olvasmányaival való egyszerű elszámolással, hanem a történetek mögül a lényeg, az embert szeretné kibontakoztatni.

Forrásait maga említi meg. Plutarchos Ed. Eyck német fordításában, Mommsen *Römische Geschichte*-jének második kötetét a negyedik kiadásban, A. H. L. Heeren: *Geschichte der Revolution der Gracchen*, *Aus den kleinern historischen Schriften* sorozatban. Szilágyi Ferenc: *A Gracchusok revolúciója Rómában* c. tanulmányát olvasta, amely a *Klio* történelmi évkönyv második évfolyamában jelent meg. Továbbá haszonnal lapozgatta Rotteck *Allgemeine Weltgeschichte*-jét, Josef Beck *Geschichte der Griechen und Römer*-jét és III. Napoleon császár Julius Caesarról írt művének második kötetét, amelyet Greguss Agost és Székely fordított nyelvünkre. Már az egyszerű vizsgálat megállapíthatja, hogy e bőséges bibliográfia nem a könyvcímek fitogtató felsoro-

⁴ Szalay Gy. i. m. 149. lap. Továbbá: A budai királyi egyetemi főgymnasiunai Önképző Egylet ötödik évkönyve. 1868/9., Budán, 1869. Első rész.

⁵ A budai királyi egyetemi főgymnasiunai Önképző Egylet negyedik Évkönyve, 1867. Budán, 1867. 114—142. ll.

lása; Péterfy értekezésében több olyan anekdóta és vonatkozás is van, amelyeket akkoriban csak a művek egyikéből-másikából merithetett.

Jeligéül Cato Censoriust idézi: „Mi lesz Rómából, ha többé egy államtól sem kell tartania?” S ez a Ribáry tanítását, de a 67-es szellemet és nemzet-tudatot is összegezõ idézet egészében végigvonul Péterfy e korai munkáján. Bevezetésül Róma történetének rövidrefogott hosszmeteszétét adja, a néhány kunyhó kezdeti állapotától a királyságon át a „status fönnállásának hetedik századáig,” amikor a szélsőséges életformák, a „roppant gazdagság” és az „aránytalan nyomor” szinte szükségszerűen idézték elő a Gracchusok reform-törekvéseit. A nemeskeblű testvérpár idősebb tagjáról, Tiberiusról szól az értekező.

Tiberius Gracchus „valódi jellem egy oly elsatnyult időben; égő hazaszeretet s szabadságvágy a minden nemesb iránti apathia idejében; önfeláldozásra kész kebel az elnyomottak érdekeiért az egoismus örömtelen korában: ily jellem ily időben, mint üstökös oly ritka”. Ha tetteinek indítóokait tekintjük, lelkünk emelkedik, sikertelensége azonban arra a lemondó tanulásra vezet, hogy a „süllyedés útján lévő nemzetet egyesek — bírjanak bár Tiberius Gracchus nemes szívével, Caius Gracchus lelkesedése, Cato, az utolsó republikánus törhetetlen jelleme — vagy Brutus hazaszeretetével, a süllyedéstől melybe mintegy a fatum által üzetve rohan, meg nem menthetik: azon szomorú tapasztalást tehetjük: hogy ama *lázás állapot*, mely alatt egy nemzet szabadságától megfosztatik, s rá a szolgaság bilincsei veretnek, — valamint a gyümölcsöző ős után a rideg tél következik — éppoly természeti szükség. De térjünk Tiberiusra.”

E lelkes, ifjúi üdességében is megkapó vezető után három ügyesen tagolt fejezetben ismerteti Péterfy a hős dicsőségét, bukását és végzettszerű halálát. Egész felépítése módszerében meglepő. Mint később az érett gondolkodó, már az önképzőkori felolvasó is az okokat keresi. A tettek és a jelenségek rugóit. Ezért sorakoztat fel minden keze ügyébe kerülő adatot mint érvet, például Tiberius Gracchus sikerének megértetésére. Családja előkelőségével, történelmi és politikai multjával adódó helyzeti előnyén kívül szép lelke és tiszteletre-méltó műveltsége is hozzájárult ahhoz, hogy Tiberius a nép kedvence legyen, sikerének igazi titka mégis szónoki készségében rejtett. „Rendesen nyugodt, átgondolt logikája által meggyőző szónoklata csak néha-néha illeté a szenvedély húrjait. De ilyenkor ha nagy néptömegetől körülvéve, szava a szószékről egy szép és igazságos célért lelkesülten hangzott, *rettenetes és meggyőzőhetetlen volt*. Egy ellensége, egy ellene fondorkodó sem mert moccani, ha hallá e már csak igazságuk által is megdöbbentő szavakat.” S itt Tiberiusnak a vadállatok-ról tett hasonlatát idézi, melyet Plutarchos IX. fejezetében találhatunk meg.

Erő van ezekben a mondatokban a meggyőző, életeleven kép élénkállítási-ának ereje. De amint a szónokló Tiberius Gracchus magunk előtt látjuk, úgy érzékeljük mintegy korát, melyben a „demoralisatiót” az arisztokrácia és a proletariatus egyaránt terjesztette, — o veszélyes mótelyt, — „mely ha egyszer egy nemzetbe befészkelte magát, majdnem kiirthatatlanná válik.” Salustiusra, Kineasra, Jugurthára hivatkozik a kor jellemzésének során, hogy egyúttal mérlegét is adja: „Egy eddig oly nagy nép s ennyire süllyedni! Való-

ban a római történet e szomorú lapja — jobban mint bármely más — tanúsítja: hogy az emberi természet s szellem, minden előbbi emelkedettsége dacára mennyire elkorcsosulhat, mennyire súlyedhet.“

Tiberius Gracchus, e kornak talán egyetlen igaz embere, ő legalább rendületlenül állt, mint „viharban zajló tengeren a világító-torony“, s aki mintsem hogy az árral továbbússzék, „nemes szíve inkább elmerülni“ készített. Bukását főképen kora magyarázza. Péterfy nem feledkezik meg arról, hogy Tiberius törvényének bővebb ismertetésével egyúttal annak bírálatát ne adja, amelyet abban lát, hogy törvényjavaslat minden üdvössége és emberisége mellett is — sőt bizonyos fokon annak hatására — a római birodalom nagy belső forrongását indította el, Cicerót idézve: „a belháborúk elolthatatlan fáklyáját gyújtá meg“. Ez a bírálat Tiberiust, az államférfiút kissé kárhóztatja, az embert azonban annál inkább emeli s annyi kétségtelen, hogy „ha működését siker nem koronázta, ha az eszközök horderejében csalódott, az nem neki rovandó fel hibául“. Halála megdöbbenő és igazságtalan és ezért állott a szabadság szelleme lefelétartott fáklyával sírjánál, mert nemcsak őt, „leghívebb bajnokát siratá, hanem egyszersmind a népet is, mely legderékabbját megölte, s melyet elfajultsága miatt el kellett hagynia“. Utána Róma kétségtelenül megérett a „zsarnokság“ elviselésére.

Igy gondolkodik és ír a tizenhétéves Péterfy, s e megmaradt írása sokban magyarázata annak, miért voltak olyan készek és érettek már első cikkei, bírálatai is, amelyekkel fellépett. Ez a megőrzött önképzőkori munkája ugyanis annyi módszerbeli rendszerességet, annyi szemléletes elevenséget, a tárgya iránt érzett akkora odaadó szeretetet mutat. S mondataiból is előtör már a későbbi stílusművész finom ritmikája. Fejlődésére az iskola és az Önképző Egylet feltétlenül kedvező hatást gyakorolt, de annyi bizonyos, hogy koránérő, korán beteljesedő tehetség volt.

Dénes Tibor.

Schöpplin Aladár: A magyar irodalom története a XX. században. Budapest, 1937. 312 l. Grill Károly könyvkiadó vállalata kiadása.

Ezt a könyvet sok szenvedélyes, sőt kíméletlen hangú támadás érte. Bíráloi elsősorban az elfogultság vádjával illették: sok érdemes írónak a nevét is alig, vagy egyáltalában nem említi, a megemlíttetek között viszont számos kétes értékű is akad. Aztán a szerzőt rokonszenve az irodalom baloldala felé vonja, itt bőségesen osztogatja a pálmát, a jobboldalnak pedig immel-ámmal, szükecskén méri. Ezek a vádak határozottan helytállóak, de ha csak ebből a szempontból bírálánk a könyvet, éppen a kifogásolt hibába esnénk. A szerző különben sem fél az elfogultság vádjától. Könyve külső borítéklapján írt soraiban Gyulai Pálra hivatkozik: „a kritikusknak legyen meggyőződése és álljon helyt érte“. Nos hát, szerzőnk határozott állásponttal és meggyőződéssel rendelkezik, nincs is szándékában elfogulatlanul tárgyalni irodalmunknak azt a korszakát, melynek harcaiban ő maga is derekasan kitett magáért.

A szerző a bíráló könnyedebb tollával olyan művet írt, mely az irodalomtörténész alapos elmélyedését, tárgyilagosságra való törekvését, de elsősorban szigorú módszerét kívánta volna meg. Mert más a bíráló, és más az irodalomtörténész álláspontja. A bíráló úgyszólván önmagában szemléli a művet, igyekszik meghatározni belső értékét, súlyát, színvonalát, s ebben a műveletben csupán saját ízlése és meggyőződése vezeti. Az irodalomtörténész a fejlődés folyamába állítja bele a művet, megfigyelve fogadtatását, hatását, az előzményekkel való kapcsolatát, szellemi gyökereit, további sorsát stb. Ő is értékkel, de nála nem ezen van a hangsúly, hiszen az ő egyéni értékelései édeskeveset változtatnak a már megtörtént tényeken: ő elsősorban történetet ír.

Ilyen igazi értelemben vett irodalomtörténetet a kötetnek talán csak az első fele nyújt. Ebben a szerző a fejlődés menetét követve ismerteti az Aranytól Adyig vezető utat. Legtöbbnyire írói arcképeket fest: Arany, Gyulai, Jókai stb. érdekes jellemzését adja. A 90-es évek meddő korszaka után meggyőzően fejtegeti azokat az okokat, melyek végül is az irodalom kettéválásához vezettek. Itt következik a könyv legérdekesebb fejezete: *A Nyugat indulása*, mely 50 lapon keresztül színesen vázolja a korszakalkotó folyóirat külső történetét. E fejezettel búcsút veszünk a történetírótól: a könyv második felét „éremszerű arcképek“ töltik ki. A visszatekintésben a szerző maga is „mozaik-képnek“ nevezi művét. Akár betűrendbe lehetne szedni az egyes írókról szóló cikkeket, annyira nem köti össze lényegesebb szempont.

Sok-sok megjegyzést lehetne fűzni a könyv egyes fejezeteihez, perbe szállni nem egy állításával, lehetne vitatkozni, cáfolni, ellentmondani. Mindehhez azonban nincs elég terünk. Mégis valamit feltétlenül meg kell jegyezni: a könyv minden sorára rányomja bélyegét az író magát leplezni nem akaró, őszintén megvallott baloldalisága. Ez főleg abban nyilvánul meg, hogy a

jobboldal íróiról írt fejtegetései elég szigorú hangúak (szerencsére sohasem csapnak át nyílt ellenszenvbe), viszont a Nyugat íróiról szóló részekben valami csendes lelkesezés ömlik el. Itt sűrűn megcsendülnek a magasztalás hangjai. A legnagyobb elismerés hangján Babits Mihályról szól: őt tartja az élő irodalom legnagyobb értékének. Valahogy úgy van vele, mint Gyulai Pál Arany Jánossal: tökéletesnek, befejezettnek véli, alapnak, melyre értékítéleteit építheti. Következésképpen nincs ellene semmi kifogása. Babits az igazi lírikus: „költőnek lenni nála nem időközönként fellépő hangulat, hanem állandó lelki-állapot és életforma“. Azokkal szemben, akik papirosszagúnak, mesterkéltnak érzik Babits költészetét, megállapítja, hogy „kevés költő lát meg annyit a világból, kevés költő dolgozik olyan nagy anyaggal..., kevés költő él olyan intenzív életet, mint ő“. A magyar nyelvnek és versnek tökéletes mestere. Regényeiről is a legmélyebb elismeréssel beszél. Az *európai irodalom története* című munkáját kétszer is szóba hozza. (226., 273. l.) Ebben Babits „a magyar irodalom legkitűnőbb irodalomelemző könyveinek egyikét alkotta meg... Előadásának fénye a roppant tudásanyagot művészi alkotássá nemesíti.“ Úgy érezzük, hogy Schöpplin itt nélkülözi legerősebben a történeti távlatot, mely mégis csak szükséges minden érdektől elvonatkoztatott ítéletek kimondásához. Mert ez a jellemzés túlságosan egyhangúra sikerült, nem ártott volna itt ott egy pár gáncsot is elszórni mutatóba.

Egy másik hasonlóan feldicsért író: Kafka Margit. A magasztaló kifejezések róla szólván egymást érik. „Mint társadalomrajz a *Színék és évek* mindenestre a legnagyobbszabású magyar regények közé tartozik.“ Kafka az első igazi író nő nálunk, sőt „nincs ilyen asszonyias író több, talán az egész világban“ — fejezi be szerzőnk a róla szóló hosszú cikket.

A szerző harmadik megcsodált alakja: Osvát Ernő, a „szerkesztő-génie“. Alig írt valamit, mégis ő volt „a legkiválóbb magyar kritikus a megújult irodalmunkban“. Csalhatatlan bírálatait csupán előszóval közölte az érdekeltekkel, óriási kárára az irodalmi utókornak. Kiváló jellem lehetett: hajthatatlanságát Gyulaiéhoz hasonlítja a szerző: „karaktere a Gyulai típusából való ember“. Persze a művésznek jóval nagyobb szabadságot adott, mint Gyulai, sőt „szerinte az írónak minden szabad, amit jól meg tud csinálni“. Igen érdekes mondás ez a Nyugat szerkesztőjének szájából, jellemző az egész mozgalomra, mely az irodalom öncélúságát tette felfogásának tengelyévé.

A Nyugatot és a vele megindult új irodalmat szokás azzal vádolni, hogy idegen lelkiséget hozott, a magyar hagyományokkal alig törődött, a nemzeti mult nem érdekelte, azonkívül erkölcsi felfogása laza volt. Schöpplin ezzel szemben arra mutat rá, hogy mindez babona és tévhit, mely a régi polemiák során tapadt a Nyugatra: ezeket letisztogatni elsőrendű feladatának tekintette. A nyugatosok az irodalom önállóságáért küzdöttek, a konzervatívok tehát kényelmesen rájuk süthették a „nem nemzeti“ jelzőt. Bizonyos, hogy megvolt bennük az ellenszenv a „nacionalizmus türelmetlensége és frazeológiája“ iránt, de ez nem a nemzeti hagyományoktól való elszakadást jelentette. Csupán másképp látták a magyarság sorsát, mint ahogy az a századeleji hazafias szavalmányok olcsó görögtüzeiben tündökölt. Ma már nem fér kétség ahhoz — tehetjük hozzá —, hogy a Nyugat nagyjai, különösen azok, aki-

ket nem Budapest adott: Ady, Babits, Kosztolányi, Móricz stb. erős fajszeretettel, a hagyományokhoz való szerelmes ragaszkodással szolgálták a magyar irodalom ügyét, és mindenben méltó utódai Kazinczynak, Kölcseynek, Széchenyinek és a többi, fajtáját elkeseredetten is szerető nagy elődek. Csakhogy a Nyugat társasága nem volt teljesen egynemű, voltak ott bizony jócskán, akik kevesebb eszményiséggel sürögtek a magyar irodalom körül, akiknek munkája irodalom lehetett ugyan, de nem volt magyar irodalom. Legfeljebb az az érdemük, hogy magyarul írtak. Akárhogy forgatjuk a dolgot: az igazi író nem vonatkozhat el hazája, nemzete, faja dolgaitól anélkül, hogy értékét, jelentőségét, esetleg színvonalát is erősen ne csökkentené. A növény sem erősztheti gyökereit máshová, csak az édes anyaföldbe.

Schöpfung ezt a szempontot figyelmen kívül hagyja értékeléseiben, ennek érvényesítését még a legöregebb konzervatívok sem kívánhatják a Nyugat kritikájától. Mindazáltal bármilyen pártállású olvasó számára is érdekes olvasmány lesz ez a könyv, mert szerzője élmények alapján, frissen írta meg. Nem éri be az általánosság ködében mozgó, szokványos jellemzésekkel, hanem mindenütt a lényegre törve az író sajátos vonásait igyekszik elének vetíteni. Biztos kézzel rajzolja meg ezeket az írói arcképeket, s ha tere engedi, egy-egy művet is finoman elemez. Ha nem is erőnye a tömörség és mondanivalójának szorosabb megszerkesztése, sehol sem válik terjengőssé vagy pongyolává. Habozás nélkül kimondhatjuk: könyve kritikai irodalmunk legjobb termékei közé sorolható.

Mégis szóvá kell tennünk valamit könyvével kapcsolatban. Szerzőnk igen szereti az idegen szavakat; lépten-nyomon, minden szükség nélkül él velük. Tudjuk, hogy a Nyugat köre lenézi azokat, akik a nyelvtisztaság és a nyelvhelyesség kérdéseit szóba merik hozni. Mégis határozottan tiltakozunk kell az idegen szavak izléstelen és idejét múlta divatja ellen. A szerzőnek nincs is szüksége arra, hogy könyvének tudományos és komoly jelleget általuk kölcsönözzön. Be kell látnia, a könyvében elszórt ezernyi, legtöbb esetben furcsa hatása (sok olvasó előtt ráadásul érthetetlen) idegen szó csak rontja munkája tisztaságát és magyarságát. Kedvenc szava: *attitude*. (Ez egyébként Babitsnak is kedvelt szava: „A költészet végeredményben *attitude*” — idézi tőle Schöpfung.) Egyik jellemzésben ezt olvassuk: „Urbánus lélek volt; disztíngvált.” (70. l.) Ez még hagyján. De illet már nem szabad lett volna leírni: „*Bizánc*-tragédiája paradigmája lehetne a dialektikai drámának.” (85. l.) Ez már nem nyelv, ez zsargon. Illyés Gyuláról ezt írja: „*ressentiment*-t érez a faluval nem törődő városi nép iránt is”. (280. l.) Erről a népből jött költőről szólván igazán stílszerűtlen franciául mondani azt, hogy: titkos gyűlölet. Persze vannak idegen szavak, melyeket kényszerűen kerülgetni éppoly hiba lenne, mint a feleslegeket nyakra-főre használni.

A könyvben a magyartalanságok sem éppen ritkák. Általában meglátszik, hogy a szerző ahhoz a nemzedékhez tartozik, mely gyerekesnek és iskolásnak tartotta a művészet mesterségi részével való foglalkozást. Pedig minden írónak kell értenie egy kicsit a nyelvész mesterségéhez.

Kár, hogy a könyvbe helyesírási hibák is becsúsztak.

Bence István.

Edmond Poupé: *Alexandre Kisfaludy à Draguignan. Thermidor-Fructidor an IV (Juillet—Septembre 1796), Draguignan, 1937.*

Egy különös véletlen, a budapesti rádióállomás egy francia nyelvű és Kisfaludy Sándor franciaországi hadifogságáról szóló előadása keltette föl Poupé draguignani könyv- és levéltáros figyelmét a magyar költő iránt. Ennek az előadásnak hatása alatt kutatásokat végzett a draguignani levéltárban, a párizsi magyar követség révén megszerezte Kisfaludy életrajzi adatait, valamint Naplója és Autobiographiai Jegyzetei némely részleteinek francia fordítását, sőt pár évvel ezelőtt el is látogatott hazánkba s egyéb magyar városokon kívül fölkereste Sümegyet, ahol a költő egykori lakóháza többé-kevésbé változatlan állapotban ma is látható, ahol a temetőben hamvai pihennek, s ahol a Darnay-múzeum a Kisfaludy-emlékek tekintélyes gyűjteményét őrzi.

Poupé a *Revue des Etudes hongroises* 1933-i évfolyamában megjelent dolgozatában (Alexandre Kisfaludy à Draguignan) s Budapesten, Pécsen és Győrött tartott előadásában számolt be kutatásainak és tanulmányainak eredményeiről, melyeket most tetemesen kibővítve könyvében is közreadott, s amelyek tisztázzák Kisfaludy provençei tartózkodásának részleteit. Poupé megtalálta azt a házat, melyben Kisfaludy Draguignanban lakott s vele szemben azt a másikat, melynek francia barátnője volt a lakója, a levéltárban ráakadt egy írásra, melyen egyéb hadifogoly-tisztársaikkal Kisfaludy Sándor és Vizekety Zsigmond aláírása látható, és más egyéb, gondosan összegyűjtött adatok alapján munkájában pontosan rekonstruálja azt a környezetet, melyben Kisfaludy két hónapot töltött, s megismerteti velünk mindazokat a személyeket, kikkel ez idő alatt érintkezhetett. A költő Naplójából is, meg Poupé adataiból is nyilvánvaló, hogy Kisfaludy hadifogsága aránylag könnyen volt elviselhető s hogy a délfrancia városka lakosai, habár véres forradalmi idők közepette éltek, sokkal szívesebbek, megértőbbek és emberesebbek voltak, mint aminőknek hét évtizeddel később a világháborúban utódaik mutatkoztak.

Mint hogy Kisfaludy naplója egy részét és önéletrajzát utólag, emlékezetből írta, Poupé a bennük foglalt adatokat nemcsak kiegészíti, hanem helyesbíti is. Az ő adatai alapján most már teljesen világosan áll előttünk d'Esclapon Karolina alakja is, aki tudvalevőleg Kisfaludy költői fejlődésére bizonyos hatást gyakorolt. Ez nem volt menekült párizsi leány, ahogy Kisfaludy írja róla, hanem Lyonban született 1775-ben egyszerű pogári családból (atyja egykor királyi testőr volt Versailles-ban) és Lyonból került egyik nagybátyjához Draguignanba. Lehetséges, hogy Párizsban nevelkedett, mindenestre az átlagon felülemelkedő, művelt, olvasott nő volt, három évvel fiatalabb, mint Kisfaludy. Igazi preromantikus irodalmi barátság fejlődött ki közöttük, melyben nagy szerepet játszott a költészet: együtt olvasták Petrarát, a XVIII. századi francia költőket, de Voltairt, Rousseaut és Choderlos de Laclost is. Poupé kinyomozta D'Esclapon Karolina további élettörténetét is, melyről Kisfaludy nem szerzett tudomást. Eszerint Karolina Kisfaludy távozása után férjhez ment egy Sibille nevű tengerészkapitányhoz, Saint-Tropez-ban, majd Párizsban lakott, hányt-vetett sors jutott osztályrészül, s fiatalon, 30 éves korában meghalt. Ő is, mint Kisfaludy, valószínűleg élete végéig kegyelettel őrizte ismeretségük emlékét.

A könyv második fele Kisfaludy Naplójának, továbbá Önéletrajzának és Hattyudalának hadifogságáról és Karolináról szóló részleteit közli francia fordításban, azonkívül tartalmazza a Kisfaludyra és fogolytársaira vonatkozó hivatalos katonai iratok szövegét. A munka érdekességét fokozzák a szövegközi képek, köztük Draguignan egy régi látképe, Kisfaludy arcképe, draguignani lakóházának képe stb.

Poupénak meleg rokonszenvtől sugallt és sok utánjárással összegyűjtött levéltári adatok alapján készült műve tanubizonysága egyúttal annak, hogy értelmes propagandával és kellő előzékenységgel külföldön mindenütt lehet a magyar irodalomnak barátokat szerezni.

Birkás Géza

Halmi Bódog: Fejek. Budapest, 1937. 128 l. A szerző kiadása. Arany János nyomda.

A szerzőnek ez a tizenhetedik könyve. Harmincöt évi írói pályáján szerényen visszahúzódva dolgozott, bár kritikai munkái egy folyton fejlődő és tapasztalatokban egyre gazdagodó tehetségnek igen érdekes termékei. A szerzőnek veleszületett esztétikai érzékén kívül van néhány értékes jellemvonása, ilyen mindenekelőtt az a nem mindennapi őszinteség, amellyel témáit elemzi. Anélkül, hogy megbántana bárkit, nyíltan megmondja véleményét minden irodalmi jelenségről és minden vizsgálódása elé kerülő íróról. Nyugtalan líraisága sohasem bántó, megállapításai a műértő lélek vallomásai. Emberlátása és írószemlélete tele van eredetiséggel. Most megjelent kötetében huszonkét íróról számol be, arcképorozata összhangatosan sorakozik régibb sorozatához és eddig négy kötetben megjelent terjedelmesebb írói jellemrajzaihoz.

B. L.

A. Fr. Gombos: Catalogus fontium historiae hungaricae. Tom. I. Budapestini, 1937. X és 811 l.

A magyar történet Árpád-kori forrásainak nagy gondnal és fáradsággal összeállított jegyzéke indul meg ezzel a kötettel. Gombos Albin, a középkori krónikások sajtó alá rendezője itt számbavesz minden nyomtatott közlést, amit a magyar történet első félezer évének kutatója a magyar mult megvilágítására felhasználhat. A forrásokat *abc* rendben regisztrálja, itt a *c*-betűvel fejezi be lajstromát. Már maga ez a számbavétel is nagyjelentőségű, de a tudós kiadó nem elégszik meg ezzel, hanem közli is a nehezen hozzáférhetőket és fontosakat. Így kerül itt végre egy gyűjteményben elénk — hogy csak a legfontosabbakat említsük — a fuldai évkönyvektől kezdve a Bécsi Képes Krónikáig minden fontosabb történeti forrásunk.

Az első elismerés a gyűjtemény teljességéért jár ki; ez a kötet 1844 forrás-címszót tart számon. A második a közlés hűségéért illeti meg. A szövegeket pontosan adja, csak néhol dolgozza át, mint a 818. szám alatt közölt szövegnél (Benedictus monachus S. Andreae), ahol a szinte érthetetlen latinságú forrást érthető latinságra írja át.

De nem elégszik meg a közléssel, hanem forráskritikai megjegyzésekkel is gazdagítja. Elsősorban a közölt forrás történeti értékét világítja meg. Például az *Annales Polonorum II.*-nél megjegyzi: „Contrahit res non iisdem temporibus gestas nullo temporum ordine servato.” Az *Auctarium Aquiciense*-nél: „Relata genuina, sed confuse enarrata.” *Benzo episc. Albensis* szövegénél: „Confuse ac fabulose enarrata.” *Canonicus Wissegradensis* közlésénél: „Fide

digna, Auctor testis et spectator erat rerum gestarum.“ *Chronicae Polonorum*-nál: „Quae auctor refert, caute sunt accipienda.“ A *Chronicon Andaginensis monasterii* kapcsán: „Solum hoc loco sunt enarrata, neque cum alio fonte comparari possunt.“ — Az ilyes megjegyzések mutatják, hogy itt nem egyszerű gyűjtésről van szó, hanem gondos összevetésen alapuló forráskritikáról. Ez a kritika még a beszövéseket is megjelöli; erre szolgálnak az ilyenén megjegyzések: „Compilatio minima ex parte ex ignotis fontibus, maxima ex parte ex notis fontibus (Chronicon Ekkehardi Uraugensis, Auctarium Ekkehardi Althense, Chronica S. Petri Erfordensi moderna, Vita S. Elizabethae auctore Theodorico de Apolda, Vita Ludovici IV. landgravii Thuringiae auct. Bertoldo capellano Ludovici et monacho Reinhardsbrunnensi, Chronica minor auct. Minorita Erphordensi) assumpta. Pars asterisco signata est e saec. XV. addita.“ (Az *Annales Reinhardsbrunnenses* kapcsán.) A magyar történeti források kritikája szempontjából ezek a megjegyzések a legfontosabbak, és ilyeneket jóformán minden lapjáról idézhetnénk.

Irodalomtörténeti jelentősége is bőven van ennek a kiadványnak. Nem beszélve arról, hogy egy-egy legenda- vagy mondaelem első jelentkezésének időpontját adja meg, mint például amikor a Lehel-monda motívumainak gazdagodását jelzi, s ezzel lényegesen kiegészíti Solymossy adatait, vagy a szentkorona legendájának első változatait közli stb. — egy-egy megjegyzése a magyar történeti irodalom vitás pontjait is érinti. Ezek közül legfontosabb — bár minden megokolás nélküli való közlése inkább mehökkent — Anonymus gestájának közzététele kapcsán ez a kijelentés: „Gesta non ut auctor ipse composuit nobis extant, sed in exemplari circa annum 1350 penitus retractato, quod ut videtur non est integrum.“ Ez az Anonymus hitelességének kérdését nagyon közelről érintő megjegyzés merőben szemben áll a ma forgalomban lévő feltevésekkel; nagy kár, hogy minden motiválás nélkül itt szerepel először.

A magyar történeti irodalomnak nagy gazdagodása ez a kötet; használatát az utolsó (V.) kötet tartalommutatója teszi majd lehetővé, de így is a legteljesebb elismerést követeli Gombos Albin körültekintő munkája számára. Hála illeti a Szent István Akadémiát, hogy a Szent István-jubileumi évre ilyen maradandó kötettel gazdagította az Árpád-kor történetírásának termését.

Bb.

A jezsuita iskoladráma. II. kötet. Összegejtötte dr. Takács József. Budapest, 1937.

Ez a kötet különösképen második kötete egy műnek, amelynek első kötete majd csak idők folyamán fog megjelenni. Szerkesztét meg sem lehet érteni, ha az ember nem ismeri Joh. Müller 1930-ban megjelent művét: *Das Jesuitendrama in den Ländern deutscher Zunge*. A magyar szerző teljes hűséggel alkalmazkodott ennek a német munkának a beosztásához, és azt adja ebben a kötetben, amit Müller a német drámáról a maga II. kötetében adott. Beosztása teljesen ezé a német munkáé. Korántsem szabad ezt hibáztatni, mert Müller csakugyan a legjobb rendet választotta.

A kötet legnagyobb érdeme, hogy magukból a hiteles kútforrásokból akarja hozni mindazt, amit azok a magyar jezsuiták iskolai előadásairól mon-

danak. Sajnos, csak az Egyetemi Könyvtár Historia Domus-ait kutathatta át, s mivel ott bizony sok háztörténet hiányzik, az anyag itt sem teljes. Kénytelen volt megelégedni a millenárius iskolatörténetekkel, ha egyéb forrás nem állt rendelkezésére. Kár, hogy a magyar jezsuita rend, amelynek kalocsai gimnáziumánál működik a szerző, legalább az olyan fontos hely háztörténetének megszerzéséhez nem segítette, mint a nagyszombati Historia Domus első kötete, amelyről tudjuk, hogy az egykori Nagyszombatban van.

A kezéhez került háztörténetek regisztrálása pontos. Jegyzeteimben összevetettem egy-két adatot, s a legtöbb egyezik az itt közölttel. Meggondolást kelt ugyan, hogy néhol hiányt is találok. Pl. Nagyszombatban 1719-ben előadták „Uraniam victricem“ is; 1722-ben syntaxisták „Cultum iustitiae de amore paterno“; 1724-ben az El. is adott elő drámát; Szakolcán okt. 3-án megismételték a Sedecias; stb. Hogy az eredeti forrás megnézése mennyire fontos, azt bizonyítja pl. hogy a komáromi előadásokból elmaradt 1769-ben az Adolescentulus nobilis mellől a „patrio idiomate“; 1767-ben a Sedecias mellől: „Sub finem anni celebrem Sedeciae tragœdiam P. Schmidt hungarico idiomate in scenam dedit“; 1753-ban a Sigismundus Holló-ról szóló dráma tartalmi jelzése; 1749-ben a rhet. és poes. előadásának címe: Jephte, stb. Mindez arra figyelmeztet, hogy még ez a gondos összeállítás sem tekinthető véglegesnek.

Nagyon helyes, hogy a kötet egybeállítója jelzi, ha a darab maga vagy legalább programja reánkmaradt. De itt is vannak hiányok. Csak egy-kettőre mutatok: a győri Post Nubila Phoebus 1714. évi programja megvan a Nemzeti Múzeumban; u. o. a budai Paulinus-darabé 1721-ből, Gratiata Ingratitudo-é 1724-ből, az 1731-i Innocentia-é Selmezbányáról, az 1752. évi Innocentia Docta Nyitráról, stb.

Még több a hiány a darabok lelőhelyét illetően. Nem tud pl. a Vigjátékról, „melyet Hertzeg Barkóczy Ferentz előtt játszott a Jezsuita szerzeti ifjuság Nagyszombatban 1765-ik esztendőben“; pedig ennek a szerzője is ismeretes: Szabó József. Szabó reánkmaradt darabjai közül a többi sem említi, pl. a Florillust, melyet Kolozsvárt játszottak 1766-ban; Adonist, amely ugyanott 1767-ben került színre, stb.

Mind e hiányai ellenére is nagy örömmel köszöntjük a szorgalmas szerzőt és kívánjuk, hogy az ígért függelék teljesen be tudja váltani azt, amit nemes lelkesedéssel maga elé tűzött.

Alszegehy Zsolt.

A francia irodalom hatása. (Földvári Erzsébet Klára: A magyar Béranger-kultusz. Pécs, 1936. — Szalczér Hilda: Ifj. Dumas Sándor a magyar irodalomban és a magyar színpadon. Pécs, 1937. — Lengyel Katalin: Baudelaire magyar kritikusai és fordítói. Budapest, 1937. — Hernádi Lajos: Francia darabok a debreceni színpadon 1880-tól 1935-ig a helyi lapok kritikáinak tükrében. Homok, é. n.)

Földvári Erzsébet Béranger magyar fordítóinak és tisztelőinek sorát állítja össze. A kis tanulmányt csak kritikával lehet használni, mert ilyenfajta elírások vannak benne: „Vachott Sándorné öccse, Vahot Imre“! Az irodalmi hatás megállapításában néha túloz, pl. amikor Tompa költeményét (A madár fiaihoz) is Béranger Les Oiseaux című verséhez kapcsolja. Még nagyobb túlzás Arany költeményét a békekongresszusról ebbe a hatáskörbe vonni. Értékesebb

az a rész, amely a magyar fordításokat veszi sorra. A fordításokat Csató Pál nyitja meg 1829-ben; a függelék a magyar fordítók névsorrendjében regisztrálja a fordításokat. Petőfi Bérangerhez való viszonyáról nem mond újat, de érdekes az a fejezet, amely Béranger magyar kapcsolatairól ad számot. Három magyar ember volt vele szorosabb-tágabb viszonyban: Kertbeny Károly, Jámbor Pál és Szapáry Ferenc.

Szalczser Hilda értekezésében is az a rész a becses, amely a magyar Dumas-fordításokat állítja össze. Jó gondolat, hogy ezek kapcsán az egykorú magyar kritikát is megszólaltatja. Dumas hatásának megállapítása már nehezebb feladat; itt Toldy Istvánt, Csiky Gergelyt, Tóth Edét és Eötvös Józsefet veszi sorra, de röviden megemlékezik Reviczkyről, Herczegről és Molnár Ferencről is. Dumas magyar ismerősei közül Pázmándy Dénesről, Türr Istvánról, Szarvady Frigyesről, Arányi Miksáról, Pekár Gyuláról, Bulyovszky Lilláról, Alvinczy Sándorról, Apraxin Juliáról, Weisz Juliánról és Szomory Dezsőről szól. Végül ismerteti Dumas magyar tárgyú novelláját.

Lengyel Katalin az első ismertetést Baudelaire költészetéről Hegedűs Sándor írásában találja, az 1869-iki Fővárosi Lapokban. Az első magyar Baudelaire-fordítás csak 20 év múlva jelenik meg nálunk, Endrődi Sándor tollából. A dekadens lírikus magyar méltatóit két csoportra osztja: tisztelőire és a konzervatív kritika embereire. A fordításokat három szempont alapján értékeli: a tartalmi hűség, a harmónia-átültetés és formai hűség szempontjából. Végül a Baudelaire-hatást vizsgálja s arra a megállapításra jut, hogy az sokkal kisebb a magyar irodalomban, mint a századeleji kritikusok gondolták. Függelékül az egyes versek sorrendjében összállítja az összes magyar fordításokat.

Hernádi Lajos értekezése harmadrangú feladatot old meg: a vidéki színpadon megjelent francia darabokat állítja egybe. — Ennek, a pesti színházak műsorának számbavétele nélkül, sok jelentősége nincsen. Még kevesebb a jelentősége a vidéki színikritikának. Tájékoztató értéke csak a 29. lapon kezdődő lajstromnak van, ahol a pesti előadás dátumát is közli.

Újat a francia tárgyú értekezések eddigi ismereteinkhez nem igen adnak.

Bb.

Dukony Mária: Az Alföld a német irodalomban. Budapest, 1937.

Gondosan számbaveszi az értekezés a magyar Alföld jellegzetességeinek irodalmi megemlézéseit. Abból indul ki, hogy mai Alföldszemléletünk sok tekintetben irodalmi keletű (Petőfi!), de abban, hogy az alföldi embert valami speciálisan magyarnak tekintjük, nem kis része van a külföld Alföld-ismeretéseinek. A rólunk elterjedt fogalmakat a német közvélemény közvetítette nyugatra, s az ő révükön került a köztudatba az Alföldnek, mint legkulturáltanabb, de legjellegzetesebben magyar vidéknek a képe.

Az alföldi pusztát 1687-ben Tscherning írja le először; a fölszabadító háborúk zsoldosai révén terjed el a sok furcsaság híre Alföldünkről. Ezt tolmácsolják a XVIII. század utirajzai is. A XIX. században az irányító szerepet a költői munkák veszik át. Ellrich (1831) a festő szemével, Normann (1833) a szigorú kritikus szemüvegén át nézi az Alföldet, míg O. v. Pirch útleírása (1835) már Lenau hatása nyomán kelt érdeklődést. A romantikuso-

kat az exotikum vonza az Alföldre. A „Zerrissenheit“ betegségét gyógyítják vele, maga Lenau is. Vele kapcsolatban Beck Károlyt, Würtembergi Sándort, J. N. Voglt, Stiftert, Fontanet, Bubet, Redert, Vierordtot, Geibelt és Leutholdot veszi szemügyre, külön kiemelve Steinacker magyarabb képeit. A biedermeierrel a népies realizmus kapcsolódik egybe; ekkor a puszta a romantikus szabadságvágyának is szimbóluma. Ennek a tárgyalásában külön figyelmet érdemel a fiatal Nietzsche versének bemutatása.

A tárgyalás további menete azt mutatja be, milyen képét találta az érkező a magyar falunak, a pusztnak, a Tiszának, a magyar parasztnak, a pásztoroknak, az alföldi betyárnak, a cigánynak a német irodalomban.

A dolgozat a német irodalom alapos átkutatásának eredménye, magyar szellemi életünk képének formálódásához is értékes adatokat szed egybe.

Bb.

Értekezések a török-magyar világból. Benda Kálmán: A magyar nemzeti hivatástudat története. (XV—XVII. sz.) Budapest, 1936. Szerző. 128. l. *Waczulik Margit:* A török korszak kezdetének nyugati történetirodalma a XVI. században. Budapest, 1937. Szerző. 90. l. *Horváth Magda:* A török veszedelem a német közvéleményben. Budapest, 1937. Minerva-Könyvtár 112. sz. 108. l.)

Szorosan véve egyik tanulmány sincs közelebbi kapcsolatban az irodalomtörténettel. De amint forrásaik irodalomtörténetiek, eredményeik sem lehetnek előttünk közömbösek. S vajjon, mikor volt az, hogy irodalom és történelem ne szolgálták volna egymást? Kölcsönös vonatkozásaik, különösen a magyar viszonyokat tekintve, mindenkor egyenértékűek. A történelem épp úgy illeti irodalmunkat, mint emez alakítja történelmünket.

Benda tanulmánya azt mutatja be, hogy a magyarság hivatástudatának mik a jellemző jegyei, s ezek hogyan fejlődtek ki. — Az első figyelemreméltó tény az, hogy egyetlen európai népközösségnek sem kellett oly hamar választania és vállalnia küldetést, mint épp a magyarságnak. Hogy a pápák királyainkkal levelezve a XV. századig Magyarország keresztényvédő hivatását nem említik, abból még nem egészen bizonyos, hogy csak királyainknak volt hivatástudatuk. Az a körülmény, hogy már Mátyás király idejében a nemesi rend a maga szemléletét, a hún-szittya azonosság gongolatát, szinte szembe helyezi egy korábbi világnézettel, arra látszik mutatni, hogy volt egy többé-kevésbé egyetemes állásfoglalás a nyugati életforma mellett. A lényeges minden esetre az, hogy a magyarság az európai eszményekért — első sorban a kereszténységért — lelkesedve, a szittya származás tudata s az ehhez kapcsolódó harcok erőinek gyakorlata nélkül a törököknek nem tudott volna ellenállni. — De az európaiságot így felszívó és védelmező nemzet fölött a magára hagyottság keserősége sohasem mult el. Ez készítette őt arra, hogy küzdelmében az Isten büntetését lássa, de arra is, hogy saját nemzeti létét biztosítsa. S amikor már ezt is veszve érezte, a mult verőfényét keresi és annak sugarait adja át egy magabizóbb kornak...

Waczulik és *Horváth* a magyarságnak ezt a küzdelmét a nyugati irodalom tükrében vizsgálják. Megállapítják, hogy a török veszedelem aránylag hamar foglalkoztatta a Nyugatot, de az alig látott benne többet, mint a keresztes hadjáratok egy fejezetét. A „communis hostis universae orbis Christianae“ pedig talán épp, mert a humanizmus korában jelentkezett, hova-tovább

csak „Türkenliteratur“-t eredményez. Waczulik módszertanilag is igen figyelemreméltó dolgozatában ennek forrásait Brodaries és Jovius műveiben jelöli meg.

Horváth Magda dolgozata a német irodalomnak sok jóindulattal vizsgált idevágó darabjai után színtén kénytelen leszögezni, hogy az üntig hangoztatott szállóige, „Magyarország a kereszténység védőbástyája“, csak befelé hatott, csak a magyarságot heroizálta, s nem vonta be a legendás csodálat fényével a megvetett hún fajzatot.

A szerzők általában fejlett kritikai érzékről tanuskodnak (csak azt nem értjük, hogy Benda miért írta következetesen kis betűvel Zrínyi munkáinak címét, s hogy a Siralmas panaszt miért tulajdonítja még mindig Zrínyinek), fogalmazási készségük pedig sokszor meglepően ügyes. *Clauser Mihály.*

Gockler Imre: Szent István király a magyar irodalomban. Pécs, 1936. 104. l. 8 r.

A közeledő jubileumi esztendő Szent István felé fordítja már most a tudományos világ figyelmét. Az első ilyen Szent Istvánnal foglalkozó dolgozat a múlt év végén jelent meg. Sajnos, anyagában igen hézagos, hangja épp ezért indokolatlanul fölényes. Alig elfogadható bizonyítás után például azt állapítja meg, hogy a Szent István-legenda *minor* változata a későbbi s a *major* az eredeti.¹ A középkor egyházi rendeltetésű műveiben (missale, brevarium stb.) található szövegekről ellenben tudomást sem vesz, holott épp ezek azok a források nemzeti krónikáink és gestáink mellett, amelyek Szent Istvánról maradt hagyomány fenntartói voltak. — Szinte a kétségbeesés hangján írja a középkori irodalom tárgyalásakor ezeket: „A legendák és Intelmek ilyen filológiai kritikája mindinkább problematikussá teszi, és ködbe burkolja első királyunk történeti alakját és egyéniségét“ (12. l.).

Az újabbskori irodalomban végzett kutatásai sem szántanak mélyen, érthetetlen, hogy lehetett *Praynak* Szent István kultusza körüli munkásságát ennyire nem értékelni. — A dolgozat a legújabb irodalmat tárgyalva némi emelkedést mutat, s bőséges kivonatokban számol arról be. —*ry.*

Lischerong Gáspár: Pray György élete és munkái. Budapest, 1937. (Kiadványok Jézus Társasága magyarországi történetéhez. 4.) 152 l. 8-r. Korda ny.

Amint a sorozat szerkesztőjének, P. *Gyenisnek* előszavából megtudjuk, ez a dolgozat 15 évvel ezelőtt készen volt és a Schwartner-jutalommal tüntette ki már akkor a budapesti Egyetem. Hozzátehetjük, méltán! Az értekezés főként mintaszerű alaposságával és higgadságával válik ki. Semmit sem túloz és semmit sem lát jelentéktelennek, ami egy ember életében szerepet játszhat. Végigkíséri Prayt sokszor küzdelmes, de mindig fölfelé ívelő pályáján s közben tájékoztat műveiről, amelyek magukban is becses emlékei irodalmunknak.

A csinos kiállítású dolgozatot gazdag levéltári anyag és Pray műveinek jegyzéke teszi teljessé. — *Clauser Mihály.*

¹ V. ö. *Horváth János:* A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Bp., 1931. 28. l.

Irodalomtörténeti tárgyú értekezések a gimnáziumok 1936—37. évi értesítőiben.

Madácsy László *Mikes Törökországi Leveleinek forrásaihoz.* (Szegedi áll. Klauzál Gábor gimn.). Zolnai Béla művének (II. Rákóczi Ferenc könyvtára) útmutatása alapján Mikes több levelének, illetőleg motívumának a forrását megtalálta a buzgó szerző azon egykorú francia munkákban, melyek Rákóczi könyvtárában voltak. De még ezeken kívül is talált műveket, melyeket Mikes ismerhetett. Mikesre különösen Claude *Fleury* hatott *Histoire ecclésiastique* című munkájával, de egyéb műveivel is. Tőle vette az ókori püspökök és patriarchák egyszerűségét; Szent Ambrus bátorságát, ki a thessalonikai öldöklés miatt Theodosius császárt a templomból kiutasította s vezeklésre szorította; Origenes askézisát; a pápa, a konstantinápolyi és alexandriai patriarchák vetélkedését, a püspököknek a háborúkban való részvételét; Jeruzsálem elpusztítását; II. Mohammed történetét (az Iréne epizód kivételével). *Bayle* szótárából (*Dictionnaire historique et critique*) vette Crispus és Fausta történetét. *Moréri* hasonló szótárából Fülöp spanyol király házasságának történetét. *Flcury* és *Pouget* katekizmus formájú műveiből az egyházi szertartásokról és szokásokról szóló, kérdések és feleletek formájában írt adatait. *Maimbourg*: *Histoire des Croisades* című művéből a keresztes háborúkról szóló megemlékezését. *Ismeretlen szerző* *Histoire des trois ordres militaires...* című könyvéből a templaristák történetének nagy részét (erről ugyanis Mikes, mint mondja, egynehányféle könyvet olvasott). *Brantôme* *La vie des Dames Galantes* c. munkája alapján emlékszik meg Kleopátráról. *Noël Chomel* francia közgazdász *Dictionnaire oeconomique* című művéből (melyre már Zolnai Béla rámutatott) veszi megjegyzéseit a káposztáról, mint drága orvosságról, a selyemhernyó tenyésztéséről, a búzaszaporításról. A *Lettres édifiantes*ből (a jezsuiták által a különböző világ-részekből küldött levelek gyűjteménye) vette a gyapottermelés leírását.

Dr. Biró János: Faludi Ferenc, a nevelő. (A szombathelyi áll. Faludi Ferenc-gimn.). A szerző bevezetésül vázolja a jezsuiták érdemeit a XVIII. században a magyar nemzeti megismerés és történeti öntudat kifejlesztése körül. Ilyen érdeme van Faludinak is, kinél a magyar nyelv irodalmilag érvényesül. Bár jórészt fordító, de mint a régiek általában, ő sem tekintette a formailag és tartalmilag hű fordítást céljának, hanem az idegen szerzők gondolatait a magáéivá tette s a magyar életformákhoz alkalmazta. A szerző rendszerbe szedett idézetekben adja elő Faludinak mindazon tanításait, melyeknek az olvasó nagy részben még ma is hasznát veheti, azon időben pedig fölötte szükségesek voltak. Következtetése: Faludi írói munkássága egy rendkívül komoly feladat példaadó betöltése. Az egykorú történelmi osztályokat magasabb társadalmi életre nevelte. Feltárta előttük évszázadok vallási, erkölcsi, társadalmi, udvari bölcseség hagyományait. A születés nemességét a lélek nemességével igyekezett gazdagítani.

Dr. Boross István: Kölcsy Parainézise és forrásai. (A mezőtúri ref. gimn.). A szerző először a Parainézis megírásának okát és célját jelzi. Azután röviden összefoglalja vezéreszméit. Majd forrásaira mutat rá. Ezek: *Cicero* *De officiis* című műve, *Isokrates* beszédei. Tőle vette Kölcsy a formát, a műfajt s néhány gondolatot. Ez utóbbiakat átalakította, szellemi sajátjává tette. Pythagoras arany mondásai. Kisebb jelentőségű hatások: *Cornelius Nepos* és

Sokrates. A szerző megállapítása szerint Kölcsey egész lényét, élete minden tapasztalását, magános óráinak összes elmélkedését e műbe öntötte, s a Parainézis megismerése elég ahhoz, hogy őt az ember és író eszményképének tartsuk.

Biczó Ferenc: Kosztolányi Dezső. (A magyar impresszionista vers.). (Kaposvári egyesületi leánygimn.). Az értekező célja nem kimerítő széptani méltatás, hanem csupán a Kosztolányi-versek jelentőségének a megállapítása. Módszere az összehasonlítás. Hogy az új, impresszionista versnek és a réginek különbségét éreztesse, összeveti Szabolcska és Kosztolányi egy-egy karácsonyi tárgyú költeményét, Szász Károly és Kosztolányi Poë Hollójának fordítását, végül a régi és új nemzedék verses kötetének címeit. Megállapítja azon tényezőket, melyek az új költészet kialakulására döntőleg hatottak. Ezek szerint a következők: az impresszionista festészet; Bergson és Freud filozófiája, az az intuício jelentőségének hangoztatásával, ez a tudatalatti én-nek felfedezésével; végül a modern technika (fénykép, mozi). Az új irány először Verlaine-nél jelentkezik, kinél a vers elszakad a tartalomtól s a zenéhez közeledik. Kosztolányi a legnagyobb magyar impresszionista költő. Versei a folyton továbbtűnő életnek pillanatait rögzítik meg. Legszebb költeményei sok-sok pillanat, emlék asszociáció-sorozatai. Kosztolányi szerint a költő olyan ember, kinek a szó fontosabb, mint a tett. Elvező közönsége nem nagy, de válogatott.

Szabó M. Erzsébet: Fiatallányok a magyar regényirodalomban. (Az Angolkisasszonyok kecskeméti róm. kat. leánygimn.). Finom tollú, emelkedett hangon írt népszerű értekezés, melyben a szerző Dugonics Etelkájának, Kármán Fannijának, Jósika Csáky Gizellájának (Abafi), Kisfaludy Károly Rózsájának (Tihamér), Jókai Ankerschmidt Erzsikéjének (Új földesúr) és Gárdonyi Szent Margitjának (Isten rabjai) alakjait rajzolja meg, legjellemzőbb női vonásaikkal, gyöngéd színekkel, előadását találó idézetekkel téve szemléletessé.

N. S.

Oscar Márffy: *Palpiti del cuore magiaro nella sua letteratura.* Antológia in versione italiane. Torino, 1937. 348. l.

Márffy Oszkár gimnáziumi igazgató nyolc év óta a magyar nyelv lektora a milánói Università Cattolica. Jelentős munkásságot fejt ki a magyar nyelv és irodalom megismertetésére az egyetemen és azon kívül is. Ebben a kötetben munkásságának értékes tanúságát adja. A magyar irodalomban jelentős, nemzetünk történelmére, kultúrájára, lelkére és életére jellemző munkákat közli olasz fordításban. Különösen gondosan válogatta össze azokat, amelyek az olasz történelemmel és irodalommal kapcsolatban vannak. Közli az írók rövid életrajzát is.

Enek Szent László királyról a kötet első darabja s ettől kezdve a Szent Margit legenda részletein, Janus Pannonius írásain át következnek a legújabb kor íróiig a szemelvények. A prózai részeket nagyobb részben az összeállító maga fordította olaszra, ő látta el szómagyarázatokkal és történelmi jegyzetekkel. De felhasználta — különösen az újabb irodalomnál — a már meglévő fordításokat is. A verseknél is felhasználta Antonio Fonda, Francesco és Gino Sirola, Silvio Gigante, Antonio Widmar, Giuseppe Cassone és mások régebben készült fordításait. Igen nagy azonban azoknak a költeményeknek a száma,

melyeket Márffy Oszkár maga fordított le és a versbefoglalásokra a mai olasz irodalom ismert és kiváló tagjait kérte fel.

Több mint ötven író és költőt ismertet ilyen módon a szerző. Mindenkit, akit a magyar irodalomtörténet kapcsán a középfokú oktatásban tárgyalni szoktunk. A kisebbeknek csak egy-két művét veszi fel, a nagyobbaktól 10—20 oldalt, Arany Jánostól 30 oldalt közöl. A sorból nem maradtak ki történelmi nagyjaink: Széchenyi István és Kossuth Lajos sem. Talán csak Pázmány Péter és Apáczai Cseri János hiánya tűnik fel. Az újabbak közül Szabolics Mihály, Varga Gyula, Kozma Andor, Ady Endre, Harsányi Kálmán, Krúdy Gyula, Kaffka Margit, Móra Ferenc írásainak fordításait találjuk a gyűjteményben. Mindenütt arra törekedett a szerző, hogy a fordítások tartalmilag és alakilag egyezzenek az eredetiekkel.

Ezzel a gyűjteménnyel és irodalomtörténeti vázlattal nagy szolgálatot tett a szerző a magyar irodalom és kultúra olaszországi ismeretének. A fordítások olvasása az olaszul tudó magyar olvasók számára igen érdekes és tanulmányos. Megmutatják, hogyan lehet visszaadni olasz nyelven a magyar költészet szépségeit. A fordítások sikerültek, meg lehet érezni rajtuk keresztül a magyar nemzet szívverését. A szerzőnek ez is a célja, ezért adta könyvének az egyszerű antológia elnevezés helyett címül: *A magyar szíve dobbanásai irodalmában.*

A kötetet a szerző Berzeviczy Albert emlékének ajánlja. Olasz részről Arturo Farinelli, magyar részről Hankiss János írt hozzá előszót. A könyvet a világhírű Paravia-cég az olasz kiadványoknál szokáson alakban adta ki tizenhat fénynyomatú képpel.

Kiss József.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE

Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei. Munkatársak: *Brisits Frigyes, Clauser Mihály, Kerecsényi Dezső, Kozocsa Sándor.*

Akademie zur wissenschaftlichen Erforschung und zur Pflege des Deutschtums. — 1937. 2. H. Fr. Thierfelder: *Stefan Ludwig Roth, der Volksheld Siebenbürgens.* Az 1849 május 11-én magyar törvényezék által halálra ítélt százsz pap ünneplése. „Opfer für Deutschland.“

Budapesti Szemle. — 1937. évf., 714. sz. Kéky Lajos: *Négyesy László emlékezete.* Nagy elmélyedéssel megrajzolt pályaképe Négyesy Lászlónak, a tanárnak, a tudósnek, az irodalmi harcosnak és az embernek. „Négyesy nem a korokat, a nemzedékeket, az embereket nézte az irodalomban, hanem a maga életét élő nemzet-egészet. Az irodalmat az élő nemzet életrajzába beállítva szerette látni s jelenségeiben az élet jelenségeit kereste. Evolúciós nagy egységnek fogja fel az egész irodalmi életet, fejlődésrajzot, az ezt irányító tényezők feltárását, a nagy kapcsolatok és áramlások nyomon kísérését és a történeti folytonosság érzetétését kívánja az irodalomtörténetiről.“ Mint ember: „az életnek minden vonatkozásában férfias és korrekt volt, kötelességtudó, elveihez tántoríthatatlanul ragaszkodó, lelkiismeretes és az igazsághoz fanatikusan hű“. — 715. sz. Siklóssy László: *Magyarország nem volt, hanem lesz.* Széchenyi már 1825-ben, az Akadémia megalapításakor használta ezt a legszebb magyar jelszót. — Voinovich Géza: *Bárd Miklós.* „Önálló költői egyéniség, eredeti tárgyban és hangban. Mindkettőt magából vette, nem mintákból, nem iskolából. Új életre keltette a ritka szavú családi lírát; költői mozzanatokot talált a mindennapi katona-életben; finom táj- és állatfestő.“ — Melich János: *Színnyei József.* A kiváló nyelvtudós munkásságának méltató és értékelő ismertetése születése 80. napján. — 717. sz. Kéky Lajos: *A Nemzeti Színház első művész-nemzedéke.* A Nemzeti Színház első gárdájának sorozatos jellemrajza. — Rédey Tivadar: *A Nemzeti Színház első jubileuma.* A színház huszonöt éves fennállásának 1862-ben tartott jubileumi ünnepének ismertetése. — Pukánszky Kádár Jolán: *Nemzeti Színházunk és a közvélemény a XIX. században.* „A Nemzeti Színház még logsivárabb éveiben sem vesztette el soha magas hivatásának tudatát, melyet sajtó és törvényhozás sohasem szűnt meg a köztudatban ébrentartani. S ha a Nemzeti Színházzal foglalkozó kritika olykor a vezetők elleni személyes hajszává fajul is, mindennek ellenére azt kell megállapítanunk, hogy a Nemzeti Színház mint intézmény mégis megmaradt a nemzet szívkegyelte műintézetének.“ — 718. sz. Papp Ferenc: *Gyulai Pál politikai és társadalmi köre a kiegyezés korában.* Gyulai Pál a pártpolitika fölé emelkedve, a történelem magaslataiból ítélte meg a nemzet életét. A politika különben sem vonta el irodalmi hivatásától, a kritikától. E mellett volt ideje a társasági élet számára is. Baráti köréhez tartoztak: Arany, Kemény, Csengery és Szász Károly. Élénk részt vett az irodalmi társaságoknak, különösen a Kisfaludy-Társaság és az Akadémia életében. — Fest Sándor: *A Hunyadiak hollós címere.* A címer kettős motívuma, a holló és a címer Szent Oswald hollós király mondájából való. Nem maga a Hunyadi-ház választotta címeréül, mert azt Erdély-

ben nem igen ismerhették, hanem Zsigmond királytól kaphatta, akinek stájer rokonsága, környezete bizonyára jól ismerte Szent Oswald mondáját. — Zlinszky Aladár: *Művészi hangfestés és hangutánzás*. Nyelvészeti tanulmány a hangnak az érzelmi világ kifejezésére szolgáló és elkülönülő szerepéről. — Csengery János: *Az előadás és felolvasás művészete*. A jó előadás és felolvasás kellékei a helyes megértés, a jó hangsúly s a hallgatókkal való megértetés. — 719. sz. Zlinszky Aladár: *Művészi hangfestés és hangutánzás*. Az előző számban megkezdett tanulmány folytatása. — Keményfy János: *A Nyugat irodalomtörténete*. Schöpplin Aladár A magyar irodalom története a XX. században című könyvének rendkívül alapos, mélyreható, mintaszerű bírálata.

Debreceni Szemle. — 1937. május—június. Kovács Mihály: *Egy elfeledett politikai bölcseletről*. Megemlékezés az 1817-ben született Benczur Jánosról. — Debreczy Sándor: *A Székely Nemzeti Múzeum kéziratára magyar nyelvi és irodalomtörténeti szempontból*. Legfontosabb értékei: az Apor-kódex, a Csereyné-kódex, a Pankotai Ferenc fordította Sz. Hilárius (1650), egy eddig teljesen ismeretlen zoltárfordítás a XVII. századból: Makai István verses zoltármagyarázatai; egy énekeskönyv 1694-ből, „melyet versekben szedett edgy az bujdosók közzül”; Haller János naplója; Szatmári András 1666-ban készült naplója; gúnyvers az 1764. évi országgyűlés uraira; néhány marosvásárhelyi iskoladráma és Szigeti Gy. Mihály gazdag hagyatéka a XVIII. század végéről, benne nem egy irodalmi megjegyzés, pl. Dugonics Etelkájáról.

Egyetemes Philológiai Közlöny. — 1937. 4—9. sz. Sándor István: *A Szép Ilonka tárgyátörténetéhez*. Gondos beállítása a költemény idilli hagyományainak a századeleji német poézis divatjába. — Angyal Endre: *Az osztrák barokk-poézis magyarországi hatásához*. Pálóczi Horváth Ádám Rudolfiasát az osztrák barokkromantikához kapcsolja a Habsburgok dicsőítése, amiben a piarista L. Bertrand Neumann volt a mintája, és a rózsakeresztes célzat. —

Erdélyi Szemle. 1937. 2. sz. Jancsó Elemér: *Erdély szellemi élete a felvilágosodás századában*. A hetvenes évektől induló nekilendülés vázlatos áttekintése.

Erdélyi Helikon. — 1937. 6. sz. Reményik Sándor: *Tormay Cecile*. Szerelmes, fegyelmezett, maga-összeszedett, nagyjelmű, sokáig hallgatni tudó, súlyos beszédű, kínos önkritikájú, terméketlen író volt, de amit alkotott, az a maga nemében tökéletes. — 7. sz. Böződi György: *Kriza levelei*. A kolozsvári unitárius koll. levéltárában őrzött levelei közül közléstesi a Péterfi Sándorhoz írottak egy részét. Az tűnik ki belőlük, hogy a néphagyomány gyűjtőit arra serkenti, hogy ragaszkodjanak minél hívebben a nép kiejtéséhez, szavaihoz.

Gondolat. — 1937. 2. sz. M. Pogány Béla: *Az Ady-probléma*. „Tartani lehet attól, hogy Ady életrekelésének az a módja, hogy a művészi újítót vagy a szerelem nagy énekesét, és nem a forradalmár Adyt hangsúlyozzák ki belőle, nem a legalkalmasabb, hogy a mai és mindenkori dolgozó tömegek másfelé törő érdeklődését ráirányítsák Ady művére.” — 6. sz. M. Pogány Béla: *Féja Géza könyve, A régi magyarság*. „Féja újszerűen tudja megvilágítani, hogy a Beöthyék által konok elfogultsággal félremagyarázott magyar költészetet, azaz

a magyarság önfenntartásáért zengő harci riadókat, nem a külső ellenség, hanem a belső elnyomók ellen fújták... Megdöbben az ember, mily agyafurtan forgatták ki tudósaink igazi jelentőségéből azt az egész irodalmat, ami a magyar irodalomtörténet anyagát teszi. Féja Géza rendkívül nagy horderejű revíziót végzett." (Ezen hangon ünnepli Féja könyvét, amelyhez talán az irodalomtörténetírásnak is szabad lesz hozzászólnia.)

Kalangya. — 1937 aug.—szept. sz. Munk Artur: *A beteg Kosztolányi.* Érdekes adatok az utolsó időkről.

Katolikus Szemle. — 1937. 7. sz. Sik Sándor: *Vajda János titka.* Ellenmondásokkal teli életének és költészetének titkát abban látja, hogy benne a vitális élet sokkal erősebben volt kifejlődve, mint a civilizáció megengedi. Sorsát ösztönössége és irreálisága pecsételte meg. Képzete befelé fordult, szélességben szűkkörű, de intenzitásban a legnagyobbakkal versenyez. Fantáziája apokaliptikus. — 9. sz. Várdai Béla: *Pály Ede költészete.* Aranyhoz járt iskolába, de Vörösmarty hatása is érződik rajta. Jelentősége, hogy „egy hitközömbös, sőt hitellenes korban egy tiszta, hivatásában boldog papi lelkületnek oly bátor kifejezését adja, mint senki más akkoriban“. Attekinti nyomtatásban megjelent verskötetét, majd végigveszi kéziratban maradt gyűjteményét.

Kelet Népe. — 1937. 8. Veres Péter: *Nemzeti irodalom.* „Az arisztokrata megtalálja Tormay Cecilt és Kisbán Miklóst, a dzsentrí Móricz Pált és Szalay Lászlót, a munkás Kassák Lajost és a nagy külföldieket, Gorkijt, Zolát, Traven stb., a magyar paraszt nem talál meg senkit, mert sem pénze, sem érdeklődése, sem szabadsága, egyelőre még írói sincsenek.“

Koszorú. — 1937. 1. sz. Lázár Béla: *Részletek Pekár Gyula irodalmi arcképéből.* Elemzi a családi hagyományokat, megállapítja Pekár alkattípusát és képzeletének természetéhez közlő megfigyeléseket. — g. j.: Egy állítólagos Petőfi-arckép. A Kengyel Géza szombathelyi mérnök tulajdonában lévő arckép nem Petőfi arcképe.

Láthatár. — 1937. 8—9. sz. László Dezső: *Balázs Ferenc.* Az elhunyt erdélyi írónak Rög Alatt c. kötete alapján megrajzolja világ- és emberszemléletét.

Libanon. — 1937. 2. sz. Zsoldos Jenő: *A zsidó a XVIII. századtól magyar drámájában.* Bennük a Holberg zsidószemlélete uralkodik, csak a Cultura, Csokonai darabja emelkedik ki a konvencionális sorból. — 3. sz. Zsoldos Jenő: *Jeruzsálem pusztulása a magyar irodalomban.* Attekintés Madai Mihály versén (1551) kezdve Kóbor Noémi könyvdrámájáig.

Literatura. — 1937. júl. 1. Tamás Ernő: *A magyar színészet uttörőinek nyomában.* Végig veszi, hol játszott a magyar színészet a régi Pest-Budán. A Várszínházban (1790., tehát az 1784-es magyar Valtront nem ismeri!), a Rondellában (a Mária Valéria-u., Régi posta-u. meg a Petőfi-tér szögében), a Várkert kiosk helyén, a Károly király-út 7. sz. házban, a Vörösmarty-tér 1. sz. épületben. — júl. 15. sz. Molnár Béla: *Karlsbad legrégibb irodalmi emlékének öt magyar fordítása.* A fordítók: Kazinczy, Szemere Pál, Kis János, Arany és egy ismeretlen, vsz. Vörösmarty. — szept. 1. sz. Galambos Gruber Ferenc: *Majthényi Flóra.* Emlékezés. — Csekey István: *Karlsbad legrégibb irodalmi emlékének öt magyar fordítása.* Helyreigazítás. —

Magyar Szemle. — 1937. évf., 5. sz. Kerecsényi Dezső: *Magyar versek könyve*. Horváth János vers-antológiájának méltatása. — Bisztray Gyula: *Tormay Cécile*. Megemlékezés az elhunyt írónőről. — Sándor István: *Regények a szerelemtől*. Végigtekintés a legutóbbi évek szerelmi tárgyú regényein. — 8. sz. Balogh Jenő: *Tisza István családi levelei*. Tizenhárom levél közlése. — 9. sz. Keresztúry Dezső: *Utikönyvek*. Végigtekintés a legújabb magyar és idegenből fordított útirajzokon. — Alakszá Ambrus: *Újpest és Rákospalota irodalmi élete*. A két pestkörnyéki város irodalmi élete erősen különbözik egymástól. Rákospalotáé igénytelenebb, Újpesté már a magasabb irodalomhoz próbál igazodni.

Mult És Jövő. — 1937 szept. sz. Galosi Soma: *Az óbudai zsidók árvakasszája a Nemzeti Színház építésénél*. Négy ezer pengő forint utaltatott át kölcsönképen.

Napkelet. — 1937. évf., 5. sz. Az egész füzet Tormay Cécile emlékének van szentelve. A folyóirat munkatársai mind emléksorokkal, tanulmányokkal hódolnak a kiváló író munkássága értékeinek. Kiemelendők: Kállay Miklós: *Ki volt nekünk Tormay Cécile?* „Egy szóval nem is tudunk rá felelni, ki volt Ő s mit jelentett nemzetének és kultúrájának. Lehetetlen elválasztani benne a közélet teremtményét és másokat is alkotásokra ajzó vezéregyéniségét, a mindig tisztá, szűz csúcsokat kereső művésztől, a nagy magyar író, a nagy magyar asszonytól.” — Horváth János: *Tormay Cécile írói pályája*. Remek tanulmány Tormay Cécile műveiről, egyéniségéről, művészetéről. „Akár közéleti tevékenységbe ment át, akár művészibb teljességbe futott a pálya, valami nemes, forró eszményiség volt és maradt a sugalmazója. Család, nemzet és emberiség, mint egymással összefüggő közösségi fejlemények, az ő értékelésében elválaszthatatlanok egymástól. Fajok és történelmileg kialakult műveltségek békés egymásrautaltsága és kölcsönhatása volt az ő legbensőbb vágya és óhaja. Szeretet, részvét, szánalom vallásos erényei alakultak át költői intuíciónak művészetében: oly képességgé, mely korok, miliók, műveltségek és társadalmi rétegek különbségein át is megérzi az örök emberit, érzéklések szimbólumain át a titkos jelentéseket, a végesben a végtelent. Nő volt, de a női-rók sablonjába be nem illeszthető eredeti egyéniség. Nőisége talán csak fogékonyabbá tette a benyomások, rajongóbbá a nagy gondolatok és eszmények iránt s egész lényét, költészetét nemes, meleg, előkelő líraisággal telítette meg. De művészi erőfeszítésben, elmélyedő gondolkodásban, meggyőződésért való helytállásban, a jellem következetességében, a nagy felelősség vállalásában, cselekvésben és harcban, bátorságban és önfeláldozásban: férfibb volt a férfinél.” ... „A történetet élménnyé átváltani tudó képesség volt Tormay Cécile legkiválóbb költői adománya. Ezért különbözik oly nagyon az ő regénye a történeti regényeknek szokványos formáitól. Nem közöl, nem magyaráz, nem ad történeti tájékoztatást, nem tanít ki bennünket. Társul vesz maga mellé, elindul, néz, figyel, és láttat. Szinte érzékeinkkel vesszük észre, hogy más korbá, más világba kerültünk s fokról-fokra haladva végül is élményünkbe válik a történelem a maga egész gazdag, szövevényes, rejtélyes életével.” — 6. sz. Folytatólagos emlékezések Tormay Cécilről. Reményik Sándor: *Tormay Cécile*. „Asszony nál több volt, mert ember volt. Embernél több volt, mert művész volt. S asz-

szonyban, emberben, művészen egyaránt, fájdalmasan és diadalmasan magyar.“ — Hankiss János: *A színház megújodása*. A világháború óta bekövetkezett a felismerése annak, hogy a színháznak meg kell újodnia. A XIX. század józan realizmusával s a kasszadarabok lélektelenségével szemben a mai drámaírás magasabb feladatokat felé kezd kibontakozni. — Vajthó László: *Bacsó Pál költője* — Bárd Miklós. Bárd Miklós a régi s az új magyarság közt foglal helyet. Életben, természetben az az eszménye, ami ritka, sőt egyetlen, sehova be nem sorozható. — Thurzó Gábor: *Juhász Gyula*. „Benne elevenen élt a decentralizált magyar irodalom vágyképe és ezt az illúziót élete utolsó éveiben, Móra Ferenc halála után, már egymaga jelentette. A magyar vidék sorsa és talaja lett, a magyar élet, a magyar föld egészen különös varázsú megismeréséhez vezette.“ — 7. sz. Hankiss János: *Nemzeti irodalom és az egyetemes irodalom*. „Annyi bizonyos, hogy az, ami egyetemes irodalomnak látszik s ami vonzerőt gyakorol ránk, nem egyenlő a nemzeti irodalmak összegével. A nemzeti irodalmak ismerete alapfeltétel (tegyük hozzá: eszményi alapfeltétel) ugyan, de a kutatást egyetemes irodalmi kutatássá csak az teszi, ha hiszünk az irodalmak összefüggésében s ha van valami módszeres eszközünk ennek az összefüggésnek megértésére.“ — Rozsnyay Kálmán: *Emlékek Juhász Gyuláról*. Meleghangú emlékezés Juhász Gyula pályájára. — 8. sz. Juhász Géza: *A lángész útjai*. „A lángész nem tisztelt semmiféle tekintélyt, semmiféle hagyományt. Ő az igazi tekintély. Ő a valódi hagyomány. Új oldalát veszi észre a dolgoknak, új összefüggéseket fedez fel. Nem áll, hogy a lángész bomlás-termék, hanyatló fajták tünete. Hiszen többnyire a mélyből jön, elhasználatlan rétegekből.“ — Fábíán István: *Kapitalizmus és tróji egyéniség*. Az irodalom ma kettészakadt. Egyfelől áll a kapitalizmus, mely tömegúrura rendezkedik be, másfelől az író nem törődik a közönség tetszésével s visszahúzódik a maga külön világába. A háború óta azonban a magasabb színvonalú irodalom vezetői belátták, hogy nekik is meg kell találniuk az utat a közönséghez. Ez magyarázza meg, hogy napjaink irodalmában oly erősen kiemelkedik a világnézeti kérdések tisztázása s egy új műfaj alakult ki: a tanulmány. — 9. sz. Gáspár Jenő: *Pekár Gyula*. „Mint író, kitűnően egyesítette magában a nagy kultúrát, a szárnyaló fantáziát és az eredeti tehetséget.“ Mint a Petőfi-Társaság elnökének, csak egy programja volt: a nemzeti irodalom. Kultúrpolitikai munkásságával örök hálára kötelezte a nemzetet. — Kozocsa Sándor: *Tolnai Vilmos halálára*. Működésének jelentősége az irodalom és a nyelvtudomány területén oszlik meg. „Tanulmányainak, cikkeinek, forráspublikációinak és bírálatainak egész légiója van, melyek mindegyike a magyar szellem multjának épületéhez nyújtott értékes és maradandó téglákat.“

Neue Heimatblätter — 1937. 1—2. sz. Fritz Valjavec: *Joh. Chr. v. Engels Briefe an den Grafen Franz Széchenyi*. Hat levelet tesz közzé a grófhoz írottak közül s egyet a gróf bizalmasához, Tibolt Mihályhoz. — Ant. Tafferner: *Die deutschen Anspielungen der landwirtschaftlichen Abhandlung D. Berzsenyis*. Berzsenyi e prózai művében a német paraszt derekabb voltát emeli ki a magyar paraszttal szemben. A német parasztot születéshelyén, Sopronban és Sümegen ismerhette meg.

Pásztortűz. — 1937. 15—16. sz. Szabó István: *A permanentizmus bírálatához.* Ismerteti és bírálja azt a kiáltványt, amelyet Horváth Béla és Képes Géza az új költészet programjaként adtak ki.

Pannonhalmi Szemle. — 1937. 3. sz. Bánhegyi Jób: *P. Gulácsy Irén regényei.* Népszerűségének okát abban látja, hogy történelmi víziók ihlető erejével szuggerrálja a nemzeti öncélúság, a gondviselészerű küldetés tudatát és bátorító erejét. Írásait katolikussá teszi a mód, ahogy az emberi életsorsot láttatja.

Pannonia. — 1937. 1—6 sz. Gálos Rezső: *Kisfaludy Sándor és a nádori udvar.* Az insurrectio idején Kisf. két jóbarátja útján jutott a nádori udvarba: Versegly és Görög Demeter révén. A tanulmány azt a barátságot kíséri nyomon, amelyet a költő itt két magasrangú katonatiszttel, Beckers ezredessel és Petrich tábornokkal kötött.

Protestáns Szemle. — 1937. évf., 5. sz. Gárdonyi Albert: *Dobó Katika és az egri nők.* Dobó Katika neve és személye a költői képzelet alkotása. A fegyverrel a kezükben vitézkező egri nők alakja is a romantikus költészet színező kedvének a terméke. — 7—9. sz. S. Szabó József: *Lorántfy Zsuzsanna ősei.* A Lorántfy-család országos szerepe már IV. Béla alatt megkezdődött. A családnak számos kimagasló tagja volt. — 10. sz. Vajthó László: *A százéves Nemzeti Színház.* A százéves mult tanulása az, hogy az ország első színháza mindig akkor virágzott igazán, mikor a nemzetiség és az emberiség ügyét egyszerre szolgálta, s mindannyiszor hanyatlott, ha egyik vagy másik feladatából engedett. — Járay Márton: *Árva Bethlen Kata egyik ismeretlen levele.* A közölt levél (1737. május 10.) az egyik udvari pap ügyében íródott. — Gulyás Pál: *Egy százhuszáves „dilettáns” irodalmi tanulmány.* A „dilettáns” tanulmány Domby Márton ismert Csokonay-életrajza. A szerző az életrajz szövegének elmélyedő magyarázata mellett fontos elvi kérdésekre (egyen és közösség, az egyéni minőség joga, tehetség és fejlődése stb.) is rávilágít.

Studies in english philology. — 1937. vol. II. Fest Sándor: *Adalékok az első magyar bibliafordítás kérdéséhez.* Annak a sejtésnek ad hangot, hogy kapcsolatot van az első magyar bibliafordítás és Peter Payne angol viklifista moldvai szereplése között. — Endrődi Frigyes: *Basire Izsák Erdélyben.* Megrajzolja Rákóczi udvarában vitt szerepét.

Századok. — 1937. 1—3. sz. Szilágyi Lóránd: *Az Anonymus-kérdés revíziója.* Vizsgálja az Anonymusban megrajzolt társadalmi szervezetet, a márka pénzként való említését, a nyelvi formakészletét. — 4—6. Szilágyi L.: *Az Anonymus-kérdés.* Összeveti a magyar nyelv emlékeivel és arra jut, hogy a gesta szerzője III. Béla kancelláriájában keresendő. Végül Péter esztergomi kanonok személyénél köt ki, Adorján tanítványánál. Igazolásul hivatkozik a vérszerződés 4. pontjára, amely — szerinte — kétségtelenül azokra az ellentétekre utal, amelyek III. Béla halála után két fia közt kitörték. A reánk maradt kéziratmásolat a XIII. század második feléből. Másolója külföldi ember volt.

Szép Szó. — 1937. júniusi sz. Fejtő Ferenc: *A magyar irodalom és a magyarság.* A cikk írójának az az elvi álláspontja, hogy az irodalom és vele minden művészet akkor virágzik, ha közönsége, a társadalom, annak minden vagy némelyik osztálya kimozdul nyugalmi helyzetéből, nyugtalanság és zavar fogja el, hagyományai megroggnak, valami új készül benne. Ezek a feltételek a ma magyar irodalmából hiányzanak: irodalmi életünk szegényes és vérszegény. — Németh Andor: *A magyar irodalom és Európa.* Felelet arra a kérdésre, hogy a XIX. századtól kezdve milyen volt a magyar írók Európa-szemlélete. — Július—augusztusi sz. Ignótus Pál: *Eliszaposodott irodalom.* Tanulmányyszerű bírálat Schöppflin Aladárnak „A magyar irodalom története a XX. században” című könyvéről. A bíráló a jelen magyar irodalmának e könyvben megrajzolt képét hamisnak tartja, mert a könyv szerzője annak a Nyugat-nak a szellemét képviseli, mely a maga „baloldali” multját egészen megtagadta. — Bóka László: *Egy Kölcséy-versről.* Kölcséy egyik talány-versének („Tükör vagyok...””) finom elemzése. — József Attila: *Ütem és fogalom.* Az „Egy tulipánhoz” című Csokonai-költemény versalakjának meghatározása. — Szeptemberi sz. József Attila: *Van-e szociológiai indoklottsága az új népies iránynak?* A cikk szerzőjének az a véleménye, hogy irodalmunk új népies iránya, a Válasz című folyóirat köré csoportosult úgynevezett „Új szellemi front”, nem nevezhető igazán népiesnek, mert egy már meghaladott szociológiai szemlélet, a Petőfi-korabeli, az alapja.

Theologia. — 1937. 3. sz. Ivánka Endre: *László mester esztergomi prépost könyvtára 1277-ben.* Közli és azonosítja a hagyatékban említett könyvcímeket.

Városi Szemle. — 1937. 4. sz. Molnár Gyula: *Budapest hivatalos lapjának 50 esztendeje.* 1885. június 9-én jelent meg a Főváros első száma. Ebből lett 1890-ben a Fővárosi Közlöny.

Vasárnap. — 1937 június 13. sz. Flozник György: *Mikszáth és a katolikus Egyház.* Szereti Mikszáth írásait, de fáj neki, hogy a katolicizmusról olyan ellenszenvvel ír. Szemelvényeket ad Mikszáth katolikus ellenes kifakadásából.

Vasi Szemle. — 1937. 3—7. Marék Antal: *Dunántúli lírikusok.* Weöres Sándor szinte egyedülien modern az otthonmaradt dunántúli poéták közül. Modern abban, hogy merész, kezét nem markolja meg a hagyomány, félelem, mindent mer, amiről érzi, hogy őszinte visszhangot keltett benne. Témája sokszínű és sokrétű, kacérkodik a formával. Takáts Gyula a polgár költője. Tisztes konzervatívizmus árad írásaiból, bár fiatalosan csengenek sorai. Finta Sándor a szép szavak érzelmes játéka után elmélyült és elnehezült a hangja. Pálma László egy kissé a futurista költőkre emlékeztet. Bódás János lírája komoran zengő; formában változatos, mindenkor a téma határozza meg készülő versének formáját. Székey László legnagyobb élménye a hit. Kutas Kálmán, evangélikus lelkész minden költeménye érett, komoly szózat. Árva László közel hozza lelkünkhöz a hitet és az Istent; nagy szociális jószág növekedett benne. — Horváth Tibor Antal: *Johannes Sylvester Pannonius.* Sylvester életrajzához egy új adalékot hoz: a gógánfalvai portára vonatkozó képtaláni iratokat.

Költő a filmen.

A napokban két érdekes híradás járta be a lapokat. Az egyik szerint filmre kerül a nagy magyar költőnek egy költeménye. A hagyatékában szcenáriumot találtak, annak alapján jeles színházi férfúval kidolgoztatják a film szövegét, majd jön az operatőr, a fényképész, egy jónevű ifjú zeneszerző megfelelő kísérezetét szerez hozzá. Bizonyról szép tájfelvételek is lesznek, esetleg egy kis szüreti multság derült színt fog belekeverni a ballada komor alaphangulatába... Egy másik híradás szerint a nagy francia írók gyermekei egy filmről, amely atyjuk regényéből készült, egyszerűen, de elég érthetően kijelentették, hogy ennél a filmnél „soha szemtelenebb hamisítás nem történt“. És bár legutóbb jó filmesítésre is van példa (Aranyember), mégis szemébe kell már egyszer nézni annak a problémának: mit szabad és mit nem szabad cselekedni annak, aki irodalmat, költészetet visz a valóban világot jelentő film vásznára. Szemébe kell nézni, mert amit eddig ezen a téren láttunk, az csekély kivétellel kevésbé öröndetes, sokszor egészen elszomorító volt. Az irodalom problémája ez, s ha tüzetesebben foglalkozunk a kérdéssel, olyan irodalom-etikai problémákra bukkanunk, amelyek a *film* szempontjából sem lehetnek közömbösek.

Mint a történelmi regény az igazi történelemhez, úgy viszonylik sokszor a film az irodalmi műhöz, melyből készült. A költő fantáziáját nem kötik a történelmi események betű szerinti való formái: de olyat nem szabad soha közölnie, ami ellenkezik a jellemzett kor szellemével. A jeles irodalmi műre ez fokozottan vonatkozik. A klasszikus vagy legalább is nagyon népszerű irodalmi mű benne él a köztudatban alakjaival, hangulataival sokszor egyes fordulataival, sőt szavaival is. Szabad-e ezeket a filmírónak egyszerűen elhanyagolnia? Szabad-e új jeleneteket alkotnia, amelyek talán szellemükben sem egyeznek a költői mű lelkével, érzés- és gondolatvilágával? És joga van-e ilyenkor, művészet-etikai joga van-e a filmírónak egyszerűen arra hivatkozni, hogy hát a film vállalkozás s a vállalkozás egyetlen szempontja, vagy — ha kíméletes akar lenni azt mondja: — legalább is legfontosabb szempontja a jó üzlet.

A háború után való első években „futott“ a nagy magyar történelmi tragédia filmje. Az egyik jelenetben a középkori főúr, aki az országot járja, kerek asztalnál áll az ütött-kopott falusi ház tornácán. Körülötte kísérete. Szabályos cs. és kir. mundér van rajtuk, az asztalon térkép, föléje hajolnak, s nagy buzgalommal mutogatnak rajtuk... Talán apró zászlócskák is vannak kitűzve... A drága filmes nyilván így akarta elsűtni egy kopott háborús filmjének egy jelenetét.

De minek olyan messzire visszamenni? Két magyar balladát láthattunk, a többi közt filmen. Bárczy Benő tragédiájában elragadó jelenet. A mesés parkban, akarom mondani a radványi sötét erdőben, melynek eredetije Szinnyei Merse Pál képen látható, dús gyepen hatalmas lombú fa árnyékában hentereg Bárczy Benő Kund Abigéllel. A film „értelmes“ akart lenni, hát jól *elől* kezdi a históriát. Amit a költő két sorban elintéz — mert a többinek mi köze a tragédia claire-obscur-jéhez — abból a filmes nagy *giccs-pecsenyét* süt. Hogy a

Radányi sötét erdő nem lehet éles színjátékú Szinnyei Merse-park? Istenem, nem szabad megijeszteni a jámbor mozilátogatót, aki minden heti élvezet-filmeeskéjét szopogatja a sötét nézőtér első soraiban. Avagy érdekel a Simon Judit a filmen? Nohát ezt még *előbből* kezdték. A falusi zsidó kocsmában a pult mögött ott áll a Száli, akarom mondani a Judit. A pult előtt bricsesz-nadrágban, lakkcsizmában, kezében lovaglóstorral áll az ifjú „uraság“. Judit megrendülve szolgálja ki s immár megadóan néz mandula szemének néhány centivel meghosszabbított szempilla-sátra alól az ifjú uraságra. Itt kezdődik az első szegény kicsi féreg históriája. Hát bizony ezek is elég elől kezdik a történetet.

E filmek majdnem úgy viszonylanak a költői műhöz, melyből készültek, mint egy France-kritika a műhöz, melyről íródott. *Csak majdnem*. France egy könyv apropójából beszél önmagáról, tehát egy érdekes emberről s közben valamilyes fény mégis esik a műre is. És ezt nem is tagadja, őszintén meg is mondja. E filmek azonban egy elismert vagy népszerű irodalmi értéket használnak cégéről arra, hogy művészi látszatú üzletet csináljanak.

Ha tetszik, még közelebb kerülhetünk. Egy congeniális nagyszerű író munkája alapján színpadra került irodalmi életünknek egyik legnagyobb értéke: Mikszáth Kálmán. A film hamar megérzi e varázsos író munkásságában rejtőző nagy lehetőségeket. A Vígszínház *Nosztija*, a Nemzeti *Vén gazembere* után felfutnak az édesbús históriák a filmre is. De hogyan? Nosztyi filmjében egy újabb magyar „rapszódia“ látunk viszont, melynek búsan lengő kalásztengereiben, íme még az értelmes józan magyar kalászos is roszszalóan csóválják fejcsékeit. Boly Gáspár pedig leveti a filmen a méltán csodált Rózsahegyi Kálmán gúnyját, s a humor helyett tragikus hős lesz belőle, Sugár Károly alakításában. Sugár, nézetem szerint, a legelsősorban álló nagyszerű színész volt. Dús skálájú egyéniségében azonban nem volt Mikszáth-humor. Nem is akarta, hogy legyen, nem is akarhatta. Volt benne elég egyéb. De a filmen még azt is megtette, hogy enkomolyságát földerítse: nadrágos görlice felvonulást csöppent bele báró Inokayék derülő életébe. En nem csodálkoznám azon se, ha a fiatal báró egy helyes jelenetben jazz-szóra mulatva szórná a pénzcsékéjét... Nocsak jó a filmeknek, hogy a Kereposi temető halottai olyan türelmesek...

Dehát vajjon megérdemlik-e a film irányító művészei a keserű szemrehányásokat? Nincs-e joguk a rengeteg tőke befektetése után úgy alakítani a dolgokat, hogy hónapokra meg lehessen hosszabbítani a filmek futását? s így biztosítani az üzletet? Nem és százszor nem. *Nincs jobb üzlet a világon a tiszta, a becsületes művészetnél*. A némafilm korából egyetlen igazán zavartalan filmemlékünk egy könyv-film, az Hugo Victor „Nyomorultak“-ja volt. Tán négy folytatásban adták, négy héten keresztül, évekig, a közönség megbolondult érte, olyan kasszasikere volt, amilyen napjainkban tán csak a Disney igaz művészetű apró malackáinak. De az *néma volt* s mégis hatott. Benne volt egy remekmű minden alakja, hangulata, benne volt a levegője. Mikor Valjean Jánost megláttuk a filmen, belborzongtunk. Ez ő, igen, ilyennek láttuk a könyvben, midőn a sinus tétel gyakorlása helyett a kanapéra heverve faltuk végelethetetlen kötetét...

A könyves film illusztráció. Ne ijedjünk meg a szótól. Zichy Mihály halhatatlan művész, pedig „csak” illusztrátor volt. Gyárfás Jenő Tetemrehívás-lépe a Szépművészeti Múzeumban a Pilóty—Benzúr-iskola egyik legnagyobb — sajnos korán összeomlott — tehetségének emlékét őrzi. Mi a művészete? A hűség, az áhitat, a klasszikus alkotás előtt, melynek szolgálatába állította lelke lángolását. A templomban nagy hivatás a papé, sőt a sekrestyés is halhatatlan, metafizikai világ szolgálatában áll.

A magyar irodalom a film-lehetőségek ragyogó tárháza. Petőfi és Madách, Mikszáth és Jókai, Arany és báró Eötvös, de én tovább megyek: Ady és Vajda, végeláthatatlan film-perspektívákat jelentenek. De úgy nem lehet tovább, ahogy eddig ment. Irodalom-etikai követelmény, nemzeti érdek, de egyben jól felfogott filmérdek is, hogy a filmesítésnek ne az alkalmi kis üzlet szempontja legyen az egyetlen irányítója. Az évtizedeken, tán évszázadokon át bovált irodalmi mű halhatatlan költői értéket rejt. A filmesnek ezt kell ki-hámoznia. Ha ezt megérzékelte, szolgálatot tett a költő szellemének s a közön-ség is megérzi a filmről is azt, ami a könyvet halhatatlannította. A filmben legyen több tiszta irodalom, az igazirodalom, a mesterséges olcsó kis trikós trükkjeinél. Ha a filmes az irodalom szentélyéhez közeleg, vessen le saruit, mert ez nemcsak kötelessége, hanem érdeke is. Költő a filmen ne bús lemondással szégyenkezzék, hanem büszkén a maga igaz hamisítatlan egyéniségében gyara-pítsa nemzete dicsőségét és — filmese pénztárát.

Rubinyi Mózes.

Elhunytak.

ARANY GUSZTAV (abai), ref. lelkész, szül. Pátkán (Fehér vm.) 1872 augusztus 1-én, megh. Kőröstarcsán 1937 július 9-én. — 1899—905. Pécelen, 1905—22. Pacséron volt rendes lelkész. Innen a megszálló szerbek többszöri bebörtönöztetés után kiutasították, mire Budapestre költözött. 1926 táján Kőröstarcsára került ref. lelkésznek. — Főműve: *Egyházi beszédek*. 1—2. kiad. Kecskemét, 1899.

BAAN JENŐ, felsőházi tag, m. k. kormányfőtan., esperes-plébános, szül. Ivánban (Sopron vm.) 1869 március 25-én, megh. Badgasteinben 1937 július 23-án. — 1891. pappá szenteltetvén, 1893. süttöri plébános, 1916. esperes, 1925. kormányfőtanácsos lett. A felsőházban mint Sopron vm. törvényhatóságának választottja foglalt helyet. — Cikkei: *Soproni Napló* (1909).

DEBRECZENY MIKLÓS, hírlapíró, megh. Budapesten 1937 augusztus 9-én (temetés n.) 86 éves korában.

DINER (írói nevén Diner-Dénes) JÓZSEF, hírlapíró, szül. Liptószentmiklóson 1857 június 27-én, megh. Párizsban 1937 augusztus 5-én. — Izr. Középiskoláit Zólyomban, Bécsben és Drezdában, főiskolai, főleg műtörténeti tanulmányait Drezdában, Brüsszelben és Bécsben elvégezvén, 1881-ben a M. Nemz. Múzeum tisztviselője lett, majd 1889-ben Pulszky Ferenc ajánlatára Párizsba ment, ahol az ötvösműkiállítás és a Kárácz-féle gyűjtemény rendezésében segédkezett, sőt utóbbi katalógusát is kiadta ném. és francia nyelven. Ezután Ber-

linbe költözött, ahol a *Freie Bühne* c. folyóirat munkatársa volt, amelybe Nietzsche-ről írt egy nagyobb tanulmányt. Rövid idő múlva Budapestre visszatérve, megindítja az *Élet* c. modern irányú hetilapot. 1892-ben a *P. Lloyd*, 1896-ban a *N. P. Journal* b. munkatársa lett s közben egy ideig a *M. Ujs.* színházi kritikusa is volt. 1906—10. a *Munka Szemléje* c. szociálpolitikai folyóirat szerkesztője volt. Utóbb Irodalmi Szalon néven modern irányú kölcsönkönyvtárt alapított. Az 1918/9. Károlyi-uralom idején mint külügyi államtitkár vezetészerephez jutott. A proletárdiktatúra kikiáltása után külföldre költözött, s Párizsban telepedett meg, ahol a Magyarország (1937. VIII. 8. sz.) szerint meleg barátság fűzte Leon Blumhoz, Franciaország szocialista miniszterelnökéhez. — Rengeteg művészeti, esztétikai és irodalomtörténeti cikket írt m. és ném. lapokba és folyóiratokba. Dénes József álnéven több m. nyelvű verset is írt. 1918/19. évi visszaemlékezéseit tartalmazó *La Hongrie* (Párizs, 1927) c. munkájától a m. k. posta megvonta a szállítás jogát. — Álaevei az említetteken kívül: Cserekllye Bálint, Domokos Illés, Idem, Impresszionista, Paul Memle.

ÉNEKES JÁNOS, pápai praelátus, prépost, kanonok, főesperes, szül. 1866-ban, megh. Egerben 1937 augusztus 11-én (tem. n.). — Cikkei: *Alkotmány* (1913), *Szabolcsi Hirl.* (1914).

FÖTVÖS K(AROLY) LAJOS, ny. kir. tanfelügyelő, szül. Solton (Pest vm.) 1847 március 11-én, megh. Budapesten 1937 augusztus 29-én (temetés n.). — Ref. E. Károly. ügyvéd és író unokatestvére. Teológiát, majd jogot tanult s 1871—82. Szekszárdon, 1882—88. Budapesten ügyvédkedett. Közben elvégezte az óvóképző-tanfolyamot. 1888— (Révai szerint 1886—) 1912. kir. tanfelügyelő volt Háromszék, Hajdú s végül Jász-Negykún-Szolnok vármegyékben. Nyugdíjaztatása után Budapestre költözött. — Közigazgatási és pedagógiai cikkekben kívül verseket és tárcákat is írt fővárosi és vidéki lapokba. 1881—82. társszerkesztője volt a *Tolnam. Közl.-nek*, 1894. XII. 23—1895. X. 31. fel. szerkesztője a *Debreceni Ellenőr-nek* 1913-tól a *M. Gyermektanulmányi Társaság Füzetes Vállalatát* is szerkesztette. — Szépirodalmi munkái: *Kis világ legújabb Flóri könyve*. Bp., 1884. (2. kiad. u. o., 1887., [3. kiad.] u. o., 1907). — *A honfoglalás ezer év előtt és ezer év múltán*. (Ifj. színdarab versekben.) U. o., 1889. — *Rákóczi-színművek*. Hol?, 1906. (Ism. Alföldi Hirl. 1906 : 5. sz.) — *Költemények*. Bp., 1910. — Álneve: Ráczkevy.

GÜRTLER ISTVAN, szính. titkár, megh. Debrecenben 1937 augusztusában 52 éves korában, — Fiatalabb éveiben hírlapíró volt.

HELTAI (1908-ig Hatsek) NANDOR, színész, szül. Budapesten 1874 szeptember 13-án, megh. u. o. 1937 július 30-án. — R. kat. 1896-ban lépett színpadra, majd hosszabb ideig a kolozsvári Nemz. Szính. tagja volt. Utóbb német színész let s 1908-ban kibérelte az altonai Volkstheatert, 1921-ben pedig a berlini Kurfürsten-Opert. — Kolozsvári színész korában több fordítása jelent meg az ottani napilapokban. A legjelentősebb: *Ujs.* (1903 : 50—72. sz. Maxim Gorkij: A csavargó).

HUBER JÁNOS, hírlapíró, megh. Szabadkán 1937 július vagy augusztus havában 74 éves korában. — A szabadkai *Napló* munkatársa volt.

KOMAROMI (1908-ig Komár) JÁNOS, a Kisfaludy- és Petőfi-Társ. r. tagja, szül. Málcán (Zemplén vm.) 1890 december 22-én, megh. Budapesten

az amerikai szeretetház szanatóriumában 1937 október 7-én éjjel félegykor. — Ref. Szülők: Komár József, Balogh Mária; feleség: nemes Soltész Irén. Középiskoláit Sárospatakon elvégezvén, Budapestre jött s beiratkozott a jogra. 1911-ben fölcsapott újságírónak s b. munkatársa lett a *B. Hírl.*-nak. Az 1914/18. háborúban katonai szolgálatot teljesített és súlyosan megsebesült. Leszerelése után az 1919-ben napilappá alakult *Új Nemzedék*, majd a Milotay István alapította *Magyarság* b. munkatársa lett. A Petőfi-Társ. 1921-ben r. tagjává s 1923-ban főtítkárává választotta. Utóbbi tisztségéről, mely a Petőfi-Múzeum igazgatásával volt egybekötve, betegsége következtében lemondott. 1928-ban a Kisfaludy-Társaságba is bekerült. — Elbeszélései és néhány verse: *B. Hírl.* (1912, 14/9), *M. Hírl.* (1912), *Élet* (1914, 16), *Új Nemzedék* (1916), *Magyarság*, *Napkelet*, *Új Idők*, stb. — Munkái: *Mit búsulsz kenyeres?* ... Bp., 1915. (3. kiad. U. o. 1928. [4. kiad.], a Rongyos gárda c. novellagyűjteménnyel egy kötetben, mint munkái 19. kötete. U. o., 1933.) — *Csanak András Bécsben*. U. o., 1916. — *Tilinkó*. U. o., [1917]. — *Elmúlt a nyár*. U. o., 1918. — *Szegénylegények*. U. o., 1920. — *Jegényék a szélben*. (A Magyarság Kta. 1.) U. o., 1921. (2. kiad. u. o., [1928]; új kiad. u. o., [1936]) — *Esze Tamás, a mezitlábások ezrede*. (Az Ifjúság Szépírói. 1.) U. o., [1922]. — *A régi szerető*. Reg. (M. Regényírók.) U. o., [1923] (2. kiad. U. o., 1928; új kiad. munkái IV—V. jelzéssel. U. o., 1931). — *Zúg a fenyves*. U. o., 1924. (Új kiad. a *Hé, kozákok!* c. gyűjteménnyel együtt mint munkái 20. kötete. U. o., 1933). — *Vidróczki és még néhány más ágrul szakadt*. U. o., 1924. (2. kiad. U. o., [1929]. Új kiad. *Vidróczki* címen u. o. [1936]). — *Hé kozákok!* U. o., 1925. (Új kiad. a *Zúg a fenyves* c. gyűjteménnyel együtt mint munkái 20. kötete. U. o., 1933). — *Pataki diákok*. U. o., 1926. (Új kiad. munkái 18. kötete gyanánt. U. o., 1933). — *Hat rölegény*. U. o., 1926. — *Az idegen leány*. Egy magános ember följegyzései. U. o., 1926. (Új kiad. munkái 17. kötete gyanánt. U. o., 1933). — *Régi legények*. (Pásztortűz Kt. 6.) Kolozsvár, 1926. — *M. tört. anekdoták*. Sajtó alá rend. Zolnay Vilmossal. Bp., (1927). — *Reménytelen szerelem*. U. o., 1927. — *Szülőföldem szép határa*. U. o., 1927. — *Cs. és kir. szép napok*. U. o., 1928. — *Az ősdíák*. Reg. U. o., [1929]. — *Régi ház az országútnál*. U. o., [1929]. — *Az elvált feleség*. Reg. U. o., [1930]. — *Szép vagy Magyarország!* U. o., [1930]. — *Nagy leányka, kiz legényke*. U. o., [1931]. — *Csatangolás mindenfelé*. U. o., [1932]. — *Harangoz a mult*. U. o., [1933]. — *Zágon felé*. Reg. Rodostóru. U. o., [1934]. — *Vihorláti szél fúj*. U. o., [1935]. — *All a malom*. U. o., [1936]. — *Eszakon ősz van*. U. o., [1936]. — *Megy a felhő*. — *Menekülés az asszony elől*. Reg. U. o., [1936]. — *A nagy háború anekdotái*. U. o., [1936]. — *A nyolcadik osztály*. U. o. [1936]. — *Őszi harmat után*. U. o., [1936]. — Előttém ismert álneve és betűjegyei: K—i J—s (B. Hírl.); Kj. (u. o.); Pataki névtelen (*Élet*, 1914).

KÖRMENDY JÁNOS, színész, szül. Tatán 1863-ban, megh. Budapesten 1937 augusztus 15-én szívszélhűtésben. — 1882—1903. vidéki színpadokon működött, 1903-ban Budapestre került s a Király és M. Szính. tagja volt. — Úgy látszik, verseket is írt; pl. *Nyugatmagyarorsz. Híradó* (1898).

LEICHT JÁNOS, dr. jur., ügyvéd, Nagyküküllő vm. tb. főügyésze, szül. Segesvárt 1886-ban, mgh. Budapesten 1937 szeptember végén. — 1921 óta volt

ügyvédi irodája Budapesten. Lefordította németre Vörösmarty, Petőfi, Arany János és Ady verseit, melyeket a budapesti Rádióban többször előadtak.

LYKA DÖME, nagybirtokos, v. országgyűlési képviselő, megh. Pázmándon (Fehér vm.) 1937 szeptember 14-ére virradó éjjel. — Számos politikai röpiratot írt.

MAJOR KAROLY, dr. phil., ny. áll. reálisk. igazgató, szül. Kolozsvárt 1861 január 26-án, megh. Miskolcon 1937 szeptemberében. — Ref. Besztercebányán, Hódmezővásárhelyt, Zomborban, Gyöngyösön és a bpi X. ker. főgimnáziumban volt tanár. 1907-ben a fogarasi, 1913-ban a zombori áll. gimnázium igazgatója lett s mint a miskolci áll. reálisk. igazgatója ment nyugdíjba. — 1889 febr. 5-től írt társadalmi, irodalmi és esztétikai cikkeket különböző vidéki s fővárosi napi- és szaklapokba. 1889-ben a *Besztercebánya és Vidéke*, 1890-ben a *Zólyom megyei Lapok* szerkesztője volt. — Munkái: *A m. ezöpi meseírás története*. Kolozsvár, 1887. — *Külföldi demokrata költők és Petőfi*. Hódmezővásárhely, 1891. — *A költői képzelemről*. U. o., 1892. — *Panaszok a mai középiskola ellen*. Gyöngyös, 1907.

MATRAY LAJOS, ny. ref. gimn. tanár, szül. Miskolcon 1859 március 28-án, megh. 1937 augusztus 10-én. — Az egyetemet Budapesten elvégezvén, 1888-ban h. tanár lett Debrecenben s 1889-ben r. tanár a szatmári ref. gimnáziumban. Ő alapította meg a szatmári Kőlcsey-Kört s elnöke volt az irod. szakosztálynak. 1897 XII. 14. óta szerkesztette a *Szatmár-Németi* c. lapot. 1878 óta írt verseket és cikkeket vidéki s elvétele bpi lapokba is. *Múltak emlékei* (1896) és *Dicső multunk* (1898) c. alkalmi színdarabjait a szatmári szính. mutatta be. — Munkái: *Aranka*. Tündéres elb. Bp., 1883. — *Petőfi Sándor élete versekben*. Nagyszombat, 1885. — *Petőfi Sándor élete és költői működésének vázlata*. Bubenik Ferenc után. U. o., 1884. — *Feri*. Költői beszély. U. o., 1885. — *Fazekas Mihály élete és munkái*. Debrecen, 1888. — *Fazekas Mihály Judas Matyija*. Sajtó alá rend. Szatmár, 1891. — *Hulló levelek*. Költemények. U. o., 1893. — *Vörösmarty Mihály mint lírikus*. U. o. ?, 1904.

PEKÁR GYULA (1899-től rozsnjó), dr. jur., v. miniszter, országgyűlési képviselő, a Petőfi Társ. elnöke, a M. Tud. Akad. I. és a Kisfaludy Társ. r. tagja, szül. Debrecenben 1867 november 8-án, megh. Budapesten 1937 augusztus 19-re virradó éjjel. — Ev. Szülők: P. Imre, bankigazgató és P. Emma, P. Lajos író leánya. Felesége özv. Tüköryné Falkenberg Paula. A gimnáziumot, a VI. oszt. kivételével, melyet az amerikai Bostonban végzett, a bpi ref. gimnáziumban járta ki. A jogot a bécsi és bpi egyetemeken hallgatta. Három évig gyakornokoskodott a váltó- majd a pestvidéki törvényszéknél, azután fölcsapott hírlapírónak. Már 15 éves kora óta írogatott tárcákat a *P. Napló*-ba és a *Vas. Ujs.*-ba, de festéssel is foglalkozott. 1891-ben megismerkedett Justh Zsigmonddal, aki végkép az irodalom felé terelte. 1892-ben mint tárcáíró belépett a *M. Hírl.* kötelékébe, 1893 nyarán hosszabb külföldi útra indult. Bejárta Spanyolországot és Marokkót, majd Párizsban telepedett le, ahol a Collège de France és a Sorbonne irodalmi és esztétikai előadásait hallgatva 1896 őszéig maradt. Közben beutazta Itáliát, Svájcot, Németországot, Hollandiát, Svéd- és Norvégországot is. 1894/96. a *P. Napló*, 1896-tól a *B. Napló* r. tárcáírója volt. 1901-ben (s nem mint Szinnyei írja 1891-ben!) mint a Szabad-
elvű Párt tagja bekerült a parlamentbe, ahol a somlóhelyi (Veszprém vm.) kerüle-

tet képviselte. Az 1905. és 1906. választásokon nem nyert mandátumot. 1910-ben a técsői kerület országgyűl. képviselője lett a Nemz. Munkapárt programjával. Az 1919-iki Tanácsköztársaság idején elnöke volt a Fehér Ház ellenforradalmi mozgalmanak, majd egyik szervezője és elnöke a Keresztény Nemz. Pártnak. 1919 szept.—nov. havában mint összekötő-miniszter képviselte a kormányt az antant-bizottságokkal folytatott tárgyalásokon s nagy része volt abban, hogy közgyűjteményeink épségét megvédhetjük a megszálló román csapatok zsákmányoló törekvései ellen. 1920 januárjától 1922 júniusáig vall. és közokt. államtitkár volt. Az 1920. és 1922. é. nemzetgyűlésen a kecskeméti II., illetve I. kerület képviselője volt a Ker. Kisgazda-, Földmives- és Polg. Párt programja alapján. Az 1926. é. országgyűlési választásokon Kecskeméten és a derecskei kerületben is mandátumhoz jutott s ő a kecskeméti tartotta meg. 1931-ben a derecskei, 1935-ben a bonyhádi kerület országgyűl. képviselője lett az Egységes Párt, illetve a Nemz. Egység Pártja programjával. — Űgy a Kisfaludy-, mint a Petőfi-Társ. 1901-ben (s nem mint Szinnyei állítja 1891-ben!) választotta meg r. tagjává. 1911-ben a M. Tud. Akadémia I. tagja, 1919-ben a Petőfi-Társ. alelnöke, 1920-ban pedig elnöke lett. 1921-ben kinevezték az Orsz. Filmtanács elnökévé. Társelnöke volt a Külügyi Társaságnak, vezetője a Műbarátok Körének, Magyarország állandó képviselője a Népszövetségi Ligák Uniójában s kilenc évig elnöke a parlament külügyi bizottságának. Számos kitüntetés volt, köztük az olasz Korona-rend és a finn Fehér Rózsarend nagykeresztje, valamint a M. Erdemrend I. osztálya. — 1937 tavaszán a képviselőházban elesett és súlyos lábsérülést szenvedett, amely trombóziást okozott. Augusztus 23-án temette Raffay Sándor ev. püspök az Iparműv. Múzeum előcsarnokából, József és József Ferenc főhercegek, valamint Röder Vilmos honv. miniszter, miniszterelnökhelyettes jelenlétében. A tud. és irod. társaságok nevében barátja, Császár Elemér búcsúztatta. — Novellái, eredeti és ford. regényei és cikkei: *P. Napló* (1884. Egy leány története. Irta Edward Jenkins. Ford., 1885, 1894/6. 901—12), *Vas. Ujs.* (1884, 1894, 1905/13), *Ország-Világ* (1899, 904, 08, 15), *A Hét* (1891/4, 906, 10, 12), *Nemzet* (1891/2), *M. Hirl.* (1892/4), *M. Gênioz* (1894; 1899. Vallomások; 1903.), *P. Lloyd* (1894, 913/4), *B. Napló* (1896/900, 907) és *Naptára* (1901), *Athenaeum* (1897. Indus evangélium), *Főv. Lapok* (1897, 99, 901/3), *Kép. Családi Lapok* (1900—4), *Férfi Divat* (1901), *M. Lányok* (1902), *Uránia* (1902. A modern művészet alakulásai), *Jörendő* 1903/4), *Hazánk* (1904), *Polit. Hetiszemle* (1904/5), *Szilágyi István Kör Evke* (III. Máramarossziget, 1905. Homonnai Katalin). *Új Idők* (1907—), *Beöthy-emlékkönyv* (1908. Kurucok Versaillesban), clevelandi *Szabadság Naptára* (1909, 914), *A Polgár* (1911—13). *B. Hirl.* (1912/9), *M. Nemzet* (1912/3), *M. Figyelő* (1913/4, 16. novellák; 1915. II. Nemzeti értékek a világháborúban), *Nagyváradi* (1913 : 301. — 1914 : 17. sz. A gárdista-kisasszony), *Századok Legendái* (szerk. Virter Ferenc), *Új Nemzedék* (1920—), stb. — Munkái: *Dodó főhadnagy problémái*. Novellák. Bp., 1894. (Új kiad. U. o., 1901). — *Homályban*. Novellák. (Az Ath. Olvasótára, III : 24.) U. o., 1894. — *Lavina*. Reg. (Egyet. Regt. X : 18.) U. o., 1895 (Előszór: A Hét, 1893. Új kiad. Milliók könyve 84. U. o. 1921). — *Az aranykeztűs kisasszony*. Novellák. U. o., 1896 (2. kiad. U. o., 1922) — *Hatalom*. Reg. (Egyet. Regt. XII : 7) U. o., 1897. (Előszór: M. Hirl. 1894 : 85—136. sz. Új kiad. Milliók könyve 25. U. o., 1916. 2. kiad. U. o.,

1992. Némethül: Dame in Weiss. Kürschners Büchersetz No. 156. é. n. U. o. — *A szoborsztép asszony*. Novellák. (Az Athen. Olvasótára. VIII: 17.) U. o., 1897. — *Délen és Északon*. Útirajzok. U. o., 1898. (2. köt.) — *Az esztendő legendája*. U. o., 1899. (Előszőr B. Napló). — *Don Juan*. U. o., 1899. (Előszőr: B. Napló. Újabb átdolg. kiad. U. o., 1917.) — *Livio főhadnagy*. Reg. (Egyet. Regt. XVI: 10, 11.) U. o., 1899. (2. köt. Előszőr: M. Hirl. 1892: 359—1893.) — *Dodó főhadnagy*. Vigj. 3 felv. (Föv. Szính. Műsora. 51.) U. o., 1899. (Bemut. Vigszính. 1899. IV. 11. Új kiad. Föv. Szính. Műs. 69. U. o., 1913). — *A XIX. század*. Tört. tanulm. 3 felv. U. o., 1900. (Bemut. Uránia. 1900. XII. 3.) — *Spanyolország*. U. o., 1900. (Bemut. Uránia, 1900. II. 22.) — *A tánc*. Tört. tanulm. 3 szakaszban. U. o., 1901. (Bemut. Uránia 1901. IV. 30. Kern Aurél zenéjével. Franciául is: *La danse*. Bp., 1903.). — *Manőver-szerelem és egyéb elbek*. U. o., 1902. — *Pasztellek*. (Színes Könyvek 14/5.) U. o., 1902. (Előszőr B. Napló). — *Rokokó idyllek*. U. o., 1903. (Előszőr Bp. Napló). — *Delila nyoszolyája és egyéb elbek*. U. o., 1904. — *Mátyás és Beatrix*. Tört. dráma 4 felv. U. o., 1904. (Bemut. Nemz. Szính. 1904. III. 11.) — *A lilomos asszony*. Reg. U. o., 1903. (2. köt. Előszőr: B. Napló 1897 356—1898 : 93. sz. s utólag: *A Polgár*, 1911 : 239—1912 : 1. sz. 2. kiad. Bp. 1923. Olasz fordítása: *La donna digiglio*. Bologna, 1929.) — *A szultán és egyéb elbek*. U. o. 1905. — *Bizánc kultúrája*. (Az Orsz. Iparműv. Múzeum Ismeretterj. Előadásai. 2. U. o., 1906. — *Ferrara, Ravenna, Firenze*. (Műv. Kt.) U. o., 1907. — *Vitézi románcok*. U. o., 1907. — *Atalanta csókja és egyéb elbek*. U. o., 1908. — *Tatárabság*. Reg. U. o., 1908. (2. köt. Előszőr: Vas. Ujs., 1907. Elnyerte 1910. az Akadémia Péczely-díját). — *A frigiai sapka*. U. o., 1909. — *A kölcsönkért kastély és egyéb elbek*. U. o., 1910. — *A troubadourok kora és költészete*. (Népsz. Főisk. Tanf. Előadásai. 98. syllabus.) U. o., 1911. — *Drághy Éva esküvője*. Színmű 3 felv. (Föv. Szính. Műs. 263/4.) U. o., 1913. (Bemut. Nemz. Szính. 1911. II. 24.) — *A Szerechenek összekülvése és egyéb elbek*. U. o., 1913. — *Vénusz könnyei és egyéb novellák*. U. o., 1912. — *Lacika mamája*. (M. Kt. 711.) U. o., (1913). — *A kölcsönkért kastély*. Vigj. 3 felv. U. o., 1914. (Bemut. Nemz. Szính. 1914. II. 6. Voinits-díjat nyert). — *A szép Pongrátné krinolinja*. U. o., 1917. — *A meztelábas grófkisasszony*. U. o., 1918. — *Magyar költők szerelmei*. U. o., 1920. — *Topáz királyné*. U. o., 1920. — *Az amazon királyné*. Reg. U. o., 1920. — (2. köt.) — *A bresztováci szent*. Elb. U. o., 1922. — *Lord Burlington arcsképe*. Reg. U. o., 1925. — *Bizarr percek, végzetes szerelmek*. U. o., [1926]. — *Az ezüsthomlokú vándor*. (M. Irómesterek) U. o., [1927] (Olaszul: *Il pellegrino dalla fronte d'argento*. Balla Ignác bevezetésével. Milano, 1929). — *A kis hős*. Elb. U. o., [1927]. — *A tizezermérföldes sárkány*. Tört. reg. (M. Irómesterek). U. o., [1927]. (A Hún hadak útja c. trilógia I. része) — *Tisza István vőlegényei*. (A Debr. Tisza. I. Társ. I. o. kiadv. V : 4.) Debrecen, 1932. — *Az ördög az ámen árnyékában*. 30 elb. Bp., [1933]. — *Attila*. Tört. reg. U. o., 1935, [1934] (A hún hadak útja c. trilógia II., III. része.) — *A talizmán*. Reg. U. o., [1937]. — *Amazon cárnők*. Elbek. (Szép Könyvek.) U. o., [937]. — Előadott színdarabjai, melyek nyomtatásban nem jelentek meg: *Pénz öfelsége* (Bemut. Uránia, 1906. X. 3.); *A szerelem története*. (U. o., 1908. I. 23.); *Napoleon*. (U. o. 1910. I. 12.); *A magyar*. Drám. költ. (Nemz. Szính. 1920.

II. 21); *Danton*. Dráma 5 felv. (U. o. 1920. XI. 5., Voinits-díjat nyert); *Molière a királynál*. Ünnepi játék. (U. o. 1922. I. 15). — Betűjegyei a *B. Napló*-ban: P. Gy.; P-r.

PÉTER TIVADAR, hírlapíró, szül. Budapesten 1906-ban, megh. u. o. 1937 június 20-án.

REMETE (1905-ig Lusztig) GÉZA, ny. színész, az Orsz. Színészegyesület alelnöke, szül. Tatán 1878 augusztus 21-én, megh. Budapesten 1937 júliusában. — 1896—1930. különböző vidéki színpadokon működött, legutóbb mint igazgató. Éveken át főrendezője volt a debreceni Csokonai-Színháznak. — Színügyi cikkei kül. vidéki lapokban. — *Alomország* c. 3 felv. operettje Krammer Ödön zenéjével 1925. került színre Sopronban, majd Szombathelyen s végül Debrecenben. *A vén színész* c. 3 felv. színműve nem került színpadra.

SAFAR BELA, ref. lelkész, megh. Vácon 1937 június 23-án 61 éves korában. — Talán az ő tárcái: *Aradi Közl.* (1892), nagyvárad *Szabadság* (1892).

SZALAY (1882-ig Singer) MIHALY (Miksa), dr. phil., ny. hírlapíró, szül. Csáktornyan (Zala vm.) 1862 július 15-én, megh. Budapesten 1937 augusztusában. — 13r. A bpi ev. főgimn. elvégzése után beiratkozott a jogra, de csak az I. alapvizsgát tette le, aztán átnyergelt bölcsésznek s 1895-ben letette a doktorátust. Az 1880-as évek elején fölcsapott hírlapírónak s felváltva hol m., hol meg német hírlapokba dolgozott, főleg a városi és közgazdasági rovatokban. 1894 márc. 15. megalapította a *M. Esti Lap*-ot, melynek az a hírlaptörténeti jelentősége, hogy ez volt az első m. bulvárlap, mely az utcán megjelent. 1898—1919. tagja volt a székesfőváros törvényhatósági bizottságának. — Kéziratban maradt színművei: *Deborah*. Színmű 3 felv. Irta Claude Askow. Ford. (Bemut. Nemz. Szính. 1906. IX. 22.); *Transatlantica*. Ötlet 1 felv. (U. o. 1907. V. 23.) — Minket érdeklő munkái: *Faust és Az Ember Tragédiája*. Bp., 1895. — *Megváltás*. Dráma 3 felv. U. o., 1907. (Bemut. Nemz. Szính. 1907. XI. 23).

TARRÓDY JÁNOS, ny. r. kat. polg. isk. igazgató, megh. Szombathelyen augusztus 5-én 70. v. 77. évében. — Előbb Kismartonban, 1896-tól Sopronban működött s végül a szombathelyi r. k. polg. fiúisk. igazgatója volt. Pedagógiai cikkeken kívül verseket is írt, pl. *Soproni Hírl.* (1895/6), *Vidéki költők albuma* (Kassa, 1896). — Tankönyvei: *M. nyelvtan*. A polg. isk. és f. leányisk. I., II. o. szám. Bp., 1906 (Biró Gyulával. A polg. leányisk. új tanterve szerint átd. 2. kiad. U. o., 1908/9). — *M. nyelvtan*. A polg. fiúisk. III. o. szám. U. o., 1908. (U. azzal). — *M. olvasókönyv*. A polg. fiúisk. I—III. o. szám. U. o., 1908. (3 köt. U. azzal). — *M. olvasókönyv*. A polg. leányisk. I., II. o. szám. U. o., 1907/8. (2 köt. u. azzal; 2. átd. kiad. U. o., 1908/9).

TOLDY JENŐ, r. kat. apátplébános, szül. Kiskúnfélegyházán 1871 november 18-án, megh. Budapesten 1937 szeptember 11-én. — A teológia mellett a jogot is elvégezte s államtud. vizsgát tett. 1894-ben pappá szenteltetvén, Vác-szentlászlón, Hatvanban és Keckskeméten káplánkodott, majd 1899-ben szülővárosa plébánosa lett. — Mint a kiskúnfélegyházai r. k. leánynevelő igazgatójának több ünnepi beszéde jelent meg az intézet értesítőjében. — Utirajza: *Nápoly és környéke*. Vác, 1906.

TOLNAI (1895 ig Lehr) VILMOS, dr. phil., egyet. ny. r. tanár, a M.

Tud. Akadémia r. tagja, a M. Irodalomtört. Társ. alelnöke, szül. Pozsonyban 1870 július 24-én, megh. Sopronban 1937 július 29-én d. e. angina pectorisban. — Ev. Atyja a Lőrinczi Zsigmond álnéven mint jeles műfordító ismert tanár volt. A gimnáziumot Aradon, az egyetemet Budapesten elvégezvén, 1893—97 a pozsonyi, 1897—1906. a bpi ev. gimnázium, 1906—1925. az Erzsébet Nőiskola polg. tanítónőképző s 1925-től a pécsi Erzsébet Tud.-egyetem tanára volt. Az Erzsébet Nőiskolában azonban mint óraadó már 1904 óta működött. A M. Tud. Akadémia 1908. 1., 1934. r. tagjává választotta. Mint a Nyelvtud. Bizottság s. tagja azonban már 1898 dec. óta állt nexusban az Akadémiával s 1906. okt. a Szótár-Bizottság előadóhelyettesévé is választották. — Számos nyelvészeti, irodalomtört., esztétikai s pedagógiai cikke és könyvismertetése: *Egyet. Phil. Közl.* (1890—), *Nyelvtud. Közlem.* (1899—), *M. Nyelvőr* (1891—), *Ethnographia* (1897—), *Irodalomtört. Közlem.* (1902—), *M. Nyelv* (1905—), *Allatorv. Lapok* (1906), *Nemz. Nénevelés* (1906—), *Hiv. Közl.* (1909—), *Petőfi-Almanach* (1909). Petőfi és a nyelvújítás), *Akad. Értes.* (1910—), *B. Szemle* (1910—), *M. Shakespeare-Tár* (1910), *Irodalomtörténet* (1912—), *Ungar. Rundschau* (1914. Ung. Sprichwortensammlungen), *M. Könyvszemle* (1916), *Századok* (52. évtől), *Társadalomtudomány* (I. évf. A közmondás néplélektani tekintetben). *Haagsche Courant* (1921—23, számos Magyarországot ismertető cikk), *Napkelet, Népelet, Föld és Ember*, *M. Asszony*, *Ung. Jahrbücher*, *Prot. Szemle* (35 évtől), *Mohácsi emlékkönyv* (1926), *Nemz. Ujs.* (1926), *Revue des Etudes Hong.* (III—V., XI. éf.), *Minerva* (VI. éf.), *Encyclopaedia Britannica* (14. kiad. Hungarian language), *Dundától* (1932), *Berzeviczy-emlékkönyv* (A Madách-kérdés körül), stb. Fiatalkorában verseket és tárcákat is írogatott: *A Hét* (1891/4), *Főv. Lapok* (1891/2), *Aradi Közl.* (1892/3), *Debr. Ellenőr* (1892), *Győri Közl.* (1894), *Nyugatmagyarorsz. Híradó* (1894/5). — Munkái: *A leoninus*, Bp., 1892. — *A pozsonyi ev. liceum önképzőkörének története*. Pozsony, 1896. — *Csokonai V. Mihály verstani nézetei*. Bp., 1899. — *Rejtelmek történetek*. Írta Edgar Allan Poe. Ford. (M. Kt. 45., 141. sz.) U. o., é. n. (2 füz.) — *Magyarító szótár*. U. o., 1900. (Ebből próbaív: *Tájékoztató szótár a fölösleges idegen szavak elkerülésére*. U. o., 1900. 2. jav. és bőv. kiad. U. o., 1928). — *Stilisztika*. A f. leányisk. III. o. szám. U. o., 1904. (Révy Ferencsel. 2. kiad. U. o., 1909). — *A szólásokról*. (A M. Nyelvtud. Társ. Kiadv. 12.) U. o., 1910. — *Adalékok Az Ember Tragédiájának s a Faustnak viszonyához*. Klny. a Heinrich-Emlékkönyvből. U. o., 1911. — *Ungar Lesebuch mit Glossar*. (Sammlung Göschen. 894.) Berlin-Lpzg, 1913. — *Ung.-deutsches Gesprächsbuch*. (U. o., 739.) U. o., 1914. — *Szómutató Lehr Albert Arany-magyarázataihoz*. Bp., 1917. — *Irodalomtudomány*. U. o., 1922. — *Az ember tragédiája*. Írta Madách Imre. Első krit. szövegkiadás a kézirat s az első két kiad. alapján. (A Napkelet Kta I.) U. o., 1923., (2. jav. és bőv. kiad. U. o., 1924). — *Széchenyi István döblingi irod. hagyatéka. III. Blick és kisebb döblingi iratok*. Szerk., bev. és jegyz. ell. U. o., 1925 (1924). — *A nyelvújítás*. (A M. Nyelvtud. Kézikönyve II.: 12.) U. o., 1929. — Tőle valók: Góbi Imre *Stilisztikájában* (1899 és 1902) a verstani rész; Tóth Béla: *M. ritkaságok* (1899) c. könyvében: Koholt nyelvmelések; A kocsi; A paprika története; és *A M. Tud. Akad. helyesírásának szómutatója* (1902). — Álnevei és betűjegyei: Figyelő (Nyelvtud. Közlem.); is (B. Szemle, 1910); Philoxenos (M. Nyelvőr); T. V. (Egyet. Phil.

Közl., Ethnogr., M. Nyelv); (t. v.) (Egyet. Phil. Közl.); Vilma (Divatszalon 1891).

ZRINYI KAROLY, ny. áll. tanítókép. igazgató, szül. Csáktornyan 1861-ben, megh. Kispesten 1937 szeptemberében — Szülőhelyén volt előbb el. majd polg. isk. tanító s végül az ottani áll. tanítóképző tanára, 1907-től igazgatója. 1912—22. a csurgói áll. tanítóképző vezetője volt. — Pedagógiai, társadalmi és szépirodalmi dolgozatai: *Egyetértés*, *Magyarország*, *M. Nemzet*, *M. Tanítóképző*, *Néptan. Lapja*, *Vas, Ujs.* s a megyei lapokban. Szerkesztője volt a *Muraköz*-nek.

G. P.

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1936 december 12-én tartott felolvasó üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Alszeghy Zsolt.

Tárgy: Vargha Damján: Sz. Mór Zoerárd-legendájának költői szépségei.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1936 december 12-én tartott választmányi üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Alszeghy Zsolt.

Titkár jelenti, hogy a választmányi ülés egyetlen tárgya az 1937. évi közgyűlés előkészítése. Indítványozza, hogy a közgyűlés tárgysorozata a következő legyen: 1. Pintér Jenő elnöki megnyitója. 2. Alszeghy Zsolt titkári jelentése. 3. Perényi József ellenőri jelentése. 4. A tisztikar és egyben a választmány egyharmadának megújítása. A jelölő bizottság elnökéül Szinnyei Ferenc r. tagot, tagjaiul Gulyás Pál és Keményfy János r. tagokat ajánlja. A titkár indítványát a választmány egyhangúlag elfogadja.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1936 január 16-án tartott választmányi üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Alszeghy Zsolt.

Elnök az ülést megnyitván, üdvözli a megjelenteket.

Szinnyei Ferenc, a jelölő bizottság elnöke előterjeszti a megválasztásra ajánlott tisztikar s a megharmadolásra kerülő választmányi tagok névsorát. — Az előterjesztett névsort a választmány egyhangúlag elfogadja. Regényi Sándor pénztáros beszámol a Társaság vagyoni állapotáról. — Egyéb tárgy nem lévén, elnök a választmányi ülést berekeszti.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1936 január 16-án tartott közgyűléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Alszeghy Zsolt.

Elnök az ülést megnyitja, s üdvözlí a megjeleleteket s megállapítja a közgyűlés határozatképességét.

1. Elnök ünnepi beszéd keretében ismerteti a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megalapítását s 25 éves történetét.

2. Alszeghy Zsolt titkári jelentésében beszámol a Társaság egy évi életéről. Indítványozza, hogy a Társaság fejezze ki köszönetét a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak a folyósított államsegélyért, továbbá a Magyar Tudományos Akadémiának és Balogh Jenő főtítkárnak az ülésterem állandó átengedéséért.

Az indítványokat a közgyűlés egyhangúlag elfogadja.

3. Szinnyei Ferenc átveszi az ülés vezetését s a jelölőbizottság nevében felolvassa az ajánlott új tisztikar s a megharmadolásra kerülő választmányi tagok névsorát. Az üres szerkesztői tisztségre Alszeghy Zsoltot, az így megüresedő titkárságra Brisits Frigyeszt s helyébe jegyzőül Kerecsényi Dezsőt ajánlja. Egyébként a régi tisztikar és választmány újra való megválasztását indítványozza.

A jelölőbizottság javaslatát a közgyűlés egyhangúlag elfogadja. Pintér Jenő újra elfoglalja az elnöki széket s a közgyűlésnek a megválasztott tisztikar és választmány nevében köszönetet mond.

4. Perényi József ellenőr a számvizsgálóbizottság nevében jelentést tesz a pénztár állapotáról. Indítványozza, hogy a közgyűlés Regényi Sándor pénztárosnak adja meg a felmentést az 1936. évre s működéséért fejezze ki köszönetét. — A közgyűlés mind a titkárnak, mind a pénztárosnak, mind az ellenőrnek s a számvizsgálóbizottság tagjainak köszönetét fejezi ki buzgó működésükért.

Egyéb tárgy nem lévén, elnök megköszöni az érdeklődést és a közgyűlést berekeszti.

Ellenőri jelentés az 1936. évről.

I. Alulírt napon megvizsgáltuk a Magyar Irodalomtörténeti Társaság számadásait az 1936. év január hó 1-étől 1936. évi december hó 31-ig terjedő időszakról. (A Pénztári Könyvet, a Zárószámadást, a Vagyommérleget és a Költségvetési előirányzatot az 1937. évre.) Azt találjuk, hogy 1936. évi december hó 31-én a bevételek összege 5884 pengő 84 fillér. A kiadások összege 4928 pengő 54 fillér s így 1936. évi december hó 31-én a készpénzmaradvány 956 pengő 30 fillér.

II. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság vagyona 1936. évi december hó 31-én 1944 pengő 19 fillér. (Ebből készpénzmaradvány 956 pengő 30 fillér; alapító tagok díjai 941 pengő 45 fillér; hadikölcsönkötvények árfolyamértéke 6 pengő 44 fillér. Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Részvény-ság 13.959. és 13.960. számú részvényeinek névértéke 40 pengő.)

III. A számadások részletes megvizsgálásából meggyőződünk arról, hogy a pénztár kezelése rendben van. Javasoljuk, hogy a közgyűlés Regényi Sándor pénztáros úrnak, az 1936. január hó 1-től december hó 31-ig terjedő időre

a felmentést adja meg és működéséért fejezze ki köszönetét. — Perényi József ellenőr, Elekes István, Sebestyén János, Szigetváry Károly a számvizsgálóbizottság tagjai.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság március hó 13-án tartott választmányi üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisits Frigyes.

Elnök az ülést megnyitja s jelentéstételre kéri fel Brisits Frigyes titkárt.

Brisits Frigyes titkár meleg szavakkal emlékezik meg a Társaság választmányi tagjának, Madai Gyula országgy. képviselőnek haláláról s indítványozza, hogy a Társaság jegyzőkönyvében örökítse meg az elhunyt érdemeit.

A választmány így határoz.

Titkár bejelenti, hogy a legközelebbi felolvasó ülés április második szombatján lesz. — Ezután a pénztáros megnyugtató jelentést tesz a Társaság anyagi ügyeiről. Egyéb tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság március hó 13-án tartott felolvasó üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisits Frigyes.

Tárgy: Kardos Tibor: Istvánffy Miklós helye a magyar irodalomtörténetben.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1937. október 9-én tartott választmányi üléséről.

Pintér Jenő elnök az ülést megnyitja.

Brisits Frigyes titkár bejelenti, hogy Tolnai Vilmos egyetemi tanár, a Társaság alelnöke meghalt. A végső tiszteletadásnál az egyesületet Papp Károly választmányi tag képviselte. Meleg hangon méltatja az elhunyt emberi nagyságát, irodalmi munkásságát. Ezután bejelenti, hogy Pekár Gyula, a neves író, a Társaság választmányi tagja szintén eltávozott az élők sorából. Indítványozza, hogy a Társaság e két kiváló tagjának emlékét jegyzőkönyvileg örökítse meg. — A választmány az indítványt egyhangúlag elfogadja.

Ezután pénztáros tesz megnyugtató jelentést a Társaság anyagi ügyeiről.

Elnök az ülést bezárja.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1937. október 9-én tartott felolvasó üléséről.

Elnök: Pintér Jenő. Titkár: Brisits Frigyes.

Tárgy: Földessy Gyula: Jeszenszky Danó (Temérdek) költészete.

N É V - É S T Á R G Y M U T A T Ó

	Oldal		Oldal
„Abafi“	32	„Bóldog bolondoskodás“ (Kazinczy verse)	19, 20
Abonyi Gyula (nemes Kása László)	135	„Bor mellett“ (Kazinczy)	18—22
Ady Endre	10, 34, 49, 121	Boross István	177
Alföld (a német irodalomban) ..	174	„Borozó“ (Petőfi verse)	18—22
Alsóghy Zsolt ..	24, 48, 97, 173, 193	Bossányi Árpád János	89
Andrássy Kálmán	134	Both István	128
Anonymus	185	Braun Róbert	89
„Arany ember“	148	Budapesti Hírlap	145
Arany Gusztáv	189	„Bujdosók“ (Herczeg Ferenc színműve)	4
„Asszonyt kísér, Istent kísért“ ..	149		
Athenaeum	60	„Catalogus fontium historiae hungaricae“	171
„Ábránd“ (Vörösmarty)	16	Clauser Mihály	130, 176
Ábrányi Emil	63	Corvina	3
Ábrányi Kornél, ifj. az ember és az író	128	Csató Pál	57
Ábrányi Kornél, ifj. élete és irodalmi munkássága	128	Császár Ernő	125
Ágoston Károly	88	Csokonai Mária	128
Baán Jenő	189	Csokonai Vitéz Mihály 15, 21, 30, 116, 117, 120	
Babits Mihály	10, 168	Czirjék Mihály	131
Baján (Brég) Gyula	38		
Bajza József	18, 61	Dalmady Győző	27
Balassa József	129	— — költői és prózai munkái ..	29
Balázs Ferenc	135	Darvas Dező	38
Balogh Armin	135	Dálnoky Nagy Lajos	89
Bancsó Antal	88	Deák Jenő	136
Barát Armin	88	„Debrecen lelki válsága“	26
Baros Gyula	2, 4, 8, 48	Debreceni Miklós	189
Barta László	135	De La Tour, Gustave (br. Jósika Miklós francia íróbarátja)	128
Baudelaire (magyar kritikusai és fordítói) ..	174	Dengl János	129
Bayer József	125	D'Esclapon Karolina	170
Bárd Miklós	139, 180, 184	Dessewffy József gr.	110, 115
Báróczy Sándor följegyzései a magyar nemesi testőrség életéből ..	27	Detrich Márta	27
Bársony István	38	„Défense et Illustration de la Littérature“	75
Bence István	169	Dénes Tibor	166
Benda Kálmán	175	Diner-Dénes József	189
Beóthy Zsolt	2, 3, 4, 5	Dobay Ferenc	90
Berecz Abel	135	„Dorottya“ népiessége	116—120
Berecz Károly	58	Dóczy Jenő	83, 90
Bernát Ottó	89	Döbrentei Gábor	50
Berzsenyi Dániel	30	Dömötör Tekla	128
Berzsenyi Dániel költői művei ..	72	Dukony Mária	174
Békefi István	88	Dumas Sándor ifj. a magyar irodalomban és a színpadon	174
Béranger (magyar kultusza)	173		
Biczó Ferenc	178	Egressy Gábor	56
Birkás Géza	171	„Egy gondolat bánt engemet“ (Cs. Szabó László Petőfi-novellája) ..	78
Biró János	177		
Bleyer Jakab	5		
Bodrogi Zsigmond	135		

	Oldal		Oldal
„Egy magyar nábob“	147	Horn Emil	136
Engyeli Jenő	90	Horváth János 2, 3, 16, 47, 71, 183	
Eördögh István	16	Horváth Magda	176
Eötvös József br. 51, 52, 53		Högyész Armand	137
Eötvös Károly Lajos	190	Hörényi Lajos	137
Erdélyi János	56	Hubay Jenő	91
Erényi Nándor	90	Huber János	190
Ernst Lajos	136	„Humanizmus történeti alapjai“ ..	81
„Esti Kornél“	14, 15	Hunyady József	91
Életrajzok	62, 64	Huszthy Jolán	137
Énekes János	190	„Igaz barátságnak és szíves szere- tetnek tükrö“	116
Faludi Ferenc, a nevelő	177	Illyés Gyula	24
Farkas Gyula	58	Indali Gyula	128
Fer Aranka	38	Irinyi József	54, 55
„Fejek“	171	Jancsó Elemér	23
Fejér György	129	Jász Géza	91
Fekete Ignác	91	„Jezuita iskoladramák“	172
„Fekete irodalomtörténet“ (A Vi- lág cikke)	5, 6	Jókai Mór	59, 145—155
„Fekete gyémántok“	148	— — társadalmi regényei	145—155
Feleky Géza	39	Jónás Károly	137
Földes Géza	136	Jósika Miklós br. 51, 128	
Földessy Gyula	83	Józsa Mihály	137
Földvári Erzsébet	175	József kir. herceg	30
Förstner Tivadar	39	Juhász Gyula 84, 132, 137, 156— 162, 184	
Galamb Sándor	125—127	— — költészete	156—162
Gárdonyi Géza „Egri öröksége“ ..	29	Justh Zsigmond	66—70
Gedeon Jolán	49	Kafka Margit	168
Geduly Henrik	91	Kaiser Gizella	138
Gockler Imre	176	Kardos Albert	30
Gombos F. Albin	171	„Karthausi“	52, 53
Gulácsy Irén	185	Katona József	38
Gulyás Pál	134	Kazinczy Ferenc .. 18—21, 109—115	
Gürtler István	190	— — levelei Szemre Alberthez 109—115	
„Gyáva“ (Sajó Sándor színműve) ..	103	— — véleménye kora irodalmá- ról	76
Gyenge János	39	Kazinczy Gábor	58
Gyöngyösi István	116, 118	Kállay Miklós	183
György Lajos	32	Kecskeméti Vilmos	138
Gyulai Pál	180	Kemény Zsigmond regényei	4
Hajdu Marcell	39	Kende Juliska (Gr. Teleki Sán- dorné)	92
Halmi Bódog	171	„Kenyér“ (Reviczky Gyula verse) ..	70
Hankiss János	75	Kerecsényi Dezső	9, 27, 76
Hanzséros Bálint	39	„Keresztény Seneca“	131
Harmatz-Simon Loránt	39	Kertbeny Károly élete és műfor- dítói munkássága	27
Harsányi Zsolt	27	Kéky Lajos	180
Heinrich Gusztáv	134	„Két szerelem“ (Sajó Sándor drá- mája)	99
Heltai Nándor	190	Király Miklós	138
Henszlmann Imre	61	Kisfaludy Sándor	130, 185
Hernádi Lajos	174	Kisfaludy Alexandre à Dragignan ..	170
Herczeg Ferenc	4		
Hesz Kálmán	22		
„Hét“	7		
Hirschler József	40		
„Holnap“	156		
„Honderű“	62, 64		

	Oldal		Oldal
Kiss Ida (Tamás Ernőné)	40	Magyar írók élete és művei	134
Kiss József (költő)	7, 81	Magyar nyelv életrajza	129
Kiss József	179	Magyar nyelvhelyesség és magyar stílus	129
„Kocsonya Mihály házassága“ ..	116	Magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII. században	23
Komáromi János	190	Magyar versek könyve	71
Komjáthy Jenő	133	„Magyar Titkok“	59
Kontraszty Dezső	138	Magyar Pál	93
Kornis Gyula	81	Majer Imre	41
Koroda Pál	70	Majör Károly	192
Kosztolányi Dezső	9—15, 178	Matejka János	139
Kovács Géza	138	Márfy Oszkár	178
Kozma Andor époszterve Zrinyi Miklósról, a költőről	86—88	Mátray Gábor	57, 58
— — költészete	76, 77	Mátray Lajos	192
Kozma Ferenc (leveldi, Bárd Miklós)	139	Meltzl Hugó	22
Kozoosa Sándor 18, 26, 70, 122, 156		Merényi Oszkár	72, 88
Kölcsey Ferenc	177, 178	Méliusz Juhász Péter	32
„Költő a filmen“	187	Mihályfi Ákos	139
Körmendy János	191	Mikes Kelemen Törökországi Leveleinek forrásai	177
Kőhalmi Béla	78	Mikszáth Kálmán	147, 188
„Kőszívű ember fiai“	148	„Minek nevezzetek?“ (Petőfi) 16, 17	
Kreith Béla gr.	66, 69	Mogán Ákos	139
Krudy Ferenc	27	Monoszlói András	133
Kurucvilág dalai	82		
Kuthy Lajos	57, 58		
Külföldi Regénytár	58		
		Nagy Ferenc	93
Lassgallner Ernő	92	Nagy Ignác	57, 58
László József (K.)	27	Nagy Sándor (aradi ügyvéd) ..	41
Lázár Leó	92	Nagy Sándor (budapesti tanár) 145	
Leffler Béla	40	Nagy Sándor (erdődi ügyvéd) ..	139
Leicht János	191	Nemes László	93
Lekky István	92	Nemeskéri Kiss Margit	67
Lendvayné Hivatal Anikó ..	16, 17	„Nemzet és nemzetközösség a magyar középkor irodalmában“ ..	31
„L.....néhoz“	16, 17	Négyesy László	4, 180
Lengyel Dénes	120	Némethy Géza	93
Lengyel Katalin	174	Nérei Ödön	94
Lengyel Zénó Miksa	40	„Nyugat“	9, 167, 168, 169
Lóla asszony	121	„Nyugatos franciáság előzményei“	49—65
Légrády Mária	128		
Lischerong Gáspár	176		
Lukács Pál	41		
Lyka Döme	192		
		Odry Árpád	140
Madai Gyula	93, 199	Oláh Miklós életrajza	127
Madách Imre	38	Osvát Ernő	168
Madácsy László	177		
Magyar dráma története ..	125—127	Pais Károly	130
Magyar életrajzi lexikon	134	Pallos István	94
Magyar irodalom története a XX. században	167—169	„Palpiti del cuore magyar nella sua letteratura“	178
Magyar Irodalomtörténeti Társaság megalapítása	1—8	Papp Ferenc	180
Magyar Irodalomtörténeti Társaság jegyzőkönyvei	197, 198	Parainesis (forrásai)	177
Magyar Irodalomtörténeti Társaság ellenőri jelentés	198	Passiójáték	128
		Paulovics István	140
		Pákor Adorján	41
		Pálffy Albert	59
		Pály Ede	182

	Oldal		Oldal
Pázmány Péter	34, 37	Somos Lajos	29
Pekár Gyula	192—194	Sólyom János	42
Perényi József	98, 127	Stripsky Hiador	38
Pesti Divatlap	55, 63, 64	Surányi Miklós	38
Petőfi Sándor	16, 17, 22, 24		
Petrichevich Horváth Lázár br.	53	Szabolcsi Bence	82
Pécsi Aranka	38	Szabó László (Cs.)	78
Pécsi Lukács	130	Szabó M. Erzsébet	178
Péter Tivadar	195	Szabó Richárd	76
Péterffy Jenő (önképzőkori mű- ködése)	163—166	Szalay József	141
Péterfy Aladái	41	Szalay Mihály	195
Pintér Jenő	1, 2, 3, 198	Szalczér Hilda	174
Polgár Gy. Ödön	94	Szemere Albert	109—115
„Politikai divatok“	148	Szemere Bertalan	54, 55
Poupé Edmond	170	Szemes József	127
Pösch Dezső	140	Szemle	66, 67, 69
Pray György élete és munkái	176	Szemző Vilmos	141
Pulszky Ferenc	57, 60	Szent István a magyar irodalom- ban	176
		Szent Mór-émlékkönyv	28
Regelő	61, 62	Szenvey József	58
Rejtő Mária	128	„Szerelem bolondjai“	148
Remete Géza	195	Széchenyi István gr. 51, 122, 123, 124	
Reviczky Gyula	66—70	Széchenyi István gr. Naplói, V. kötet	122—125
Rexa Dezső	22	Szépirodalmi Szemle	56, 64
„Régi jó táblabírák“	147	Szinnyei Ferenc	59
Régi Magyar Könyvtár gyarapo- dása 1912 óta	36	Szinnyei József (id.)	134
Révész Béla	121	Szlovák-magyar irodalmi kapcsola- tok	133
Révész Imre	26, 32	„Szüzek koszorúja“	130
„Réz István“ (Sajó Sándor drá- mája)	104		
Ribáry Ferenc	164	Takács József	128
Riedl Frigyes	4	Takács József	172
Rothenstein Mór	95	Tarródy János	195
Rotter Lajos	95	Tárnay István	141
Rónai György	130	Teleki Sándorné grófné	92
Rózsa Géza	140	„Tiberius Sempronius Gracchus“ (Péterffy Jenő önképzőkori dol- gozata)	164
Röser Alfréd Edvin	41	Tizek társasága	59
Rubinyi Mózes	78, 79, 189	Thaly Kálmán kurucenótái	7
Rudán Amadé	141	Toldy Ferenc	54, 60, 73
		Toldy Jenő	195
Sajó Sándor drámái	98—108	Tolnai Gábor	115
Salamon Ferenc	116	Tolnai Vilmos	97, 195, 196
Sáfar Béla	195	Tompa László	31
Sándor István	16, 31	Tonelli Sándor	84
Sásdy-Schack Béla	41	Tormay Cécile	141, 142, 183
Scheuermann József	42	Tóth Sándor	142
Schlesinger Sámuel	95	Turóczi-Trostler József	131
Schöpplin Aladár	167		
Schreyer Viktor	141	„Új földesúr“	148
„September végén“	16	„Új könyvek könyve“	78
Sik Sándor	182		
Sikorszky Endre	141	Vadnay Tibor	42
Simon Vilmos	42	Vahot Imre	63
„S lehellünk az őszi avaron“	121		
Soltész Adolf	95		
Somlyó Zoltán	95		

	Oldal		Oldal
Vajda János	182	Waczulik Margit	175
Vargha Damján	28	Wesselényi Miklós br.	51
Vass Árpád	104	Wlassits Gyula br.	143, 144
Váczy János	19		
Vezéri Ödön	143	Zigány Árpád	43—45
„Vörös kenyér“	148	Zimándi Pius	76
Vidor Imre	143	„Zrínyi György házassága“ (Sajó	
„Vihar“ (Sajó Sándor operaszö-		Sándor vígjátéka)	100
vegkönyve)	108	Zrínyi Károly	197
Világ	5, 6	Zrínyi Miklós gr.	86, 87
Viszota Gyula	122, 123, 124	„Zrínyi Péter“ (Sajó Sándor drá-	
Vita Zsigmond	31	mája)	106
Voinovich Géza	52, 81, 180	Zsidi János	129